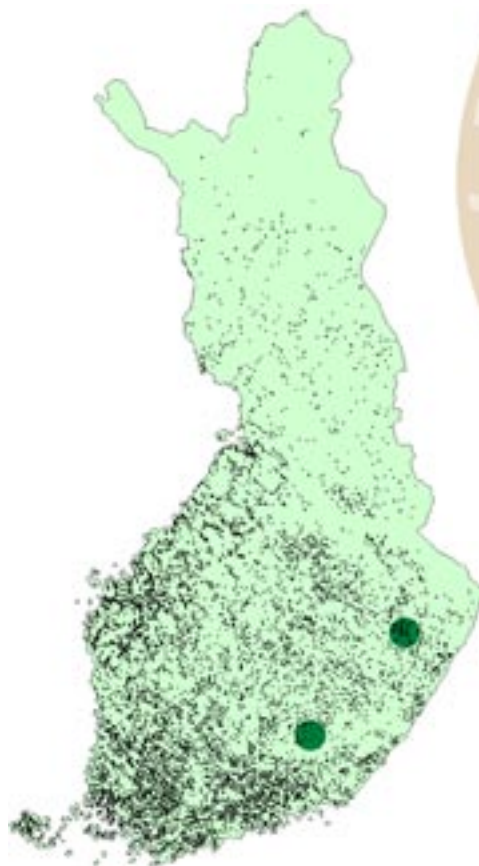

Maatilayritysten monialaistuminen maaseudun elinkeinopolitiikassa ja sen rakentuminen kuntatason kehittämiskohteena

Hilkka Vihinen ja
Kari Mikko Vesala (toim.)

Maa- ja elintarviketalous 114
243 s., 4 liitettä

Maatilayritysten monialaistuminen maaseudun elinkeinopolitiikassa ja sen rakentuminen kuntatason kehittämiskohteena

Hilkka Vihinen ja Kari Mikko Vesala (toim.)

ISBN 978-952-487-148-8 (Painettu)

ISBN 978-952-487-149-5 (Verkkajulkaisu)

ISSN 1458-5073 (Painettu)

ISSN 1458-5081 (Verkkajulkaisu)

www.mtt.fi/met/pdf/met114.pdf

Copyright

MTT

Kirjoittajat

Julkaisija ja kustantaja

MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki

www.mtt.fi/mttl

Jakelu ja myynti

MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki

Puhelin (09) 56 080, telekopio (09) 563 1164

sähköposti julkaisut@mtt.fi

Julkaisuvuosi

2007

Painopaikka

Vammalan Kirjapaino Oy

Kannen kuva

Hannu Ojanen/MTT

Havainnollistus monialaisten maatilojen alueellisesta jakaumasta (Tike)

Maatilayritysten monialaistuminen maaseudun elinkeinopolitiikassa ja sen rakentuminen kuntatason kehittämiskohteena

Hilkka Vihinen¹⁾ ja Kari Mikko Vesala²⁾ (toim.)

¹⁾ MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki, etunimi.sukunimi@mtt.fi

²⁾ HY Sosiaalipsykologian laitos, PL 54, 00014 Helsingin yliopisto, etunimi.sukunimi @helsinki.fi

Tiivistelmä

Kirjassa tarkastellaan maatilayritysten monialaistumisen edistämistä sekä sitä koskevien keskeisten politiikkojen näkökulmasta että kuntatason politiikassa. Empiirisesti ankkuroidusta asetelmasta käsin arvioidaan, millainen monialaisen maatilayrittäjyyden ja sen edistämisen asema voisi olla maaseudun kehittämisessä, ja mitä edellytyksiä ja rajoitteita politiikalla on edistää maatilojen monialaistumista.

Tutkimuksen metodinen lähtökohta on sosiaalipsykologiassa kehitellyssä laadullisessa asennetutkimuksessa, jonka taustalla on ajatus todellisuuden argumentatiivisesta ja potentiaalisesti kiistanalaisesti luonteesta. Se sopii yhteen myös politiikan tutkimuksen retoristen suuntausten kanssa, joissa politiikka nähdään viime kädessä vaihtoehtojen tunnistamisena ja punnintana. Ydinaineistona tutkimuksessa on tapauskunniksi valituilla alueilla, Mäntyharjulla Etelä-Savossa ja Pohjois-Karjalan Liperissä vuonna 2004 ja 2005 tehdyt 23 yksilöhaastattelua ja 6 ryhmähaastattelua.

Politiikkaohjelmien tarkastelu osoitti, että valtakunnan politiikassa monialaisuuden edistäminen on vaarassa jäädä eräänlaiseksi väliinpuotoajaksi: maaseutupolitiikassa se liudentuu erittelemättömäksi osaksi yleistä maaseudun yritystoiminnan edistämistä ja ”elinkeinojen monipuolistamista” pois alkutuotannosta, ilman että maatalayhteyden merkitystä noteerataan. Maatalouspolitiikan kansallisissa linjauksissa se puolestaan pidetään politiikan marginaalissa.

Tapauskunnissa taas maatilayritysten monialaistumisen edistäminen erottuu selvästikin omanlaatuisenaan kehittämiskohteena osana elinkeinopolitiikkaa ja kuntien maaseudun kehittämisselityksiä. Se ei ole kuitenkaan kiinteä osa muuta pienyritysjäytymisen edistämiskenttää, vaan pikemminkin siitä erillinen saareke. Samoin, vaikka maatilojen monialaistumisen kehittämisselitykset usein leikkaavat kuntastrategiaa, sen edistäminen on useimmiten sattumanvaraista. Edistämisen ohella kunnissa esiintyy lisäksi myös varauksellista suhtautumista maatilojen monialaistumista kohtaan.

Yksilöön kohdistuvat toimet hallitsivat edistämisen keinovalikoimaa. Kunnissa osataan hahmottaa, että maatilojen yritystoiminnan monialaistumiseen tarvitaan yksilö, suotuisat olosuhteet, ja yksilöä aktivoivia, valmentajanomaisia toimijoita. Toimintaympäristöön kohdistuvassa kehittämisessä korostetaan verkostoitumisen tärkeyttä, mutta ei yrittämisen mahdollisuusrakenteita kuten innovaatioympäristöjä tai osaamiskeskittymiä. Mahdollisuusrakenteisiin kohdistuvan kehittämisen korkeampi kynnys saattaa olla yhteydessä elinkeinopoliittisten valintojen ja poisvalintojen tekemisen vaikeuteen.

Maatilayritysten monialaisuus on yksi maatalouden muutoksen ja maaseutusuhteen ilmentymä, jossa on edelleen runsaasti kartoittamattomia paikallislähtöisen kehittämisen mahdollisuuksia.

Asiasanat: maatilayritysten monialaistuminen, maaseutupolitiikka, elinkeinopolitiikka, maatalouspolitiikka, kunnat, yrittäjyys

---

On-farm business diversification in rural industrial policy and how it is constructed at the municipality level as an object of development

Hilkka Vihinen¹⁾ and Kari Mikko Vesala²⁾ (eds.)

¹⁾ MTT Agrifood Research Finland, Economic Research, Luutnantintie 13, FI-00410 Helsinki, Finland, firstname.lastname@mtt.fi

²⁾ Department of Social Psychology, P.O.Box 54, FI-00014 University of Helsinki, firstname.lastname@helsinki.fi

Abstract

The book examines promotion of on-farm business diversification (OFBD) in relevant policies and in development policy at the municipal level. Using an empirically anchored setting we assess what kind of position and role OFBD and its promotion could have in rural development, and what are the conditions and restrictions that policy faces in enhancing OFBD.

Methodologically the study applies qualitative attitude research, developed in social psychology. Its starting point is the idea of the argumentative and potentially contested nature of the reality. It is in line with rhetorical approaches in political science which regard politics basically as recognising choice. Crucial policy documents, 23 interviews with individual persons and 4 group interviews form the core material of the analysis. The interviews were made in two municipalities, Liperi and Mäntyharju in Eastern Finland, and took place in 2004 and 2005.

The national level analysis of policy programmes indicated that enhancing OFBD is in danger of falling in-between different policies. In rural policy, it appears as an unspecified part of the general promotion of rural industries and of means to “differentiate rural livelihoods” out of primary production, without explicating the farm context. In national framings of agricultural policy it is positioned in the margin.

Yet, at the municipal level the promotion of OFBD distinguishes as a specific development object, connected to both industrial policy and to municipal rural development policy. However, it was by no means regarded as an established part of the field of small business development, rather it was portrayed as an isolated islet. Moreover, although the measures with which OFBD is developed overlap frequently with municipal strategies, its promotion is in practice often arbitrary. Finally, besides promotion, also a variety of reserved stands were taken towards the development of OFBD.

As to the OFBD development measures in use, actions directed to the individual dominated. At the municipal level there is capability to identify that promotion requires an individual, beneficial circumstances, as well as facilitators to activate and coach the individual to as an entrepreneur. Regarding the operational environment of the farm enterprises, the need to facilitate networking was emphasised. However, opportunity structures such as innovation environments or centres of expertise were not identified. The higher threshold connected to developing OFBD via opportunity structures may refer to the political difficulty in having to choose and reject among industries and branches.

On-farm business diversification manifests the change in agriculture and in agriculture’s relation to rural areas where there is still plenty of uncharted potential for local development.

Index words: on-farm business diversification, rural policy, agricultural policy, municipalities, entrepreneurship

---

Sisällysluettelo

1	Monialaisen maatilayrittäjyyden kehittämistä koskeva kommentointi ja paikalliset toimijasuhteet: tapaustutkimuksen lähtökohdat <i>Hilkka Vihinen ja Kari Mikko Vesala</i>	6
2	Maatilayritysten monialaistuminen sen edistämiseen liittyvillä politiikka-aloilla <i>Kari Mikko Vesala ja Hilkka Vihinen</i>	12
3	Maatilan muu yritystoiminta ja sen tukimuodot Suomessa <i>Olli Voutilainen</i>	37
4	Liperi ja Mäntyharju kuntina <i>Ella Mustakangas</i>	62
5	Yleiskuva monialaisten maatilayrittäjyyden edistämisen paikallisesta näyttämöstä <i>Miira Niska ja Kari Mikko Vesala</i>	76
6	Mahdoton tehtäväkö? Varaukselliset kannat maatalojen monialaistumista kohtaan <i>Jarkko Pyysiäinen</i>	112
7	Aktivoivat asiantuntijat ja autonomiset yrittäjät: Yrittäjämäärän rakentuminen asiantuntijoiden ja viljelijöiden vuorovaikutuksessa <i>Jarkko Pyysiäinen ja Kari Mikko Vesala</i>	137
8	Paikallinen strategiatyö – maatalojen monialaistumisen tuki kuntatasolla? <i>Ella Mustakangas</i>	171
9	Monialainen maatilayrittäjyys kuntatason kehittämiskohteena: yksilökorostus ja mahdollisuusrakenteet <i>Kari Mikko Vesala ja Hilkka Vihinen</i>	223
	Liitteet	

1 Monialaisen maatilayrittäjyyden kehittämistä koskeva kommentointi ja paikalliset toimijasuhteet: tapaustudkimuksen lähtökohdat

Yritystoiminnan monialaistuminen maatiloilla on yksi keskeisistä tavoitteista Euroopan unionin yhteisessä maatalouspolitiikassa. Sen edistämisen uskotaan palvelevan sekä maatalouden kilpailukykyä että maaseudun elinvoimaisuutta. Aika ajoin on esitetty epäilyksiä näiden odotusten suhteen Suomea ajatellen. Joka tapauksessa niiden huomioon ottaminen lienee tervettä realismia. EU yhtä kaikki pyrkii ohjaamaan maatiloja yrittäjämäisesti johdettuun suuntaan, mukaan lukien yritystoiminnan monialaistuminen. Onko maatilojen monialaistumisen merkitystä punnittu Suomessa riittävän vakavasti? Mitä sen edistämiseksi on täällä tehtävissä?

Tämän teoksen lähtökohtana on epäily, että maatilojen monialaistuminen jää poliitikkojen väliinputoajaksi, että siihen ei paneuduta tarpeeksi, ja että siihen sisältyvää mahdollisuutta ei kaikilta mahdollisilta osin hyödynnetä.

Kirjassa rakennetaan kuvaa maatilayritysten monialaistumisen edistämisestä toisaalta sitä koskevien keskeisten poliitikkojen näkökulmasta, toisaalta puretuen erityisesti paikalliseen politiikkaan kuntatasolla. Tavoitteena on luoda yhdenlainen empiirisesti ankkuroitu lähtökohta sen tarkempaan arvioimiseen, minkälainen monialaisen maatilayrittäjyyden ja sen edistämisen asema voisi olla aiemmin käsiteltyjen politiikka-alojen kannalta. Erityisesti olemme kiinnostuneita siitä, mitä edellytyksiä ja rajoitteita politiikalla on edistää maatilojen monialaistumista.

Luvussa kaksi tarkastellaan tarkemmin monialaisen maatilayrittäjyyden asemaa elinkeino-, maaseutu- ja maatalouspolitiikkojen kentällä – miten monialaisuuteen suhtaudutaan, ja onko monialaisuus politiikan ei-kenenkään-maata. Tarkastelussa ovat erityisesti ne luonnehdinnat, joita tehdään keskeisissä kansallisissa politiikkaohjelmissa ja vastaavissa poliittisesti sitovissa ja laajasti linjaavissa dokumenteissa.

Luvussa kolme Olli Voutilainen esittelee monialaisten maatilojen muodostamaa maaseudun pienyrityssektoria ja siihen liittyvää tilastointia Suomessa ja EU:ssa. Hän myös kuvailee monialaisten tilojen muuhun yritystoimintaan kohdistuvia valtakunnallisia tukimuotoja. Julkista tukea kanavoidaan kolmella tavalla: yrityskohtaisten rahoitustukien (kehittämisen- investointi ja käynnistystuki), elinkeinotoiminnan kehittämishankkeiden, ja osaamisen kehittämispalveluiden (neuvonta, koulutus yms.) kautta. Yksittäinen yritys voi hyödyntää kehittämis-

hankkeita osallistamalla niihin, mutta hankkeilla ei suoraan tueta yksittäisiä yrityksiä. Maatilojen muuhun yritystoimintaan suunnatut yrityskohtaiset tuet ja kehittämishankkeet ovat pitkälti olleet EU-osarahoitteisia (EU:n maaseudun kehittämishankkeet). Voutilaisen mukaan esimerkiksi ohjelmakaudella 2000–2006 vajaa kolmannes eli noin 7 000 Suomen monialaisista maatiloista sai yritystukea muulle yritystoiminnalleen, julkisen rahoituksen osuuden ollessa keskimäärin 17 000 euroa.

Maatilakyläkentäisen yritystoiminnan edistämiseen siis kanavoidaan julkista tukea Suomessa¹. Kuten Voutilainen toteaa, se miten suuren painoarvon maatilakyläkentäisen yritystoiminnan tukeminen kulloinkin saa suhteessa muuhun kehittämistoimintaan riippuu alueellisten ja paikallisten suunnitelmien painopisteistä. Kunnilla on keskeinen rooli esimerkiksi maaseudun työllisyyden ja yrittäjyyden edistämisessä. Kunnat osallistuvat alueensa kehittämiseen myös mm. laatimalla elinkeinostrategioita ja elinkeinojen kehittämishankkeita. Uuden paikallisen hallintatavan valossa on luontevaa, että monialaistuminen liittyy kunnan alueella useanlaisiin yhteistyösuhteisiin sekä kunnan omalla alueella että myös laajemmin paikallisten, seudullisten ja alueellisten toimijoiden kentässä (ks. Anttiroiko & Haveri 2003, s. 145, Mustakangas, Kiviniemi & Vihinen 2003; ym.).

Erityisenä kiinnostuksen kohteena tässä kirjassa onkin monialaisuuden mahdollisuuksien arviointi kuntatason maaseudun kehittämissuhteiden kautta. Kahdessa kunnassa kerätyn aineiston kautta rakennamme kuvaa siitä, miltä maatilayritysten monialaistumisen edistäminen voi paikallisena, kunta- ja seututason ilmiönä näyttää. Pyrimme näin nostamaan sen esteitä ja mahdollisuuksia keskusteltaviksi.

Haastatteluaineistojemme taustalla on Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän rahoittama monitieteinen tutkimusprojekti. Tutkimuksen tapauskunnat valittiin Itä-Suomen läänin alueelta siten, että toinen sijaitsee Etelä-Savossa (Mäntyharju), toinen Pohjois-Karjalassa (Liperi). Luvussa kolme Ella Mustakangas esittelee kunnat ja niiden elinkeinorakenteen. Kunnat edustavat sellaisia itäsuomalaisia alueita, joilta maatalous on joko elinkeinona supistumassa (Mäntyharju), tai jolla se on suhteellisen turvattu, mutta erittäin poliittisesti riippuvaista (Liperi pohjoisen tuen alueena). Molemmat kunnat sijaitsevat elinkeinojen kehittämisen kannalta vireän aluekeskuksen vaikutuspiirissä. Tapauskunnissa monialaisten maatilojen suhteellinen määrä vastaa maan keskiarvoa, ja maatalous on kohtalaisen merkittävää. Liperi on Suomen maaseutualueuutypityksessä ydinmaaseudun, Mäntyharju taas harvaan asutun maaseudun kunta.

---

¹ Oma kysymyksensä on se, miten valtakunnallisella tasolla painotetaan EU:n maaseudun kehittämishankkeissa osoitettuja varoja maatilojen monialaistumiseen ja muuhun maaseudun pienyrittäjyyden edistämiseen, sillä EU sallii jäsenmaille mahdollisuuden maakohtaiseen joustoon tiettyjen minimiprosenttien rajoissa. Suomi on tulkinnut minimiprosentteja siten, että Manner-Suomen maaseutuohjelman painotuksissa kohdennus monialaistumisen edistämistä mahdollistaviin toimiin on sängen vaatimaton.

Aineiston tuottaminen tapahtui kahdessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa tehtiin kummassakin kunnassa joukko yksilöhaastatteluja, joissa haastateltavina oli kuntaviranomaisia sekä perusviljelijöiden, monialaisten maatilayrittäjien ja muiden yrittäjien paikallisia edustajia. Osa haastatelluista toimi myös kuntien luottamustehtävissä. Yhteensä tehtiin 23 haastattelua, jotka ajoittuivat kesään 2004. Haastateltujen toimija-asemia on luonnehdittu tarkemmin liitteessä 3, jossa on myös selitetty aineistonäytteiden yhteydessä haastatelluista käytetyt koodit.

Yksilöhaastatteluiden strategiana oli saada erilaisia institutionaalisia asemia edustavat, paikallista elinkeinopolitiikkaa tuntevat toimijat kommentoimaan monialaisuuteen liittyviä kysymyksiä omista näkökulmistaan. Haastateltavia pyydettiin ottamaan kantaa siihen, mitä maatilayritysten monialaistumiseksi heidän kuntansa alueella tehdään, kuka tekee, mitä pitäisi tehdä ja kenen toimesta. Kysymykset esitettiin samassa muodossa kaikissa haastatelluissa ja niistä keskusteltiin vapaamuotoisesti².

Aineiston tuottamisen toinen vaihe toteutettiin ryhmähaastatteluina. Kummasakin kunnassa järjestettiin kolme ryhmähaastattelua, joihin kutsuttiin edellä mainittujen lisäksi myös alueilla vaikuttavien asiantuntija-organisaatioiden (erityisesti TE-keskus ja ProAgria Maaseutukeskus) edustajia. Ryhmät pyrittiin rakentamaan siten, että yhdessä oli lähinnä ”kehittäjiä” eli kunnan edustajia ja muita asiantuntijoita, yhdessä lähinnä viljelijöiden edustajia ja yksi oli näistä molemmista muodostuva sekaryhmä. Ryhmien koostumukset on kuvattu tarkemmin liitteessä 3. Ryhmähaastattelut toteutettiin syksyllä 2004 ja talvella 2005.

Ryhmähaastattelujen strategiana oli pyytää haastateltavia kommentoimaan yksilöhaastattelujen alustavan analyysin pohjalta esiin nousseita havaintoja tai kysymyksiä ja synnyttää ryhmissä niistä keskustelua³. Nämä puheenaiheet eli keskusteluvirikkeet esitettiin osin kysymysmuodossa, osin väittämämuodossa. Niiden esitysmuoto ja -järjestys oli kaikissa haastatelluissa sama. Keskusteluvirikkeitä esitettiin ryhmähaastatteluissa kaikkiaan 8 kpl. Ne on lueteltu liitteessä 3.

---

² Kysymykset näytettiin haastatelluille myös paperille kirjoitettuna. Ne on listattu erikseen liitteessä 3. Tällainen periaate noudatti retorista lähestymistä soveltavan laadullisen asennetutkimuksen mukaista, vapaamuotoisen kommentoinnin tuottamiseen tähtäävää versiota keskusteluvirikkeiden (Törrönen 2001) käytöstä haastattelustrategian elementtinä (ks. Vesala & Rantanen 2007).

³ Strategian lähtökohta on sosiaalipsykologiassa kehitellyssä laadullisessa asennetutkimuksessa, jonka taustalla on ajatus todellisuuden argumentatiivisesta ja potentiaalisesti kiistanalaisesta luonteesta (Billig 1996, Vesala & Rantanen 1999, 2007). Lähtökohta sopii yhteen myös politiikan tutkimuksen retoristen suuntausten kanssa: politiikka nähdään viime kädessä vaihtoehtojen tunnistamisena ja punnintana (ks. Vihinen 2001, Finlayson 2004).

Tapauskunnista kerättyä haastatteluaineistoa tarkastellaan tämän teoksen luvuissa 5–8 kussakin omanlaisella kysymyksenasettelullaan ja analyysinäkökulmallaan. Myös siinä on vaihtelua, mitkä aineisto-osat ovat tulkintojen ensisijaisena lähteenä. Joiltain osin eri luvut valottavat ristiin samoja aineisto-osia.

Luvussa 5 Miira Niska ja Kari Mikko Vesala hahmottelevat yleiskuvan maatilayritysten monialaistumisen paikallisesta edistämisestä erittelemällä tapauskunnissa tehdyissä yksilöhaastatteluissa esiin tuotuja kehittämiskeinoja ja niiden toteuttajia sekä näihin kohdistuvaa arvottamista. Lisäksi he analysoivat ryhmähaastatteluista ne osat, joissa kommentoitiin väittämää ”Maatiloilla harjoitettavan yritystoiminnan edellytykset riippuvat valtakunnallisen ja EU-tason politiikasta ja markkinoista, eikä niihin siksi voida kunnissa juurikaan vaikuttaa”. Tarkastelu keskittyy yksilöhaastatteluihin, koska tavoitteena oli tuottaa yhdenlainen kokonaiskuva monialaistumisen edistämisen keinoista ja toteuttajista. Yksilöhaastatteluissa esitetyt kysymykset palvelivat erityisesti tällaista tavoitetta. Samalla luku tarjoaa suhteutustaustaa myöhemmissä luvuissa esiteltäville, asiaa eri tavoin problematisoiville ja tulkinnallisesti syventäville tarkasteluille.

Luvussa 6 Jarkko Pyysiäinen erittelee varauksellista asennoitumista maatilayritysten monialaistumisen edistämistä kohtaan. Hän käyttää tarkastelunsa lähtökohtana ryhmähaastattelujen aluksi esitettyä kysymystä ”Pitäisikö maatilojen monialaistumista ylipäättään edistää kunnassanne?”. Hänen analyysinsä keskiössä on tähän kysymykseen esitetty kommentointi, mistä nostamiinsa tulkintoihin hän peilaa myös muuta aineistoa. Luvussa 7 Jarkko Pyysiäinen ja Kari Mikko Vesala tarkastelevat pyrkimystä aktivoida viljelijöitä ja muokata heistä yrittäjämäisiä yksilöitä, mikä oli ryhmähaastatteluissa erikseen kommentoinnin aiheena väittämässä ”Maatilojen monialaistumista edistetään parhaiten koulutuksella, neuvonnalla ja tiedottamisella” ja ”Maatilojen monialaistuminen on kiinni viljelijöistä itsestään. Sen edistäminen tulisi jättää heidän oman aktiivisuutensa varaan”. Luvun 7 tarkastelun empiirisenä lähtökohtana on kuitenkin yhden ryhmähaastattelun kokonaisuudessaan sisältämän keskustelun ja vuorovaikutuksen analyysi. Tämän aineisto-osan yksityiskohtaisella analyysillä tuotettuja tulkin-toja peilataan sitten myös muuhun aineistoon.

Luvussa 8 Ella Mustakangas erittelee haastatteluaineistoa kuntastrategian näkökulmasta. Hän analysoi ensin yksilöhaastattelujen puhetta ja sen jälkeen ryhmähaastatteluissa esitettyjä kommentteja kysymykseen kunnan strategisen toimialapreferenssin mahdollisesta vaikutuksesta maatilojen monialaistumiseen. Tämän haastatteluvirikkeen muotoilu oli ryhmähaastatteluja varten sovitettu kuntakohtaisesti. Toisessa tapauskunnassa se esitettiin muodossa: ”Liperissä elintarvikkeiden jatkojalostus ohjaa maatalouden kehittämistä. Maatilojen muun yritystoiminnan kehittäminen saattaa jäädä tästä syystä vähemmälle huomiolle”, ja toisessa: ”Mäntyharju haluaa profiloitua kesämökki- ja kulttuurikunnaksi. Maatilojen muun yritystoiminnan kehittäminen tuntuu jäävän siksi vähemmälle

huomiolle”. Mustakankaan kysymyksenasetteluun sisältyy luontevasti myös kuntien välistä vertailua, mikä ei muissa luvuissa ole tarkastelun keskiössä.

Viimeisessä luvussa toimittajat tulkitsevat kokoavasti sitä, miltä maatilojen monialaistumisen edistäminen näyttää sekä keskeisten politiikkojen että tapauskuntia koskevan analyysin valossa. Politiikkaohjelmien tarkastelu osoitti, että monialaisuuden edistäminen on todellakin vaarassa jäädä jonkinlaiseksi väliinputoajaksi. Tapauskuntien perusteella taas voitiin todeta, että myös kuntatason kehittämispolitiikasta on mahdollista tunnistaa sellaisia piirteitä, jotka antavat lisäsyyn kiinnittää asiaan lisää huomiota. Tapauskunnissa osataan kyllä hahmottaa, että maatilojen yritystoiminnan monialaistumiseen tarvitaan yksilö, suotuisat olosuhteet, ja yksilöä aktivoivia, heidän taitojaan lisääviä ja tukevia valmentajanomaisia toimijoita, mutta strateginen näkemys osaamiskeskittymien tapaisten mahdollisuusrakenteiden työstämisestä ei ole kehittynyt.

Kun tarkasteltiin erityisesti maatalouspolitiikkaa ja maaseutupolitiikkaa tapaus- tutkimuksen havaintojen valossa, varauksellinen asennoituminen tuntui olevan relevantti sellaisen maatalouspolitiikan kannalta, jossa tuottajanäkökulma on hallitseva. Toisaalta monet maataloustuotannon sisäiset muutokset (urakoinnin lisääntyminen, yrityspalvelujen tarve, tilojen välisen yhteistyön lisääntyminen) avaavat maatalouspolitiikkaa monialaistumisen hyödyntämisen suuntaan. Elintarvikkeiden jatkojalostus asettaa maatalouspolitiikan valinnan eteen: joko keskitytään katsomaan asioita elintarviketeollisuuden intressien kautta, tai asetetaan edistämään ja valvomaan alan pienyritysten toimintamahdollisuuksia.

Maaseutupolitiikan osalta maatilojen monialaistuminen liittyy erityisesti elinkeinopolitiikkaan, ja maaseudun pienyrittäjyyden edistämiseen. Maaseutupolitiikan lähtökohtana näyttää yhä vahvemmin olevan, että maatilojen yritystoiminta kehittyä osana maaseudun pienyrittäjyyden yleistä kehittämistä ilman erityistä huomion kiinnittämistä nimenomaan maatilakontekstiin. Kuntatason analyysimme antaisi kuitenkin aiheutta tarkentaa tätä kantaa, mikäli monialaistuvien maatilojen elinkeinollinen potentiaali halutaan kokonaisuudessaan paikallisen ja alueellisen maaseudun kehittämisen käyttöön. Elinkeinopolitiikan osuutta laajan maaseutupolitiikan kokonaisuudessa ei haastatteluaineiston perusteella ole kunnissa ja alueilla mielletty siinä merkityksessään, mikä sillä maaseudun kehittämisessä on. Laajan maaseutupolitiikan vahvistamiseen ja esillä pitämiseen on siis edelleen aiheutta.

Tutkimuksen lopuksi jäsennetään kysymystä monialaisista maataloista maatalouden muutoksen ja maaseudun kehityksen solmukohtana tapauskuntien haastatteluaineiston varassa. Vaikka Suomessa on jo edetty pitkälle maaseudun moninaisuuden toteamisessa, maatalouden etäännyminen tai mahdollisesti suoranaisten irtaantumisen maaseudusta on vaikea ja suorastaan tavaton asia. Monialaiset maatilat ovat kuitenkin yksi käytännön osoitus muutoksesta, joka avaa uusia suuntia tilanteessa, jossa kaikki ei voi jatkua entiseltä perustalta. Itse

muutokseen voidaan suhtautua sekä politiikka- että kuntatasolla puolustautuen tai mahdollisuuksia etsien. Oli valinta mikä hyvänsä, perustelut ja niiden punnitseminen ovat aina paikallaan.

Tätä julkaisua ei olisi syntynyt ilman lukuisten ihmisten yhteistyötä ja myötävaikutusta. Kiitokset kuuluvat ensinnäkin kirjoittajille, joista Jarkko Pyysiäinen ja Ella Mustakangas ovat olleet tutkimusprojektin jäseniä, Miira Niska ja Olli Voutilainen ovat tuoneet siihen panoksensa projektin ulkopuolelta. Projektin tutkijaa, Elina Vehmastoa kiitämme haastatteluihin osallistumisesta. Tutkimuksen rahoituksesta kiitos kuuluu Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmälle. Tutkimuksen ohjausryhmissä toimineita Paula Viertolaa, Kai Karsmaa, Eero Uusitaloa ja Markku Almia kiitämme arvokkaista kommentista. Jaana Ahlstedtia kiitämme asiantuntevasta taitosta. Erityisen suuri kiitos tässä hankkeessa kuuluu Liperin ja Mäntyharjun edustajille, jotka osallistuivat tutkimukseen haastateltavina ja toimittivat myös käyttöömmme arvokasta tilasto- ym. aineistoa. Kiitämme heitä kaikkia lämpimästi siitä ajasta ja energiasta, jolla he ovat osaltaan mahdollistaneet tämän tutkimuksen toteutumisen.

Lähteet

- Anttiroiko, A.-V. & Haveri, A. 2003. Uusi paikallinen hallintatapa. Teoksessa: Anttiroiko, A.-V., Haveri, A., Karhu, V., Rynnänen, A. & Siitonen, P. (toim.). Kuntien toiminta, johtaminen ja hallintasuhteet. Kunnallistutkimuksia. Tampere: Tampereen yliopisto, Kunnallistieteiden laitos. s. 137–153.
- Billig, M. 1996. *Arguing and thinking*. Cambridge: Cambridge University Press. 325 s.
- Finlayson, A. 2004. *Political Science, Political Ideas and Rhetoric. Economy and Society*, 33(4): 528–549.
- Mustakangas, E., Kiviniemi, M. & Vihinen, H. 2003. Kumppanuus kuntatasolla maaseutupolitiikan toimeenpanossa. *Maa- ja elintarviketalous* 29. Helsinki: MTT Taloustutkimus. 179 s.
- Törrönen, J. 2001. Haastatteleminen virikkeillä: virike johtolankana, pienoismaailmana ja/tai provosoijana. *Sociologia* 38, 3: 205–217.
- Vesala, K. M. & Rantanen, T. 1999. Pelkkä puhe ei riitä. Maanviljelijöiden yrittäjäidentiteetin rakentumisen sosiaalipsykologian ehtoja. Helsinki: Yliopistopaino. 95 s.
- Vesala, K. M. & Rantanen, T. (toim.). 2007. *Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. Helsinki: Gaudeamus. 269 s.
- Vihinen, H. 2001. *Recognising Choice. A Study of the Changing Politics of the Common Agricultural Policy through an Analysis of the MacSharry Reform Debate in Ireland and the Netherlands*. MTT Economic Research Publications 99. 248 s.

2 Maatilayritysten monialaistuminen sen edistämiseen liittyvillä politiikka-aloilla

Maaseutu- ja maatalouspolitiikan suhde sekä maatalouden rooli maaseudun kehittämisessä ovat Suomen maaseudun kehittämisen kannalta sekä keskeisiä että ongelmallisia kysymyksiä (vrt. esim. Hänninen 2004, s. 49, Peltola 2005). Maatalous on elinkeinona muuttunut nopeasti viime vuosikymmeninä, ja maatalouden asema maaseudun kokonaisuudessa vaihtelee merkittävästi eri (EU-)maiden välillä (Shucksmith ym. 2005, s. 1). Erityisesti teknologian kehitys, pyrkimys parantaa tuottavuutta ja maatalouden asema elintarviketeollisuuden raaka-aineentuottajana ovat johtaneet siihen, ettei maatalous ole erityisen maaseutupainotteinen elinkeino. Tutkimuksen mukaan esimerkiksi OECD-maissa puolet maatalouden työllisyysvaikutuksesta kohdistuu kaupunkimaisille tai kaupungin läheisille alueille (Bollman 2006).

Maatila on kuitenkin totuttu pitämään maaseudun toimintojen historiallisena, kulttuurisena ja taloudellisena perusyksikkönä. Maatalouteen ohjattua julkista tukea oikeutetaan nykyään ensi sijassa ympäristöperusteilla ja elinkeinon myönteisellä maaseutuvaikutuksella. Maatalousväestön tulotasotavoitteet ovat perusteluissa taka-alalla, vaikka niiden merkitys on politiikkatoimien muotoilussa edelleen suuri. Ympäristö- ja maaseutupainotus on vahvistumassa maatalouspolitiikan sisällä, kun markkina- ja hintatukea pyritään alentamaan ja tuki kanavoidaan maaseudun kehittämistukena, EU:ssa yhteisen maatalouspolitiikan ns. kakkospilarin kautta. Maatalous- ja maaseutupolitiikan yhteensovittaminen on ajankohtaista molempien politiikkojen muotoilun ja tulevan kehittämisen kannalta, siitä ovat osoituksena sekä OECD:n (Diakossavvas 2006) että EU:n (Shucksmith ym. 2005) tuoreet analyysit. Noin viidentoista vuoden hiljaiselon jälkeen maatalous on palaamassa myös yhdeksi maaseutututkimuksen keskeiseksi kohteeksi, jota on tarkasteltava analysoitaessa maaseudun muutosprosesseja, kuten teknologian kehitystä, politiikkaohjausta sekä yrittäjyyden ja työn luonteen muutosta maaseudulla (Marsden 2003).

Vaikka maaseutu ei ole suomalaisittain palautettavissa maatalouteen, maatalous elinkeinona ja maatilat yrityksinä ovat olennainen ja kiinnostava osa maaseutualueiden taloudellista ja toiminnallista kudosta (Niemi & Vihinen 2003, s. 63). Poliitiikan tasolla loimet ja kuteet eivät vain tahdo löytää yhteistä kuviota, mistä kielivät eri politiikkaohjelmien linjaukset ja niistä käyty keskustelu. Asko Peltola (2005) tulkitsee maaseutupoliittisia kokonaisohjelmia analysoituaan, että maataloudesta on tullut suomalaiselle maaseutupolitiikalle ”*mission impossible*”, jonka edessä on nostettu turhautuneina kädet ylös. Sakari Hännisen (2004, s. 49) mielestä maatalous sai neljännessä maaseutupoliittisessa kokonaisohjelmassa merkitykseensä nähden liian vähän huomiota. Peltolan ja Hännisen arvostelu

koskee vuosien 2005–2008 maaseutupoliittista ohjelmaa, jossa tehtiin seuraava, ”maatalous- ja maaseutupoliitikan yhteinen linjaus: perustuotannon ohella maataloutta ja koko elintarvikeketjua tulee tietoisesti ohjata korkean lisäarvon tuotteisiin, monipuolistaa tilojen tuotantoa ja suosia maatilojen monitoimisuutta.” (Elinvoimainen... 2004, s. 104).

Viimeisin kansallinen maatalouspoliittinen dokumentti, Valtioneuvoston maatalouspoliittinen selonteko Eduskunnalle (26.10.2005) esittää puolestaan maatalouden mahdollisimman vapaana maaseutukytkenästä, ja vain alakohdassa, joka koskee kansallista maatalouspolitiikkaa (s. 66) luvataan yleisesti, että ”vahvistetaan maaseudun toimivuutta ja elinvoimaisuutta” ja ”maatalouspolitiikan sisältöä määritettäessä otetaan huomioon sen vaikutus maaseudun elinvoimaan”. Kilpailukykyisen ja monivaikutteisen maatalouden edistämiseksi lähivuosien tavoitteiksi asetetaan ”maaseudun elinvoimaisuuden edistäminen ja toimeentulomahdollisuuksien monipuolistaminen” ja ”yrittäjyyden ja innovatiivisuuden edistäminen” (emt., s. 66–67). Kilpailukyky ja tuottavuuden parantaminen ovat maatalouspoliittisen selonteon keskeisiä tavoitteita. Karkeasti luonnehtien voi sanoa, että maaseutupoliitikassa maatalous on yksi maaseudun elinkeinosta, ja maatilat maaseudun yrityksiä muiden yritysten joukossa. Maatalouspolitiikassa olennaista on tuotanto, joka puolestaan tapahtuu maatiloilla. Maaseutua ei voi palauttaa maatalouteen, eivätkä maatilatkaan enää liity yksinomaan maatalouteen. Maatilat näyttävät olevan se kohta, jossa eri politiikkojen tulemat yhtyvät.

Maatalouden ja maaseudun suhde on moniulotteinen ja muuttuva ilmiö, ja sillä on yhä ratkaisevampi merkitys sekä maatalous- että maaseutupoliitikalle. Ruuskanen (1999, s. 225–227) pitää yrittäjyyttä ”vanhan” ja ”uuden” maaseutupoliitikan vedenjakajana: ”vanha”, maatalouspolitiikan kautta tehty maaseutupoliittikka oli viljelijäkeskeistä yhteiskunnan modernisointi- ja hyvinvointipoliittikkaa, ”uusi” taas uusia elinkeinoja, yrittäjyyttä ja maaseudun asukkaiden valtauttamista ja vastuuttamista edistävää. Ruuskasen (ema.) mukaan yrittäjyyden teema on läpäissyt maaseutupoliitikan, mutta erityisellä tavalla, joka kohdistuu maaseudun asukkaiden asenteiden muuttamiseen. Hänen tulkintansa mukaan maaseutupoliitikan yrittäjyyspuhe tähtää siihen, että harjoitetaan ja koulutetaan ihmisiä suurempaan itsenäiseen aloitteellisuuteen ja spontaaniin toimintaan (ema, s. 232) sen sijasta, että korostettaisiin yrittäjyyteen yleensä liitettyä innovatiivisuuden ulottuvuutta.

Matti Vanhasen I hallituksen Yrittäjyyden politiikkaohjelma (www.vn.fi, 18.12.2006) puolestaan käsittelee yrittäjyyttä käytännöllisesti ja maanläheisesti. Suurin osa ohjelman tavoitteista ja toimenpiteistä liittyy erilaisten yrittäjyyden esteiden poistamiseen, joukossa on erilaajuisia lainsäädännön muutoksia tai tarkennuksia. Ohjelma lähtee siitä, että yrittäjyyttä voidaan edistää ”yrittäjyyskasvatuksen ja koulutuksen keinoin” (emt., s. 3). Maaseutuyrittäjyyden edistämiseksi ohjelmassa on muutama erityistoimenpide, jotka koskevat

maaseudun yrittäjyyden monipuolistumista viranomaiskäytäntöjä, säädöksiä ja palvelujärjestelmiä kehittämällä, kattavilla palveluilla maaseudun mikroyrityksille, monialaisten maatilojen sukupolvenvaihdoksia edistämällä, ja maaseudun muutoksenhallinta-koulutuspaketilla. Maaseudun yrittäjyys käsitellään samassa kohdassa maahanmuuttajayrittäjyyden, naisyrittäjyyden ja nuorten yrittäjyyden kanssa. (Emt., s. 4–5.) Maatilojen sukupolvenvaihdokset on mainittu omistajanvaihdosten edistämisen yhteydessä (emt., s. 6). Markkinoiden toimivuuden yhteydessä on otettu esille pienyrittäjien kokemat hallinnolliset ongelmat elintarvikesektorilla.

Katsaus erilaisiin politiikkaohjelmiin viittaa siihen, että yrittäjyys yleensä ja monialainen maatilayrittäjyys on lupaava käsitteellinen ja poliittinen solmukohta, josta käsin voi sekä löysätä että kiristää maatalouden ja maaseudun välistä suhdetta. Kysymys monialaisesta maatalousyrittäjyydestä saa painoa ja syvyyttä käsillä olevasta maatalouden rakennemuutoksesta, jolla on sekä taloudellinen että sosiaalinen ulottuvuutensa – molemmat ansaitsevat oman tarkastelunsa. *Olennainen havainto on, että toimiala (maatalous) ja yritys (maatila) eivät enää jäännökseltä lankea yhteen. Tutkimuksemme tarkastelee tätä laadullisesti uudenlaista asetelmaa ja sen merkitystä maaseudun, maatalouden ja elinkeinojen kehittämisen kannalta.*

Tässä luvussa tarkastellaan maatilayritysten monialaistumisen asemaa niillä politiikka-aloilla, jotka ovat keskeisiä maaseudun kehittämisessä. Liikkeelle lähdetään siitä, miten yrittäjyys on sisällytetty tapaamme ymmärtää maatiloja ja maataloutta. Sen jälkeen käsitellään yleisiä lähtökohtia, joista käsin pienyrittäjyyttä tuetaan. Poliitiikka-aloista tarkastellaan ensimmäisenä pienyrittäjyyden edistämistä osana alue- ja maaseutupolitiikkaa. Seuraavaksi tarkastelu kohdenetaan nimenomaan monialaisen maaseutuyrittäjyyden asemaan maaseudun kehittämisessä, ja viimeisenä politiikka-alana arvioidaan monialaisten maatilojen asemaa kansallisessa maatalouspolitiikassa.

2.1 Maatilat ja yrittäjyys: ei pelkästään maataloutta

Maatilat on totuttu liittämään maatalouteen: maatiloilla harjoitettava toiminta on oletettu maanviljelyksi, millä tavallisimmin on ymmärretty maatalouden alkutuotantoa, erityisesti elintarvikkeiden raaka-aineiden tuottamista. Vaikka maataloustuotantoa on harjoitettu suurtiloillakin, on Suomessa ja monessa muussa läntisen Euroopan maassa prototyypinen maanviljelyn muoto ollut 1900-luvulla pienimuotoinen perheviljelmä, jolla on alkujuurensa talonpoikaisessa kulttuurimuodossa ja lähihistoriansa koneistuneen tuotantoteknologian yksikkönä.

Maanviljely elinkeinona on ollut kehittyneissä teollisuusmaissa yhteiskunnan tukemaa ja ohjailemaa, koska on katsottu, että se on yhteiskunnan erityisenä intressinä elintarviketuotannon kansallisen omavaraisuuden takaamiseksi, tasa-

puolisen aluetaloudellisen kehityksen, tai väestöryhmien tasa-arvoisen kohtelun vuoksi. Viimeaikaiset maatalouden ja koko elintarvikesektorin rakennemuutokset (kansainvälinen kilpailu, markkinoiden avautuminen, kaupan ja teollisuuden keskittyminen) sekä poliittinen paine vähentää maatalouteen kanavoitua julkista tukea ovat johtaneet muun muassa siihen, että maanviljelyä on ryhdytty katsomaan yritystoimintana, yrittäjyytenä. Viljelijä on haluttu nähdä talonpojan ja tuottajan sijasta maatalousyrittäjänä. Tässä roolissa viljelijältä vaaditaan kilpailukykyä, tuotantotehokkuutta, kustannustehokkuutta, yksikkökoon kasvua, tuotantoprosessin kehittämistä, tuotteen laadun varmistamista ja niin edelleen. Kilpailukykyä maataloustuotannossa edistetään erityisesti investointi- ja kehittämistuilla sekä tuotantotoimintaan ja sen kehittämiseen liittyvää neuvontaa ja koulutusta tarjoamalla.

Omanlaisensa esimerkki yrittäjyyden korostamisesta maatalouden lähtökohtana on Alankomaiden taannoisen maatalousministerin ohjelma, jossa alkutuotantotilatkin nähdään yhtenä yritystoiminnan sektorina muiden joukossa. Tuossa ohjelmassa maanviljelijät hahmotetaan yrittäjinä, joiden selviytyminen ja menestyminen perustuvat heidän omaan aloitteellisuuteensa ja aktiivisuuteensa uusien toimintatapojen ja liiketoimintamahdollisuuksien tunnistamisessa ja toteuttamisessa. Valtakunnan tason politiikan tehtävänä nähdään rohkaiseminen, avustaminen, suotuisan ilmapiriin luominen, tiedon välitys ja kasvatus. ”New role of government is not one of direct intervention, but of indirect inducement” (The Choice of Agriculture, s. 98).

Tämä on kuitenkin vielä poikkeus. EU:n linjan mukaisesti maataloustuotantoa tuetaan edelleen vahvasti myös maataloustuen muodossa eli tulotukena joka perustuu siihen, että yleensä harjoittaa alkutuotantoa. Nykyisin maataloustukea perustellaan maatalouden monivaikutteisudella eli vedotaan elintarvikkeiden turvallisuuden ihmisten terveyden kannalta, ympäristön suojelemiseen, maisemanhoitoon ja tuotantoeläinten hyvinvointiin. Myös taloudellinen ja sosiaalinen aluevaikutus maaseudulla on esillä monivaikutteisuusperusteluissa, vaikka toisaalta maatilojen lukumäärä ja viljelijäväestön suhteellinen osuus onkin laskenut ja tuotanto on lisääntyvästi keskittymässä alueellisesti. Suomessa maatalouden tukea perustellaan lisäksi ilmasto-olosuhteista johtavalla yritystoiminnallisella kannattamattomuudella.

Yrittäjyys voidaan siis sisällyttää maatalouteen ja maatalouspolitiikan muotoiluihin maanviljelijän tuotannossaan tavoitteleman kustannustehokkuuden ja kilpailukyvyyn merkityksessä. Tämä ei silti tarkoita, etteikö maataloustuotantoa voitaisi samalla nähdä yrityssektorina erityisasemassa olevana ja yhteiskunnallista erityiskohtelua tarvitsevana, ja maatalouspolitiikkaa täten omanlaisenaan politiikka-alana, jota koskeva elinkeino-ohjaus on erilaista kuin muilla toimialoilla.

Maatila voidaan siis edelleenkin liittää maatalouteen, vaikka maanviljelijää kutsuttaisiin maatalousyrittäjäksi. Tilanne on kuitenkin mutkikkaampi silloin kun maatiloilla harjoitetaan yritystoimintaa myös muilla toimialoilla kuin maataloudessa. Esimerkiksi matkailupalvelut, puunjalostus, metallituotteiden valmistus tai hoivapalvelut eivät ole maataloutta, vaikka niitä harjoitettaisiinkin maatilan yhteydessä. Kuljetuspalvelut tai koneurakointi saattavat kyllä liittyä maatalouteen sillä tavoin, että niillä palvellaan myös maatalousyrityksiä, mutta ne eivät yritystoimintana ole maatalouden alkutuotantoa. Elintarvikkeiden jatkojalostus tai suoramyynti ei myöskään kuulu maatalouden alkutuotantoon. Näitä kaikkia, ja useita muita yritystoiminnan aloja harjoitetaan nykyään maatiloilla. Tällaisia *maatiloja, joilla harjoitetaan sekä maatalouden alkutuotantoa että jotain muuta yritystoimintaa, kutsutaan monialaisiksi maatilayrityksiksi*. Monialaiset maatilayritykset ovat elävä osoitus siitä, että maatilat eivät välttämättä liity pelkästään maatalouteen, ja erityisesti eivät pelkästään maatalouden alkutuotantoon.

Se, kutsutaanko maanviljelijää maatalousyrittäjäksi tai monialaiseksi maatilayrittäjäksi ei edellä todetun valossa ole suinkaan pelkkää retoriikkaa. Vaikka toimijat pysyisivät ennallaan, toiminnalliset roolit vaihtuvat nimikkeiden myötä. Varsin yleinen oletus lienee, että yrittäjän roolinotto edistyy esimerkiksi viljelijöiden sukupolven vaihdosten myötä. Yhtä kaikki, poliittisena tavoitteena roolisiirtymä viljelijästä yrittäjäksi on selkeästi ja laajasti julkipantu (ks. esim. Alasuutari 1996, Ruuskanen 1999, Phillipson ym. 2004). Sen sijaan ero maatalousyrittäjän ja monialaisen maatilayrittäjän välillä on harvemmin artikuloitu ja usein jätetty hämärän peittoon. Rajanveto ei käytännössä aina olekaan yksiselitteistä sen kummempin yritystoiminnan tilastoluokittelujen (ks. tarkemmin luku 3) kuin viljelijän omaksumien roolien tai identiteettien tasolla (Vesala & Rantanen 1999, Vesala & Peura 2002). Maatalouden alkutuotannon ja muun yritystoiminnan välisen erottelun periaatteellinen painoarvo on silti merkittävä. Maatilaa kulttuurisena käsitteenä ja taloudellisena yksikkönä ei voida enää yhdistää yksioikoisesti ja yksinomaan maatalouteen⁴.

2.2 Pienyrittäjyyden julkisen tuen lähtökohtia

Perusmaatalouden ulkopuolelle laajeneva monialainen maatilayrittäjyys avaa maatalouspolitiikasta poikkeavan tulokulman maatiloihin ja yrittäjyyskorostuksen merkitykseen maatilojen yhteydessä. Monialaisuudessa on kysymys siitä, että maatiloilla harjoitetaan maatalousyrittäjyyden lisäksi myös jotain teollisen, palvelujen tai kaupan alan pienyritystoimintaa. Niinpä puhutaan esimerkiksi maatilakytöntäisen pienyritystoiminnan tukemisesta (ks. luku 3). Monialaista maatilayrittäjyyttä onkin perusteltua lähestyä myös yleisestä pienyrittäjyyden edistämisen- ja tukipolitiikan näkökulmasta.

---

⁴ Monitoimisuus, johon yritystoiminnan monialaistumisen lisäksi sisältyy maatilan ulkopuolinen palkkatyö osana maatilan tulonhankintaa, osoittaa myös tätä seikkaa (Eikeland 1999, Peltola 2000).

Pienen ja keskisuuren yritystoiminnan tukeminen julkisin varoin on joko markkinaperusteista tai yhteisöperusteista. Storeyn (2005) mukaan julkisen intervention tavallinen lähtökohta on havainto, että pienten yritysten asema on epäedullinen suuryrityksiin verrattuna. Hänen mukaansa kolme informaation kulun vajavaisuuteen liittyvää ongelmaa markkinoilla toimii perusteena julkiselle interventiolle. Ensinnäkin, yksilöt tai ihmisryhmät eivät ole tietoisia pienyrittäjäksi ryhtymisen mahdollisista hyödyistä itselleen (palkkatyökulttuurin suosisessa suuryrityksiä). Toiseksi, pienyrittäjät eivät oivalla asiantuntijaneuvonnan tarjoamia hyötyjä (esimerkiksi siksi, että eivät tutustu yksityisiin asiantuntijapalveluihin niiden aiheuttamien kustannusten pelossa). Kolmanneksi, rahoittajaorganisaatiot eivät kykene tarkasti arvioimaan pienyritysten elinkelpoisuutta ja helposti yliarvioivat riskin näiden kohdalla, jolloin pienyrityksille rahoituksen järjestäminen on vaikeampaa kuin suurille yrityksille. Lisäksi julkisen intervention peruste voi Storeyn mukaan olla se, että yritystoiminnasta katsotaan olevan merkittäviä taloudellisia hyötyvaikutuksia yhteisölle, mutta yrittäjät eivät riittävästi harjoita sitä odotettavissa olevien hyötyjen vähäisyyden tai niiden menettämisen uhkan vuoksi. (Storey 2005, s. 476)

Storeyn (2005) mukaan viimeisimpänä mainittu julkisen intervention peruste on ollut käytössä silloin kun monet hallitukset ovat tukeneet pienyrittäjyyttä teknologiaa ja luonnontieteitä hyödyntävillä aloilla. Tällaisilla aloilla pienten yritysten innovointihalukkuutta rajoittaa mahdollisuus, että innovaation kehittämiseen sijoitettu panostus ei koidu yrittäjän omaksi hyödyksi, koska myös kilpailijat ottavat innovaation käyttöönsä. Innovaatioiden synty on kuitenkin yhteisön edun mukaista, joten julkinen tuki innovointiin kannustamiseksi on perustelua.

Edellä mainitut perusteet osoittavat tietyn tyyppisiin toimenpiteisiin. Yrittäjäuraa koskevan tietoisuuden nostamiseksi on pyritty vaikuttamaan ihmisten asenteisiin ja kannustamaan heitä ryhtymään yrittäjäksi. Tunnetuin esimerkki lienee Margaret Thatcherin konservatiivihallituksen yrityskulttuuriohjelma 1980-luvulla Isossa-Britanniassa (Heelas & Morris 1992). Sen tavoitteena oli muuttaa koko väestön sosiaalisia asenteita suuryritysten ja julkisen sektorin tarjoamaan palkkatyöhön luottavasta ”riippuvuuskulttuurista” kohti aktiivista yrittäjäyyskulttuuria, jossa työpaikkoja syntyy omia yrityksiä perustavien kansalaisten aktiivisuuden tuloksena. Tavallisempaa on ollut kohdistaa asennemuokkaus johonkin tiettyyn väestöosaan tai ryhmään, kuten nuoriin, naisiin tai maahanmuuttajiin. Pienyrittäjien tietoisuutta asiantuntijapalveluiden hyödyistä on lisätty tarjoamalla näille neuvontapalveluja markkinahintoja edullisemmin, esimerkiksi järjestämällä julkisin varoin ylläpidettyjä palveluja tai korvaamalla yrittäjille osan näiden käyttämien yksityisten palveluiden kustannuksista. Kilpailukykyisten ja elinkelpoisten pienyritysten rahoitusjärjestelyjen edistämiseksi on julkisin varoin tarjottu lainan takauksia, korkotukia, investointitukia ja niin edelleen. Neuvontapalvelujen merkitys on ilmeinen myös rahoitusjärjestelyissä.

Storeyn (2005) mukaan OECD-maiden hallitukset ovat viime vuosina ajaneet varsin aktiivisesti pienyrittäjyyden edistämispolitiikkaa, erityisesti Euroopassa mutta myös Yhdysvalloissa, missä virallisesti ei korosteta pk-sektoria omana politiikka-alueenaan vaan puhutaan yleisestä kilpailupolitiikasta. Yhtä kaikki, Storeyn tarkastelemissa ohjelmaesimerkeissä näkyy, että pienyrittäjyyden edistämispolitiikkaa on toteutettu vaihtelevilla keinoilla, kuten asennekampanjoilla, yrittäjyyskasvatuksen ja yrittäjyystaitojen lisäämiseen tähtäävän koulutuksen tarjonnalla, neuvontapalvelujen tehostamisella, rahoitusjärjestelyjen edesauttamisella ja myös esimerkiksi yritystoiminnan sääntelyyn ja valvontaan liittyvän byrokratian helpottamisella⁵. Omanlaisenaan keinojoukkoja voidaan erottaa toimialatason innovatiivisuutta lisäämään ja edesauttamaan pyrkivät keinot, joilla aktiivisesti synnytetään yritystoimintaa mahdollistavia ja edesauttavia ympäristöjä, kuten yrityshautomoja, osaamiskeskuksia tai tiedepuistoja. (Storey 2005) Viimeksi mainitut keinot voidaan nähdä omanlaisinaan siksi, että ne on liitetty tietoyhteiskunnalle ominaisen kilpailutalouden yrittäjyyspolitiikkaan, jonka yksi lähtöoletus on alueellisten tai paikallisten yritysklustereiden keskeisyys kilpailukyvyn kannalta välttämättömien innovaatioiden kehittymisessä (Audretsch & Thurik 2006, s. 37–39).

2.3 Pienyrittäjyyden edistäminen osana alue- ja maaseutupolitiikkaa

Pienyrittäjyyttä edistämällä ja tukemalla hallitukset tavoittelevat erilaisia taloudellisia yhteisövaikutuksia, kuten työllisyyttä ja taloudellista kasvua, kilpailukyvyn vahvistumista tai alueiden kehitystä (De 2000). Innovaatioiden edistämiseen perustuva yrittäjyyspolitiikka on kiinnostava esimerkiksi maaseudun kehittämiseen liitettynä, sillä siinä yhdistyy erityisesti kaksi viimeksi mainittua tavoitetta.

Lowen ja Talbotin (2000) mukaan julkista tukea pienyrittäjyydelle voidaan maaseudun kehittämisen yhteydessä perustella paitsi markkina-argumenteilla, myös sosiaalis-taloudellisilla ja hallintaan liittyvillä argumenteilla. Pienyritysten epäedullinen asema suuriin yrityksiin verrattuna on heidän mukaansa erityisen painava peruste maaseudun yhteydessä, sillä pienyritysten suhteellinen merkitys on suuri juuri maaseutualueilla (ks. myös Shields 2005). Maaseudun sosio-ekonomisen rakenteen elinvoimaisuuden kannalta on pienyrityksillä heidän mukaansa erityinen funktio siten, että pienyritystoiminta on maaseudulla vahvasti sosiaaliin suhteisiin ja rakenteisiin kietoutunutta ja uppoutunutta, ja siten sosiaalista koheesiota ja integraatiota edesauttavaa. Tältä kannalta eivät ainoastaan kasvuyritykset vaan myös muut palveluja tarjoavat ja työpaikkoja ylläpitävät pienyritykset ovat tukemisen arvoisia (s. 480–481, ks. myös Elinvoi-

⁵ Storey ei nosta Regularoty policy -kysymystä erityisesti esiin, emmekä mekään. Se on yleensä hahmotettu yhtenä yritystoiminnan esteenä, (ks. tark. Horst ym. 2000).

mainen maaseutu – yhteinen vastuumme, s. 93–95). Hallinnan kannalta muotoiltuna kysymys on myös siitä, että pienyritysten keskeinen rooli maaseudulla tekee niistä tärkeän välineen yleisesti maaseudun kehittämissä politiikan, ei vain esimerkiksi työllisyyden tai taloudellisen kasvun kannalta.

Maaseudun pienyritysrakenteen on usein todettu nojaavan alkutuotantoon ja painottuvan vähenevän työvoiman tai pysähtyneen kasvun aloille. Maaseutuyrittäjyyden ongelmana ovat varsinkin pitkät etäisyydet ja paikallisten markkinoiden pienuus, mikä edelleen korostuu muun muassa viljelijäväestön vähenemisen ja maaltamuuton myötä (Bryant 1989, s. 337–338, Katajamäki ym. 2001, s. 33, Lievonen & Lemola 2004, s. 63, Niittykangas 1993, Storhammar & Virkkala 2003, s. 27). Bryant (1989) varoittaa katsomasta maaseudun rakennemuutoksia yksinomaan epäedullisena taantumisena, johon on yritettävä sopeutua makrotason poliittisen ohjauksen ja keskittyneiden markkinavoimien sanelemien ehtojen puitteissa. Bryantin mukaan (ks. myös Anderson & McKain 2004) muutoksissa voidaan nähdä myös uusia mahdollisuuksia, joiden tunnistamiseen ja hyödyntämiseen tulisi panostaa. Tämä edellyttää hänen mukaansa yrittäjyyttä; aloitteen ottavaa (proaktiivista) toimintaa, jossa myös ollaan valmiita etsimään uusia yritystoiminnan muotoja tai kehittämään totuttua yritystoimintaa uusille uomille.

Bryant painottaa maaseudun rakennemuutoksen yhteydessä sellaisten politiikkatoimien merkitystä, joilla tuetaan yrittämistä mahdollistavaa toimintaympäristöä. Bryant ottaa tämän ulottuvuuden esiin maataloihin liittyen, mutta samoja ajatuskulkuja on löydettävissä yleisemminkin alueiden kehittämisessä. Erityisesti uusimmissa kansallisen aluepolitiikan strategioissa korostetaan elinvoimaisen toimintaympäristön kehittämistä, innovaatiotoiminnan edellytyksiä sekä työmarkkinoiden toimivuutta.

Innovaatiolla on yrittäjyyden yhteydessä useita merkityksiä (Swedberg 2000, Storhammar & Virkkala 2003). Uudenlaisen tuotteen tai keksinnön lisäksi sillä viitataan muun muassa uusien markkinoiden, raaka-aineiden tai toimintatapojen käyttöönottoon. Joka tapauksessa kysymyksessä on suhdekäsite, joka kuvaa yritystoiminnan uudistumista ja muutosta aiempaan tai totuttuun verrattuna. Yleisen tai alueellisen innovaatiopolitiikan taustalla on taloudellisen kilpailun aiheuttama yrityssektorien uudistumisen vaade⁶, johon reagoidaan erityisesti osaamista, tietoa ja teknologiaa hyödyntäviä ja edellyttäviä yrityssektoreita kehittämällä (Alarinta 1999, Lievonen & Lemola 2004, Porter 2000, Virkkala 2007). Maaseudun pienyrittäjyyden edistämässä on alueellinen innovaatiopolitiikka liitetty aluekohtaisten vahvuuksien ja osaamisten kehittämiseen ja keskittämiseen. Anttiroiko ja kollegat (2006) korostavat osaamis- ja yrityskes-

---

⁶ Ks. esim. Alueellisen yritys- ja innovaatiotoiminnan selvitysraportti, joka valottaa asiaa otsikotasollakin: Vaurastuminen kansallisena velvollisuutena. (Valtioneuvoston kanslia 2006).

kittymien nousevaa roolia maaseudun elinkeinojen kehittämisen innovaatiopoliittisena kulmakivenä:

”Osaamis- ja yrityskeskittymät eivät ole perinteisesti kuuluneet maaseudun kehittämisen ytimeen, mutta tässä suhteessa elämme selvästi paradigmamuutoksen aikaa. Kuntakohtaisessa kehittämisessä näkyy jo nykyisin hyvin vahva klusteriajattelu. Samoin menestykselliset keskuksset ja keskittymät maaseudulla ovat antaneet uskoa siihen, että osaamis- ja klusterimuodostuksen tukeminen eri muodoissaan soveltuu myös maaseudulle (Anttiroiko ym. 2006, s. 113).

Maaseudun osaamiskeskittymillä kirjoittajat tarkoittavat ympäristöjä, joihin yritysten lisäksi kuuluu koulutusta ja tutkimusta tarjoavia oppilaitoksia, teknologiakeskus, yrityspuisto tai hautomo, ja muita keskittymän toimintaa tukevia kehittäjäorganisaatioita, kuten kunnan yrityspalvelut. Rakenteellisesti voidaan erottaa mikrokeskittymät, mikroverkostot ja alihankintaketjut. (Anttiroiko ym. 2006, s. 113–116). He kokoavat kyselytutkimuksensa tuloksia seuraavasti:

”Vastausten mukaan erityisosaaminen maaseutukunnissa on selvästi yleisempää perinteisen alhaisen tuotantotekniikan toimialoilla kuin nopeasti kehittyvillä high-tech aloilla. Maaseutukunnista löytyy kuitenkin myös kehittynyttä yritystoimintaa, jossa hyödynnetään uusinta teknologiaa. Omaan tuotekehittelyyn maaseudun yrityksillä ei ole ainakaan merkittävässä laajuudessa voimavaroja. Varsin yleisenä tilanteena high-tech tuotannossa on alihankintaketjuun kuuluminen ja sen myötä voimakas riippuvuus verkoston muista yrityksistä tai jopa yhdestä suuresta tilaajayrityksestä, jolle myydään koko tuotanto tai suuri osa siitä. Maaseudulla osaamisen mittakaava on pienempi kuin suurissa kaupungeissa. Maaseudun osaamiskeskittymät ovat empiirisen kartoituksen mukaan eräänlaisia mikrokeskittymiä. Myös hieman isommat varsinaiset osaamiskeskittymät ovat kuitenkin mahdollisia. Niiden rinnalla osaamista esiintyy verkostoissa ja alihankintaketjuissa.” (s. 292–293.)

Maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa vuosille 2005–2008 (Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme) innovaatiopolitiikka kytketään yhtäältä muun muassa aluekeskus- ja osaamiskeskusohjelmien kautta tapahtuvaan valtakunnalliseen aluepolitiikkaan, jonka todetaan osaltaan täydentävän maaseutupoliittista kokonaisuohjelmaa. Toisaalta innovaatioympäristöjen kehittäminen mainitaan osaamisen tason nostamiseen liittyvänä maaseutupolitiikan osana, jonka toteuttamisessa avainasemassa ovat Tekes, ammattikorkeakoulut ja TE-keskusten teknologiayksiköt. Muilta osin innovaatiopolitiikka on kokonaisuohjelmasta luettavissa lähinnä siinä, että tutkimuksen, koulutuksen ja verkostoyhteistyön avulla tapahtuvaa osaamisen ja tuotteiden kehittämistä korostetaan toimialakohtaisissa, esimerkiksi matkailun tai luonnontuotealan arvioissa, tai että huonekaluteollisuuden osaamiskeskittymät esitellään esimerkkinä osaamisen tason nostamisesta. Innovaatioympäristöjen luomiseen panostava yrittäjyyden ja elin-

keinojen edistäminen on siis kokonaisuohjelmassa kyllä esillä, vaikka se ei ehkä näyttäydykään siinä muotoillun maaseutupolitiikan keskeisenä paradigmana.

Maaseudun kehittämisen kannalta innovaatiopolitiikka on ollut jännitteisessä suhteessa sellaiseen alueiden kehittämiseen, jonka erityisenä tavoitteena on yhteiskunnallinen ja alueellinen tasa-arvo muun muassa kohentamalla heikommin kehittyneiden alueiden asemaa. Innovaatiopolitiikka sisältää keskittämispyrkimyksen, jossa tuki kohdentuu jo vahvoille alueille tai sektoreille. (Anttiroiko ym. 2006, s. 109). Maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa vuosille 2005–2008 tämä jännite todetaan kriittisellä viittauksella alueiden kehittämislakiin ja sen sisältämään kilpailukykykorostukseen: ”Huomionarvoista on, että alueiden kehittämislaki korostaa taloudellista kasvua tavoitteena taata alueiden kilpailukyky. Alueiden kehittyneisyyserojen vähentäminen ei enää ole yleistavoite. Maaseutualueille tavoite on ongelma, sillä kilpailukyvyllä on taipumus parantua enemmän ja vähemmällä siellä, jossa se on jo hyvä.” (Emt., s. 231).

Fabrizio Barca (2006, s. 144–145) on jäsentänyt alue- ja maaseutupolitiikka alla olevalla kuvalla, jossa erotetaan yhtäältä maaseutupolitiikka ja muita kuin maaseutualueita koskeva politiikka, toisaalta aluepolitiikka ja yleinen politiikka, joka sisältää eri sektoripolitiikat. Yhteiskunta pyrkii turvaamaan toimillaan kansalaisilleen sekä yhtäläiset oikeudet elämän perusedellytyksiin (koulutus, terveydenhuolto, kulku- ja tietoliikenneyhteydet, energiansaanti jne.) että tehokkuuden, jolla tarkoitetaan kansalaisten mahdollisuuksia parantaa hyvinvointiaan ja lisätä mahdollisuuksiaan. Tasa-arvoisuuteen perustuvat yhtäläiset oikeudet ovat yleistettävissä saman maan sisällä alueesta riippumatta, ja niille voidaan luoda yhtäläiset standardit. Sen sijaan mahdollisuuksien lisäämiseen tähtäävät kehittämistoimet eivät ole standardisoitavissa, vaan riippuvat alueesta ja tilanteesta. Lisäksi niiden välillä on pakko tehdä valintaa, sillä rajallisilla julkisilla

Alue	Politiikat		
	Aluepolitiikka	Yleinen	
		Minimitaso	
Maaseutu	Kehittämis- politiikka		
Ei-maaseutu			

Kuva 2.1. Alue- ja maaseutupolitiikka Barcaa (2006) soveltaen.

varoilla kaikkia potentiaalisia kehittämiskohteita ei voida rahoittaa. Niin kauan kun tasa-arvoisuus on politiikkoja määräävä tavoite, ei synny jännitteitä, sillä perusoikeuksista ei voi tinkiä ja käydä kauppaa. Jos sen sijaan mahdollisuuksien luominen kehittämällä on prioriteetti, on tehtävä valintoja alueiden kesken. Alla olevassa kuvassa esitetään, miten tasa-arvotavoite tulisi taata sekä aluepolitiikan siihen tarkoitettuun toimin, että muiden politiikkojen avulla (tummennettu alue). Muilla politiikoilla on myös muita tavoitteita (tummennetun alueen oikealla puolella oleva vaalea alue). Aluepolitiikan (ja sen sisällä maaseutualueita koskevan politiikan) toisena tehtävänä on myös alueiden kehittämispolitiikka, jossa tehdään valintoja ja kohdennetaan erilaisia toimia eri alueille (tummennetun alueen vasemmalla puolella oleva vaalea alue).

Yritysten toimintaympäristöä mahdollisuusrakenteina⁷ kehittävä innovaatioita edistävä politiikka on tässä kuviossa nimenomaan kehittämispolitiikkaa. Kotimaisen aluepolitiikan keskeisimmässä välineessä, aluekeskusohjelmassa päättämisen alueellisen kehittämisen tarkasta sisällöstä ja suunnasta on jätetty alueille itselleen, joiden tulisi omien strategisten pohdintojensa tuloksena muodostaa yhteinen tahtotila havaittuihin alueen vahvuuksiin perustuvista kehittämisen painopisteistä. Tarkoitus on synnyttää alueellista elinvoimaa sisäsyntyisesti, jolloin valtio toimii kannustajana ja helpottajana sekä pienellä panoksella myös rahoittajana. Ohjelmalla pyritään ensi sijassa kannustamaan alueita seudulliseen yhteistyöhön strategiatyössä, elinkeinopolitiikan profiloinnissa, palvelutuotannossa sekä maankäytön suunnittelussa.

Yrittäjyyden aluekohtaisen edistämisen periaatteena alueen vahvuuksiin kiinnittyvän osaamisen tukeminen luonnollisesti tarkoittaa valintoja, jotka suosivat jollain tietyllä tavalla tai tietynlaiseen mahdollisuusrakenteeseen suuntautuneen yritystoiminnan aloittamista ja harjoittamista. Oma haasteensa tällöin on, miten esimerkiksi neuvonnan, rahoituksen ja muiden kehittämistoimien tarjonnassa varmistetaan elinkelpoisten yritysideoiden tasavertainen kohtelu myös silloin kun toiminta ei sijoitu valitulle paikalliselle tai alueelliselle innovaatiosektorille tai osaamisalueelle.

Esimerkiksi Lowe ja Talbot (2000) kritisoivat Isossa Britanniassa muotoiltua maaseudun pienyrittäjyyden edistämishjelmaa siitä, että pienet mikroyritykset erityisesti haja-asutusalueilla uhkaavat jäädä syrjään kehittämisen kohdistuessa selkeästi tunnistettavaa kasvupotentiaalia omaaviin yrityksiin. Lowe ja Talbot korostavat sitä, että yleisten yrityksen perustamiseen ja johtamiseen liittyvien neuvontapalvelujen ulottuminen myös syrjäisten maaseutualueiden toimijoille, mukaan lukien maanviljelijät, tulisi taata. Samoin he korostavat yritystoiminnassa olennaisen infrastruktuurin, kuten tietoliikenneverkkojen ja niihin liittyvien palvelujen yleisen saatavuuden tärkeyttä erityisesti maaseutualueilla.

---

⁷ Mahdollisuusrakenteen käsitteestä, ks. Ardichivili ym. 2003, Shane 2003, Waldinger ym. 2000).

2.4 Monialainen maatilayrittäjäyys maaseudun kehittämisesssä

Maatilayritysten monialaistumiseen on viime vuosina kiinnitetty lisääntyvää huomiota tutkimuksissa. (Alsos 2003, Alsos & Carter 2006, Bowler ym. 1996, Carter 2001, Carter & Rosa 1998, Chaplin ym. 2004, Damianos & Skuras 1996, Gasson & Errington 1993, Heikkilä 2004, Hjalager 1996, Kodithuwakku & Rosa 2002, Kujala ym. 2006, McNally 2001, Moxnes Jervell 1999, Niemelä ym. 2005, Ploeg ym. 2002, Pyysiäinen ym. 2006, Rantamäki-Lahtinen 2002, Rantamäki-Lahtinen ym. 2004, Rønning & Kolvereid 2003, Torkko 2006, Turner ym. 2003, Ventura & Milone 2000, Vesala 2005, Vesala & Peura 2002, 2003, 2005). Monialaisten maatilayritysten lukumäärästä, kehityksestä ja luonteesta eri maisissa on myös saatavilla kansainvälisiäkin vertailuja mahdollistavaa tietoa, vaikka asiaan liittyvä käsitteellinen epämääräisyys ja tutkimusnäkökulmien moninaisuus edelleen hankaloittavatkin sen yhteismitallisia kuvaamista. Esimerkiksi Exeterin ja Plymouthin yliopistoissa Defralle tehty seurantatutkimus (Turner ym. 2003) valottaa maatilojen monialaistumisen kehityssuuntia Englannissa ja myös tarjoaa hyvän jäsenyyksen käsitteenmäärittelyn ongelmista⁸.

Käsillä olevan teoksen kolmannessa luvussa Olli Voutilainen kuvailee maatilayritysten monialaistumista Suomessa. Luvusta käy muun muassa ilmi, että vuonna 2005 Suomessa oli kaikkiaan 24 300 monialaista maatilaa. Toisin sanoen, yli kolmanneksella (35 %) Suomen toimivista maatiloista harjoitetaan alkutuotannon lisäksi myös jotain muuta yritystoimintaa. Tämä suhteellinen osuus on vähäisempi kuin esimerkiksi Englannissa (58 %, Turner ym. 2003, s. 31) mutta silti varsin merkittävä. Muu yritystoiminta näillä maatiloilla on kokonaisuudessaan esimerkiksi liikevaihdolla tai työvuosilla arvioituna pienenmuotoista. Se muodostaa maatiloittain vaihtelevan mutta useimmiten silti merkityksellisen osan koko tilan yritystuotosta⁹. Ei varmaankaan ole yliampuvaa todeta, että mainitut lähes 25 000 maatilaa, joiden säilyminen aktiivisina perustuu monialaiseen yritystoimintaan, ovat varsin merkittävä tekijä maaseutualueita ja myös maataloustuotantoa ajatellen.

Monialaiset maatilayritykset muodostavat omanlaisensa sektorin maaseudun pienyrityskentässä (Niemi & Ahlstedt 2007). Tämän sektorin kehityksen tukeminen ja edistäminen on yksi tärkeä tavoite maaseudun kehittämissä politiikassa,

---

⁸ Suomessa on Makeran rahoituksella käynnissä MTT taloustutkimuksen, Helsingin yliopiston ja työtehoseuran yhteistyönä valtakunnalliseen kyselytutkimukseen perustuva seurantatutkimus [http://www.mtt.fi/tutkimus/talous/uuutuva_maaseutu.html](http://www.mtt.fi/tutkimus/talous/uuutuva_maaseutu/index-maaseutu.html).

⁹ Englannissa lähes joka kymmenennellä maatilalla harjoitetaan pelkästään muuta yritystoimintaa kuin tavanomaista alkutuotantoa (Turner ym. 2003, s. 30–31). Tämä on esimerkki käsitteellisistä ongelmista: onko maatila monialaiseksi maatilayritykseksi laskettava, jos maatalouden alkutuotantoa ei harjoiteta lainkaan, mutta maatilarakennuksia ja maita käytetään johonkin muuhun yritystoimintaan?

mikä tuodaankin esille Maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa vuosille 2005–2008 (Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme) omana, maaseudun pienyrittäjyyden käsittelyyn liittyvänä alakohtanaan 3.7.4. Monialainen maatila – yrittäjyyttä maaseudun ehdoin. Pyrkimys monipuolistaa tilojen tuotantoa ja suosia maatilojen monitoimisuutta ja yritystoiminnan monialaistumista tuodaan erikseen esiin parissa muussakin kohdassa (emt., s. 104, 143).

Kokonaisuohjelmassa siis ilmaistaan yleinen tavoite edistää maatilayritysten monialaistumista, mutta erityisiä strategisia muotoiluja edistämispolitiikaksi ja sen lähtökohdiksi ei esitetä. Suoraan maatilojen monialaistumiseen kohdistuvina edistämiskeinoina kokonaisuohjelmassa mainitaan maatilakyläkentäisen yritystoiminnan rahoitusjärjestelyjen epäkohtien poistaminen (emt., s. 139–140) sekä maatilojen keskinäisen yhteistyön ja verkottumisen lisääminen muiden maaseutuyritysten, paikallisten toimintaryhmien ja kuntien kanssa (emt., s. 106). Lisäksi konkreettisenä toimenpide-ehdotuksena esitetään, että ”Maa- ja metsätalousministeriö nimittää työryhmän selvittämään viljelijäväestölle mahdollisia muita kuin perustuotantotehtäviä sekä maaseudun elinvoiman, viljelijöiden tulotason että uusien työpaikkojen näkökulmista (emt., s. 106)”.

Kokonaisuohjelmassa siis puhutaan maatilayritysten monialaistumisesta omanlaisenaan kehittämiskohteena lähinnä vain hyvin yleisellä tasolla. Maaseudun yritystoiminnan kehittämisstrategioihin ja -toimenpiteisiin tarkemmin puuttuva puhe kohdistetaan joko maaseutuyrittäjyyteen – yleisesti tai toimialakohtaisesti – tai sitten maatalouteen ja maatalousyrittäjyyteen. Tämä seikka on huomion arvoinen muun muassa siksi, että monialaista maatilayrittäjyyttä on tutkimuksissa lähestytty ja tarkasteltu myös omana yrityssektorinaan, erityisesti tämän sektorin ominaisuutena, kehittämistarpeita ja mahdollisuuksia selvittäen (Suomesa esim. Niemelä ym. 2005, Rantamäki-Lahtinen 2002, Torkko 2006).

Toisaalta eurooppalaisessa maaseutupolitiikassa maatilojen monialaistuminen on ollut kohtalaisen näkyvästi esillä. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa Farm Diversification Grant Schemen 1988–1992 myötä aktiivista politiikkaa nimenomaan maatilojen monialaistumiseen kohdentuen. CAP:in reformi 1990-luvulla, Agenda 2000, ja siihen liittynyt Rural Development Regulation avasi tietä maatilojen monialaistumisen edistämiseen tärkeänä maaseudun kehittämisen välineenä. (Turner ym. 2003, s. 3–4.)

Kiinnostava esimerkki CAP-uudistusten innoittamasta ajattelusta on van der Ploegin ja kollegoiden toimittama teos *Living Countrysides* (2002), joka luo katsojalle linjausta maaseudun kehittämiseen EU:ssa. Teoksessa yhtäältä korostetaan maatalouden monivaikutteisuutta maaseudun kehittämisen lähtökohdaksi, mutta toisaalta nojataan hyvin vahvasti nimenomaan maatilojen yritystoiminnan monialaistumisen kautta tapahtuvaan maaseutupolitiikkaan. Osana strategista visiota luonnehditaan maatiloja muun muassa seuraavasti:

”The farm is, as it were, enlarged into a more complex rural enterprise engaged in the production of new products and services. (Whatmore 1998). It is reconstituted into a ”multi-product firm”(Scherer 1975, Saccomandi 1998), which is, consequently, involved in more markets and more particularly, in markets of a different type (some being global, others regional or local; markets for agricultural commodities, tourism, and services, labour and energy markets etc.) At the same time total income will be raised, allowing, among other things, for more continuity” (emt., s. 13).

Maatilojen monialaistuminen siis ainakin periaatteessa voisi olla selkeämmin esillä omana kehittämisalueenaan suomalaisen maaseutupolitiikan ohjelmisissa. Itse asiassa aikaisemmissa maaseutupoliittisissa kokonaisuohjelmissa se oli esillä, mutta sitä lähestyttiin vahvasti maatalouden näkökulmasta, maatalouden liitännäis- ja sivuelinkeinokäsitteiden kautta, osa-aikaisena maanviljelynä¹⁰. Tätä tulokulmaa on kritisoitu. Esimerkiksi Katajamäki ja kollegat (2001) kirjoittavat 1900-luvun lopun maaseutupoliittisesta ajattelusta otsakkeen Maatila-fiksaatio alla seuraavasti: ”Vuosisadan alussa syntynyt osuustoiminnallinen elintarviketeollisuus alkoi tavoitella suurempia ja tehokkaampia yksiköitä, ja jalostava toiminta alkoi kuoriutua pois maaseudulta. Maaseudun uuden toimeliaisuuden mahdollisuus nähtiin ehkä liiaksi tiloihin kytkeytyvänä; alettiin puhua ”sivu-elinkeinoista” ja ”liitännäiselinkeinoista” (emt., s. 9). Vastaavasti Lievonen ja Lemola (2004, s. 62) kirjoittavat, että: ”Suomalaisessa tutkimuksessa maaseutua on tarkasteltu liiankin usein suhteessa kaupunkeihin tai sitten maatilatalouden toimintaympäristönä. Maaseudun kehittäminen saattaa siten kärsiä jäämisestä kaupunkilähtöisten kehitysvisionien tai maataloutta painottavien kehittämisyhtymien vangiksi.”

Vaikeuttaa siltä, että maatilayritykset helposti kytetään maatalouteen ja maatalouspoliittisiin pyrkimyksiin, joiden oletetaan vievän resursseja muulta maaseudun kehittämiseltä. Lievosen ja Lemolan (2004, s. 80) mukaan maaseutupolitiikan painopiste ei ole toistaiseksi ollut innovaatiotoiminnassa. Heidän mukaansa ”Maaseudun elinkeinotoiminnan monipuolistaminen ei ole ollut maaseutupolitiikan painopiste Suomessa eikä muuallakaan Euroopassa. Pääosa huomiosta ja maaseudulle annetusta tuesta on suuntautunut maataloudelle. Mielikuvienkin tasolla maaseutu ja maatalous on samaistettu sekä Suomessa että muualla Euroopassa.” Tässä katsannossa innovaatio samastuu elinkeinotoiminnan monipuolistumiseen, jonka ydin maaseutukontekstissa on nimenomaan alkutuotannosta poikkeavan yritystoiminnan synnyssä. Maatilayritysten monialaistuminen edustaa tällaista kehitystä, mutta ongelmana näyttää olevan se, että näin katsoen kehityksen rajalinja sijoittuikin monessa tapauksessa maatilayrityksen puitteisiin.

---

¹⁰ Esimerkiksi Ihmisten maaseutu -ohjelmassa painoituksena oli monitoimisuus erityisesti palkkatyön merkityksessä.

Kiinnostavaa onkin, että niin viimeisimmässä maaseutupoliittisessa kokonaisohjelmassa kuin monissa maaseudun kehittämistä ja alueellista innovaatiopoliittikkaa käsittelevissä tutkimuksissa (Anttiroiko ym. 2006, Katajamäki ym. 2001, Lievonen & Lemola 2004) kiinnitetään runsaasti huomiota moniin sellaisiin maaseutuyrittäjyyden toimialoihin ja innovaatiomahdollisuuksiin, joita harjoitetaan myös monialaisilla maataloilla, ja jotka on mahdollista nähdä nimenomaan maataloilla harjoitettavan muun yritystoiminnan soveltuvina muotoina (elintarvikkeiden jalostus, lähiruoka, matkailu, puunjalostus, energiantuotanto, hoivapalvelut ja niin edelleen). Näitä ei kuitenkaan erikseen tai edes kokoavasti kytkeä nimenomaan maatilayritysten monialaistumiseen, vaan niistä puhutaan yleisemmin maaseutuyrittäjyytenä (ks. myös Stathopoulou ym. 2004)¹¹. Esimerkkinä tästä puhetavasta voi mainita Maaseutupoliittisen kokonaisohjelman yksityiskohdan, jossa todetaan yrittäjyyden tuen kanavoitumisesta seuraavasti: ”Jatkossa maatilat saavat varansa maatalouspolitiikan kautta ja maaseudun muut elinkeinot maaseudun kehittämisspolitiikan kautta riippumatta siitä, liittykö niiden toiminta maatalaan vai ei” (Elinvoimainen maaseutu 2004, s. 242).

Tällaisessa retoriikassa monialaisella maatilalla harjoitettava muu yritystoiminta – vaikkapa matkailu – on maaseudun, ei maatalan, yritystoimintaa. Huvittavaa on, että toisissa yhteyksissä sama yritystoiminta saatetaan katsoa nimenomaan maatalouden sivuelinkeinoksi, ei maatilalla harjoitettavaksi maataloudesta poikkeavaksi yritystoiminnaksi.

Kun maatilayritysten monialaistumisen edistämistä ja tukemista tarkastellaan yleisestä markkinaperusteisesta yrittäjyyden edistämispolitiikan näkökulmasta, on varsin luontevaa, että maataloilla harjoitettavaa yritystoimintaa käsitellään yksinkertaisesti maaseudun pienyrittäjyyden kehittämisenä, antamalla erityis-sijaa sille mahdollisuudelle, että yritystoiminta sijoittuu nimenomaan maataloille. Puhuttaessa yritysneuvontaan tai rahoitukseen liittyvien palvelujen tarjonnasta, koulutuksesta, tai muista yrittäjyyden edistämisvälineistä maaseudulla voidaan toki pitää lähtökohtaisena, että niillä tavoitellaan myös maataloilla tapahtuvan yritystoiminnan kehitystä.

Emme väitä, että maatilayritysten monialaistuminen pitäisi nähdä tärkeämpänä tai olennaisempana maaseutupoliittisena kehittämiskohteena kuin esimerkiksi naisten tai nuorten yrittäjyyden edistäminen, tai jonkin tietyn toimialan yritystoiminnan edistäminen. Maatilayrittäjyyttä voidaan edistää osana yleistä maa-

---

¹¹ Esimerkiksi seuraava Katajamäen ja kollegoiden (2001, s. 12) esittämä näkemys voisi olla myös maataloihin liitettävissä: ”Uudistamisessa on kysymys maaseudun tuotantojärjestelmän sopeuttamisesta markkinoiden kysyntää vastaavaksi. Päämääränä on kilpailukykyinen ja taloudellisesti omaehtoinen maaseutu. Ellei maaseudun mahdollisuuksia käytetä hyväksi, jää työpaikkoja ja toimeliaisuutta syntymättä. Taloudellisesti menestyviä toimialoja voivat olla esimerkiksi erikoistunut maatalous ja matkailu, bioenergian tuotanto, mekaaninen puunjalostus, elintarvikkeiden pienimuotoinen jatkojalostus ja etätyö.”

seudun pienyritystoiminnan kehittämistä, tai osana naisten, nuorten tai toimialan mukaan määritettyä yrittäjyyttä. Haluamme kuitenkin kiinnittää huomiota siihen seikkaan, että maatilayritysten monialaistuminen näyttää jääneen eräänlaiseksi strategiseksi väliinputoajaksi viimeaikaisissa maaseutupoliittisissa linjauksissa. Itse asiassa koko ilmiö on varsin epämääräisesti artikuloitu suhteessa alue- ja maaseutupolitiikan kehittämistavoitteisiin ja toimenpidesuosituksiin.

On kuitenkin mahdollista perustella myös näkemystä, jonka mukaan maatilayritysten monialaistuminen on yksi erityisen tärkeä kysymys maaseudun elinvoimaisuuden säilyttämisen ja kehittämisen kannalta. Maatiloilla olemassa olevat aineelliset ja inhimilliset resurssit ovat merkittävä potentiaali nimenomaan yritystoiminnan aloittamisen ja monipuolistumisen kannalta. Kaikki maatilat tihentävät omalta osaltaan maaseudun sosiaalisia verkostoja, turvaavat asutuksen säilymistä ja luovat viljelymaisemalla maaseudulla kulkevien arvostamaa avointa maisemaa. Lisäksi monialaiset maatilat monipuolistavat maaseudun palvelutarjontaa. Monialaisten tilojen osuus on tällä hetkellä vähintään 30 % kaikista tiloista jokaisen TE-keskuksen alueella (Luku 3). Nämä seikat jo sinänsä perustelevat sitä, että kyseisen sektorin kehitys nähtäisiin maaseudun kehittämisen kannalta niin tärkeänä kysymyksenä, että sitä olisi syytä tarkastella ja arvioida myös kokonaisuudessaan omanlaisena kehittämiskohteena.

2.5 Monialainen maatilayrittäjäyys maatalouspolitiikassa

Myös muutokset perinteisen maatalouden toiminnan ehdoissa näyttäisivät puhuvan maatilayrittämisen monipuolistamisen kiinnostavuuden puolesta maatalouspoliittiselta kannalta.

Valmistautuminen vuoden 2013 jälkeiseen ohjelmakauteen ja sitä edeltävä EU:n yhteisen maatalouspolitiikan tarkistus edellyttävät sopeutumista merkittäviin muutoksiin. Ainakin kolme Suomen kannalta perustavanlaatuaista asiaa on jo tunnistettavissa. Ensinnäkin, EU tulee vähitellen luopumaan vientitukien käytämisestä kokonaan, mikä tarkoittaa suuria vaikeuksia Suomen maitosektorilla, jonka vienti on mahdollista vain vientitukien turvin. Toiseksi uudistuslistalla on myös vielä jäljellä olevien tuotantokiintiöiden purkaminen, mikä sekin vaikuttaa erityisesti maitosektorilla. Ilman kiintiöitä tuotanto pääsee siirtymään alueellisesti edullisimmille tuotantoalueille. Kolmanneksi on jo saatu kokea maakohtaisten erityisjärjestelyjen vaikeutuminen. Etelä-Suomen ns. vakavien vaikeuksien eli kansallisen 141-tuen neuvotteluissa Komission kanta on selvästi tiukentunut, ja Suomen edellytetään tyytyvän niihin politiikkavälineisiin, joita yhteisen maatalouspolitiikan pilarit tarjoavat. Viljan kuivatuskorvauksen liittäminen tilatuki uudistuksen yhteydessä ns. CAP-tukeen oli jo osoitus tästä linjan tiukentumisesta. On ilmeistä, että erityisesti maataloustuotannon tuke-

minen tulee vaikeutumaan hyvin paljon tulevaisuudessa, samoin kansallisesti muista jäsenmaista poikkeavat tukimuodot. Koska Suomen maatalous on tällä hetkellä ratkaisevasti juuri näiden tukien varassa, maatilojen elinkeinotoiminnan monipuolistamisen olettaisi tässä tilanteessa olevan vähintäänkin kiinnostava mahdollisuus.

Suomen valitsema painotus vuosien 2007–2013 Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmaan kertoo kuitenkin toista. Suomen panostus monialaistumisen edistämisen sisältäviin ohjelman linjoihin I ja III on heiveröinen verrattuna linjaan II, joka sisältää maatalouden ympäristötuen ja luonnonhaittakorvauksen. Linjassa I on rahoitettavana maatilojen toimeentulomahdollisuuksien monipuolistaminen, linjassa III toimet kohdistuvat maaseutualueiden elämänlaadun ja maaseudun elinkeinoelämän monipuolistamiseen, esimerkiksi taloudellisen toiminnan laajentamiseen maatalouden ulkopuolelle. Suomen linjaus on pantu merkille myös kansainvälisissä vertailuissa (ks. taulukko alla).

Maatalouspoliittista kantaa voi analysoida alan keskeisistä ohjelmateksteistä. EU-jäsenyyden aikana on itse asiassa tuotettu vain yksi laaja-alainen maatalouspoliittinen kannanotto: Valtioneuvoston maatalouspoliittinen selonteko (2005), jonka Vanhasen ensimmäinen hallitus antoi Eduskunnalle 26. päivä lokakuuta vuonna 2005.

Kuten johdannon alussa todettiin, maatalouspoliittinen selonteko ottaa ensinnäkin selvästi etäisyyttä maatalouden maaseutukytkentään, sillä viittauksia maaseutuun saa hakemalla hakea. Selonteon sivulla 17 käsillä oleva ongelma muotoillaan seuraavasti: 17 ”Jatkossa tulee edelleen käydä keskustelua uusien maaseudun kehittämistoimenpiteiden asemasta, erityisesti siitä, millaista kytkentää maatalouteen näiltä toimenpiteiltä edellytetään. Samalla on kuitenkin muistettava, että mikäli kytkentä maatalouteen poistetaan, laajenee mahdollinen edunsaajien joukko huomattavasti.” Tässä käy ilmi yksi syy haluttomuuteen puhua esim. monialaisista maataloista. Maatalouspolitiikka on Suomen oloissa ensi sijassa tukipolitiikkaa, ja tuella on jo saajansa – kaikki uudet politiikkakuvioon tuotava elementit saattavat avata keskustelun sellaisen tuen uudelleenjakamises-

Taulukko 2.1. Maaseudun kehittämisohjelmat (Miele, M. ym. 2007).

Maa/ Alue	Linja 1	Linja II	Linja III	Linja IV (LEADER -toiminta- tapa)	Tekinen apu
Suomi	11 %	74 %	14 %	4,3 %	1 %
Puola	42 %	32 %	20 %	4,6 %	1,5 %
Alankomaat	30 %	30 %	30 %	10 %	
Englanti	7 %	80 %	7 %	5 %	
Toscana	38,5 %	40 %	10,5 %	10 %	1 %

ta, jolla on nykyisten tuensaajien mielestä jo legitiimi osoite. On aina poliittisesti rohkeaa kyseenalaistaa olemassa olevan tuen jakoa ja jakoperusteita.

Selonteon sivuilla 25–26 käsitellään maatilojen kannattavuutta tarkastellen sitä osa-aikaisuuden ja päätoimisuuden mittareilla. Tekstissä puhutaan vain palkkatuloista, oheen liitettyssä kuvassa on eritelty myös kohta ”muut ansiotulot”, mutta maatilojen monialaisen yrittämisen vaikutusta maatilojen kannattavuuteen ei mainita. Asiakohta olisi antanut mahdollisuuden tarttua maatilojen monialaiseen yrittäjyyteen, mutta sitä ei ole tehty. Tekstissä s. 41 ilmaistaan varauksellinen suhtautuminen koko maaseudun kehittämiseen: ”Maaseudun sisäinen moninaisuus monimutkaistaa maaseudun kehittämistä ja maaseutupoliitikkaa.” Implisiittisesti pidetään ”moninaisuutta” sinänsä kielteisenä asiana, ei mahdollisuutena. Maatalous ja aluepolitiikka –luvussa otetaan kantaa aluekeskus- ja osaamiskeskusohjelmiin: ”Aluekeskus- ja osaamiskeskusohjelmien toteutus ja vaikuttavuuden ja parantaminen tukee maaseudun kehittämistä. Nykyaikainen EU-maatalous tarvitsee tuekseen kunnossa olevaa maaseutupoliitikkaa. Tähän pyritään monipuolistamalla elinkeinotoimintaa sekä korostamalla seudullista kehittämisstrategiaa. Lisäksi tarvitaan poikkihallinnollista tarkastelua maaseudun toimintaedellytysten vahvistamiseksi.” (Emt., s. 42).

Selonteossa kiinnitetään itse asiassa enemmän huomiota työllisyyteen (maatalouden, elintarviketeollisuuden, jopa kaupan) kuin yrittäjyyteen (emt., s. 45) Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma mainitaan maatalouspoliittisessa selonteossa, mutta lainaus on otettu maaseutupoliittisesta erityisohjelmasta: ”Maatalouden tukijärjestelmiä kehitettäessä otetaan huomioon.. maatalousyrittäjien mahdollisuudet vaihtoehtoisten tulojen hankkimiseen. Maatalouden ja maaseudun muun yritystoiminnan toimintaedellytyksiin voidaan vaikuttaa myös veropolitiikalla.”

Arviossa Suomen maatalouden kehityksestä kosketellaan jälleen aihepiiriä, jossa monialainen maatilayrittäjyys olisi luontevaa ottaa mukaan tarkasteluun. (Emt., s. 50): ”Monet viljelijät ovat lopettaneet kokonaan, *jotkut ovat hankkineet lisätuloja tilan ulkopuolelta*, osa taas on kasvattanut tilakokoa ja pyrkinyt sitä kautta parantamaan taloudellista asemaansa.” Jälleen olisi luonteva monialaistumisen mainitsemisen paikka, mutta asia on jätetty sanomatta. Maatalousyrittäjistä puhutaan kuitenkin ahkerasti työssä jaksamisen ja tapaturmien ja ammattitautien yhteydessä. Kansallisesti tärkeänä selonteossa pidetään ”maatalouden tehtävää ravinnontuottajana” (emt., s. 53). ”Maatalousyrittäjien ensisijainen toive on saada omalle työlle ja sijoitetulle pääomalle oikeudenmukainen korvaus.” Selonteon kannalta tämä korvaus on Suomen tapauksessa ilmeisesti asia, joka tapahtuu politiikan, ei markkinoiden kautta. ”Yksittäisen viljelijän tarve turvata tulotasonsa” (emt., s. 53) ei ole sama kuin voittoa hakeva yrittäjän.

Tutkimuksemme aiheita, monialaista maatilaa ei maatalouspoliittisessa selonteossa ole. Innovaatioista selonteossa on alaluku, jossa käsitellään uuden

tekniikan soveltamista, uusien tuoteinnovaatioiden kehittämistä ja entistä parempien toimintatapojen luomista. ”... on hyödynnettävä nopeasti, ennakoiluottomasti ja tehokkaasti tutkimus- ja kehittämistoiminnan tuloksia” (emt., s. 59). Innovaatio tehdään selonteon mukaan ilmeisesti jossakin muualla kuin maatilalla. Bioenergia on selonteossa vahvasti esillä, mutta siinäkin ei monialainen yrittäjyys ole päälinjaisena, vaan se, mitä kasveja ja kuinka suurella peltoalalla voitaisiin tuottaa. Suurimmat kehittämistarpeet nähdään liittyvän maatalouden kannattavuuden parantamiseen, mutta sitä ei viedä monialaisuuden tarjoamiin mahdollisuuksiin parantaa maatalan kannattavuutta (s. 61). Kansallisista tavoitteista kolmas, ”Maatalouspolitiikalla luodaan kannustava, vakaa ja ennustettava toimintaympäristö maatalousväestölle ja koko elintarvikeketjulle” on ”yrittäjämäinen”. EU-politiikan tasolla tavoitteena on Suomen poikkeuksellisten olosuhteiden korostaminen ja erityisratkaisut. (Emt., s. 64).

Etualalla selonteossa, suorastaan sen punaisena lankana on maatalouden monivaikutteisuus, jolla politiikkaa pyritään perustelemaan. Eduskunnan täysistuntokeskustelusta kävi kuitenkin ilmi, etteivät kansanedustajat ole sisäistäneet monivaikutteisen maatalouden ideaa. Mutta selonteon ainoa tekstikohta (kokonaisuus 69 sivua), jossa monialaisuus mainitaan, sitoo sen nimenomaan monivaikutteisuuteen: ”Maatalouden monivaikutteisuus tarjoaa monia mahdollisuuksia. Alueiden kehittämisessä panostetaan nykyään aiempaa enemmän alueiden luontaisiin vahvuuksiin, joiden varaan voidaan myös kehittää uutta, maaseudun elinvoimaisuutta edistävää yritystoimintaa. Maatiloille tämä toiminta tarjoaa uusia ansionlähteitä ja tuotannon monipuolistamisen tapoja.” (Emt., s. 65). Tosin tässäkin ei mainita monialaista maatilaa terminä. Aivan selonteon lopussa (emt., s. 67) on lähivuosien kehittämisen painopisteisiin on listattu ”yrittäjyyden ja innovatiivisuuden edistäminen”, mutta maininta jää irralliseksi sitä ennen esitetyistä kannoista, eikä siitä jää vaikutelmaa varsinaisesta toiminnan painopisteestä. Yrittäjyyden edistäminen nähdään vahvasti neuvonnan tehtävänä: ”Maatalouden neuvonta on pidettävä ajan tasolla korostaen maatalousyrittäjyyttä, johtamista ja liiketoiminnan kehittämistä.” (Emt., s. 68).

Eduskunnan täysistuntokäsittelyssä monialaisuus oli kiinnostavalla tavalla paljon enemmän esillä kuin selonteossa, erityisesti kokoomuslaisten, mutta myös joidenkin keskustalaisten kansanedustajien toimesta. Myös poiketen selonteon ahtaasta maatalous- ja elintarviketuotantonäkökulmasta osa kansanedustajista kehysti puheensa maaseutupolitiikasta käsin. Itse tilanteessa jopa maa- ja metsätalousministeri Korkea-aho, jonka johdolla selonteko tehtiin, otti vastauspuheenvuorossaan monialaisuuden esille, mutta ei tuonut sitä selontekoon. Viimeisimmän ja arvovaltaisimman kansallisen maatalouspoliittisen ohjelman perusteella maatalojen monialaistuminen ei ole maatalouden kannalta keskeinen tai kiinnostava kysymys, vaan siitä pyritään pikemminkin vakenemaan. Ainaakaan siihen ei tietoisesti tartuta mahdollisena ratkaisuna joihinkin koettuihin tai ennakoituihin ongelmiin.

Lähteet

- Alarinta, J. 1999. Rural areas as innovative environments. *New Rural Policy*, 7(2): 81–87.
- Alasuutari, P. 1996. *Toinen tasavalta. Suomi 1956–1994*. Tampere: Vastapaino. 300 s.
- Alsos, G.A., & Carter, S. 2006. Multiple business ownership in the Norwegian farm sector: Resource transfer and performance consequences. *Journal of Rural Studies*, 22: 313–322.
- Alsos, G.A., Ljunggren, E. & Pettersen, T.L. 2003. Farm-based entrepreneurs: What triggers the start-up of new business activities? *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 10(4): 435–443.
- Anderson, A.R., & McKain, R. 2004. Rural entrepreneurship: Perspectives of value in the rural environment. *New Rural Policy*, 12(4): 71–83.
- Anttiroiko, A-V., Kallio, O., Valkama, P. & Siitonen, P. 2006. Osaamiskeskitymät maaseudun kehittämisessä. *Kunnallistutkimuksia*. Tampere: Tampereen yliopistopaino: 321 s.
- Ardichvili, A., Cardozo, R., & Ray, S. 2003. A theory of entrepreneurial opportunity identification and development. *Journal of Business Venturing*, 18: 105–123.
- Audretsch, D. & Thurik, R. 2006. *A Model of the Entrepreneurial Economy*. Teoksessa: Burke, A.E. (toim.). *Modern Perspectives on Entrepreneurship*. Dublin: Senate Hall Academic Publishing. s. 23–45.
- Barca, F. 2006. TDPC Chairman's Statement. Teoksessa: *The New Rural Paradigm. Policies and Governance*. OECD Rural Policy Reviews, OECD. s. 141–149.
- Barlas, Y., Damianos, D., Dimara, E., Kasimis, C. & Skuras, D. 2001. Factors influencing the integration of alternative farm enterprises into the agro-food system. *Rural Sociology*, 66(3): 342–358.
- Bollman, R.D. 2006. The Demographic Overlap of Agriculture and Rural Economy: Implications for the Coherence of Agricultural and Rural Policies. Teoksessa: Diakossavvas, D. (toim.). *Coherence of Agricultural and Rural Development Policies. The Development Dimension*. OECD. s. 95–1121.
- Bowler, I., Gordon, C., Crockett, A., Ilbery, B. & Shaw, A. 1996. The development of alternative farm enterprises: A study of family labour farms in the Northern Pennines of England. *Journal of Rural Studies*, 12(3): 285–295.
- Bryant, C.R. 1989. Entrepreneurs in Rural Environment. *Journal of Rural Studies* 5(4): 337–348.

- Carter, S. 2001. Multiple business ownership in the farm sector. Differentiating, monoactive, diversified and portfolio enterprises. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 7(2): 43–59.
- Carter, S. & Rosa, P. 1998. Indigenous rural firms: Farms enterprises in the UK. *International Small Business Journal*, 16(4): 15–27.
- Chaplin, H., Davidova, S. & Gorton, M. 2004. Agricultural adjustment and the diversification of farm households and corporate farms in Central Europe. *Journal of Rural Studies*, 20(1): 61–77.
- Damianos, D. & Skuras, D. 1996. Farm business and the development of alternative farm enterprises: An empirical analysis in Greece. *Journal of Rural Studies*, 12(3): 273–283.
- Daskalopoulou, I. & Petrou, A. 2002. Utilising a farm typology to identify potential adopters of alternative farming activities in Greek agriculture. *Journal of Rural Studies*, 18: 95–103.
- De, D. 2000. SME Policy in Europe. Teoksessa: Sexton, D.L. & Landström, H. (toim.). *The Blackwell Handbook of Entrepreneurship*. Oxford: Blackwell. s. 87–106.
- Diakossavvas, D. (toim.). 2006. Coherence of Agricultural and Rural Development Policies. *The Development Dimension*. OECD. 415 s.
- Eikeland, S. 1999. New Rural Pluriactivity? Household Strategies and Rural Renewal in Norway. *Sociologia Ruralis* 39 (3): 356–376.
- Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme. 2004. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2005–2008. Maaseutupoliittikan yhteistyöryhmän julkaisu 10/2004. 314 s.
- Gasson, R. & Errington, A. 1993. *The farm family business*. Wallingford: Cab International.
- Heelas, P. & Morris, P. (toim.). 1992. *The values of the enterprise culture. The moral debate*. London & New York: Routledge. 298 s.
- Heikkilä, K. 2004. Farm women's entrepreneurial activities in the countryside in transition. *New Rural Policy*, 12(4): 123–135.
- Hjalager, A. 1996. Agricultural diversification into tourism. evidence of an European community development programme. *Tourism Management*, 17(2): 103–111.
- Horst, R., Nijssen, A. & Gulhan, S. 2000. Regulatory policies and their impact on SMEs in Europe: The case of administrative burdens. Teoksessa: Sexton, D.L. & Landström, H. (toim.). *The Blackwell Handbook of Entrepreneurship*. Oxford: Blackwell. s. 128–149.

- Hänninen, S. 2004. Maaseutupolitiikan poliittisuus? Maaseudun uusi aika 3/2004: 47–52.
- Katajamäki, H., Hunnako, P., Kahila, P., Palm, J. & Valtakari, M. 2001. Vaikea maaseutupolitiikka havaintoja maaseutupolitiikan käytännöistä. Vaasan yliopisto, Levón-instituutti, Julkaisuja No. 90 Vaasa. 71 s.
- Kodithuwakku, S.S. & Rosa, P. 2002. The entrepreneurial process and economic success in a constrained environment. *Journal of Business Venturing*, 17(5): 431–465.
- Kujala, P., Ylätaalo, M. & Lehtonen, P. 2006. Maatilakytöntäisten yritysten innovatiiviset liiketoimintakonseptit. Teoksessa: Maataloustieteen Päivät 2006 [verkkojulkaisu]. Suomen Maataloustieteellisen Seuran julkaisu no 21. Toim. Anneli Hopponen. Julkaistu 9.1.2006. Saatavissa internetissä: <http://www.smts.fi/mtpjul06.htm>.
- Lievonen, J. & Lemola, T. 2004. Alueellisen innovaatiopolitiikan haasteita – tutkimustulosten tulkintaa. Sisäasiainministeriön julkaisut 16/2004. (Verkkodokumentti). Viitattu 19.1.2007. Ilmestynyt myös painettuna 2004, 158 s. Saatavissa internetistä: [http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/8FD588B5158353E3C2256E6A0026A23F/\\$file/162004.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/8FD588B5158353E3C2256E6A0026A23F/$file/162004.pdf)
- Lowe, P. & Talbot, H. 2000. Policy for Small Business Support in Rural Areas: A Critical Assessment of the Proposals for the Small Business Service. *Regional Studies* 34 (5): 479–499.
- Marsden, T. 2003. Redefining a Political Economy of Agri-food and Rural Development: Some Explorations into Agri-ecology. Teoksessa: Andersson, K., Eklund, E., Granberg, L. & Marsden, T. (toim.). Rural Development as Policy and Practice. The European umbrella and the Finnish, British and Norwegian contexts. SSKH Skrifter 16: 43–66.
- McNally, S. 2001. Farm diversification in England and Wales - what can we learn from the farm business survey? *Journal of Rural Studies*, 17(2): 247–257.
- Miele, M., Marsden, T. & Morgan, S. 2007. The ESOF project in the EU policy context. Esitys EU-seminaarissa 28.11.2007 Brysselissä.
- Moxnes Jervell, A. 1999. Changing patterns of family farming and pluriactivity. *Sociologia Ruralis*, 39(1): 100–116.
- Mustakangas, E., & Vihinen, H. 2003. Local partnership in rural policy implementation. Teoksessa: Persson, L.O., Sätre Åhlander, A. & Westlund, H. (toim.). Local responses to global changes. economic and social development in Northern Europe's countryside. Stockholm: National Institute for Working Life. s. 171–190.

- Niemelä, T., Heikkilä, E. & Meriläinen, T. 2005. Monialainen yritystoiminta Keski-Suomen maataloilla. Julkaisuja 148. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Taloustieteiden tiedekunta. 58 s.
- Niemi, J. & Ahlstedt, J. (toim.). 2007. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2007. MTT Taloustutkimus Julkaisuja 107. 96 s.
- Niemi, J. & Vihinen, H. 2003. Pilarista toiseen – EU:n yhteisen maatalouspolitiikan uudistaminen ja maaseutu. Maaseudun uusi aika 1/2003: 62–63.
- Niittykangas, H. 1993. Maaseudun yritystoiminnan kehittymismahdollisuudet. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Computer Science, Economics and Statistics 21. Jyväskylä. 231 s.
- Peltola, A. 2000. Viljelijäperheiden monitoimisuus suomalaisilla maataloilla. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos, Julkaisuja 96. 281 s.
- Peltola, A. 2005. Mission impossible? – Maatalouden ja maaseutupolitiikan sovittaminen maaseutupoliittisiin kokonaisuohjelmiin. Maaseudun uusi aika, 13(1): 19–36.
- Phillipson, J., Gorton, M., Raley, M. & Moxey, A. 2004. Treating Farms as Firms? The Evolution of Farm Business Support from Productionist to Entrepreneurial models. Environment and Planning C: Government and Policy 22: 31–54.
- Porter, M.E. 2000. Location, competition, and economic development: local clusters in a global economy. Economic development quarterly, 14, 1: 15–34.
- Pyysiäinen, J., Anderson, A., McElwee, G., & Vesala, K.M. 2006. Developing the entrepreneurial skills of farmers: Some myths explored. International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research, 12: 21–39.
- Rantamäki-Lahtinen, L. 2002. Finnish pluriactive farms – the common but unknown rural enterprises. Teoksessa: Tanvig, H.W. (toim.). Rurality, rural policy and politics in a Nordic-Scottish perspective. Esbjerg: Danish Centre for Rural Research and Development. s. 130–139.
- Rantamäki-Lahtinen, L., Warren, M. & Errington, A. 2004. Strategic adaptation among Finnish and English diversified farms in the context of differing rural entrepreneurial environments. New Rural Policy, 12(4): 97–110.
- Rønning, L. & Kolvereid, L. 2003. Portfolio entrepreneurship among Norwegian farmers. Teoksessa: Borch, O.J. & Rønning, L (toim.). Entrepreneurship in regional food production. Proceedings of 2nd Nordic workshop on entrepreneurship in regional food production, Bodø, May 5.-6.2003. Norlands Forskning. s. 238–260.
- Ruuskanen, P. 1999. Rural Development Policy in Finland in the 1990s: Towards Flexible Specialization or Spatial Taylorism? Teoksessa: Kasimis, C.

- & Papadopoulos, A.G. (toim.). *Local Responses to Global Integration*. Aldershot: Ashgate. s. 223–244.
- Shields, J.F. 2005. Does rural location matter? The significance of a rural setting for small businesses. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 10(1): 49–63.
- Shane, S. 2003. *A General Theory of Entrepreneurship. The Individual-Opportunity Nexus*. Glos: Edward Elgar Publishing. 327 s.
- Shucksmith, M., Thomson, K.J. & Roberts, D. (toim.). 2005. *The CAP and the Regions: the Territorial Impact of the Common Agricultural Policy*. Oxfordshire: CABI Publishing. 232 s.
- Stathopoulou, S., Psaltopoulos, D. & Skuras, D. 2004. Rural entrepreneurship in Europe. A research framework and agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 10(6): 404–425.
- Storey, D. 2005. *Entrepreneurship, Small and Medium Sized Enterprises and Public Policies*. Teoksessa: Acs, Z.J. & Audretsch, D.B. (toim.). *Handbook of Entrepreneurship Research. An Interdisciplinary Survey and Introduction*. New York: Springer. s. 473–511.
- Storhammar, E. & Virkkala, S. 2003. *Maaseutuyritysten innovaatioprosessit. Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen näkökulma*. Julkaisuja 153. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Taloustieteiden tiedekunta. 114 s.
- Swedberg, R. (toim.). 2005. *Entrepreneurship: The social science view*. New York: Oxford University Press. 403 s.
- The Choice of Agriculture. A vision of the future of Dutch agriculture*. 2005. Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality: The Hague. 118 s.
- Torkko, M. 2006. *Maatilakäytäntöjen yritysten toimintamalleja. Laadullinen tutkimus resursseista, kehittämisestä ja ohjaustarpeista*. Acta Universitatis Ouluensis Technica C 239. Oulu: Oulun yliopisto. (Verkkodokumentti). Viitattu 19.1.2007. Ilmestynyt myös painettuna 2006, 142 s. Saatavissa internetistä: <http://herkules oulu.fi/isbn9514280628/isbn9514280628.pdf>.
- Yrittäjyyden politiikkaohjelma*. 2006. Saatavissa internetistä: <http://www.vn.fi/tietoarkisto/politiikkaohjelmat/yrittajyysohjelmat/fi.pdf>. 12 s.
- Turner, M., Winter, M., Barr, D., Errington, A., Fogerty, M., & Loble, M. 2003. *Farm diversification activities: Benchmarking study 2002. Final report to DEFRA*. Centre for Rural Research, University of Exeter & Rural and tourism research group, University of Plymouth.
- van der Horst, R., Nijssen, A. & Gulhan, S. 2000. *Regulatory Policies and Their Impact on SMEs in Europe: the Case of Administrative Burdens*. Teoksessa: Sexton, D.L. & Landström, H. (toim.). *The Blackwell Handbook of Entrepreneurship*. Oxford: Blackwell. s. 128–149.

- van der Ploeg, J.D., Long, A. & Banks, J. (toim.). 2002. Living Countrysides. Rural Development Processes in Europe: the State of the Art. Doetinchem: Elsevier. 231 s.
- Valtioneuvoston kanslia. 2006. Vaurastuminen kansallisena velvollisuutena. Alueellisen yritys- ja innovaatiotoiminnan selvitysraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 12/2006. 106 s.
- Valtioneuvoston maatalouspoliittinen selonteko. Valtioneuvoston selonteko VNS 4/2005. Suomen Eduskunnan PKT 111/2005 keskiviikkona 26. lokakuuta 2005. Viitattu 23.1.2006. Saatavissa internetissä: http://www.eduskunta.fi/fatamp/utatmp/ptk_111_2005_ke_1.htm.
- Ventura, F. & Milone, P. 2000. Theory and practice of multi-product farms: Farm butcheries in Umbria. *Sociologia Ruralis*, 40: 452-465.
- Vesala, K.M. 1996. Yrittäjyys ja individualismi. Relationistinen linjaus. Helsingin yliopiston Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 2/1996. Helsinki. 177 s.
- Vesala, K.M. 2005. Asiakaskunnan rakenne ja yrittäjäidentiteetin rakennuspuut – Monialaisten maatilayrittäjien vaikutusmahdollisuudet markkina-areenalla. Helsingin yliopiston Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 1/2005. Helsinki. 103 s.
- Vesala, K.M. & Peura, J. 2002. Yrittäjäidentiteetti monialaisilla maataloilla. Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli. Julkaisu- ja 78. Mikkeli. 95 s.
- Vesala, K.M. & Peura, J. 2003. Portfolio farmers, entrepreneurship, and social sustainability. Teoksessa: Persson, L.O., Sätre Åhlander, A. & Westlund, H. (toim.). Local responses to global changes. Economic and social development in Northern Europe's countryside. Stockholm: National Institute of Working Life. s. 219–229.
- Vesala, K.M. & Peura, J. 2005. Presentation of personal control in the rhetoric of farm families engaged in business diversification in Finland. *Journal of comparative family studies*, 36: 443–473.
- Vesala, K.M. & Rantanen, T. 1999. Pelkkä puhe ei riitä. Maanviljelijän yrittäjäidentiteetin rakentumisen sosiaalipsykologisia ehtoja. Helsinki: Yliopistopaino. 95 s.
- Virkkala. 2007. Innovation and Networking in Peripheral Areas – a Case Study of Emergence and Change in Rural Manufacturing. *European Planning Studies*, 15, 4: 511–529.
- Waldinger, R. & Aldrich, H. & Ward, R. 2000. Ethnic Entrepreneurs. Teoksessa: Swedberg, R. (toim.). Entrepreneurship. The Social Science View. Oxford: University Press. s. 356–388.

3 Maatilan muu yritystoiminta¹² ja sen tukimuodot Suomessa

Tässä luvussa tarkastellaan monialaisten maatilojen tilastointia ja rakennetta sekä maatilojen muuhun yritystoimintaan kohdistuvia tukimuotoja. Luvussa tarkastellaan siis monialaisia maatiloja, mutta pääpainona monialaisten tilojen käsittelyssä on maatilan muu yritystoiminta. Alueellisena tarkastelutasona on pääasiassa koko Suomi. Ensin tarkastellaan monialaisten maatilojen tilastointia Suomessa. Tämä on oleellista, koska monialaisia maatiloja on tilastoitu Suomessa moniin eri rekistereihin ja siten eri tavoin ja kriteerein. Lisäksi kuvataan lyhyesti monialaisten tilastointia EU-tasolla. Tämän jälkeen tarkastellaan monialaisten maatilojen rakennetta sekä vertaillaan maatilan muuta yritystoimintaa maaseudun yritysuskentään. Monialaisten tilojen tilastoinnin ja rakenteellisen tarkastelun jälkeen kuvataan monialaisten maatilojen muuhun yritystoimintaan eli niin sanottuun maatilakytöntäiseen yritystoimintaan kohdistuvia tukimuotoja. Lopuksi tarkastellaan yritystoiminnan tuen oikeutusta, ongelmia ja haasteita sekä yleisesti että monialaisten maatilojen näkökulmasta.

3.1 Monialaisten maatilojen tilastointi

Monialaisten maatilojen tilastoinnilla ei ole vielä kovin pitkää historiaa Suomessa. Maatiloilla harjoitettavaa muuta yritystoimintaa kartoitettiin kattavasti ensimmäisen kerran vuoden 2000 maatalouslaskennan yhteydessä, jolloin saatiin ensimmäiset tiedot maatilojen monialaisuudesta (Tike 2001). Sen jälkeen maatiloilla harjoitettavaa muuta yritystoimintaa on selvitetty maatalouden rakennetutkimuksen yhteydessä 2003 ja 2005 (Tike 2004, 2006). Vuoden 2000 maatalouslaskennassa oli mukana kaikki Suomen aktiivimaatilat, vuosien 2003 ja 2005 rakennetutkimukset perustuvat vajaan 50 %:n otokseen. Lisäksi vuosien 2003 ja 2005 rakennetutkimuksen maatilan muuta yritystoimintaa koskevat toimialajaottelut poikkeavat jossain määrin vuoden 2000 jaottelusta. Näiden tekijöiden vuoksi monialaisten tilojen ajalliseen tarkasteluun on suhtauduttava siten, että kehitystä kuvaavat luvut ovat suuntaa antavia. Maatalouslaskenta ja maatalouden rakennetutkimukset sisältävät tiedot maatilalla harjoitettavan muun yritystoiminnan päätoimialasta sekä mahdollisista muista toimialoista, muun yritystoiminnan yhteenlasketusta työllistävyydestä ja liikevaihtoluokasta, muun yritystoiminnan osuudesta viljelijäperheen nettotuloista sekä tiedon siitä, verotetaanko maatilatalouden ohella harjoitettavaa muuta yritystoimintaa maatilatalouden tuloverolain (MVL) vai elinkeinoverolain (EVL) mukaan.

---

¹² Tässä luvussa maatilan muulla yritystoiminnalla tarkoitetaan maatilan maa- ja metsätalouden ohessa harjoitettavaa muun toimialan yritystoimintaa.

Monialaisten maatilojen muulle yritystoiminnalle ei ole maatalouslaskennassa ja maatalouden rakennetutkimuksessa vähimmäiskorajaa, toisin sanoen työllistävyydeltään ja liikevaihdoltaan kaiken kokoiset yritykset ovat tilastoissa mukana.

Monialaisten tilojen muuta yritystoimintaa on seurattu myös Maaseudun pienyrittäjärekisterissä, joka on koottu olemassa olevista rekistereistä MTT Taloustutkimuksen, Tilastokeskuksen ja MMM:n tietopalvelukeskuksen eli Tiken yhteistyönä. Maaseudun pienyrittäjärekisterissä on tiedot monialaisten tilojen muusta yritystoiminnasta vuosilta 1996, 1997, 2000, 2002 ja 2004. Maaseudun pienyrittäjärekisteri sisältää tietoja maaseudun pienyritysten volyyymistä yritysten lukumäärällä, henkilöstöllä ja liikevaihdolla mitattuna sekä yrityskannan toimialarakenteen. Rekisterissä on mukana elinkeinoverolain (EVL) alainen monialaisten maatilojen muu yritystoiminta eli Tilastokeskuksen yritys- ja toimipaikkarekisteriin rekisteröidyt yritykset. Sen sijaan maatilatalouden tuloverolain (MVL) alaisia tiloja ei rekisterissä ole mukana. EVL:n alaisuudessa verotettavia maatilakäytäntöisiä yrityksiä on noin kaksi kolmasosaa ja MVL:n alaisuudessa verotettavia maatilakäytäntöisiä yrityksiä noin kolmasosa kaikista maatilakäytäntöisistä yrityksistä. Maaseudun pienyrittäjärekisterissä olevan monialaisen maatilalan muun yritystoiminnan tulee olla liikevaihdon suuruudeltaan vähintään 8 409 euroa. Maaseudun pienyrittäjärekisterissä on mukana väestötiheydeltään alle 50 henkilöä/km²:n postinumeroalueet¹³. Näiden seikkojen vuoksi Maaseudun pienyrittäjärekisteri sisältää tiedot ainoastaan osasta monialaisia tiloja. Vuonna 2000 Maaseudun pienyrittäjärekisterissä monialaisia tiloja oli 30 % maatalouslaskenta 2000:n totaaliaineiston monialaisista tiloista (MTT – Maaseudun pienyrittäjärekisteri, Rantamäki-Lahtinen 1999).

Monialaisten tilojen lukumäärän lisäksi Tiken tilastojen (tässä Tiken tilastoilla tarkoitetaan maatalouslaskentaa ja maatalouden rakennetutkimuksia) ja Maaseudun pienyrittäjärekisterin monialaisten maatilojen toimialarakennetta kuvaavat jakaumat poikkeavat merkittävästi toisistaan. Tähän on monia, jo osin edellä mainittuja syitä. Ensiksi, Tiken tilastoissa maa- ja metsätaloutta (Tilastokeskuksen toimialaluokitus 2002:n mukainen toimialaluokka A) ei lukuun ottamatta tiettyjä yksittäisiä toimialoja luokitella monialaisten maatilojen muuksi yritystoiminnaksi (ks. tarkemmin Kuvan 3.2 alaselite luvussa 3.2), kun taas Maaseu-

---

¹³ Tilastokeskuksen yritys- ja toimipaikkarekisterissä maaseutuyritysten lukumäärä on selvästi korkeampi kuin Maaseudun pienyrittäjärekisterissä. Kun yritys- ja toimipaikkarekisterissä oli vuonna 2004 maaseudun pienyrityksiä (Manner-Suomessa) noin 102 500, vastaava luku Maaseudun pienyrittäjärekisterissä oli noin 69 600 (Tilastokeskus – Maaseutuindikaattorit, MTT – Maaseudun pienyrittäjärekisteri). Ero johtuu erityisesti siitä, että yritys- ja toimipaikkarekisterin tilastoissa aluejakona on kuntajako, ja maaseutuyrityksiä ovat yritykset, jotka maaseututyypityksen eli ns. maaseudun kolmijaon mukaan on luokiteltu maaseutukunniksi (kaupunkien läheiset, ydin- ja harvaan asutun maaseudun kunnat, ks. maaseututyypittelystä tarkemmin Malinen ym. 2006). Lisäksi Maaseudun pienyrittäjärekisterissä, toisin kuin yritys- ja toimipaikkarekisterissä on mukana ainoastaan yksitoimipaikkaiset yritykset.

dun pienyrittäjärekisterin monialaisten tilojen muun yritystoiminnan joukossa on myös maa- ja metsätalouden toimialat. Varsinaisen perusmaa- ja metsätalouden ohella harjoitettavaa muun (EVL:n alaisen) yritystoiminnan muodostavaa maa- ja metsätaloutta voivat olla esimerkiksi puutarhataloutta harjoittavat yritykset. Lisäksi esimerkiksi osa metsätalouden yrityksistä on yhtiöitetty tai ne työllistävät vähintään tietyn määrän ihmisiä, jolloin kyseiset yritykset näkyvät Maaseudun pienyrittäjärekisterin tilastoissa alkutuotannon yrityksinä. Edelleen Tilastokeskuksen yritys- ja toimipaikkarekisterissä on mukana monialaisia maatiloja, jotka ovat ilmoittaneet päätoimialakseen maa- tai metsätalouden. Nämäkin yritykset näkyvät Maaseudun pienyrittäjärekisterissä päätoimialanaan alkutuotantoa harjoittavina yrityksinä. Toiseksi, Tiken tilastoissa on mukana kaikki monialaisten tilojen muu yritystoiminta, eli myös alle 8 409 euron liiketoiminta, toisin kuin Maaseudun pienyrittäjärekisterissä. Alle 10 000 euron liikevaihdon monialaisten tilojen yritystoimintaa oli maatalouden rakennetutkimus 2005:n mukaan 39 %. Erityisen suuri joukko monialaisten tilojen palvelusektorin yritystoiminnasta on pienimuotoista; esimerkiksi merkittävintä yksittäistä toimialaa, koneurakointia päätoimialanaan harjoittavien monialaisten tilojen liikevaihto oli muun yritystoiminnan osalta alle 10 000 euroa noin puolella tiloista vuonna 2005. Luonnollisesti tämä vaikuttaa ratkaisevasti siihen, että maatalouden rakennetutkimuksessa palvelusektorin rooli monialaisten tilojen muussa yritystoiminnassa korostuu. Toisaalta muun yritystoiminnan päätoimialanaan esimerkiksi rakennustoimintaa harjoittavat yritykset ovat keskimääräistä suurempia: maatalouden rakennetutkimus 2005:n mukaan alle 10 000 euron liikevaihtorajan jäi vain 17 % tiloista (Tike 2006).

EVL ja MVL asettavat monialaisten maatilojen muulle yritystoiminnalle erilaiset reunaehdot. Ei ole kuitenkaan selkeää sääntöä siitä, milloin monialaisen maatilalla muu yritystoiminta kuuluu EVL:n tai MVL:n alaisuuteen (Ovaska 2003). Muun yritystoiminnan ”hukkuminen” maatilatalouden tuloverotietoihin aiheuttaa omat ongelmansa monialaisten tilojen (muun yritystoiminnan) tutkimisessa. Esimerkiksi arvioitaessa monialaisten tilojen muuhun yritystoimintaan kohdennettujen politiikkatoimenpiteiden vaikuttavuutta, MVL:n alaisen yritystoiminnan taloudellisiin tunnuslukuihin ei ainakaan helposti päästä kattavasti käsiksi. Tiken maatalouslaskennat ja maatalouden rakennetutkimukset ovatkin oleellisia tutkimuksen työkaluja, koska kaikki monialaisten maatilojen muu yritystoiminta – sekä EVL:n että MVL:n alainen – on tilastoissa mukana. Kyseisen kahden verotusmuodon keskinäisessä suhteessa on eri toimialojen välillä selkeitä eroja. Esimerkiksi merkittävintä yksittäistä monialaisten tilojen muun yritystoiminnan toimialaa, koneurakointia, verotetaan huomattavasti keskimääräistä enemmän (84 %:sti vuonna 2003) MVL:n alaisuudessa. Koneurakoinnin jälkeen merkittävin monialaisten tilojen palvelusektorin toimiala eli matkailu-, majoitus- ja virkistyspalvelut on myös keskimääräistä vahvemmin MVL:n alaisuudessa. Myös kokonaisuudessaan palvelusektorin yritystoimintaa harjoitetaan keskimääräistä enemmän MVL:n alaisuudessa. Teollisuuden toimialoilla vaihtelu on suurempaa. Esimerkiksi metalliteollisuutta ja muuta valmistusta sekä

käsityöteollisuutta päätoimialanaan harjoittavia yrityksiä verotetaan suurelta osin EVL:n alaisuudessa, kun taas energiantuotantoa päätoimialanaan harjoittavia yrityksiä verotetaan keskimääräistä selkeästi enemmän MVL:n alaisuudessa. Päätoimialanaan rakentamista harjoittavia yrityksiä verotetaan suurelta osin EVL:n alaisena. Kaupan alalla vallitseva verotusmuoto näyttää riippuvan siitä, onko yritystoiminta yhteydessä maatalouteen: oman tilan tuotteiden suoramyyntiä sekä maatilalan jatkojalostettujen tuotteiden tukku- ja vähittäismyyntiä harjoitetaan keskimääräistä selkeästi enemmän MVL:n alaisuudessa, kun taas muuta tukku- ja vähittäiskauppaa harjoitetaan suurimmaksi osaksi EVL:n alaisuudessa. Verotusmuodoista johtuvien toimialarakenteen poikkeamienkaan vuoksi Maaseudun pienyritysrekisterin toimialajakaumat eivät siis ole edustavia, jos monialaisten mautilojen muuta yritystoimintaa halutaan kattavasti tarkastella (Tike 2004).

Monialaisia mautiloja voidaan tarkastella myös kannattavuuskirjanpitoaineiston (FADN)¹⁴ turvin. Vuonna 2005 kannattavuuskirjanpitoaineistossa oli 953 mautilaa, joista 17 % harjoitti muuta yritystoimintaa. Kannattavuuskirjanpitoaineistolla voidaan tarkastella ns. perusmautilojen ohella myös monialaisten mautilojen taloudellisia tunnuslukuja (ks. tarkemmin kannattavuuskirjanpidosta MTT – Yritysten laskentatoimi -tutkimusryhmä). Toisaalta monialaisten mautilojen muuta yritystoimintaa ja tilan varsinaista alkutuotantoa voidaan tarkastella omina kokonaisuuksina, toisaalta monialaisia mautiloja voidaan tarkastella ”yhtenä kokonaisuutena”, johon kuuluu sekä tilan varsinainen alkutuotanto että muu yritystoiminta.

EU-tasolla EU:n tilastovirasto Eurostat (ks. Eurostat) koordinoi maatalouden rakennetutkimusta, jossa mautilojen muusta yritystoiminnasta kysytään joitakin tietoja. Monialaiseksi mautilaksi luetaan Eurostatin tilastoinnissa ne mautilat, joiden yritystoiminnalla on suora yhteys maatalouteen. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että muussa yritystoiminnassa käytetään hyväksi mautilan kalustoa, rakennuksia, alueita ja tuotteita, ja/tai muuhun yritystoimintaan osallistuu joku viljelijäperheen jäsenistä. Suomen tapauksessa valtaosalla muusta yritystoiminnasta on tällainen yhteys mautilaan, joten Eurostatin tilastoissa on mukana valtaosa Suomen monialaisista mautiloista. Tiken vuoden 2005 maatalouden rakennetutkimuksessa 35 % Suomen mautiloista oli monialaisia, kun Eurostatin tilastoissa vastaava luku oli 29 % (Eurostat 2006, Tike 2006). EU-tason maatalouden rakennetutkimuksessa mautilan muuta yritystoimintaa koskeva kysy-

---

¹⁴ Kannattavuuskirjanpidossa seurataan maatalous- ja puutarhayritysten sekä porotilojen talouden kehitystä kirjanpitoiltoilta kerättävän yritysaineiston perusteella. Kannattavuuskirjanpitoaineistoa hyödynnetään mm. tutkimuksessa, maataloushallinnossa, talousneuvonnassa, edunvalvonnassa, maatalousopetuksessa sekä luonnollisesti kirjanpitoiltoilla. Aineistosta toimitetaan myös Suomen maataloutta koskevat tiedot EU:n mautilayritysten kirjanpidon tietoverkkoon, FADN:iin. Maatalouden kannattavuuskirjanpito aloitettiin Suomessa vuonna 1912. Toimintaa ylläpitää ja kehittää MTT Taloustutkimus (MTT – Yritysten laskentatoimi -tutkimusryhmä).

mysluettelo on kuitenkin Suomen vastaavaa rakennetutkimusta huomattavasti lyhyempi, ja esimerkiksi muun yritystoiminnan toimialajaottelu on selkeästi Suomen vastaavaa suppeampi (ks. esim. Euroopan yhteisöjen komissio 2004).

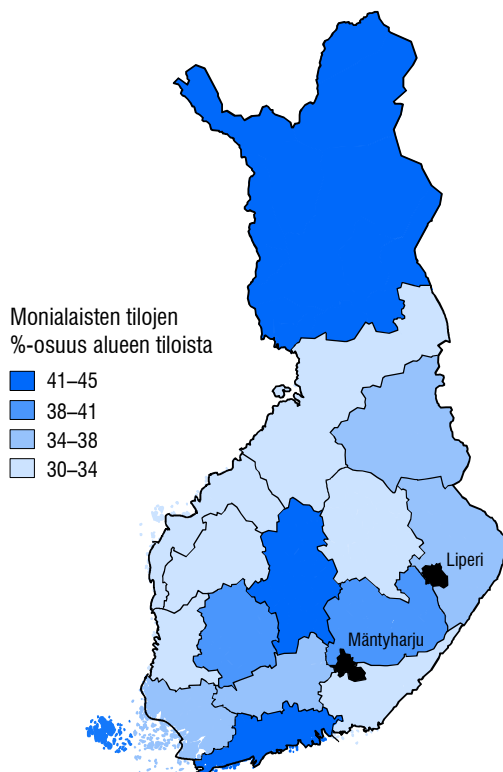
3.2 Monialaiset maatilat Suomessa Tiken tilastojen valossa

Suomessa maatilan muu yritystoiminta on ollut perinteisesti yleistä. 1990-luvulla muuta yritystoimintaa käynnistettiin kuitenkin erityisen voimakkaasti (Niemi & Ahlstedt 2006, s. 16). Kuitenkin monialaisten tilojen yrityskannan vaihtuvuus on ollut suurta. Vuonna 2005 muuta yritystoimintaa harjoittavista tiloista noin 40 % oli sellaisia, jotka olivat aloittaneet yritystoimintansa vuoden 2000 jälkeen. Toisaalta vuonna 2000 maatilan ohella muuta yritystoimintaa harjoittaneista tiloista noin 27 % oli lopettanut muun yritystoiminnan harjoittamisen, mutta toimi edelleen aktiivimaatilana. Seuraavaksi monialaisia maatiloja tarkastellaan Tiken tilastojen eli maatalouslaskenta 2000:n sekä maatalouden rakennetutkimus 2003:n ja 2005:n tietojen perusteella, koska kyseiset tilastotiedot ovat laatuaan kattavimmat koko maan tasolla.

Vuonna 2005 kaikkiaan 42 % monialaisista tiloista oli viljatiiloja ja 16 % maitotiloja. Kun monialaisten tilojen määrä suhteutetaan tuotantosuunnan kaikkien tilojen määrään, muuta yritystoimintaa harjoitettiin keskimääräistä selvästi enemmän vuohi-, lammas- ja hevostiloilla ja keskimääräistä selkeästi vähemmän lypsykarja- eli maitotiloilla (20 % monialaisia tiloja vuonna 2005). Myös viljatiiloilla harjoitettiin keskimääräistä hieman enemmän muuta yritystoimintaa (36,1 % monialaisia tiloja vuonna 2003) (Tike 2004, 2006). Merkittävin syy tuotantosuunnittaisiin eroihin monialaisten tilojen suhteellisissa osuuksissa on varmasti tuotantosuunnittaiset erot maatalouden sitomassa työmäärässä tilaa kohti. Kannattavuuskirjanpitoaineiston mukaan maitotilojen työmäärä viljelijäperheen vuotuisella työtuntimäärällä laskettuna on selkeästi korkeampi kuin kaikkien tilojen keskiarvo, kun taas viljatiiloilla tilanne on päinvastainen (MTT – Yritysten laskentatoimi -tutkimusryhmä). Lisäksi on oletettavaa, että lypsykarjatiilojen varsin säännölliset ja sitovat työajat vaikuttavat monialaisten tilojen keskimääräistä pienempään osuuteen.

Monialaiset maatilat yleistyvät yhä Suomessa. Vuonna 2005 Suomessa oli noin 24 300 monialaista maatilaa, mikä on yli kolmannes (35 %) aktiivimaatilojen kokonaismäärästä. Vuodesta 2000 monialaisten maatilojen lukumäärä oli noussut noin 11 % ja vuodesta 2003 noin 3 %. Absoluuttisesti tarkasteltuna monialaisia tiloja on eniten siellä, missä on maatiloja muutenkin paljon. Näitä alueita ovat erityisesti Etelä-Pohjanmaan ja Varsinais-Suomen TE-keskusalueet. Monialaisten tilojen suhteellisissa osuuksissa on kuitenkin selkeitä alueellisia eroja (Kuva 3.1). Kun monialaisten tilojen lukumäärä suhteutetaan alueen

aktiivimaatilojen kokonaisu-määrään, monialaisia tiloja oli suhteellisesti eniten Lapin ja Uudenmaan TE-keskus-alueilla sekä Ahvenanmaalla, ja vähiten Pohjois-Savon ja Kaakkois-Suomen TE-keskus-alueilla (Tike 2006). Monialaisten tilojen suurta osuutta Lapissa selittää se, että tilastoissa on mukana porotaloutta harjoittavat tilat. Uudenmaan suuria lukuja selittää todennäköisesti paikallismarkkinoiden laajuus ja läheisyys. Ahvenanmaalla sekä myös muualla rannikkoseuduilla tilan muuna yritystoimintana kalastuksen ja siihen liittyvien toimien harjoittaminen sekä myös kulttuuriset tekijät kuten yrittäjämysteisyys lisäävät monialaisten tilojen suhteellista osuutta alueilla. Uudellamaalla ja Ahvenanmaalla maatalouden laajentaminen voi lisäksi olla hankalaa fyysisistä tekijöistä, esimerkiksi peltomaan puutteesta johtuen. Pohjois-Savon ja Kaakkois-Suomen pieniin monialaisten tilojen osuuksiin saattaa olla osasyynä markkinoiden etäisyys; toisin sanoen kysynnän puute muun yritystoiminnan tuotteille ja palveluille.¹⁵ Lisäksi alueittaisiin eroihin monialaisten tilojen yleisyydessä vaikuttavat alueelliset erot maatalouden tuotantosuunnissa. Esimerkiksi Pohjois-Savossa lypsykarjatalous on tilan päätuotantosuuntana maan keskiarvoa korkeampi, mikä vaikuttaa varmasti myös monialaisten tilojen suhteellisen osuuden alhaisuuteen alueella.

Kuva 3.1. Monialaisten maatilojen osuus alueen kaikista aktiivimaatiloista TE-keskusalueittain vuonna 2005 (Tike 2006).

Tiken tilastojen mukaan monialaisten maatilojen toimialarakenne¹⁶ on *palveluvoittoinen*. Vuonna 2005 päätoimialanaan jotain palvelusektorin toimialaa harjoitti monialaisista tiloista noin kaksi kolmasosaa (68 %). Yksittäisistä päätoimialoista yleisin oli koneurakointi, jonka ilmoitti liikevaihdon tärkeimmäksi

¹⁵ Tutkija Leena Rantamäki-Lahtinen, MTT Taloustutkimus, henkilökohtainen tiedonanto, 17.1.2007.

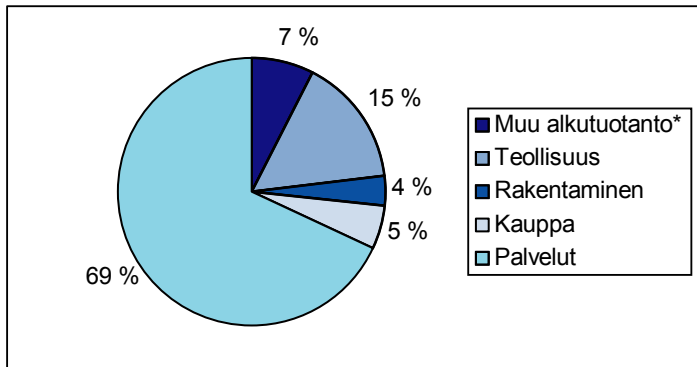
¹⁶ Tike:n tilastoissa monialaisen maatilojen muuksi yritystoiminnaksi ei tilastoida maa- ja metsätaloutta (ks. tarkemmin luku 3.1).

toimialaksi yhteensä noin 10 000 monialaista tilaa (41% kaikista monialaisista tiloista ja 61 % päätoimialanaan palvelusektorin toimialaa harjoittavista monialaisista tiloista). Päätoimialanaan koneurakointia harjoittavilla tiloilla yleisin koneurakoinnin ala oli maatalouskoneurakointi (n. 4 200 tilaa). Muut koneurakoinnin alat niiden yleisyyden mukaisessa järjestyksessä olivat lumen auraus ja teiden kunnossapito (n. 2 900 tilaa), rakennusmaan raivaus, purku ja pohjarakentaminen (1 600 tilaa) sekä metsäkoneurakointi (n. 1 300 tilaa). Muita merkittäviä palvelusektorin toimialoja olivat esimerkiksi matkailu-, majoitus- ja virkistyspalvelut (n. 1 900 tilaa, jotka harjoittivat kyseistä toimintaa päätoimialanaan), kuljetuspalvelut (n. 800 tilaa), hevostalous (n. 700 tilaa) sekä liike-elämää palveleva toiminta (n. 700 tilaa) (Tike 2006).

Teollisuutta muun yritystoiminnan päätoimialanaan harjoittavia monialaisia tiloja oli noin 15 % kaikista monialaisista tiloista. Merkittävimpiä teollisuuden toimialoja olivat energian tuotanto (n. 1 000 tilaa), puutavaran jatkojalostus (n. 900 tilaa), elintarvikkeiden jatkojalostus (n. 700 tilaa) sekä metallituotteiden valmistus (n. 500 tilaa). Muuta alkutuotantoa kuin maa- ja metsätaloutta muun yritystoiminnan päätoimialanaan harjoittavia tiloja oli noin 7 % kaikista monialaisista tiloista. Yleisimpiä toimialoja olivat poronhoito (n. 600 tilaa) ja turkistarhaus (n. 500 tilaa). *Kaupan* alaa päätoimialanaan harjoittavia monialaisia tiloja oli noin 5 % tiloista. Merkittävimpiä toimialoja kaupan alalla olivat tilan jalostamattomien ja jalostettujen tuotteiden suoramyyni (yhteensä n. 800 tilaa). *Rakentamista* muun yritystoiminnan päätoimialanaan harjoittavia tiloja oli noin 4 % (Tike 2006).

Kuvassa 3.2 on esitetty monialaisten maatilojen muun yritystoiminnan päätoimialojen jakauma vuonna 2005 sen mukaan, kuinka monella tilalla kyseinen toimiala on ollut muun yritystoiminnan päätoimialana. Verrattuna vuosiin 2000 ja 2003, toimialarakenteessa on tapahtunut joitain muutoksia, mutta tilastoinnin toimialajaottelussa tapahtuneiden muutosten vuoksi vuodet eivät ole keskenään täysin vertailukelpoisia. Lisäksi on huomattava, että monialaisista maataloista merkittävällä osalla (vuonna 2003 yli kolmanneksella) harjoitetaan muuta yritystoimintaa useammalla kuin yhdellä toimialalla (Tike 2001, 2004, 2006).

Monialaiset maatilat ovat keskimäärin muita maatiloja selkeästi suurempia niin liikevaihdolla kuin työvoiman määrällä mitattuna (Tike 2006, Vesala & Peura 2002). Vuoden 2005 maatalouden rakennetutkimuksen mukaan monialaisten tilojen keskimääräinen peltopinta-ala oli 38,1 hehtaaria kaikkien aktiivitulojen keskimääräisen peltopinta-alan oltua 32,9 hehtaaria. Monialaisia tiloja on kaikissa tilakokoluokissa. Yleisintä monialaisuus on kuitenkin pinta-alaltaan suurilla tiloilla. Esimerkiksi yli 200 peltohehtaarin tiloista 54 % oli monialaisia (Tike 2006). Nämä tilat ovat yleisimmin juuri kasvinviljelytiloja. Suurilla kasvinviljelytiloilla on usein keskimääräistä enemmän resursseja, joiden turvin muun yritystoiminnan aloittaminen tai laajentaminen on helpompaa. Esimerkiksi maatalouden harjoittamisessa käytettyä kalustoa on mahdollista käyttää

* Tike:n tilastoissa Muulla alkutuotannolla tarkoitetaan muuta alkutuotannon yrittäjyyttä kuin maa- ja metsätaloutta. Muuhun alkutuotantoon kuuluviksi toimialoiksi lasketaan kuitenkin turkistarhaus, kalojen ja rapujen viljely tilalla, kalastus, porotalous sekä **muu alkutuotanto**, jota ei määritellä tarkemmin. Siten Tilastokeskuksen TOL2002-toimialaluokituksen mukaisen toimialaluokka A:n (ks. Liite 1) mukaista yritystoimintaa harjoittavista monialaisista tiloista osa (ainakin 01259 Muu eläinten hoito, 0141 Kasvinviljelyä palveleva toiminta, 0142 Eläinten hoitoon liittyvät palvelut pois lukien eläinlääkintä sekä 015 Metsästys, riistanhoito ja niitä palveleva toiminta) on kirjautunut Muun alkutuotannon alaluokkaan muu alkutuotanto. Tilastokeskuksen toimialojen tarkemmista määritelmistä on kuvausta esimerkiksi Tilastokeskuksen internet-sivuilla (Tilastokeskus – Toimialaluokitus 2002).

Kuva 3.2. Monialaisten maatilojen jakauma muun yritystoiminnan päätoimialan mukaan vuonna 2005 (Tike 2006).

hyväksi koneurakoinnissa. Lisäksi kasvinviljelytiloilla maatalouden sitoma työaika on keskimäärin huomattavasti pienempi kuin kotieläintiloilla.¹⁷

Suuri osa maatilojen muusta yritystoiminnasta on liikevaihdolla mitattuna melko pientä (Taulukko 3.1). Vuonna 2005 muun yritystoiminnan liikevaihto oli alle 10 000 euroa 39 %:lla monialaisista maatiloista. Yli 50 000 euron liikevaihtoon ylsi 23 % tiloista. Vuonna 2005 vajaalla puolella monialaisista tiloista alle neljännes perheen nettotuloista tuli tilalla harjoitettavasta muusta yritystoiminnasta (Taulukko 3.2). Toisaalta 6 500 tilalla yli puolet perheen nettotuloista tuli muusta yritystoiminnasta. Verrattuna vuosiin 2000 ja 2003, merkittäviä eroja ei havaita. On toki huomioitava, että maatalouslaskennan ja maatalouden rakennetutkimusten tiedot muun yritystoiminnan liikevaihdosta ja nettotuloista perustuvat suuruusluokkiin, jolloin todellisuudessa tapahtuneita ”absoluuttisia” muutoksia ei voida tarkasti havaita. Monialaisten maatilojen muu yritystoiminta työllistää keskimäärin suunnilleen yhden henkilötyövuoden tilaa kohden. Vuonna 2005 maatiloilla harjoitettavan muun yritystoiminnan työllistävyys kaikkiaan oli noin

¹⁷ Tutkija Leena Rantamäki-Lahtinen, MTT Taloustutkimus, henkilökohtainen tiedonanto, 17.1.2007.

Taulukko 3.1. Monialaisten mautilojen suhteelliset osuudet muun yritystoiminnan liikevaihdon mukaan Suomessa vuonna 2000, 2003 ja 2005 (Tike 2001, 2004, 2006).

Vuosi	Muun yritystoiminnan liikevaihto (tuhatta markkaa)						Tieto puuttuu
	alle 50	50–99	100–249	250–499	500–1 000	yli 1 000	
2000	41,8 %	16,6 %	19,5 %	8,0 %	5,6 %	5,8 %	2,7 %
Vuosi	Muun yritystoiminnan liikevaihto (tuhatta euroa)						Tieto puuttuu
	alle 10	10–19	20–49	50–99	100–200	yli 200	
2003	39,0 %	19,2 %	18,1 %	9,0 %	6,4 %	6,9 %	1,4 %
2005	39,0 %	17,3 %	19,2 %	9,3 %	6,6 %	7,0 %	1,7 %

Taulukko 3.2. Monialaisten mautilojen muun yritystoiminnan osuus viljelijäperheen nettotuloista Suomessa vuonna 2000, 2003 ja 2005 (Tike 2001, 2004, 2006).

Vuosi	Muun yritystoiminnan osuus perheen nettotuloista				Tieto puuttuu
	alle 25 %	25–49 %	50–75 %	yli 75 %	
2000	46,3 %	23,7 %	15,9 %	9,7 %	4,4 %
2003	47,6 %	23,2 %	16,3 %	11,9 %	1,0 %
2005	48,8 %	22,8 %	15,0 %	11,9 %	1,6 %

22 300 henkilötyövuotta ja tilaa kohden 0,92 henkilötyövuotta. Vuodesta 2000 työllistyvyys tilaa kohden on noussut noin 0,2 henkilötyövuodella, vuonna 2003 työllistyvyys oli 0,95 henkilötyövuotta. Suurin työpanos on viljelijäperheellä ja erityisesti viljelijällä itsellään, mutta ulkopuolisten työntekijöiden määrä ja heidän tekemänsä työmäärä ovat kasvattaneet merkitystään (Tike 2001, 2004, 2006).

3.3 Monialaiset maatilat maaseudun yritys kentässä

Maaseutu yrittäjyyden toimintaympäristönä on hyvin heterogeenistä eri maaseutualueiden välillä Suomessa. Erot yrittäjyyden toimintaympäristössä kaupunkiin verrattuna ovat suurimmillaan ja samalla kasvualusta menestykselle yrittäjyyden harjoittamiselle heikoin syrjäisillä maaseutualueilla, kun taas kaupunkien läheinen maaseutu voi yrittäjyyden toimintaympäristönä olla hyvinkin kilpailukykyinen. Kuitenkin yleistäen, maaseutu on yrittäjyyden toimintaympäristönä monelta osin – muutenkin kuin elinkeinorakenteeltaan – erilainen kuin kaupunkialueet (ks. tarkemmin esim. Voutilainen 2005a, s. 32–34, Elinvoimainen... 2004, s. 134–138). Maatilakytkeäisyys asettaa lisäksi omat ehtonsa, rajoitteensa ja mahdollisuutensa monialaisen maatilalla muulle yritystoiminnalle, vaikka maatalous ja muu yritystoiminta eivät aina olekaan kiinteässä, ”fyysisessä” yhteydessä toisiinsa. Kuitenkin suurimmalla osalla mautiloista muu yritystoiminta on

tiivissä kytköksessä maatalouteen siten, että tilan kalustoa, rakennuksia, aluetta tai tuotteita käytetään yritystoimintaan ja tilan haltija, puoliso, perheenjäsen tai ainakin yksi tilayhtymän osakas osallistuu muuhun yritystoimintaan (Niemi & Ahlstedt 2006, s. 15). Rantamäki-Lahtinen (2002) toteaa, että monialaista maatilaa voidaan pitää kokonaisuutena jonka kaikki toiminnot summautuvat yhteen. Toisaalta monialaiset maatilat kilpailevat markkinoilla maataloina muiden maatilojen kanssa ja muulla yritystoiminnallaan ilman maatilataustaa toimivien sekä maatilakytkeäisten yritysten kanssa. Voidaan ajatella, että pienimuotoisenkin maatilalan ohella harjoitettava yritystoiminta hajauttaa riskiä ja tuottaa olennaista lisätuloa etenkin niukkojen maataloustulojen tapauksessa. Toisaalta monenlaisen liiketoiminnan harjoittaminen vaatii yrittäjältä erityisen taitavaa liikkeenjohdollista kykyä.

Maaseudun yritykset voidaan jakaa perustuotantotiloihin, monialaisiin maataloihin ja muihin maaseudun yrityksiin. Vuonna 2003 maaseudulla oli Maaseudun pienyritysrekisterin määritelmien perusteella runsaat 130 000 pienyritystä, joista 39 % oli perustuotantotiloja, 18 % monialaisia tiloja ja 43 % muita pienyrityksiä (Niemi & Ahlstedt 2006, s. 16).

Seuraavaksi tarkastellaan lähemmin monialaisten maatalojen muun yritystoiminnan ja muiden, ilman maatilakytkeä toimivien maaseutuyritysten eroja Maaseudun pienyritysrekisterin tietojen perusteella. Erityisesti on huomattava, että Tiken tilastoissa maa- ja metsätaloutta (Tilastokeskuksen toimialaluokitus 2002:n mukainen toimialaluokka A; ks. Liite) ei lukuun ottamatta tiettyjä yksittäisiä toimialoja luokitella monialaisten maatalojen muuksi yritystoiminnaksi (ks. tarkemmin Kuvan 3.2 alaselite luvussa 3.2), kun taas Maaseudun pienyritysrekisterin monialaisten tilojen muun yritystoiminnan joukossa on myös maa- ja metsätalouden toimialat. Maaseudun pienyritysrekisterin käyttäminen tässä vertailussa on perusteltua, koska tällöin yritystoiminnan määrittävät kriteerit ovat samat sekä maatilakytkeäisten että muiden maaseutuyritysten kohdalla.

3.3.1 Maatilakytkeäiset yritykset Maaseudun pienyritysrekisterissä

Verrattaessa monialaisten maatalojen muuta yritystoimintaa ilman maatilataustaa toimiviin maaseudun pienyrityksiin, maatalojen yhteydessä toimivat yritykset ovat sekä henkilöstö- että liikevaihtoluvuin mitattuna huomattavasti pienempiä kuin ilman maatilataustaa toimivat yritykset. Maaseudun pienyritysrekisterin tietoihin perustuen, vuonna 2004 maatalojen yhteydessä toimivat yritykset (eli maatalojen muu yritystoiminta) työllistivät yritystä kohden keskimäärin 1,1 henkilötyövuoden verran. Ilman maatilataustaa toimivilla yrityksillä vastaava luku oli 1,7. Kun maatilataustaisen yrityksen liikevaihto oli (muun yritystoiminnan osalta) keskimäärin 125 200 euroa, oli ilman maatilataustaa toimivan yrityksen liikevaihto keskimäärin 209 300 euroa. Ero on luonnollinen, kun ote-

taan huomioon, että maatilain muu yritystoiminta muodostaa aina vain osan viljelijätalouden kokonaistoimeentulosta. Erot maatilakäytäntöisten ja muiden maaseudun pienyritysten välillä liikevaihdon ja henkilöstön määrällä mitattuna ovat kuitenkin selkeästi pienemmät kuin vuonna 1997, joka on ensimmäinen Maaseudun pienyritysrekisterillä tällaisen vertailun mahdollistama vuosi (MTT – Maaseudun pienyritysrekisteri).

Maaseudun pienyritysrekisterin mukaan monialaisten tilojen muussa yritystoiminnassa alkutuotannon merkitys on huomattavasti suurempi kuin ilman maatilakäytäntöä toimivilla yrityksillä, kun taas ilman maatilataustaa toimiva yritys on huomattavasti palveluvaltaisempaa (Taulukko 3.3).

Monialaisten maatalojen muussa yritystoiminnassa *alkutuotannon* suuri merkitys on luonnollista fyysisten olosuhteiden vuoksi; maatilakäytäntö asettaa omat ehtonsa, rajoitteensa ja mahdollisuutensa maatalon ohella harjoitettavalle muulle yritystoiminnalle.

Teollisuudessa monialaisten tilojen muussa yritystoiminnassa suhteellisesti tärkeämpiä toimialoja verrattuna muihin maaseutuyrityksiin ovat elintarvike-, puutavara- ja koneiteollisuus. Monialaisten tilojen teollisuuden toimialajakauma on kaikkien maaseudun mikroyritysten vastaavaa jakaumaa selkeästi yksipuolisempi. Teollisuuden toimialajakauma ei ole yllättävä, koska kyseisten toimialojen voidaan olettaakin sopivan maatilakäytäntöisyyden asettamiin ehtoihin ja rajoituksiin (Voutilainen 2005b, s. 64–65).

Taulukko 3.3. Alle 10 henkilötyövuotta työllistävän¹⁸ monialaisten maatalojen muun yritystoiminnan ja muiden alle 10 henkilötyövuotta työllistävien maaseudun yritysten (eli mikroyritysten) toimialarakenne vuonna 2002 yritysten lukumäärällä mitattuna (MTT – Maaseudun pienyritysrekisteri 2004).

	Alku- tuotanto	Teollisuus	Rakenta- minen	Kauppa	Palvelut
Monialaisten tilojen muun yritystoiminnan mikroyritykset	28 %	14 %	19 %	11 %	29 %
Muut maaseudun mikroyritykset	8 %	13 %	17 %	19 %	44 %

¹⁸ Taulukon 3.3 tiedot perustuvat Voutilaisen (2005b) tutkimuksessa käytettyyn Maaseudun pienyritysrekisteriin perustuvaan analyysiin maaseudun alle 10 henkilötyövuotta työllistävästä yrityksistä eli maaseudun mikroyrityksistä. Yritysten lukumäärällä mitattuna ainoastaan muiden kuin maatilakäytäntöisten maaseudun yritysten toimialajakauma olisi lähes samanlainen, vaikka tarkastelussa olisi mukana kaikki maaseudun yritykset (muuten samoin kriteerein). Tilastokeskuksen yritys- ja toimipaikkarekisterin mukaan vuonna 2001 mikroyritysten lukumääräinen osuus kaikista maaseudun yrityksistä oli (kuntapohjaisesti määritellyllä) maaseudulla noin 94 % (Tilastokeskus – Maaseutuindikaattorit).

Verrattuna muihin maaseudun yrityksiin, monialaisilla maataloilla *palvelusektorin* toimialasta korostuu merkittävästi *kuljetus, varastointi ja tietoliikenne*, joka kattaa suurimman osan palvelusektorin yrityksistä. Kuljetuksen, varastoinnin ja tietoliikenteen huomattavan suuri osuus etenkin alle viisi henkilötyövuotta työllistävillä monialaisilla tiloilla selittyy pitkälti sillä, että maatilojen yhteydessä harjoitettava koneurakointitoiminta on erittäin yleistä (Voutilainen 2005b, s. 65). Toisaalta huomattava osuus koneurakointia harjoittavista toimialoista jää kokonaan Maaseudun pienyritysrekisterin ulkopuolelle, koska

- vain pieni osa koneurakointia muun yritystoiminnan päätoimenaan harjoittavista tiloista (16 % vuonna 2003) toimii elinkeinoverolain alaisuudessa ja
- noin puolella (50,5 % vuonna 2005) koneurakointia päätoimialanaan harjoittavista yrityksistä tilan muun yritystoiminnan liikevaihto on alle 10 000 euroa (Tike 2004, 2006).

Maatalouden rakennetutkimuksen mukaista monialaisten maatilojen muun yritystoiminnan toimialarakennetta tarkasteltiin luvussa 3.2. On siis muistettava, että maatalouden rakennetutkimuksen luvut eivät ole vertailukelpoisia Maaseudun pienyritysrekisterin lukuihin nähden (ks. tarkemmin luku 3.1). Tässä ei vertailla rakennetutkimuksen mukaisia toimialajakaumia Maaseudun pienyritysrekisterin ilman maatilakytöntä toimivien yritysten vastaaviin, koska Maaseudun pienyritysrekisterin ja maatalouden rakennetutkimuksen määritelmät poikkeavat toisistaan, muun muassa yritystoiminnan toimialajaottelun ja liikevaihtorajauksen suhteen.

Sekä Maaseudun pienyritysrekisterin että maatalouden rakennetutkimuksen tietoihin perustuen voidaan todeta, että monialaisten tilojen muun yritystoiminnan toimialarakenne poikkeaa merkittävästi muiden maaseutuyritysten toimialarakenteesta. Monialaisilla tiloilla korostuvat toimialat, jotka on luonnollista liittää osaksi maatilatalouden kokonaisuutta. Tällaisia toimialoja ovat esimerkiksi varsinaisen maatilatalouden ohella harjoitettava muu maa- ja metsätalous ja alkutuotanto, teollisuudessa energian tuotanto, puutavaran jatkojalostus ja elintarvikkeiden jatkojalostus ja palveluissa erityisesti urakointi sekä myös matkailu-, majoitus- ja virkistyspalvelut.

3.4 Monialaisten maatilojen muuhun yritystoimintaan kohdistuvat tukimuodot

Maatalouden rakennemuutos on ollut Suomessa nopeaa, ja alkutuotannon työpaikat ovat vähentyneet merkittävästi. Maatalouden rakennemuutoksen jatkuvasti edetessä maatilojen elinehtona voidaan usein nähdä tilakoon kasvattaminen ja/tai tulojen hankkiminen maatilatalouden ulkopuolelta. Maatilojen moni-

alaistaminen voidaan nähdä yhtenä ”selviytymiskeinona”. Toisaalta maaseudun tuotteille ja palveluille on muodostunut uutta kysyntää (Niemi & Ahlstedt 2006, s. 14). Voidaan olettaa, että kannustamalla maatilataloutta harjoittavia yrittäjiä myös muuhun yritystoimintaan voidaan varautua paremmin rakennemuutokseen. Maatilojen muun yritystoiminnan tukemisen historia juontaa juurensa vuoteen 1986, jonka viimeisenä päivänä laki maaseudun pienimuotoisen elinkeinotoiminnan kehittämistä (EdL 31.12.1986/1031) annettiin ja jota alettiin toteuttaa vuonna 1987.

EU:hun liittymisen jälkeen Suomessa monialaisten maatilojen muuta, niin sanottua maatilakäytäntöistä yritystoimintaa on tuettu pitkälti osana EU-osarahoitteisia maaseudun kehittämissuunnitelmia, joita ohjelmakaudella 2000–2006 olivat Itä- ja Pohjois-Suomen tavoite 1 -ohjelmat (maaseudun kehittämisen toimintalinjat), ALMA (Alueellinen maaseudun kehittämissuunnitelma tavoite 1 -ohjelman ulkopuoliselle alueelle vuosille 2000–2006) sekä LEADER+ -yhteisöaloiteohjelma (ks. ohjelmakauden 2000–2006 maaseudun kehittämissuunnitelmista tarkemmin MMA). Ohjelmakaudella 2007–2013 ohjelmallinen maaseutupolitiikka yksinkertaistuu sikäli, että koko Manner-Suomea koskee yksi ja ainoa maaseudun kehittämissuunnitelma (ks. tarkemmin MMM 2006), jonka alla toteutetaan myös maatilakäytäntöisiin yrityksiin kohdentuvia toimenpiteitä. Tässä tarkastellaan ohjelmakausilla 2000–2006 ja 2007–2013 maatilakäytäntöisiin yrityksiin kohdennettuja/kohdennettavia tukitoimenpiteitä. Suomessa maatilakäytäntöisten yritysten rahoituksesta vastaa maa- ja metsätalousministeriö alueellisten TE-keskusten ja paikallisten toimintaryhmien¹⁹ kautta.

Maaseudun kehittämissuunnitelmien (ohjelmakaudella 2007–2013 Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelman) yhtenä keskeisenä tavoitteena on turvata ja kohentaa maaseudun elinvoimaa luomalla alueille uusia työpaikkoja sekä turvaamalla olemassa olevia. Keskeisenä keinona tavoitteeseen pääsemiseksi on maaseudun elinkeinotoiminnan monipuolistaminen uusia yrityksiä synnyttämällä sekä jo olemassa olevia kehittämällä. Maaseudun kehittämissuunnitelmia toteutetaan ja siten myös maatilakäytäntöisiä yrityksiä tuetaan pääosin alueellisin ja paikallisoin toimenpitein. Maaseudun kehittämissuunnitelmassa määritellään kansalliset painotukset ja rajaukset, mutta TE-keskusten maaseutu-osastot ja paikalliset toimintaryhmät tekevät alueellisesti ja paikallisesti suurimman osan ohjelman toteutukseen liittyvistä painotuksista sekä yhteensovitystyöstä. Jokainen TE-keskus ja toimintaryhmä laatii alueelleen maaseudun kehittämissuunnitel-

---

¹⁹ Paikallinen toimintaryhmä on paikallinen maaseudun kehittämissuunnitelma, joka kokoaa yhteen alueen eri tahot. Paikalliset kehittämissuunnitelmat saavat rahoituksensa jostain maaseudun kehittämissuunnitelmasta. Toimintaryhmät päättävät itse, mitä hankkeita rahoitetaan. Rahoituksen myöntää kuitenkin alueen TE-keskus. Ohjelmakaudella 2000–2006 Suomessa toimi 58 toimintaryhmää kattaa maantieteellisesti lähes kaikki maaseutualueet. Kaudella 2007–2013 toimintaryhmiä on 55, ja niiden maantieteellinen kattavuus on suunnilleen samankaltainen kuin edellisellä ohjelmakaudella (ks. toimintaryhmätyöstä tarkemmin MMMb).

man kullekin ohjelmakaudelle. Kehittämissuunnitelman laatimiseen osallistuu laajasti alueen eri toimijoita. Kussakin kehittämissuunnitelmassa esitetään strategia oman alueen kehittämiseksi sekä valitaan kehittämisen painopisteet. Siten esimerkiksi se, kuinka suuren painoarvon maatilakytöntäisen yrittäjyyden tukeminen saa suhteessa muihin kehittämistoimenpiteisiin riippuu alueellisten ja paikallisten suunnitelmien painopisteistä.

3.4.1 Yritystuet ja elinkeinotoiminnan kehittämishankkeet

Merkittävä osa maaseudun kehittämissuunnitelmien rahoituksesta käytetään yritys-kohtaisiin, rahoituksellisiin tukitoimenpiteisiin. Ohjelmakaudella 2000–2006 yksittäisille yrityksille suunnatuissa yritystuissa oli maatilakytöntäisyyssehto²⁰. Kaudella 2007–2013 ehto poistetaan siten, että ohjelmassa on varattu omat rahoituskehyksensä sekä maatilakytöntäisille että muille maaseudun yrityksille. Tukitoimenpiteet ovat kuitenkin suurelta osin samankaltaiset riippumatta siitä, onko yrityksellä maatilakytöntää vai ei. Näin pyritään kehittämään kokonaisvaltaisemmin maaseudun yrittäjyyttä, vaikkakin muilla maaseutuyrityksillä on luonnollisesti ollut aiemmin mahdollisuuksia saada tukea muuta kautta kuin maaseudun kehittämissuunnitelmista²¹.

Yksittäiset maatilakytöntäiset yritykset voivat saada hankkeiden kautta yritys-kohtaista tukea yrityksen investointeihin, kehittämiseen ja käynnistämiseen. Lisäksi käytössä on yritysryhmän kehittämistuki. Elinkeinolisilla kehittämissuunnitelmissa voidaan tukea alueen elinkeinotoiminnan kehittämistä yleisemmin.

Maatilakytöntäiseen yritystoimintaan myönnetään *yritystukien* eli *yrityshankkeiden* kautta seuraavia tukia:

1) Yrityksen tai yritysryhmän kehittämistuki

Yritykset voivat hakea kehittämissuunnitelmasta esimerkiksi markkinoinnin, tuotekehityksen, liikkeenjohdon asiantuntija-avun tai muun osaamisen hankkimiseen,

---

²⁰ EU-osarahoitteinen LEADER+ -yhteisöaloiteohjelma mahdollisti ohjelmakaudella 2000–2006 myös muiden kuin maatilakytöntäisten yritysten tukemisen. LEADER+ -ohjelman yritystukien osuus kaikista maaseudun kehittämissuunnitelmien kautta myönnettyistä yritystuista oli myönnettyjen tukien lukumäärällä mitattuna noin 11 % (MMM 2007).

²¹ Maatilakytöntäiset yritykset ovat kuuluneet maaseutuelinkeinojen rahoituslain (EdL 12.3.1999/329) piiriin, kun taas muihin maaseutuyrityksiin ja muihin kuin maaseutuyrityksiin on perinteisesti sovellettu yritystukilakia (ks. lakien yritystukiehdosta tarkemmin MMM 2005). Ohjelmakaudella 2007–2013 Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelman kautta rahoitettaviin sekä maatilakytöntäisiin että muihin kuin maatilakytöntäisiin yrityksiin sovelletaan maaseudun kehittämissuunnitelmaa (HSE 13.10.2006/192), ja maaseutuelinkeinolain rahoituslain piiriin kuuluvat ainoastaan maatalouden investoinnit ja maatalouden rakennetukitoimenpiteet.

tuotteiden ja tuotantomenetelmien laadun parantamiseen tai muuhun rajattuun kehittämistoimenpiteeseen. Vasta suunnitteilla olevan yrityksen perustamisedellytysten selvittämiseen on myös mahdollista saada pieni avustus.

2) Yrityksen investointituki

Investointitukea voidaan myöntää yritystoiminnan aloittamisen tai laajentamisen aiheuttamiin välttämättömiin investointikustannuksiin kuten koneisiin, laitteisiin, kalustoon ja tuotantorakennuksen rakentamiseen tai laajentamiseen. Tukea voidaan myöntää myös valmiin tuotantorakennuksen ostamiseen.

3) Yritystoiminnan käynnistystuki

Käynnistysavustusta voidaan myöntää yrityksen perustamis- tai laajentamisvaiheessa vieraan työvoiman palkkauksesta aiheutuviin kustannuksiin. Aloittavassa yritystoiminnassa käynnistysavustusta voidaan joissain tapauksissa myöntää myös yrittäjän laskennallisen palkan perusteella. Käynnistystukea voi saada enintään kahden vuoden ajan.

Maatilakykentäisille yrityksille on yritystuen saamiseksi asetettu mm. seuraavia ehtoja:

- Ohjelmakaudella 2000–2006 monialaisen maatilalla muu yritystoiminta sai yleisesti työllistää perheenjäsenten lisäksi enintään kolmen vuosityöpaikan verran. Paikallisten toimintaryhmien tapauksessa kokoraja oli perheenjäsenten lisäksi enintään viisi vuosityöpaikkaa. Ohjelmakaudella 2007–2013 yritys voi työllistää perheenjäsenten lisäksi enintään yhdeksän vuosityöpaikan verran²², ja liikevaihdon on oltava alle kaksi miljoonaa euroa. Lisäksi myös pienten ja keskisuurten yritysten toiminnan kehittämistä voidaan tukea maataloustuotteen ensiasteen jalostukseen ja markkinointiin myönnettävällä investointi- ja kehittämistuella.
- Tuettavalla yritystoiminnalla on oltava olennaista merkitystä yrittäjän toimeentulolle.
- Tuettavan yritystoiminnan on oltava taloudellisesti elinkelpoista, millä tässä tarkoitetaan yrityksen maksuvalmiutta, kannattavuutta ja taloudellista asemaa (vakavaraisuus). Myös suunnitellulla yritystoiminnalla on oltava riittävät edellytykset jatkuvaan kannattavaan toimintaan.

---

²² Kyseinen tukiehdon muutos ei koske kovin suurta joukkoa maatilakykentäisiä yrityksiä. Vuonna 2002 Maaseudun pienyritysrekisterin alle kymmenen henkilötyövuotta muulla yritystoiminnallaan työllistävästä monialaisista maataloista 96 % oli muun yritystoiminnan osalta alle viiden henkilön ja 4 % 5–9 henkilön yrityksiä (Voutilainen 2005b, s. 63). Todellisuudessa suhde on vielä jyrkempi, koska Maaseudun pienyritysrekisterissä ei ole mukana alle 8 409 liikevaihdon monialaisten maatilojen muuta yritystoimintaa.

- Tavoitteena on yrityksen liikevaihdon kasvattaminen.
- Investoinnin seurauksena syntyy uusia, paikallisia työtilaisuuksia ja tuloja.
- Yrityksen tuotanto tehostuu ja/tai teknologian taso parantuu merkittävästi tehtävän investoinnin (aineellisen ja/tai aineettoman) ja/tai innovaation seurauksena.
- Tuettava yritystoiminta ei voi liittyä tavanomaiseen kotieläintuotantoon tai peltoviljelyyn. Muun yritystoiminnan muuta maataloutta voidaan tietysti tukea (MMM 2005, 2006).

Tuen ulkopuolelle on rajattu toimialoja, joiden tukeminen ei ole kilpailusysteemiä perusteltua. Tällaisia ovat esimerkiksi urakointi ja vastaavat voimakkaasti kilpaillut alat. Tuen myöntäminen ei saa aiheuttaa markkinahäiriöitä. Myös kuljetus, perustajaurakointi ja vähittäiskauppa ovat tuen saannin ulkopuolella. Ohjelmakaudesta 2000–2006 tuen toimialaehtoja on väljennetty. Ennen kautta 2000–2006 monialaisten tilojen urakoinnin yritystoimintaa tuettiin merkittävästikin. Tämä lienee vaikuttanut osaltaan siihen, että urakointitoimintaa on edelleen niinkin runsaasti monialaisten tilojen muuna yritystoimintana.

Ohjelmakaudella 2000–2006 (vuoden 2006 loppuun mennessä) MMM:n hallinnonalalta ALMA:n, Itä- ja Pohjois-Suomen tavoite 1 -ohjelmien sekä LEADER+ -ohjelman kautta rahoitettujen maatilakytkeäisten yrityshankkeiden kokonaisrahoitus oli noin 470 miljoonaa euroa, josta julkisen rahoituksen (EU, valtio ja paikallisten toimintaryhmien tapauksessa myös kunnat) osuus oli noin kolmasosa ja yksityisen rahoituksen osuus noin kaksi kolmasosaa. Lisäksi ALMA:n rahoitusvarojen loputtua kesken ohjelmakauden maatilakytkeäisiä yrityksiä tuettiin vuonna 2006 niin sanotusta ELMA- eli Etelä- ja Länsi-Suomen maaseudun kehittämisohjelmasta kansallisesti (sisältäen kuntarahan) noin 10 miljoonalla eurolla hankkeiden kokonaiskustannusten oltua noin 36 miljoonaa euroa. Myönteisiä yritystukipäätöksiä maatilakytkeäisille yrityksille tehtiin kaikkiaan noin 10 000. Yhden yrityshankkeen kokonaisrahoitus oli keskimäärin noin 50 000 euroa, josta julkista rahoitusta eli varsinaisen tuen osuus oli keskimäärin noin 17 000 euroa (MMM 2007). Luku poikkeaa kuitenkin tukea saaneiden eri yritysten lukumäärästä, koska sama yritys on voinut saada monta myönteistä tukipäätöstä, esimerkiksi myönnettäessä aloittavalle yritykselle käynnistystukea ja myöhemmin investointi- ja/tai kehittämistukea. Mikäli monen myönteisen yritystukipäätöksen saaneiden tuen hakijoiden osuuden kaikista myönteisen päätöksen saaneista hakijoista oletetaan tässä olevan sama kuin Voutilaisen (2005b) tutkimuksessa, noin 7 000 eri monialaista tilaa olisi saanut ohjelmakaudella 2000–2006 yritystukea muulle yritystoiminnalleen. Tämä on vajaa kolmasosa kaikkien maamme monialaisten tilojen lukumäärästä vuonna 2005. Kun lisäksi huomioidaan, että suuri osa harjoitettavasta yritystoiminnasta – esimerkiksi merkittävässä määrin yleisin maataloilla harjoitettavan muun

yritystoiminnan muoto eli urakointi – ei ole tukiehtojen vuoksi tuen piirissä (ks. tarkemmin yritystukiehdoista aiemmin tässä luvussa), yritystukea saaneiden monialaisten tilojen osuus on merkittävä.

Elinkeinotoiminnan/elinkeinollisilla kehittämishankkeilla luodaan pohjaa, tehdään selvitystyötä ja valmentaudutaan tulevaisuuden muutoksiin. Kehittämishankerahoitusta voivat saada sekä maatilakyläkentäiset että muut yritykset. Niillä kannustetaan yrittäjiä liiketoiminnan pitkäjänteiseen suunnitteluun ja uusien toimintamahdollisuuksien kehittämiseen. Kehittämishankkeet nousevat usein maaseudun yrittäjien tai muiden toimijoiden yhteisten tarpeiden pohjalta. Kehittämishanketukea voivat hakea useat yrittäjät yhdessä, yrittäjä- tai kyläyhdistykset taikka kehittämisorganisaatiot; toisin sanoen kehittämishankkeilla ei tueta yksittäisiä yrityksiä. Eri yhteistyötahot (yhdistykset ym.) voivat myös hakea tukea koulutushankkeisiin eli omien osaamistarpeidensa mukaisen koulutuksen järjestämiseen. Hankkeessa mukana olevilla yrityksillä on aina jotain yhteistä, kuten sama toimiala (esim. matkailuverkostohankkeet) tai vähintäänkin yhteinen päämäärä alueensa elinkeinon kehittämiseksi. Oleellista on, että yritykset toimivat yhteistyössä sekä verkostoituvat hanketoiminnan seurauksena. Tällaisissa hankkeissa voi olla mukana myös aloittavia yrityksiä tai henkilöitä, jotka ovat aikeissa aloittaa oman liiketoiminnan. Hankkeet tähtäävät yritysten toimintaympäristön kehittämiseen paikallisesti tai alueellisesti. Tavoitteena voi olla myös pienyritysten osaamisen tason nostaminen.

Ohjelmakaudella 2000–2006 (vuoden 2006 loppuun mennessä) kehittämishankkeita rahoitettiin ALMA:n, Itä- ja Pohjois-Suomen tavoite 1 -ohjelmien sekä LEADER+ -ohjelman kautta julkisella rahoituksella noin 520 miljoonalla eurolla. Hankkeiden kokonaiskustannukset olivat noin 630 miljoonaa euroa, joten yksityisen rahoituksen osuus oli noin 18 % kokonaiskustannuksista. Kehittämishankkeissa yksityisen rahoituksen osuus on huomattavasti yrityshankkeiden vastaavaa alhaisempi. Lisäksi kokonaan kansallisesti rahoitetun Paikallisen omaehtoisuuden maaseutuohjelman (POMO+) rahoituskehys oli kaudella 2000–2006 noin 15 miljoonaa euroa. POMO+ -ohjelmasta rahoitettiin lähes yksinomaan kehittämishankkeita. ALMA:n rahoitusvarojen loputtua kesken ohjelmakauden yrityshankkeiden tavoin kehittämishankkeita rahoitettiin vuonna 2006 niin sanotusta ELMA- eli Etelä- ja Länsi-Suomen maaseudun kehittämishankkeista kansallisesti (sisältäen kuntarahan) noin 13 miljoonalla eurolla hankkeiden kokonaiskustannusten oltua noin 14 miljoonaa euroa. Arviolta kaikista kehittämishankkeista noin kolmannes oli ollut elinkeinollisia kehittämishankkeita (lopun kaksi kolmasosaa olivat ns. yhteisöllisiä kehittämishankkeita, esimerkiksi kyläkehittämishankkeita), eli näiden kokonaiskustannukset olivat olleet parin sadan miljoonan euron luokkaa. Myös muiden kuin maatilakyläkentäisten yritysten oli mahdollista saada maaseudun kehittämishankkeiden kautta kehittämishanketukea, ja merkittävä osa kehittämishankkeisiin osallistuneista yrityksistä onkin ollut ilman maatilakyläkentää toimivia. Ohjelmakaudella

2007–2013 tilanne on sama, vaikka maatilakytöntäisille ja muille yrityksille on varattu yritystukia ja elinkeinotoiminnan kehittämishankkeita varten omat kokonaisrahoituskehyksensä. Epäselvää toistaiseksi on, millaisen rajoitteen kyseiset omat rahoituskehukset asettavat yritysten tukemiselle yritysryhmän kehittämistukien ja elinkeinotoiminnan kehittämishankkeiden kautta. Maaseudun kokonaisvaltaisen kehittämisen kannalta ei ole järkevää, että samaan hankkeeseen ei voisi osallistua sekä maatilakytöntäisiä että muita maaseudun yrityksiä.

3.4.2 Osaamisen kehittämispalvelut

Kuten edellä jo aihetta sivuttiin, monialaisten maatilayrittäjien on mahdollista saada tukea myös osaamisen kehittämiseen (ns. osaamisen kehittämispalvelut). MMM:n ja TE-keskusten maaseutuosastojen asiakkaina olevien mikroyritysten osaamisen kehittämispalvelut toteutetaan pääsääntöisesti ProAgria Maaseutukeskusten Liiton alaisten alueellisten ProAgria Maaseutukeskusten ja maaseudun kehittämishankerahoituksen kautta (MMM 2005, s. 16).

ProAgria Maaseutukeskukset ovat jäsentensä omistamia, ja ne saavat valtion tukea. Maaseutukeskusten palveluita tuotetaan MMM:n neuvonnan tulosohtaus-sopimukseen perustuen. Näin voidaan osittain taata asiakkaille kohtuuhintaiset neuvontapalvelut. Maaseutukeskusten tehtäviin kuuluu maaseudun ja maaseutuelinkeinon kehittämisen neuvonta ja kehitystoiminta, maatiloin muun yritystoiminnan osalta muun muassa uusyritystoiminnan neuvonta. 85 % Suomen maataloista on ProAgria Maaseutukeskusten asiakkaita (MMM 2005, s. 16).

Paitsi ProAgria Maaseutukeskusten kautta, osaamisen kehittämispalveluita tuotetaan merkittävästi maaseudun kehittämishankerahoituksella. Hankkeiden sisältönä voi olla yrityksille järjestettyjä yrityskoulutuksia, asiantuntijapalveluita sekä neuvonta-, koulutus-, konsultointi- ja muita kehittämispalveluita. Myös liikkeenjohdolliset ja liiketaloudelliset kysymykset voivat olla mukana hankkeiden sisällössä. (MMM 2005, s. 16).

3.5 Yritystoiminnan tuen oikeutuksesta, ongelmista ja haasteista

Tässä luvussa yritystuella tarkoitetaan ja viitataan lähinnä yksittäistä yritystä koskeviin yrityshankkeisiin. Yritystuen käyttö alue- ja talouspolitiikassa ei ole ongelmatonta. Tutkijat ovat tehneet erilaisia ja keskenään poikkeavia havaintoja siitä, ovatko yritystuet lisänneet alueiden hyvinvointia tarkoituksenmukaisesti. Yritystukipolitiikan oikeutusta kohtaan onkin esitetty runsaasti kritiikkiä, joka yleensä vastaa koko aluepolitiikkaa kohtaan esitettyä kritiikkiä. Ehkä keskeisin arvostelun kohde on se, että yritystuen käyttö (kuten yleisesti aluepolitiikkakin) on aina enemmän tai vähemmän kilpailua vääristävää.

Talousteoreettisessa keskustelussa yritystukien käytön pääasialliseksi perusteeksi nähdään usein markkinaepäonnistumisten korjaaminen julkisen vallan toimilla. Tällöin yritystukien muodossa tapahtuvalla julkisen vallan puuttumisella markkinoiden toimintaan pyritään parantamaan kokonaistaloudellista tehokkuutta (Teuvo 1998, s. 4–5). Yritystoiminnan julkista tukea koskevissa keskusteluissa keskeisenä perusteena tuen käytölle nähdään alueellisesti tasapainoisen kehityksen tukeminen, mikä on aluepolitiikan peruspilari. Oletuksena on, että markkinavoimat eivät pysty takaamaan alueellisesti tasapainoista kehitystä. Tämä korostaa kehityksestä eniten jälkeen jääneiden, erityisesti syrjäisten maaseutualueiden tukemista uuteen yritystoimintaan kannustamalla ja jo olemassa olevan yrityskannan kehittämällä. Myös EU:n alue- ja rakennepolitiikassa, esimerkiksi maaseudun kehittämissuunnitelmissa lähtökohtana on, että yritystukien käytöllä pyritään tasoittamaan alueellisia kehityseroja.

Yritystuen – myöskään maatilakäytännöllisen yritystuen – käytöllä alueellisen kehittämisen välineenä ei tulisi olla itsestään selvää jalansijaa. Yritystuen käytön oikeutus voidaan yleisesti tiivistää seuraaviin seikkoihin:

- Resurssien käytön tulee vääristää vapaita kilpailuolosuhteita mahdollisimman vähän.
- Tukien käytön hyötyjen kautta tulee pyrkiä mahdollisimman suuriin, positiivisiin kerrannaisvaikutuksiin.
- Aluepoliittisten toimien (tässä yritystukien) täytyy pystyä käytännössä tasapainottamaan aluekehitystä ilman (ainakaan suuria) menetyksiä talouden kokonaistuotannossa.
- Aluepoliittinen tuki (tässä yritystuki) johtaa kohdealueilla talouskehityksen paranemiseen, eikä tuen käyttäminen syrjäytä liian paljon taloudellista toimeliaisuutta maan muissa osissa.
- Tukien käytön vähimmäisedellytyksenä on, että niistä koitua kokonaishyöty on suurempi kuin niistä aiheutunut kokonaishaitta (Kangas-harju ym. 1999, s. 14, Kuitunen & Lavaste 1995, s. 83–84.)

Maatilan ohella tapahtuvaan muuhun yritystoimintaan ei tulisi ”pakottaa”, koska tällöin vaarana on yrittäminen ainoastaan tuen saannin vuoksi ja yritysprofiilin muuttuminen heikkolaatuisemmaksi. Vähäisen yritystoiminnan alueilla uusien yritysten syntyminen voikin johtaa jopa negatiivisiin työllisyysvaikutuksiin. Usein kyseisillä alueilla inhimillisen pääoman määrä on alhainen, mikä voi johtaa siihen että uudet yritykset syntyvät toimialoille, jonne pääseminen on helppoa. Jos tällaisia yrityksiä tuetaan, ne voivat olla väliaikaisesti hyvinkin kilpailukykyisiä ja pakottaa siten saman sektorin muita yrityksiä lopettamaan toimintansa. Kun tuki loppuu, yritys ei enää menesty. Tällöin joko uusi tuettu yritys tai uudelleen toimintansa aloittava yritys voi puolestaan pakottaa tukea ennen saaneen yrityksen pois markkinoilta. Tällainen kierre ei ole terve ja voi

johtaa jopa työllisyyden alenemiseen (Van Stel & Storey 2004, s. 894–895, 903). Moni syrjäinen maaseutualue kärsii vähäisestä yritystoiminnasta, jolloin vaarana on vastaava kierre. Tämän vuoksi olisikin keskeistä havaita tapaukset, joissa tukea hakevan yrityksen kilpailukyky perustuu yksinomaan ja väliaikaisesti tukikannustimeen. Asia koskee luonnollisesti maatilakytkeäisten yritysten ohella muita maaseudun yrityksiä. Verrattuna muihin yrityksiin, maatilakytkeäisten yritysten asiakaskunta näyttää olevan suppea (Vesala 2005, s. 4–5). Tämä saattaa luonnollisesti lisätä edellä kuvatun kierteen vaaraa. Toisaalta yritystuen saannin ehtona on, että yritys on taloudellisesti elinkelpoinen. Lisäksi tuen ulkopuolelle on rajattu toimialoja, joiden tukeminen ei ole kilpailusyistä perusteltua. Tällainen on esimerkiksi monialaisten maatilojen muun yritystoiminnan suosituin toimiala, koneurakointi. Tukiehtojen mukaan yritystuki ei myöskään saisi aiheuttaa vääristymiä markkinoilla.

Yritystuet ovat rahallisesti siinä määrin pieniä, ettei tuen saanti yksinomaan voi muuttaa yritystä pitkällä tähtäimellä kannattavaksi tai elinkelpoiseksi. Tuki voi olla kuitenkin myös henkisesti tärkeä keskimäärin pienimuotoisen maatalan muun yritystoiminnan kannalta ja antaa sysäyksen ja rohkeutta maatalan muun yritystoiminnan aiempaa merkittävämpään painottamiseen viljelijäperheen kokonaistoimeentulossa. Oleellista on rahallisen tuen lisäksi toiminta-ajatus yritystuen hakemisen taustalla eli se, miten yritystuella aiotaan kehittää yritystoimintaa. Tuen myöntäminen edellyttää aina hankesuunnitelman, eivätkä kaikki tukipäätökset ole myönteisiä. Lisäksi yksittäistä yritystä tukevissa yrityshankkeissa yrittäjällä itsellään on merkittävä omarahoitusosuus; keskimäärin varsinainen yritystuki on kattanut noin kolmanneksen yrityshankkeiden kokonaiskustannuksista. Myös muissa hankkeissa omarahoitusosuutta yleensä vaaditaan.

Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmaesityksen mukaan ohjelma-kaudella 2000–2006 maaseudun kehittämisohjelmien yrityshankkeilla (jotka pääosin suunnattiin maatilakytkeäisille yrityksille) on vaikutettu muun kuin maatalan yritystoiminnan kehittämiseen, liikevaihdon kasvuun, työpaikkojen luomiseen ja toiminnan uudelleensuuntaamiseen maataloilla. ALMA:n ja tavoite 1 -ohjelmien maatilakytkeäisillä yritystuilla ja kehittämistoimilla on saatu aikaan merkittäviä työllisyysvaikutuksia. ALMA:n väliarvioinnissa yrityshankkeiden työpaikkavaikutusten arvioitiin hankeseurantajärjestelmään ja muuhun analyysiin perustuen olevan hankkeiden kokoon nähden kohtuullisen suuret, noin 0,5 työpaikkaa yrityshanketta kohden. Tavoite 1 -ohjelmien maaseudun kehittäminen -toimintalinjojen tavoitin selkeästi suurin osa ALMA:n yritystuista oli maatilakytkeäisiä; yrityshankkeilla näyttää siten olleen maatilojen monialaistamisen kannalta selkeästi positiivisia vaikutuksia. Hankeseurannan valossa maatilakytkeäisellä yritystukipolitiikalla on onnistuttu merkittävästi luomaan uusia työpaikkoja (Keränen ym. 2004). Perusteellisemmalle tukien aluetaloudellisen vaikuttavuuden arvioinnille olisi kuitenkin tarvetta.

Muiden yritystukien tavoin maatilakyläkentäisen yritystuen käyttö politiikkainstrumenttina sisältää selkeästi ”aluepoliittista latausta”. Yksittäisille yrityksille suunnattujen yritystukien investointitukitasot on alueellisesti porrastettu, ja tuen kohdentamisessa painotetaan muutenkin ydin- ja harvaan asuttuja maaseutualueita. Yritystukitaso vaihtelee alueellisesti ja tukityypistä riippuen. Keskimäärin yritystuen osuus tuetun hankkeen kokonaiskustannuksista oli ohjelmakaudella 2000–2006 noin kolmannes. Yrityshankkeista investointituissa tukitaso vaihtelee valtiontukialueittain, ohjelma-alueittain (kaudella 2000–2006) ja maaseututyypeittäin. Käytännössä tukitaso on korkeampi Itä- ja Pohjois-Suomessa ja syrjäisemmällä maaseutualueilla. Näin ollen ohjelmakaudella 2000–2006 käsillä olevan raportin tarkastelukunnat Liperi ja Mäntyharju kuuluivat korkeimman tukitason alueille. Myös ohjelmakaudella 2007–2013 sekä Liperi että Mäntyharju kuuluvat korkeimmalle tukitasoalueelle. Alueellisen maaseudun kehittämisohjelman (ALMA) väliarvioinnissa todetaan kaupunkien läheisen maaseudun alhaisemman tukitason ydin- ja harvaan asuttuun maaseutuun verrattuna voivan johtaa siihen, että yritystuen käyttö kaupunkien läheisellä maaseudulla ei ole niin houkuttelevaa ja yritystuen käyttö ei siten ole niin merkittävää. Tukitasolla voikin olla merkittävä rooli siinä, käytetäänkö yritystuen mahdollisuutta hyväksi vai ei (Keränen ym. 2004, s. 190).

Ohjelmakaudella 2000–2006 maatilakyläkentäinen yritystukipolitiikka on aiheuttanut ongelmia tapauksissa, joissa tuettavan maatilakyläkentäisen yritystoiminnan kasvu on ollut tukiehtojen kannalta liian voimakasta. Tällöin tukiehdoissa vaadittavaan maatilakyläkentään liittyvä perusmaataloudesta suoraan saatavan tulo-osuuden määrä on jäänyt yritystukiehtojen näkökulmasta liian pieneksi. Lisäksi maatalousyrittäjien eläkelain vaatimusten näkökulmasta edellä mainittu tulo-osuus on saattanut muodostua riittämättömäksi. Tästä on uhannut jo myönnettyjen varhaiseläkkeiden pääoma-arvon takaisin periminen tilanpidonjatkajalta. Lisäksi monialaisten maatilojen sukupolvenvaihdoksissa ongelmaksi on muodostunut vaatimus maatalouden harjoittamisesta siten, että sillä on olennaista merkitystä hakijan kokonaistoimeentulolle. Esimerkiksi tiloilla, joille on myönnetty yritystoiminnan aloittamiseen ja kehittämiseen rahoitusta, sukupolvenvaihdos on saattanut saattaa estyä siitä syystä, että yritystoiminnasta saatava tulo-osuus on ollut liian suuri suhteessa perusmaatalouden tulo-osuuteen. Maaseutupoliittisen kokonaisohjelman 2005–2008 sanoin ”Tämä on maaseudun kehittämisen näkökulmasta ristiriitaista, sillä näissä tapauksissa yrittäjä on onnistunut tavoitteissaan kehittää merkittävää lisäansiota hallinnonkin hyväksymien yleisten tavoitteiden mukaisesti. Lisäksi yritystoiminnan tukemisen yhtenä oikeutuksena on pidetty juuri perusmaatalouden rahavirtojen vähentymistä yrittäjän omasta tahdosta riippumattomista syistä.” (Elinvoimainen... 2004, s. 140). Kyseisiin ongelmiin on puututtu, ja näihin liittyviin tukiehtoihin on esitetty väljennyksiä. Käytännössä EU-tason lainsäädäntö mahdollistaa jatkossa kyseisten ongelmalliseksi koettujen tukiehtojen muutokset Suomessakin.

Maatalouden tai maatilojen toimintaan kiinteästi liittyvän yritystoiminnan tukeminen ei ole ainoastaan kansantaloudellinen tai aluepoliittinen kysymys, vaan kyseessä on yhteiskunnassamme paitsi monen ihmisen elinkeino myös merkittävässä määrin pehmeämmät, kulttuuriset ja historialliset arvot. Myös monialaiset maatilayrittäjät itse näyttävät arvostavan muita maaseutuyrittäjiä enemmän suvun perinteiden ja vanhempien työn jatkumista, luontoa ja maaseudun elinvoimaisuutta (Vesala & Peura 2002). Lisäksi, kuten jo aiemmin todettiin, maatilojen monialaistaminen voidaan nähdä yhtenä ”selviytymiskeinona” maatalouden rakennemuutoksessa sekä vastattaessa yhteiskunnan uudelleen kysyntään maatalan tuotteista ja palveluista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei julkisten varojen käytön oikeutusta ja vaikuttavuutta tulisi myös tämän asian yhteydessä arvioida. Tarkoituksenmukaisesti toimiva maatilakytöntäisen yritystoiminnan tukijärjestelmä palvelee lopulta maatilayrittäjien lisäksi koko maaseudun elinvoimaisuutta.

Lähteet

- EdL 31.12.1986/1031. Laki maaseudun pienimuotoisen elinkeinotoiminnan kehittämisestä. Annettu Helsingissä 31.12.1986. Saatavissa internetissä: <http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1986/19861031>. Viitattu 14.12.2006.
- EdL 12.3.1999/329. Maaseutuelinkeinojen rahoituslaki. Annettu Helsingissä 12.3.1999. Saatavissa internetissä: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990329?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=maaseutuelinkeinojen%20rahoituslaki>. Viitattu 15.12.2006.
- Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme. 2004. Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2005–2008. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 10/2004. 314 s.
- Euroopan yhteisöjen komissio 2004. Komission asetus (EY) N:o 2139/2004 neuvoston asetuksen (ETY) N:o 571/88 mukauttamisesta ja täytäntöönpanosta sekä komission päätöksen 2000/115/EY muuttamisesta maatilojen rakennetta koskevien yhteisön tilastotietojen keruiden järjestämiseksi vuosina 2005 ja 2007. Euroopan unionin virallinen lehti L369: 26–48.
- Eurostat. Internet-kotisivut: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL. Viitattu 12.12.2006.
- Eurostat 2006. Farm Structure in Finland – 2005. Agriculture and fisheries 19/2006. 8 s. Saatavissa internetissä: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-NN-06-019/EN/KS-NN-06-019-EN.PDF. Viitattu 12.12.2006.
- HSE 13.10.2006/192. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi valtionavustuksesta yritystoiminnan kehittämiseksi ja yritystoiminnan tukemisesta annetun

lain 41 §:n muuttamisesta. Saatavissa internetissä: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060192>. Viitattu 15.12.2006.

Kangasharju, A., Kataja, J.-P. & Vihriälä, V. 1999. Tarvitaanko aluepolitiikkaa? Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita N:o 18 (maaliskuu 1999). Helsinki: Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. 42 s.

Keränen, H., Kataja, J.-P., Aulaskari, O., Keränen, H., Nevalainen, S., Malinen, P. & Ponnikas, J. 2004. Alueellisen maaseudun kehittämissuunnitelman (ALMA) väliarviointi. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 3/2004. Helsinki: MMM. 221 s.

Kuitunen, T. & Lavaste, K. 1995. Yritystuen kilpailuvaikutukset. Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja 104/1995. Helsinki: KTM. 100 s.

Malinen, P., Kytölä, L., Keränen, H. & Keränen, R. 2006. Suomen maaseututyypit 2006. Maa- ja metsätalousministeriö 7/2006. Helsinki: MMM. 68 s.

MMMa. Ohjelmat 2006. <http://www.lande2000.fi>. Viitattu 17.11.2006.

MMMb. Paikalliset toimintaryhmät Suomen maaseudun kehittäjinä. Saatavissa internetissä: http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maaseutu_rakentaminen/maaseudunkehittamisohjelmat/toimintaryhmatyojapaikallisettoimintaryhmat.html. Viitattu 16.11.2006.

MMM 2005. Kattavat palvelut maaseudun mikroyrityksille. Työryhmämuistio MMM 2005:4. Helsinki: MMM. 65 s., 10 liitettä.

MMM 2006. Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma. Esitys 3.8.2006. 175 s., 12 liitettä. Saatavissa internetissä: http://www.mmm.fi/attachments/5guynGgYN/5hYYZ3Go1/Files/CurrentFile/Esitys_Manner-Suomen_maaseudun_kehittamisohjelmaksi_03082006.pdf. Viitattu 20.11.2006.

MMM 2007. Maaseudun kehittämissuunnitelmien rahoitustiedot ohjelmakaudelta 2000 – 2006. Julkaisematon aineisto.

MTT – Maaseudun pienyritysrekisteri. Saatavissa internetissä: <http://www.mtt.fi/tutkimus/talous/pienyritysrek.html>. Viitattu 13.11.2006.

MTT – Maaseudun pienyritysrekisteri 2004. Julkaisematon aineisto maaseudun mikroyrityksistä.

MTT – Yritysten laskentatoimi -tutkimusryhmä. Saatavissa internetissä: <http://www.mtt.fi/tutkimus/talous/laskentatoimi.html>. Viitattu 9.11.2006.

Niemi, J. & Ahlstedt, J. (toim.). 2006. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2006. MTT Taloustutkimus (MTTL) Julkaisuja 105. Helsinki: MTT Taloustutkimus. 96 s.

Ovaska, S. 2003. Monialaisten maatilojen tuloverojärjestelmät. Maa- ja elintarviketalous 32. Helsinki: MTT Taloustutkimus. 79 s., 2 liitettä.

- Rantamäki-Lahtinen, L. 1999. Maaseudun pienyrittäjärekisteri. MTTL:n tutkimuksia 235. Helsinki: MTTL. 47 s., 3 liitettä.
- Rantamäki-Lahtinen, L. 2002. Monta rautaa tulella. Monialaisten tilojen vertailu maaseutuyrityksiin. MTT:n selvityksiä 14. Helsinki: MTT Taloustutkimus. 40 s., 2 liitettä.
- Teuvo, J. 1998. Yritystuen kehityspiirteet 1984–1996. VATT-keskustelualoitteita 165. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. 88 s.
- Tike 2001. Muu yritystoiminta maataloilla. Maatalouslaskenta 2000. Helsinki: Tike. 24 s.
- Tike 2004. Maatalojen muu yritystoiminta. Maatalouden rakennetutkimus 2003. Helsinki: Tike. 33 s.
- Tike 2006. Maatalojen muu yritystoiminta. Helsinki: Tike. 37 s.
- Tilastokeskus – Maaseutuindikaattorit. Maksullinen tietokanta. Saatavissa internetissä: <http://pxweb2.stat.fi/database/Maaseutuindikaattori/Maaseutuindikaattori.asp>? Viitattu 16.11.2006.
- Tilastokeskus – Toimialaluokitus 2002. Saatavissa internetissä: http://tilastokeskus.fi/tk/tt/luokitukset/lk/toimiala_index.html. Viitattu 8.2.2007.
- Van Stel, A.J. & Storey, D.J. 2004. The link between firm births and job creation: Is there a upas tree effect? *Regional Studies* 38(8): 893–909.
- Vesala, K.M. 2005. Asiakaskunnan rakenne ja yrittäjäidentiteetin rakennuspuut – monialaisten maatilayrittäjien vaikutusmahdollisuudet markkina-areenalla. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 1/2005. Helsinki: Helsingin yliopisto. 103 s.
- Vesala, K.M. & Peura, J. 2002. Yrittäjäidentiteetti monialaisilla maataloilla. Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskuksen Julkaisuja 78. Mikkeli: Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, Mikkeli. 95 s.
- Voutilainen, O. 2005a. Maaseudun yrittäjäisyys ja maatilakäytäntöisyys yritystuki-politiikassa. *Maaseudun uusi aika* 3/2005: 32–40.
- Voutilainen, O. 2005b. Yritystuki maaseudun kehittämisen välineenä – maaseudun mikroyritykset ja yritystukien kohdentuminen. MTT:n selvityksiä 95. 85 s., 6 liitettä. Saatavissa internetissä: www.mtt.fi/mmts/pdf/mtt95.pdf. Viitattu 13.11.2006.

Liite. Tilastokeskuksen TOL2002-luokituksen mukainen toimialaluokka A

Toimialojen tarkemmista määritelmistä on kuvausta esimerkiksi Tilastokeskuksen internet-sivuilla (Tilastokeskus – Toimialaluokitus 2002).

Toimiala A: Maatalous, riistatalous ja metsätalous

- 01 Maatalous, riistatalous ja niihin liittyvät palvelut
  - 011 Kasvinviljely; puutarhatalous
    - 0111 Viljakasvien ja muiden viljelykasvien viljely
      - 01111 Viljakasvien sekä palko- ja öljykasvien viljely
      - 01112 Muiden viljelykasvien viljely
    - 0112 Vihannesten, koristekasvien ja taimien viljely
      - 0113 Hedelmien, pähkinöiden, juoma- ja maustekasvien viljely
  - 012 Kotieläintalous
    - 0121 Nautakarjan hoito
      - 01211 Lypsykarjatalous
      - 01212 Lihakarjan kasvatus
      - 01213 Muu nautakarjatalous
    - 0122 Lampaiden, vuohien, hevosten, aasien ja muulien hoito
    - 0123 Sikojen hoito
    - 0124 Siipikarjan hoito
    - 0125 Muu kotieläintalous
      - 01251 Turkistarhaus
      - 01252 Poronhoito
      - 01259 Muu eläinten hoito
  - 013 Yhdistetty kasvinviljely ja kotieläintalous
  - 0130 Yhdistetty kasvinviljely ja kotieläintalous
  - 01301 Yhdistetty kasvinviljely ja kotieläintalous
  - 01302 Yhdistetty kasvinviljely ja muu kotieläintalous
  - 014 Maataloutta palveleva toiminta pois lukien eläinlääkintä
    - 0141 Kasvinviljelyä palveleva toiminta, maisemanhoito
    - 0142 Eläinten hoitoon liittyvät palvelut pois lukien eläinlääkintä
  - 015 Metsästys, riistanhoito ja niitä palveleva toiminta
- 02 Metsätalous ja siihen liittyvät palvelut
  - 0201 Metsätalous
    - 02011 Metsän kasvatus
    - 02013 Puunkorjuu
    - 02019 Muu metsätalous
  - 0202 Metsätaloutta palveleva toiminta

4 Liperi ja Mäntyharju kuntina

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen tapauskunnat Liperi ja Mäntyharju. Tapauskunnat valittiin tutkimukseen siten, että ne edustavat Suomen maaseututyypin kolmijaon²³ mukaan kahta erilaista maaseutualuetta: Liperi kuuluu ydinmaaseudun kuntiin ja Mäntyharju harvaan asutun maaseudun kuntiin (Malinen ym. 2006). Se, että tapauskunnat sijaitsevat erilaisilla maaseutualueilla, avaa näkymää maaseudun kehittämisedellytysten alueelliseen vaihtelevuuteen. Maaseututyypittelyn mukaan ”maaseudun ydinalueet ovat joko vahvaa alkutuotannon aluetta tai toiminnoiltaan monipuolistunutta maaseutua. Suuret keskuksset ovat suhteellisen etäällä, etäisyys keskikokoisiin keskuksiin on kohtuullinen ja alueella on voimakkaita kuntakeskuksia ja kyliä.” Harvaan asuttua maaseutua pidetään taas kasaantuvien ongelmien alueena: ”Pitkät etäisyydet keskuksiin eivät mahdollista työssäkäyntiä ja paikallismarkkinatkin ovat etäällä ja suppeat. Elinkeinorakenne on yksipuolinen. Pohjois- ja Itä-Suomessa luonto rajoittaa alkutuotannon mahdollisuuksia. Ongelmien ratkaisemista vaikeuttavat kuntien heikkenevät taloudelliset resurssit toimia kehittäjinä” (emt., s. 11–12). Erot tapauskuntien kehittämisedellytysten välillä ovat siten ilmeiset. Tapauskuntien valinta erilaisilta maaseutualueilta pyrkii osaltaan valottamaan niitä haasteita, joita maaseudun erilaistuminen tuo kuntien kehittämispolitiikan suunnitteluun.

Kuntien kuvauksissa on hyödynnetty kunnista saatavilla olevaa tilastotietoa, kuntien internet-sivuja sekä kuntien tilinpäätöstietoja. Maatilojen monialaistumisen osalta tiedot pohjautuvat vuosina 2000, 2003 ja 2005 kerättyihin maataloustilastoihin (Tike 2002, 2005, 2006). Kuntakohtainen tieto saatiin Tikestä erillispyynnöllä, sillä julkiset tilastot eivät sisällä kuntatason tietoa. Vuoden 2003 ja 2005 kuntakohtaiset tiedot pohjautuvat otoksiin, mikä on otettava huomioon niiden tulkinnassa. Tiedot eivät ole myöskään täysin vertailukelpoisia vuoden 2000 lukuihin. Muita vertailevia tilastotietoja kunnista esitetään luvun 4.2 päätteeksi taulukossa 4.7.

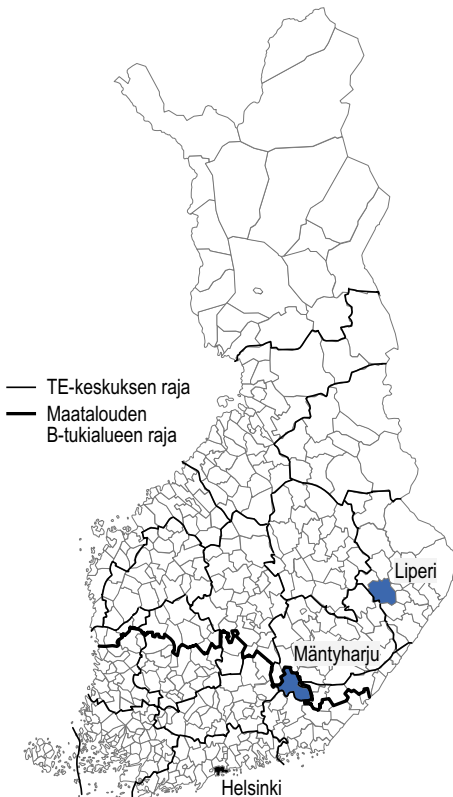
²³Maaseudun kolmijako -tyypityksessä kunnat jaetaan kaupunkikeskuksiin, muihin kaupunkeihin, kaupunkien läheiseen maaseutuun, ydinmaaseutuun sekä harvaan asuttuun maaseutuun. Kuntatyypitys perustuu monivaiheiseen menetelmään, jossa vaikuttavia tekijöitä ovat mm. kaupunkiverkkotutkimuksen ja kuntien maaseutumaisuutta kuvaavat muuttujat, työssäkäyntialueet sekä aluerakennetta, elinkeinorakennetta, maatilataloutta ja kehitysongelmia (ns. sosio-ekonomiset muuttujat kuten väestö ja työllisyys) kuvaavat muuttujat. Uusimman, vuoden 2006 maaseututyypittelyn tuloksena Suomen kunnat jakaantuivat kuntatyyppeihin seuraavasti: 58 kaupunkikuntaa, 89 kaupunkien läheisen maaseudun kuntaa, 142 ydinmaaseudun kuntaa ja 143 harvaan asutun maaseudun kuntaa (Malinen ym. 2006).

4.1 Liperi

Liperi on 11 750 asukkaan kunta Itä-Suomen läänissä, Pohjois-Karjalan maakunnassa. Liperi kuuluu Joensuun seutukuntaan, jonka muita kuntia ovat Eno, Ilomantsi, Joensuu, Kontiolahti, Outokumpu, Polvijärvi ja Pyhäselkä. Maantieteellisesti Liperi sijoittuu seudun lounaisnurkkaan. Matkaa Liperin keskustasta maakunnan keskuskaupunkiin Joensuuhun on 26 kilometriä. Joensuun lisäksi kunnan rajanaapureita ovat idässä Pyhäselkä, etelässä Rääkkylä ja Savonranta, lännessä Heinävesi ja Outokumpu sekä pohjoisessa Polvijärvi ja Kontiolahti. Kartalta katsottuna Liperi on vesistöjen ympäröimä. Lännessä kunnan maa-alueet rajautuvat Heposelkään, etelässä Ukonselkään ja idässä Pyhäselkään. Kuntaa luonnehtivat monipuoliset liikenneyhteydet, sillä valtateiden 17 ja 23 lisäksi kuntaan pääsee rautateitse sekä vesiväyliä pitkin. Kunnan alueella sijaitsee myös Joensuun lentoasema (Kuva 4.1).

Liperi sijaitsee Pohjois-Karjalan TE-keskuksen toiminta-alueella ja kuului ohjelmakaudella 2000–2006 Itä-Suomen tavoite 1 -ohjelma-alueeseen. Maa-seutukeskuksista Liperin alueella toimii ProAgria Pohjois-Karjala, jonka yksi

neuvontatoimistoista sijaitsee Liperissä. Toimintaryhmätö-
hön kunta osallistuu Joensuun seudun LEADER ry:ssä. Toimintaryhmän muut jäsenkunnat ovat Eno, Kiihtelysvaara, Kontiolahti, Outokumpu, Polvijärvi sekä Pyhäselkä. Maatalouden tukialuejaossa Liperi sijoittuu C1-tukialueelle.

Kuva 4.1. Tapauskunnat Liperi ja Mäntyharju.

Liperin kunta perustettiin pian kunnallisasetuksen voimaantulon jälkeen, 1857. Samalla siirtyi historiaan niin sanottu Suur-Liperi, alueen emäpitäjä, johon kuuluivat nykyisen Liperin lisäksi Joensuu ja Outokummun kaupungit, Kaavin, Kontiolahden ja Polvijärven kunnat sekä osia kolmesta muusta lähiseudun kunnasta. Liperin menneisyys vauraana, mahtisukujen asuttamana aikansa ”aluekeskuksena” elää edelleen kunnan nykypäivässä. Ajatus Suur-Liperistä välittyy

kunnan vaakunasta, jonka peruskuvion muodostaa hopeisella pohjalla oleva punainen toistoristi. Pääristin sakaroiden kärjistä muodostuu neljä pienempää ristiä, jotka kuvaavat Liperin emäseurakuntaa ja siitä irtaantuneita neljää luterilaista seurakuntaa, Outokumpua, Kontiolahtea, Kaavia ja Polvijärveä. Kunnan historian merkityksestä viestii myös se, että kunnan verkkosivuilla kerrotaan sen syntyhistoriasta monipuolisesti (Liperin kunta 2006a).

Vaikka Liperi on ydinmaaseudun kunta, se muistuttaa kehitykseltään kaupunkien läheistä maaseutua. Joensuun vaikutus kunnan väestö- ja elinkeinokehitykseen on ilmeinen. Tulomuuton ansiosta kunnan väkiluku on viime vuosina kasvanut voimakkaasti, ylittäen jopa kunnan odotukset (Liperin kunta 2006b, s. 3). Vuonna 2005 kunnan asukasluku kasvoi 105 asukkaalla, sitä edellisestä vuonna lisäys oli 166 asukasta. Uusia asuinalueita rakennetaan erityisesti kunnan itärajalle, Ylämyllyn ja Jyrinkylän alueille, jotka sijaitsevat noin 10 minuutin matkan päässä Joensuusta. Kylät ovat muodostuneet suosituiksi asuinalueiksi etenkin lapsiperheiden keskuudessa. Moottoritie Joensuusta Ylämyllylle valmistui syksyllä 1998. Ylämyllyn taajama-alueen lisäksi kunnan väestö on keskittynyt kahteen muuhun taajamaan, Liperin kirkonkylälle ja Viinijärvelle.

Kunnan kannalta asutuksen muodostama aluerakenne on haaste, sillä kolmen taajaman palvelutason ylläpitäminen rasittaa kuntataloutta huomattavasti (Liperin kunta 2005a, s. 4). Vuoden 2005 tilinpäätöksen mukaan uusia investointeja joudutaan tekemään maltillisesti lukuisista tarpeista huolimatta. Vuonna 2005 palvelujen rahoituspaineet johtivat kunnallisveron korottamiseen 19,50 prosenttiin, ja vuoden 2005 tilinpäätös oli noin 94 000 € ylijäämäinen. Kattamatonta alijäämää jäi silti edeltäviltä vuosilta noin 2,4 M€ (Liperin kunta 2006b, s. 3). Kunnallisessa päätöksenteossa suurin puolue on Keskusta, jolla on kaudella 2005–2008 yhteensä 17 valtuustopaikkaa. Toiseksi suurin puolue on SDP, jolla on yhteensä 11 valtuutettua. Kokoomuslaisia valtuutetuista on 4, perussuomalaisia 2 ja kristillisdemokraatteja 1. Kuntapolitiikassa pyritään ottamaan huomioon myös kesäasukkaiden näkemykset. Vuonna 2004 kuntaan perustettiin vaaleilla valittu mökkiläistoimikunta, joka oli Suomessa ensimmäinen.

Liperin elinkeinorakenne on palveluvaltainen, mikä käy ilmi luvun 4.2 lopussa esitetystä taulukosta 4.7. Kuntaorganisaation ohella tärkeimpiä työllistäjiä ovat ammatillinen aikuiskoulutuskeskus Kaprakka, Honkalammen keskuslaitos ja logistiikkaan erikoistunut Mantisen Yhtiöt. Merkittäviä työllistäjiä kunnassa ovat myös Liperin osuusmeijeri ja mylly. Vuonna 2005 teollisuuden piirissä oli kunnassa työpaikkoja yhteensä 627 kappaletta (Liperin kunta 2006b, s. 3).

Kunnan elinkeinokehitystä on leimannut viimeaikoina kaksijakoisuus. Vuonna 2005 uusia työpaikkoja syntyi kunnan teollisuusyrityksiin yhteensä 31 kappaletta. Vastaavasti uusia yrityksiä perustettiin yhteensä 59 kappaletta (Liperin kunta 2006b, s. 3). Samaan aikaan Osuusmeijerin toimintaa supistettiin lakkauttamalla meijerin juustonvalmistukseen keskittynyt linja. Tämä merkitsi noin 20 työpai-

kan katoamista kunnasta. Vaikka uusia työpaikkoja on syntynyt menetettyjä enemmän, on meijerin tuotantopäätös koettu iskuna kunnan elinkeinokehitykselle. Haastatteluissa meijerin päätöksestä puhuttiin koko yrityksen toiminnan lakkautumisena, vaikka meijerin taholta on korostettu, että kyse on pelkästään juuston valmistuksen loppumisesta.²⁴ Onkin ilmeistä, että meijerin tuotantopäätöksen aiheuttama pettymys liittyy siihen, että elintarvikkeiden jatkojalostuksella on Liperissä pitkät perinteet. Osuusmeijerin historia ulottuu yli sadan vuoden päähän, mylly perustettiin meijerin yhteyteen 1960-luvulla. Maidon muuhun käsittelyyn meijerin tuotantopäätös ei ole vaikuttanut, sillä osuuskunnan keräämä maito toimitetaan edelleen Valion Joensuun tehtaalle. Liperin Osuusmeijerillä on tällä hetkellä 144 maidontoimittajaa (Valio 2006).

Liperi on ollut perinteisesti vahvaa maatalousaluetta, ja kunta on edelleen maakunnan suurin siemenviljan tuottaja. Osa maataloista on erikoistunut perunan tuotantoon. Maidon ja leipäviljan osalta tilojen tuotanto on toimitettu pääosin jalostettavaksi Liperin Osuusmeijeriin ja Myllyyn, joista jälkimmäisessä valmistetaan myös luomutuotteita. Vuonna 2005 Liperissä oli yhteensä 377 aktiivituloa, joista maitotiloja oli 132 kpl. Tilojen kokonaismäärä väheni edellisestä vuodesta 15 tilalla. Keskipeltoala oli 32,1 ha, mikä oli hieman alle kansallisen keskiarvon, 32,9 ha (Liperin kunta 2006b, Myyrä 2006, s. 18). Keskipeltoala kasvoi edellisvuoteen verrattuna noin 1,5 ha/tila.

Viime vuosina suurin osa tuotannon lopettaneista tiloista on ollut maitotiloja, joiden väheneminen on näkynyt tuotannon tason alenemisena. Vuonna 2005 maidon kokonaistuotanto laski edelliseen vuoteen verrattuna 0,29 miljoonaa litraa eli noin 1,6 prosenttia (Liperin kunta, maaseutulautakunta 2006). Edellisellä vuonna vastaava luku oli 5 prosenttia, mikä oli Pohjois-Karjalan kokonaistuotannon suhteelliseen laskuun verrattuna lähes nelinkertainen (Liperin kunta 2005b, s. 3). Vuonna 2005 TE-keskuksen tuella rahoitettiin investointeja kolmella lypsykarjatilalla ja kahdella naudanlihan tuotantoon erikoistuneella tilalla. Sukupolven vaihdos toteutettiin neljällä tilalla, ja lisämaan luovutuksen kautta eläkkeelle jäi neljä maanviljelijää. Sukupolvenvaihdosten määrä jäi hieman alle maakunnallisen vuositavoitteen (sukupolvenvaihdoksia 1,5 % aktiivitulojen kokonaismäärästä), sillä toteuma oli 1,33 % (Liperin kunta, maaseutulautakunta 2006).

Kunnan erikoispiirteenä on joukko maatiloja (52 kpl), jotka sijaitsevat kunnan saaristo-osakunnaksi luokitetulla alueella. Ominaista näille tiloille on keskimääräistä pienempi keskipeltoala, 23 ha. Kyseisillä tiloilla tuotannon laajentamismahdollisuudet ovat rajallisemmat kuin muulla mantereella tilojen syrjäisen sijainnin ja maaston pirstoutuneisuuden takia (Liperin kunta, maaseutulautakunta 2004).

---

²⁴ Toimitusjohtaja Pertti Puustinen, Liperin Osuusmeijeri, henkilökohtainen tiedonanto, elokuu 2006.

Vuonna 2002 maaseudun pienyrityksiä oli Liperissä 352 kappaletta. Yritystoiminta on ollut kasvussa, vuonna 2004 yrityksiä oli yhteensä 379 kappaletta (kasvua noin 7 %, MTT – Maaseudun pienyritysrekisteri). Myös yritysten henkilöstö ja liikevaihto kasvoivat kyseisellä aikavälillä.²⁵ Maaseudun pienyritysrekisterin luvuissa ovat mukana ne monialaiset maatilat, joiden yritystoiminta kuuluu elinkeinoverolain piiriin. Vuonna 2004 maaseudun pienyritysrahoituspuolella oli yritysinvestointi- ja kehittämiskohteita yhteensä 18 kappaletta. Sitä seuraavana vuonna vastaavia kehittämis- ja investointikohteita oli yhteensä 31 kappaletta (Liperin kunta 2005b, s. 23, Liperin kunta 2006b, s. 24). Yksi merkittävimmistä investointikohteista on ollut Liperin Juurespakkaamo, joka aloitti toimintansa toukokuussa 2005. Yrityksen perustivat neljä liperiläistä perunanviljelijää tavoitteenaan tuotteidensa pakkaus- ja markkinointikustannusten alentaminen. Yritys toimittaa pakkaamansa juurekset suoraan lähiseudun asiakaskunnalle (Manssila 2005).

Monialaisia tiloja on Liperissä suhteessa maatilojen kokonaismäärään varsin runsaasti. Vuonna 2005 monialaisten maatilojen osuus Liperin maatioista oli noin 42 prosenttia, mikä oli selvästi kansallista keskiarvoa (35 %) enemmän. Pohjois-Karjalan TE-keskuksen alueella monialaisten maatilojen osuus alueen maatioista oli 34 prosenttia. Monialaisten maatilojen toimialarakenne muistuttaa Liperissä koko maan tilannetta, sillä suurin osa monialaisista maatioista toimii palvelualoilla. Vuonna 2000 palvelualan yrityksistä 64 kappaletta harjoitti päätoimialanaan koneurakointia. Muita merkittävimpiä palvelualoja olivat hoito- ja hoivapalvelut (4 tilaa) sekä kuljetus (6 tilaa). Matkailuun erikoistuneita tiloja oli monialaisista maatioista 12. Tiloista 8 harjoitti elintarvikkeiden jatkojalostusta ja 6 puun jatkojalostusta. Toimialoja, joita harjoitti kahdesta viiteen maatilaa, olivat energian tuotanto (3 tilaa), metalliteollisuus (5 tilaa), maatilatuotteiden tukkukauppa (3 tilaa) sekä muu tukkukauppa (2 tilaa). Uusien yritysten perustaminen näyttää osin keskittyneen palvelualoille (Taulukko 4.1).

Taulukko 4.1. Monialaisten maatilojen lukumäärä Liperissä vuonna 2000 ja otokseen perustuva karkea arvio vuosille 2003 ja 2005 (Tike).

Vuosi	Maatiloja, joilla muun yritystoiminnan tärkeimpänä päätoimialana on					Yhteensä
	Teollisuus	Kauppa	Palvelut	Muu alku- tuotanto*	Muut	
2000	23	5	99	2	0	130
2003	34	7	112	7	4	164
2005	21	3	114	11	9	158

* Muun alkutuotannon määritelmä, ks. luvun 3.2, kuva 3.2. Kyseisessä toimialan luokittelussa on tapahtunut muutoksia, mikä selittää osin alkutuotannon merkityksen kasvua tilastoissa.

²⁵ Maaseudun pienyritysrekisterin kuntakohtaiset tiedot julkaisemattomia; tiedot saatiin erillispyynnöllä.

Taulukko 4.2. Monialaisten maatilojen lukumäärä muun yritystoiminnan liikevaihdon mukaan Liperissä vuonna 2000 ja otokseen perustuva karkea arvio vuosille 2003 ja 2005 (Tike).

Vuosi	Maatiloja, joiden muun yritystoiminnan liikevaihto (tuhatta markkaa) on						
	alle 50	50–99	100–249	250–499	500–1 000	yli 1 000	Yhteensä
2000	56	27	28	5	9	5	130
Vuosi	Maatiloja, joiden muun yritystoiminnan liikevaihto (tuhatta euroa) on						
	alle 10	10–19	20–49	50–99	100–200	yli 200	Yhteensä
2003	77	26	22	19	16	5	165
2005	64	29	27	14	12	12	158

Liikevaihdolla mitattuna maatilojen muu yritystoiminta on Liperissä varsin pientä. Vuonna 2005 muun yritystoiminnan liikevaihto oli alle 10 000 euroa noin 41 prosentilla monialaisista maataloista (64 tilaa, Taulukko 4.2). Vastaava luku koko maassa oli 39 prosenttia. Monialaisten maatilojen muun yritystoiminnan liikevaihto on kuitenkin kasvanut vuodesta 2003, sillä tuolloin liikevaihdoltaan alle 10 000 euron tilojen osuus monialaisista maataloista oli 47 prosenttia (77 tilaa, Taulukko 4.2). Silti edelleen yli puolet monialaisista maataloista (82 kpl) on kooltaan sellaisia, että niistä saadut tulot muodostavat yrittäjäperheen toimeentulosta alle neljänneksen (Taulukko 4.3).

Monialaisten maatilojen muuhun yritystoimintaan kohdistuvia yritystukia tarkasteltiin perusteellisemmin luvussa 3. Maatilakytkeäisillä yritystuilla pyritään maatilojen monialaistamiseen edistämiseen. Ohjelmakaudella 2000–2006 maaseudun kehittämissuunnitelmista EMOTR -osarahoitteisesti (Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahasto) rahoitettiin yksittäisiä, erityisesti maatilakytkeäisiä yrityksiä yritystuilla. Perustuen MMM:n hankeseurantajärjestelmään, kauden 2000–2006 alusta kesään 2004 mennessä²⁶ Liperin yrityksille Itä-Suomen tavoite 1 -ohjelmasta ja Leader -ohjelmasta oli myönnetty 64 EMOTR -osarahoitteista yritystukea, joiden tukikustannukset yhteensä olivat noin 1,4 M€ ja

Taulukko 4.3. Monialaisten maatilojen muun yritystoiminnan osuus perheen nettotuloista Liperissä vuonna 2000 ja otokseen perustuva karkea arvio vuosille 2003 ja 2005 (Tike).

Vuosi	Maatilojen lukumäärä, joissa muun yritystoiminnan osuus perheen nettotuloista				
	alle 25 %	25–49 %	50–75%	yli 75 %	Yhteensä
2000	59	43	19	9	130
2003	75	41	36	12	164
2005	82	37	28	11	158

²⁶ Tilanne loppuneiden yritystukihankkeiden kohdalla 28.6.2004 ja käynnissä olleiden yritystukihankkeiden kohdalla 2.8.2004.

kokonaiskustannukset yhteensä (yksityinen rahoitus huomioiden) noin 3,4 M€. Myönnetystä yritystuista valtaosa, 58, oli niin sanottuja maatilakytkeittäisiä yritystukia. Tukien kohteena ollut yritystoiminta on ollut toimialarakenteeltaan kirjavaa.

Maatilojen yritystoiminnan kehittäminen kuuluu Liperissä maaseutusihteerin ja maaseutulautakunnan tehtäviin. Virallisesti maaseutusihteerin työaika on jaettu viranomaistehtävien (50 %) ja kehittämistehtävien (50 %) välillä, mutta kyseinen viranhaltija on ollut Liperissä muutenkin merkittävässä asemassa maatilojen kehittämisessä. Kunnasta jäi muutamia vuosia sitten eläkkeelle pitkäaikainen maaseutusihteerin, joka osallistui maatilojen kehittämiseen näkyvästi. Myös virkaa myöhemmin hoitaneen henkilön kerrotaan kiertäneen tiloja ahkerasti ja kartoittaneen viljelijöiden halukkuutta erilaisiin hankkeisiin. Tilakohtaisia kehittämiskeskusteluja pyritään toteuttamaan myös jatkossa (Liperin kunta 2005a, s. 19). Vuonna 2004 kunnassa tehtiin maaseutuyritysten kehittämistarvekysely, johon vastauksia saatiin yhteensä 170 maatilalta. Maatilojen kehittämiseen kunnan maaseutusihteerin osallistuu myös hankkeiden kautta, ollen mukana sekä niiden suunnittelussa että toteutuksessa. Vuosina 2004 ja 2005 kunnan maaseututoimi osallistui yhteensä 16 kehittämishankkeeseen (Liperin kunta 2005b, Liperin kunta 2006b).

Vaikka maaseutusihteerin panos maatilojen kehittämiseen on ilmeinen, on kunnassa käyty hiljattain keskustelua maaseututoimen siirtämisestä seututasolle. Sysäyksen tälle antoi Joensuun, Tuupovaaran ja Kiihtelysvaaran kuntaliitos, jonka yhteydessä tehtiin alustava selvitys maaseutuelinkeinoviranomaisten yhteistyömahdollisuuksista Joensuun seudulla. Esiselvityshanketta koordinoi Liperin maaseutusihteerin. Selvityksen tehnyt työryhmä esitti yhteistyön tiivistämistä verkostojen avulla, mitä tarvittaessa tukevoitetaan sopimusperusteisella yhteistyöllä. Yhteistyömalli edustaa kompromissia suppean ja laajan yhteistyön välillä. Kuntien maaseututoimet säilyvät siinä ennallaan, mutta ehdotukseen sisältyy ajatus maaseutusiheteereistä koottavasta asiantuntijaryhmästä, joka käynnistää seudulla yhteisen maaseutuohjelmityön (Joensuun seudun maaseutuelinkeinoviranomaisten yhteistyön esiselvitys 2004). Tähän suuntaan Joensuun seudulla onkin sittemmin edetty (Ronkainen 2004). Malli mukailee niitä vaatimuksia, joihin kuntien kehittämistyössä nykyisin törmätään. Ohjelmiin pohjautuva aluekehitystyö edellyttää ohjelma- ja strategiatyön syventämistä myös kuntatason toimijoiden keskuudessa. Maatilojen kehittämistyötä tulee niin ikään tarkastella osana alueen ohjelmityötä (Sihvonen 2005, ks. myös luku 8).

Liperin elinkeinopalvelut on yhtiötetty ja niistä vastaa Joensuun Seudun Elinkeinojen Kehittämissyhtiö JOSEK Oy. Yritys toimii kahdeksan kunnan alueella. Seudun kehittäminen on jaettu yrityksen henkilöstön keskuudessa kuntakohtaisiin vastuualueisiin niin, että yksi yhtiön toimihenkilöistä vastaa elinkeinojen kehittämisestä Liperissä. Lisäksi Liperin kunta omistaa kunnan kiinteistöjen hallinnoinnista ja rakennuttamisesta vastaavan yhtiön Lipertek Oy:n.

4.2 Mäntyharju

Mäntyharjun kunta sijaitsee Itä-Suomen läänissä, Etelä-Savon maakunnassa. Kunta kuuluu Mikkelin seutukuntaan ja sijoittuu maantieteellisesti sen eteläkärkeen. Pohjoisessa Mäntyharju rajautuu Pertunmaahan, Hirvensalmeen ja Ristiinaan, idässä Heinolaan, etelässä Jaalaan ja Valkealaan ja lännessä Suommenniemeen ja Savitaipaleeseen. Matkaa seudun keskuskaupunkiin Mikkeliin on 45 kilometriä ja Helsinkiin 200 kilometriä (Kuva 4.1).

Vuoden 2005 lopussa Mäntyharjussa oli 6 862 asukasta. Edellisvuoteen verrattuna väkiluku aleni 98 asukkaan verran. Kunnan väestömäärä on ollut laskussa pitkään. Sen sijaan kesäisin kunnan väkimäärä kasvaa huomattavasti, sillä Mäntyharju on yksi Suomen suosituimmista kesämökkikunnista. Rantaviivaa kunnan alueella on lähes 1 520 km, ja rannoille on rakennettu yli 4 500 lomaa-asuntoa. Kesämökkiläisistä johtuen kunnan keskustaajaman palvelutaso on maaseutupaikkakunnaksi poikkeuksellisen korkea. Keskustaajamassa sijaitsee useita pankkeja ja ravintoloita, Alko sekä erikoistavaliikkeitä (Mäntyharjun kunta 2006). Vakituksia asukkaita keskustassa on yli 4 500.

Mäntyharju on Etelä-Savon TE-keskuksen toiminta-alueita. Ohjelmakaudella 2000–2006 kunta kuului Itä-Suomen tavoite 1 -ohjelma-alueeseen. Toimintaryhmätyöhön kunta osallistuu Veej’jakaja ry:ssä. Toimintaryhmän muita kuntia ovat Anttola, Haukivuori, Hirvensalmi, Kangasniemi, Mikkelin mlk., Mikkeli, Pieksämäen kaupunki, Pieksämäen mlk. sekä Ristiina. Alueellisista maaseutukeskuksista kunnan alueella toimii ProAgria Etelä-Savo, jonka toimisto sijaitsee Mikkelissä.

Viime vuosina Mäntyharjun talous on ollut voimakkaasti epätasapainossa ja taloudellinen tulos on ollut pääosin alijäämäinen. Vuonna 2005 alijäämää kertyi noin 730 000 €. Tilinpäätöksen jälkeen kunnan alijäämä oli noin 3,2 M€ (Mäntyharjun kunta 2005, s. 1–2). Kaudella 2005–2008 kunnanvaltuuston poliittiset voimasuhteet jäsentyivät seuraavasti: Keskustalla on yhteensä 8 valtuutettua, SDP:llä 7, Kokoomuksella 5 ja Kristillisdemokraateilla 1. Sitoutumattomia valtuutetuista on 5.

Mäntyharjun suurin yksityinen työnantaja on urheiluvälineitä valmistava Exel Oy, joka on työllistänyt yhteensä 178 henkilöä. Keväällä 2005 tuli tietoon, että yritys on siirtämässä osan tuotannostaan Kiinaan, minkä arvioitiin tuolloin vähentävän Exel Oy:n Mäntyharjun tehtaan työpaikkoja noin puolella. Kunnalla ei ole ollut juuri keinoja vaikuttaa tilanteeseen (Jokelin 2006). Toiseksi suurin yksityinen työnantaja kunnassa on sahateollisuusyritys Veisto Oy, joka työllistää 112 henkilöä. Kolmanneksi suurin on muoviteollisuuden alalla toimiva Sinex Oy, joka tarjoaa työpaikan 60 henkilölle.

Kunnassa on panostettu pitkään vapaa-ajan asumisen kehittämiseen. Kunnasta arvioidaan, että vapaa-ajan asukkaat tuovat kuntaan noin 9 miljoonaa euroa vuodessa jo ilman asuntoinvestointeja. Mökkeilymahdollisuuksien lisäksi Mäntyharjua markkinoidaan kulttuuripalvelujen avulla. Markkinoinnin keulakuvana toimii kunnan keskustajamassa sijaitseva Taidekeskus Salmela, joka tunnetaan kesäisin järjestettävistä kulttuuri- ja taidetapahtumistaan (Mäntyharjun kunta 2004a). Kunnassa laaditaan parhailaan matkailustrategiaa, jonka tarkoituksena on luoda Mäntyharjun tulevaisuutta nimenomaan matkailukuntana. Mökki–kulttuurikunta -strategialla on yhteys myös siihen, millaisia mahdollisuuksia kunnassa nähdään maatilojen muulle yritystoiminnalle (ks. tarkemmin luku 8).

Vuonna 2004 Mäntyharjussa oli yhteensä 214 aktiivimaatila. Tilat jakaantuivat eri tuotantosuuntiin seuraavasti: viljatiloja oli kunnan maataloista 56, maitotiloja 53, naudanhantuotantoa harjoitti 32 maatila ja sikataloutta 6. Hevostalous oli päätuotantosuuntana 14 maatilalla, marjojen ja vihannesten tuotantoon keskittyi 15 tilaa. Muun erikoiskasvituotannon oli päätuotantosuunnakseen ilmoittanut yhteensä 31 maatila. EU-jäsenyyden aikana maatilojen määrä on vähentynyt voimakkaasti: vuoden 1995 313 tilasta 214 tilaan vuonna 2004. Vuonna 2005 aktiivituloja oli Mäntyharjussa yhteensä 209 (Mäntyharjun kunta 2005, s. 12). Samalla tuotannon painopiste on siirtynyt maidontuotannosta viljantuotantoon. Myös hevostalous on ollut kunnan alueella kasvussa.

Maatalouden supistumiseen on Mäntyharjussa osaltaan vaikuttanut kunnan sijoittuminen B-tukialueeseen, sillä siellä tilojen tukitaso on noin 1 700–2 400 € alempi kuin C-tukialueella. Mäntyharju on ainoa Etelä-Savon kunta, joka sijaitsee B-tukialueella, sen naapureina on sekä C1- että C2 -tukialueisiin kuuluvia kuntia. Maatalouden rakennemuutoksesta huolimatta kuntaa ei silti pidetä ns. taantuvana kuntana, sillä paikallistalouden kasvulle on löydettävissä selviä edellytyksiä. Vaikka työpaikkojen ulkomaille siirtyminen on osoittautunut todelliseksi uhkaksi, paikalliset teollisuusyritykset ovat edelleen kunnan tärkeitä työllistäjiä. Myös loma-asutus tukee osaltaan kunnan elinkeinoelämän kehitystä, ja eri rahoituslähteitä hyödyntävät kyläyhdistykset luovat alueelle yhteisöllisyyttä (Vihinen ym. 2005, Tapio-Biström ym. 2006).

Taulukko 4.4. Monialaisten maatilojen lukumäärä Mäntyharjussa vuonna 2000 ja otokseen perustuva karkea arvio vuosille 2003 ja 2005 (Tike).

Vuosi	Maatiloja, joilla muun yritystoiminnan tärkeimpänä päätoimialana on					
	Teollisuus	Kauppa	Palvelut	Muu alku- tuotanto*	Muut	Yhteensä
2000	23	2	64	0	0	90
2003	21	0	83	0	0	104
2005	10	5	55	0	0	70

*Muun alkutuotannon määrittelmä, ks. luvun 3.2, kuva 3.2.

Taulukko 4.5. Monialaisten maatilojen lukumäärä liikevaihdon mukaan Mäntyharjussa vuonna 2000 ja otokseen perustuva karkea arvio vuosille 2003 ja 2005 (Tike).

Vuosi	Maatiloja, joiden muun yritystoiminnan liikevaihto (tuhatta markkaa) on						
	alle 50	50–99	100–249	250–499	500–1000	yli 1000	Yhteensä
2000	42	16	16	8	7	1	90
Vuosi	Maatiloja, joiden muun yritystoiminnan liikevaihto (tuhatta euroa) on						
	alle 10	10–19	20–49	50–99	100–200	yli 200	Yhteensä
2003	40	47	12	1	4	0	104
2005	33	6	10	10	6	5	70

Maatilojen harjoittama muu yritystoiminta on Mäntyharjussa runsasta. Vuonna 2000 mäntyharjulaisista tiloista 90:llä yhteensä 246 tilasta harjoitettiin maatalouden ohella muutakin yritystoimintaa (Taulukko 4.4). Tämä oli yhteensä 37 % kunnan maatiloista, mikä oli huomattavasti enemmän kuin valtakunnallinen keskiarvo (27 %) vuosituhannen vaihteessa. Vuonna 2000 tärkein yritystoiminnan muoto oli koneurakointi, jota harjoitettiin päätoimialana yhteensä 34 tilalla. Matkailuun erikoistuneita tiloja oli monialaisista tiloista toiseksi eniten eli 13. Monialaisista maatiloista 10 harjoitti puun jatkojalostusta. Toimialoja, joita harjoitti kahdesta seitsemään maatilaa, olivat elintarvikkeiden jatkojalostus (5 tilaa), käsityöt (2 tilaa), energian tuotanto (3 tilaa), metalliteollisuus (3 tilaa), hoito- ja hoivapalvelut (4 tilaa), kuljetus (6 tilaa) sekä muut palvelut (7 tilaa). Vuoden 2005 tietojen perusteella muuta yritystoimintaa harjoitti mäntyharjulaisista maatiloista noin 33 prosenttia, mikä oli selkeästi vähemmän kuin Etelä-Savon TE-keskuksen alueella keskimäärin (40 %). Kyseessä on kuitenkin karkea arvio, mikä on otettava huomioon luvun tulkinnassa.

Vuonna 2000 Mäntyharjun monialaisista maatiloista 47 prosenttia oli sellaisia, joiden muun yritystoiminnan liikevaihto alitti 50 000 markkaa (Taulukko 4.5). Vuonna 2005 muun yritystoiminnan liikevaihto oli alle 10 000 euroa niin ikään 47 prosentilla monialaisista tiloista. Monialaisten maatilojen muun yritystoiminnan liikevaihto näyttäisi kuitenkin olevan Mäntyharjussa kasvussa, sillä liikevaihdoltaan suurempien tilojen määrä on jonkin verran noussut. Vuonna 2000 monialaisista maatiloista 41 % (37 tilaa) oli kooltaan sellaisia, joissa muu yritystoiminta muodosti perheen nettotuloista alle neljänneksen (Taulukko 4.6).

Taulukko 4.6. Monialaisten maatilojen muun yritystoiminnan osuus perheen nettotuloista Mäntyharjussa vuonna 2000 ja otokseen perustuva karkea arvio vuosille 2003 ja 2005 (Tike).

Vuosi	Maatilojen lukumäärä, joissa muun yritystoiminnan osuus perheen nettotuloista				
	alle 25 %	25–49 %	50–75%	yli 75 %	Yhteensä
2000	37	28	15	10	90
2003	43	42	15	4	104
2005	34	4	20	12	70

Vuonna 2005 kyseisten tilojen määrä oli 49 prosenttia (34 tilaa). Toisaalta sellaisia tiloja, joilla perheen nettotulot tulevat suurelta osin muusta yritystoiminnasta, on Mäntyharjussa yhä enemmän. Vuonna 2000 muu yritystoiminta muodosti perheen nettotuloista yli 75 prosenttia noin 11 prosentilla monialaisista maataloista. Vuonna 2005 kyseisten tilojen osuus oli jo 17 prosenttia.

Monialaisten maatalojen muuhun yritystoimintaan kohdistuvia yritystukia tarkasteltiin perusteellisemmin luvussa 3. Maatilakyläkentäisillä yritystuilla pyritään maatalojen monialaistamisen edistämiseen. Ohjelmakaudella 2000–2006 maaseudun kehittämissuunnitelmista EMOTR -osarahoitteisesti (Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahasto) rahoitettiin yksittäisiä, erityisesti maatilakyläkentäisiä yrityksiä yritystuilla. Perustuen MMM:n hankeseurantajärjestelmään, kauden 2000–2006 alusta kesään 2004 mennessä²⁷ Mäntyharjun yrityksille oli myönnetty Itä-Suomen tavoite 1 -ohjelmasta 31 EMOTR -osarahoitteista yritystukea, joiden tukikustannukset yhteensä olivat reilut 0,5 M€ ja kokonaiskustannukset yhteensä (yksityinen rahoitus huomioiden) noin 1,4 M€. Myönnettyistä yritystuista valtaosa, 28, oli niin sanottuja maatilakyläkentäisiä yritystukia. Tukien kohteena ollut yritystoiminta on ollut matkailuvaltaista: noin puolet tuettavasta yritystoiminnasta on liittynyt matkailuun. Ottaen huomioon matkailun vahvan roolin Mäntyharjussa, tämä ei liene yllättävää. Lisäksi matkailutoiminta sopii usein maatalouden rinnalle; puhutaanhan yleisestikin maatilamatkailusta.

Vuonna 2002 maaseudun pienyrityksiä oli Mäntyharjussa 306 kappaletta. Vuonna 2004 yrityksiä oli 12 kappaletta vähemmän. Myös yritysten henkilöstö ja liikevaihto vähenivät kyseisellä aikavälillä (MTT – maaseudun pienyritysrekisteri). Vuonna 2004 kunta oli mukana kymmenessä EU-osarahoitteisessa maaseudun kehittämissuunnitelmassa. Osa hankkeista jatkui myös vuonna 2005, jolloin kunnan maaseututoimi rahoitti yhteensä viittä eri hanketta. Hankkeiden avulla on kehitetty myös maatalojen muuta yritystoimintaa (Mäntyharjun kunta 2004b, s. 20, Mäntyharjun kunta 2005, s. 12).

Alueen luonnonolot eivät ole suosineet intensiivisen perusmaatalouden kehittämistä Mäntyharjuun. Maastonmuotoja luonnehtii kunnan alueella mäkisyys ja vesistöjen runsaus, jotka ovat estäneet laajojen yhtenäisten viljelyalueiden muodostamisen. Perusmaatalouden luonne näkyy maatalojen keskipeltopinta-alan pienuutena. Mäntyharjulaisilla maataloilla peltoa on keskimäärin 15 hehtaaria eli noin puolet kansallisesta keskiarvosta. Kunnan luonnonolot ovatkin yksi keskeinen lähtökohta, miksi maatalojen katsotaan monialaistuneen Mäntyharjussa (Tapio-Biström ym. 2006, ks. myös luku 8).

Kunnassa toimii sekä maaseutulautekunta että osa-aikainen maataloussihteeri. Aineiston keruuvaiheessa (kesällä 2004) kunnassa työskenteli vielä kokopäiväinen maaseutusihteeri, joka virkansa puolesta vastasi myös maaseudun kehittä-

²⁷ Tilanne loppuneiden yritystukihankkeiden kohdalla 28.6.2004 ja käynnissä olleiden yritystukihankkeiden kohdalla 2.8.2004.

Taulukko 4.7. Vertailevia tilastotietoja Liperistä ja Mäntyharjusta (Kuntaliitto, Tilastokeskus, Työministeriö).

	Liperi	Mäntyharju
Asukasluku (1.1.2006)	11 750	6 862
Väkilukuennuste (2010)	11 654	6 750
Asukkaita/maa, km ²	16,2	7,0
Kokonaispinta-ala, km ²	1 161	1 210
- josta vesistöjä, km ²	421	230
Taajama-aste 2000	50,9	63,9
Kesämökki 2004	2 796	4 559
Huoltosuhte 2004 (ennakkotieto)	1,50	1,70
Työpaikkaomavaraisuus, % (ennakkotieto)	74,7	93,6
Maa- ja metsätalous, % (2004 ennakkotieto)	11,2	12,7
Jalostus, % (2004 ennakkotieto)	24,8	31,3
Palvelut, % (2004 ennakkotieto)	61,7	53,9
Monialaisia maatiloja 2000	130	90
Monialaisia maatiloja 2005 (otokseen perustuva arvio)	158	70
Tuloveroprosentti (2006)	19,50	18,50
Vuosikate €/as. 2005	154	59
Lainakanta €/as. 2005	1 427	1 415
Työttömyys, % 2005	12,7	10,8

misasioista, kuten kunnan osallistumisesta maatalojen kehittämishankkeisiin. Maaseutusihteerin jäätyä eläkkeelle uutta viranhaltijaa ei kuntaan palkattu, vaan maaseutupalvelut pyritään järjestämään yhdessä naapurikuntien kanssa. Yhteistyötä on kaavailtu Kangasniemen kunnan kanssa. Kyseisten järjestelyjen odotetaan palvelevan kunnan talouden tasapainottamista. Kun maaseutupalvelut siirtyvät osin toisen kunnan toteutettavaksi, tulevat järjestelyt mitä ilmeisimmin vaikuttamaan myös maatalojen ja maaseudun kehittämiseen. Tällä hetkellä kunnan maaseututoimella ei riitä voimavaroja muuhun kuin lakisääteisten velvoitteiden hoitamiseen, sillä osa-aikaisen maataloussihteerin työaika hupenee maatauspolitiikan toimeenpanoon²⁸.

Kunnassa toimii oma elinkeinoasiamies, mutta elinkeinopalveluja tuotetaan myös seudullisena yhteistyönä. Vuonna 2004 alkanut elinkeinoyhteistyö on liittynyt etenkin projektitoimintaan, seudun vetovoiman ja ulkoisen näkyvyyden sekä henkilöstön työnjaon ja erikoistumisen parantamiseen. Seudullisten elinkeinopalvelujen tuottajana toimii Mikkelin seudun elinkeinoyhtiö Miset Oy. Matkailun osalta kunnan elinkeinojen kehittämiseen on osallistunut myös kunnan kulttuurisihteerin/matkailuvastaava, jonka palkkausmenot ovat jakautuneet puoliksi matkailun kehittämisen ja kulttuuripalveluiden kesken (Mäntyharjun kunta 2005, s. 19).

²⁸ Maataloussihteerin Veikko Honkanen, Mäntyharjun kunta, henkilökohtainen tiedonanto 4.9.2006.

Lähteet

- Joensuun seudun maaseutuelinkeinoviranomaisten yhteistyön esiselvitys 2004. Syyskuu 2004.
- Jokelin, R. 2006. Kunta pajaa yritystä, yritys sauvoo ulkomaille. Ajankoh-
taisojelman A-piste, TV1 13.3.2006 klo 21.00, Käsikirjoitusarkisto. Viitattu
1.9.2006. Saatavissa internetistä: [http://www.yle.fi/aohjelmat/apiste/arkisto/
id29746.html](http://www.yle.fi/aohjelmat/apiste/arkisto/id29746.html).
- Liperin kunta 2005a. Talousarvio 2006. (Verkkodokumentti). Viitattu 30.8.2006.
Saatavissa internetistä: <http://www.liperi.fi/fi/cfmldocs/index.cfm?ID=1316>.
- Liperin kunta 2005b. Tilinpäätös 2004. 104 s.
- Liperin kunta 2006a. Liperin kunnan www-sivut. Viitattu 31.8.2006. Saatavissa
internetistä: www.liperi.fi.
- Liperin kunta 2006b. Tilinpäätös 2005. 103 s.
- Liperin kunta, maaseutulautakunta 2004. Maaseutulautakunnan kokous
19.2.2004. Kokouspöytäkirja. Viitattu 31.8.2006. Saatavissa internetistä:
www.liperi.fi/fi/cfmldocs/document.cfm?doc=show&doc_id=438.
- Liperin kunta, maaseutulautakunta 2006. Toimintakertomus 2005.
- Malinen, P., Kytölä, L., Keränen, H. & Keränen, R. 2006. Suomen maaseutu-
tyypit 2006. Maa- ja metsätalousministeriö 7/2006. Helsinki: Maa- ja metsä-
talousministeriö. 67 s.
- Manssila, P. 2005. Liperin juurespakkaamosta tuli kerralla markkinajohtaja.
Maaseudun Tulevaisuus 18.5.2005.
- MTT – Maaseudun pienyritysrekisteri. Saatavissa internetistä: [http://www.mtt.
fi/tutkimus/talous/pienyritysrek.html](http://www.mtt.fi/tutkimus/talous/pienyritysrek.html).
- Myyrä, S. 2006. Suomalainen maatila. Teoksessa: Niemi, J. & Ahlstedt, J.
(toim.). Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2006. Helsinki: MTT Ta-
loustutkimus. s. 17–21.
- Mäntyharjun kunta 2004a. Talousarvio 2005 ja taloussuunnitelma 2005–2007.
82 s.
- Mäntyharjun kunta 2004b. Tilinpäätös 2004. 108 s.
- Mäntyharjun kunta 2005. Tilinpäätös 2005. 110 s.
- Mäntyharjun kunta 2006. Mäntyharjun kunnan www-sivut. Viitattu 12.12.2006.
Saatavissa internetistä: www.mantynharju.fi.
- Ronkainen, M. 2004. Hankkeilla haasteiden kimppuun. Joensuun kaupungista
tulee maaseutupoliittinen toimija. Maaseudun Tulevaisuus 11.10.2004.

- Sihvonen, J. 2005. Alueellinen koulutushanke maatalouden muutoksessa. Tankit täyteen – taidolla tulevaisuuteen –koulutushankkeen arviointi. SPATIA Raportteja 2/2005. Joensuu: SPATIA Alue- ja kuntatutkimuskeskus, Joensuun yliopisto. 41 s.
- Tapio-Biström, M-L., Vihinen, H. & Thessler, S. 2006. Maatalouden ja maaseudun kohtalonyhteys – tapaus Mäntyharju. Terra 118: 3–4. s. 173–187.
- Tike 2002. Maatalouslaskenta 2000. Suomen virallinen tilasto. Maa-, metsä- ja kalatalous 2002:51. Helsinki.
- Tike 2005. Maatalouden rakennetutkimus 2003. Helsinki.
- Tike 2006. Maatalouden rakennetutkimus 2005. Helsinki.
- Valio 2006. Valio-konsernin www-sivut. Viitattu 30.8.2006. Saatavissa internetistä: http://www.valio.fi/portal/page/portal/Valioyritys/Yritystieto/Omistajat/liperin_osuusmeijeri02082006141306.
- Vihinen, H., Tapio-Biström, M-L. & Voutilainen, O. 2005. Rural marginalisation and multifunctional land use in Finland. Agrifood Research Working Papers 103. (Verkkodokumentti). 121 s. Viitattu 12.12.2006. Saatavissa internetistä: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts103.pdf>.

5 Yleiskuva monialaisen maatilayrittäjyyden edistämisen paikallisesta näyttämöstä

Maatilayritysten monialaistumisen kehittämistä ja siihen liittyviä politiikka-aloja ja tutkimuskeskusteluja on esitelty luvuissa 2 ja 3. Tässä luvussa tarkastelemme sitä, minkälainen yleiskuva tästä asiasta on hahmotettavissa tutkimusprojektimme haastatteluaineiston avulla. Tarkastelun pääasiallisena kohteena ovat yksilöhaastattelut, joissa haastateltavina oli kahdessa kunnassa kaikkiaan 24 kunnan virkailijaa sekä yrittäjien ja maanviljelijöiden edustajaa. Näiden haastattelujen sisältämää puhetta analysoimalla tarkastelemme, minkälaisista toiminnoista tai keinoista puhutaan monialaistumisen edistämisenä, ja ketkä tai mitkä ovat ne toimijat, jotka edistämiseen liitetään sen toteuttajina. Tällä tavalla pyrimme rakentamaan yhdenlaisen kuvauksen siitä näyttämöstä, jolla yritystoiminnan monialaistuminen kuntatason kehittämisspolitiikkana tapauskuntiemme alueella tapahtuu. Omana alalukunaan tarkastelemme lopuksi paikallisen kehittämistyön arvottamista kaiken kaikkiaan erittelemällä ryhmähaastatteluissa esitettyjä kommentteja kysymykseen kuntatason vaikuttamisen merkityksellisyydestä valtakunnallisen ja EU-tason tekijöihin verrattuna. Ryhmähaastatteluissa oli edellä mainittujen lisäksi mukana seudullisten neuvonta- ja kehittämisorganisaatioiden edustajia.

Tarkoituksemme on yhtäältä tarjota yleisnäkyvä aineiston lähtökohtana olevaan tematiikkaan taustaksi kirjan myöhemmissä luvuissa esitettävälle analyyseille. Toisaalta tarkoituksena on saada aikaan kuvaus, joka tekisi näkyväksi sitä mikä on olennaista ja tunnusomaista nimenomaan tällaisessa, maatilayrittäjyyteen kuntatasolla liittyvässä kehittämisspoliittisessa näyttämössä.

Emme suinkaan oletta, että haastatteluaineistostamme nostettava kuva ehdottomasti tai tyhjentävästi tavoittaisi todellisuutta ja vastaisi tarkasti sitä mitä näiden kuntien alueella käsillä olevaan asiaan liittyen todella tapahtuu²⁹. Yksi ja sama todellisuus on aina mahdollista kuvata useilla tavoilla. Oletamme kuitenkin, että tässä aineistossa rakentuva kuva on yksi täysin mahdollinen kuvaus, ja relevantti erityisesti siksi, että se perustuu näissä kunnissa itse vaikuttavien, paikallisia oloja ja politiikkaa hyvin tuntevien henkilöiden haastatteluihin.

Yksilöhaastattelut rakentuivat haastattelustrategiaan, jossa haastateltaville esitettiin vuorotellen neljä kysymystä, jotka näytettiin heille myös paperilla kirjoitettuna. Kustakin käytiin vaihtelevakestoinen vapaamuotoinen keskustelu. Kysymyksissä maatilayritysten monialaistumisen edistämistä lähestytään hieman

---

²⁹ Yksioikoisen faktanäkökulman (ks. Alasuutari 1999) sijasta katsomme aineistoamme mahdollisena kuvauksena todellisuudesta, ikään kuin karttana.

eri näkökulmista. Ensimmäinen ja kolmas kysymys koskivat toimintaa, toinen ja neljäs taas toimijoita. Esitetyt kysymykset olivat:

1. Mitä kunnassanne tai kuntanne alueella tehdään tai on tehty maataloil-la harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi tai monipuolistamiseksi?
2. Kuka/ketkä tekevät tai ovat tehneet jotain maataloilla harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi tai monipuolistamiseksi?
3. Mitä kunnassanne tai kuntanne alueella pitäisi tehdä maataloilla harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi tai monipuolistamiseksi?
4. Kenen/keiden pitäisi tehdä jotain maataloilla harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi tai monipuolistamiseksi?

Jatkossa esittelemämme yleiskuvan perustana on analyysi, jossa aineisto käytiin systemaattisesti läpi kirjaimellisen luennan (ks. Mason 2002, s. 149) tasolla kysymys kerrallaan. Tällä tavoin tarkasteltiin, mitä kysymyksiin kirjaimellisesti ottaen vastataan ja minkälaista laadullista vaihtelua vastauksissa esiintyy. Kokonaiskuvan hahmottelun teemme käyttäen kahta erilaista näkökulmaa. Gregory Batesonin (1968) mukaan kaikella informaatiolla on kuvaileva ja arvottava puolensa. Tätä ajatusta noudattaen jäsenämme aineistoamme ensin tarkastelemalla sitä kuvauksena siitä, mitä kuntien alueella tehdään maatilayritysten monipuolistumisen edistämiseksi ja ketkä sitä tekevät. Tämän jälkeen tarkastelemme erikseen sitä, millä tavoilla haastattelupuheessa mahdollisesti arvotetaan näin kuvattuja toimintoja ja toimijoita³⁰.

Erottelu kuvailevaan ja arvottavaan näkökulmaan tämän aineiston tarkastelussa olisi perusteltavissa myös sillä, että haastattelukysymykset itsessään noudattavat tätä jakoa. Ensimmäinen ja toinen kysymys ovat kuvailua pyytäviä, kun taas kolmas ja neljäs kysymys selvästikin pyytävät yhdenlaista arvottamista eli mikä olisi toivottavaa, suotavaa tai vaadittavaa. Kysymysten perusteella on siis ilmeistä, että sekä kuvaileva että arvottava ulottuvuus ovat aineistossa näkyvillä. Batesonin ajatukseen nojaten lähemme kuitenkin siitä, että myös kuvailua pyytäviin kysymyksiin esitetyissä vastauksissa on arvottava puolensa, ja arvottamista pyytäviin kysymyksiin esitetyissä vastauksissa on kuvaileva puolensa. Niinpä tarkastelemme ensin koko aineistoa kuvaamisen näkökulmasta, ja sitten erikseen vielä arvottamisen näkökulmasta.

Omana alalukunaan tarkastelemme paikallisen kehittämistyön arvottamista kaiken kaikkiaan erittelemällä ryhmähaastatteluisia esitetyjä kommentteja kysymykseen kuntatason vaikuttamisen merkityksellisyydestä valtakunnallisen ja

---

³⁰ Mahdollisten toimintojen ja toimijoiden arvottamisen lisäksi haastatteluisia myös kyseenalais-tettiin monialaistumisen edistäminen itsessään. Tähän arvottamisen tasoon ei puututa tässä luvussa, sillä sitä tarkastellaan erikseen omassa luvussaan (luku 6).

EU-tason tekijöihin verrattuna. Lopuksi kokoamme yhteen monialaisen maatalayrittäjyyden kuntatason edistämisen yleiskuvaa sekä suhteutamme näin muodostunutta yleiskuvaa aiheesta aikaisemmin käytyyn keskusteluun.

5.1 Kuvaus edistämistoimista ja niiden toteuttajista

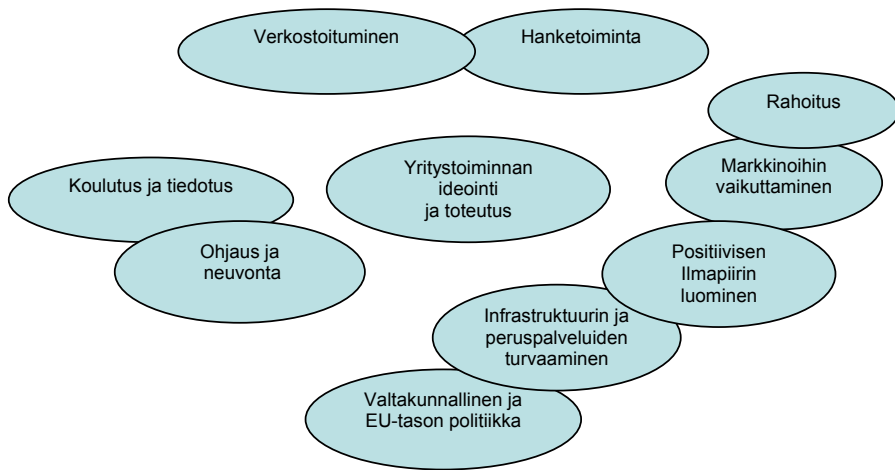
Haastatteluaineistoa voidaan siis lukea kirjaimellisella tasolla puheena, jossa eritellään yritystoimintaa edistävää ja monipuolistavaa toimintaa sekä tämän toiminnan toteuttajia. Tällöin aineistoa tarkastellaan kuvailevasta näkökulmasta, kysyen minkälainen toiminta haastateltavien mukaan edistää ja monipuolistaa yritystoimintaa sekä minkälaiset toimijat liitetään yritystoiminnan edistämiseen ja monipuolistamiseen. Seuraavassa tarkastelemme ensin toimintaa, ja sen jälkeen toimijoita.

5.1.1 Monialaistumisen edistäminen

Haastateltujen puheen mukaan maatiloilla tapahtuvaa yritystoimintaa voidaan edistää eri tavoin, niin että edistäminen voidaan kohdistaa joko yritykseen, yrittäjään/potentiaaliseen yrittäjään tai yrittäjän toimintaympäristöön. Edistämistä voidaan ensinnäkin tehdä ideoimalla ja perustamalla uusia yrityksiä sekä kehittämällä jo olemassa olevia yrityksiä. Tällöin kehittämistoiminnan kohteena on siis yritys. Toisaalta haastateltavien mukaan yritystoimintaa voidaan edistää yrittäjään tai potentiaaliseen yrittäjään eli tässä tapauksessa maanviljelijään vaikuttamalla. Aineistossa mainittuja viljelijään vaikuttamisen tapoja ovat yrittämiseen liittyvä koulutus ja tiedotus sekä ohjaus ja neuvonta. Lisäksi haastateltavat puhuivat yritystoiminnan edistämisestä yrittämisen toimintaympäristöön vaikuttamalla. Aineistossa puhuttiin vaikuttamisesta rahoituskanaviin, markkinoihin, ilmapiiriin, infrastruktuuriin, peruspalveluihin sekä paikallistasoa laajempaan politiikkaan.

Kaikki aineistossa mainittu toiminta ei kuitenkaan kohdistu nimenomaisesti tai pelkästään joko yritykseen, viljelijään tai yrittämisympäristöön. Haastatteluissa yritystoiminnan edistämisenä puhuttiin myös hanketoiminnasta sekä verkostoitumisesta. Hankkeilla voidaan tähdätä joko toimintaympäristön kehittämiseen tai yrittäjien osaamisen tason nostamiseen. Lisäksi verkostoituminen ja hankkeet linkittyvät tiiviisti toisiinsa, sillä usein hankkeiden olennaisena tavoitteena on edistää yrittäjien tai paikallisten asukkaiden verkostoitumista. (Voutilainen & Tapio-Biström 2007, s. 26.) Toiminta, joka aineistossa esitettiin yritystoimintaa edistävänä ja monipuolistavana on esitetty kuvassa 1.

Kuvan 5.1 keskelle on sijoitettu yritykseen kohdistuva toiminta, joka on nimetty yritystoiminnan ideoinniksi ja toteuttamiseksi. Haastateltavat puhuivat esimerkiksi yritysten ideoimisesta, luomisesta, keksimisestä ja kehittämisestä sekä yritystoiminnan ajattelusta, miettimisestä, pakertamisesta ja toteuttamisesta:

Kuva 5.1. Maatilyritysten monialaistumista edistävä toiminta.

H6: Yritystoiminnan no emmä oikeen, keksi tähän muuta. [K1: Nii justiin] Se on lähinnä, lähinnä tätä. [K1: Joo] Kyllä täällä ite on sitte mietitty ja pakkerrettu et. - -

H15: - - Minusta se ehkä jos aatellaan tätä viimevuotista kehitystä ni se on kyllä hyvin paljo lähteny sieltä yrittäjistä itestään että on, [K3: Aivan] ideoitu ja ajateltu. - -

Toisaalta aineistossa puhuttiin kysynnän tiedostamisesta ja siihen vastaamisesta. Tällöin yritystoiminnan ideoinnissa ei ole niinkään kyse pohtimisesta tai keksimisestä, vaan kysynnän systemaattisesta selvittämisestä esimerkiksi tutkimuksen avulla:

H3: Mitä pitäis tehdä niinkö ... Jaa-a, täähän se tietysti jotta mitä sitä tehdä pitää ((naurahtaa)) pitäis että jo yritystoiminnan, no. ... Kyllä tietysti tämmönen yleinen selvi taikka tuota tämmönen, ilmapiiri ja selvitys siitä että minkätyyppistä yritystoimintaa niinkun, on toisaalta tarvetta minkälaiselle on, ja toisaalta taas sitte että on minkälaisia, yrittäjiä taikka tuota minkälaisia palveluja on tarjolla ja minkälaisia on tietysti sitten näihen niinku tämmönen, kohtaaminen, tarpeihen [K2: Mm] ja sitte palvelujen tarjoajien kohtaaminen. - -

Kuvan 5.1 vasempaan reunaan on sijoitettu toiminta, jonka kohteena on viljelijä. Aineistossa puhuttiin yritystoiminnan edistämisestä ja monipuolistamisesta yrittäjyyteen liittyvän koulutuksen ja tiedotuksen sekä ohjauksen ja neuvonnan avulla. Koulutuksesta puhuttiin aineistossa kahdella tavalla. Ensinnäkin

yritystoiminnan edistämiseksi esitettiin koulutuksen järjestäminen ja tarjoaminen viljelijöille. Kysyttäessä, mitä kunnan alueella on tehty yritystoiminnan edistämiseksi, eräs monialainen viljelijä kommentoi:

H9a: Ja sitte näitä erinäisiä kurssia ja koulutuksia niitä on kyllä. Aika paljo tarjolla. [H9b: Nii ja] Missä kunta on tavalla tahi toisella mukana, tai kokonaan mukana.

Toiseksi koulutukseen osallistuminen ja oppiminen esitettiin yritystoimintaa edistäväksi ja monipuolistavaksi toiminnaksi. Esimerkiksi erään kunnan edustajan mukaan:

H21: Kyllä. No nimenomaan se on niinkun (tuossa) oon sanonu koulutus ja tietotaidon kehittäminen ja se just että pysytään siinä tuota tässä tekniikassa ajantasalla, se on yks perusedellytys tota. [K2: Joo, joo] Oon sanonukki meil on tärkeimmii uus oppiminen ja pois oppiminen että. - -

Koulutuksen järjestämisen ja koulutukseen osallistumisen lisäksi yritystoimintaa edistäväksi ja monipuolistavaksi toiminnaksi esitettiin tiedottaminen. Yritystoiminnan harjoittamiseen tarvitaan haastateltavien mukaan tietoa ympäristöstä. Tiedotettaviksi asioiksi esitettiin mm. erilaiset kurssit ja hankkeet sekä yritystoimintaa edistävien järjestöjen toiminta.

Koulutuksen ja tiedottamisen lisäksi yritystoimintaa voidaan haastateltavien mukaan edistää ja monipuolistaa ohjaamalla ja neuvomalla yrittäjää yritystoiminnan ideoinnissa ja toteuttamisessa. Haastateltavat puhuivat usein yleisellä tasolla esimerkiksi yrittäjien auttamisesta yritystoiminnassa. Esimerkiksi yritysten perustamisvaihe esiintyi puheessa tilanteena, jossa viljelijät tarvitsevat apua. Kunnan edustajat kommentoivat:

H17: - - Tietenkin normaali yrityksen perustamises neuvotaan ja tällai mutta tuota. - -

H20: - - Että tietyllä tavalla siellä puolella ollaan tän EU:n myötä tässä suurentumisessa on tarvittu tukitoimenpiteitä ja maaseutusihteerin näkemystä neuvoa antavana, mutta on myös tullut sitte niitä tilanteita että, niillä tiloilla missä on lakkautunut, maataloustoiminta niin, sinne sitten tää yritystoiminnallinen neuvonta. [K2: Mm] Ja mitä se sitten on ollukaan, onko se marjanviljelyyn liittyvää, onko se matkailuun liittyvää, siellä on hyvin erilaisia tilanteita eri tiloilla. - -

Kuvan 5.1 oikeaan reunaan on sijoitettu toiminta, jonka kohteena on yrittäjän toimintaympäristö. Ympäristöön vaikuttamisesta puhuttiin aineistossa monipuolisesti. Ensinnäkin haastateltavien mukaan yritystoimintaa voidaan edis-

tää rahoituksella. Rahoitustoiminnasta puhuttiin aineistossa kahdella tavalla. Yritystoimintaa voidaan haastateltavien mukaan edistää suoraan yritystuella tai välillisesti erilaisia kehittämishankkeita ja neuvontapalveluita rahoittamalla. Erityisesti haastateltavat puhuivat yritystoimintaa edistävien kehittämishankkeiden rahoittamisesta:

H16: Nii, edistämistähän ((yritystoiminnan)) se voi olla seki et lähtee siihe hankkeeseen rahottajana [K3: Joo] mukaan et, ei niinkun, sanoisko ideointia ei tapahdu sieltä puolelta [K3: Aivan] taikka et käynnistäis jotain [K3: Joo] ajatuksia. - -

Toimintaympäristöön vaikuttamista on myös markkinoihin vaikuttaminen. Haastateltavien mukaan yritystoimintaa voidaan edistää ja monipuolistaa kasvattamalla kysyntää. Useasti puhuttiin kysynnän kasvattamisesta tuotteita tai palveluja mainostamalla. Esimerkiksi erään yrittäjän mukaan:

H14: - - Se on mun mielestä niinku kaikista suurin apu että kunta mainostaa. Et kunnan sivuilla on, [K2: Mm] on ja tälleen et on esitteitä ja tämmösiä et se on, [K2: Joo] niinku, näin että, mun kannalta.

Mainonnan lisäksi aineistossa puhutaan kysynnän kasvattamisesta oman alueen yrittäjien tuotteita suosimalla. Esimerkiksi erään kunnan edustajan mukaan kuttajien saataville tulisi saada enemmän oman alueen tuotteita:

H19: - - Ja toki tietysti tuota, onhan myöskin niin että paikalliset esimes vaikka kauppa-aiikkeet ja nii edellee omalta osaltaan pystyvät sitä, maaseutu-yritytämisen olemassaoloa tukea, näiden paikallistuotteiden myyntiin ottamisella ja nii edellee, joista itse asiassa hyvinki voimakkaasti on kysyntää.

Yritystoimintaan vaikuttaa haastateltavien mukaan myös kunnissa vallitseva ilmapiiri. Yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi tarvitaan positiivista yrittäjyysilmapiiriä. Haastattelussa puhuttiin mm. kannustavuudesta ja ympäristön myönteisyydestä yritystoimintaa kohtaan. Eräs viljelijä kommentoi yritystoiminnan edistämistä seuraavasti:

H3: Niin tuota. Tuota tuota. ... Että mitä sitten, pitäs tehä niin, onko tietysti se on sitte sitä, tarvekartotusta, koulutusta ( ) ammattitaiton lisäämistä, ja sen tyyppisiä, tämmösiä sanosko ( ) hyvin paljon yleisen ilma [K2: Mm] piirin piirinki semmosta positiivista luomista.

Yrittäjän toimintaympäristöä konkreettisimmillaan ovat alueen infrastruktuuri ja peruspalvelut. Haastateltavien mukaan yritystoimintaa voidaan edistää ja monipuolistaa näiden turvaamisella. Haastattelussa nostettiin esiin, että tie-, vesi- ja tietoliikenneverkot vaikuttavat ratkaisevasti yritystoiminnan onnistumiseen:

H1: - - Oli se tietoliikennettä, tiestöä mahdollisesti ja mahdollisia vesiosuuskuntia jätevesiosuuskuntia. [K2: Mm] Niin niihin sitten. Koska, kun nää perusasiat on kunnossa, niin sen jälkeen mikä tahansa yritysmuoto siellä haja-asutusalueella rupeaa olemaan mahdollista. - -

Infrastruktuurin lisäksi peruspalvelut esitettiin yritystoiminnan ehdoksi, sillä ilman niitä kunnassa on vaikea elää ja yrittää.

H16: - - Ja tietysti on yks sit kaikin mahdollisin keinoin nii pitäs pyrkiä esimesis nää julkishallinnon palvelut, koulut, postit ja tämmöset nii saada pysymää tuolla haja-asutusalueilla joka on yks edellytys et silloin väki säilyy [K3: Nii] ja kun siellä olis väkee nii silloin siellä myöskin rupeis pikkuhiljaa tulemaan ihmisten mieleen kaikennäköstä, pikku bisneksen tekoa - -

Haastateltavien mukaan yritystoimintaa voidaan myös edistää ja monipuolistaa yritystoiminnalle suotuisalla valtakunnallisen ja EU-tason politiikalla. Tällaisesta politiikasta puhuttiin usein yleisellä tasolla. Esimerkiksi eräs kunnan edustaja puhui valtakunnallisesta politiikasta linjauksina ja virtauksina:

H22: - - Tämäki on semmonen kysymys niin että, sen suuntaviivat niihinän sitte tuota koko maaseudun kehityksen tai kehittämättömydessä niin siihenän vaikuttaa sitte nämä suuret linjaukset ja virtaukset ja mitkä on semmoset tuota ( ) valtiovallan taholla tehdyt tuota ratkaisut ja niihin mutta täällä mitä kentällä tehdään niin [K2: Mm] se on ( ) ( ) puitteissa sitte.

Usein haastateltavat kuitenkin erittelivät, millaista tällainen yritystoiminnalle suotuisa valtakunnallisen ja EU-tason politiikka on. Erityisesti puhuttiin helpotetusta työvoiman palkkauksesta ja kevennetystä verotuksesta.

H13: Siitä tietysti. Kenen pitäs tehdä niin verottajan pitäs tehdä. Keventää tätä yritys, pienyrittäjän verotusta. - -

Lisäksi aineistossa puhuttiin sellaisesta yritystoiminnan edistämisestä ja monipuolistamisesta, joka ei kohdistu pelkästään yritykseen, viljelijään tai yrittämympäristöön. Kuvan 5.1 yläreunaan on sijoitettu hanketoiminta ja verkostoituminen, joilla haastateltavien mukaan on mahdollista vaikuttaa esimerkiksi sekä yritykseen, viljelijään että toimintaympäristöön. Hankkeista puhuttiin aineistossa runsaasti. Hankepuhe jakautui koulutuspuheen kaltaisesti puheeksi hankkeiden järjestämisestä ja hankkeisiin osallistumisesta. Hankkeiden järjestämisestä puhui esimerkiksi eräs kunnan edustaja, kun häneltä kysyttiin, mitä kunnassa oli tehty yritystoiminnan edistämiseksi:

H18: Siellä on joukko hankkeita, jotka on tänään ((huokaus)) maaseutusihteerin tai sanotaa että maaseutuosaaston hallinnoimia. On sellasia jotka toimii niinkun Lipeerin kunnan alueella mutta sitte on myös sellasia jotka toimii... Useemman kunnan alueella ja silloin ne on useimmiten ehkä maaseutukeskuksen tai ProAgria, taittaa se nykyinen nimi olla, heidän hallinnoimia ((huokaus)). Ja ainakin matkailuun liittyen siellä on hanke-toimintaa että tästä matkailusta ... - -

Myös hankkeisiin osallistuminen esitettiin yritystoimintaa edistäväksi ja monipuolistavaksi toiminnaksi. Viljelijät, monialaiset viljelijät ja yrittäjät vastasivat usein ensimmäiseen kysymykseen esittelemällä hankkeita, joihin he ovat osallistuneet:

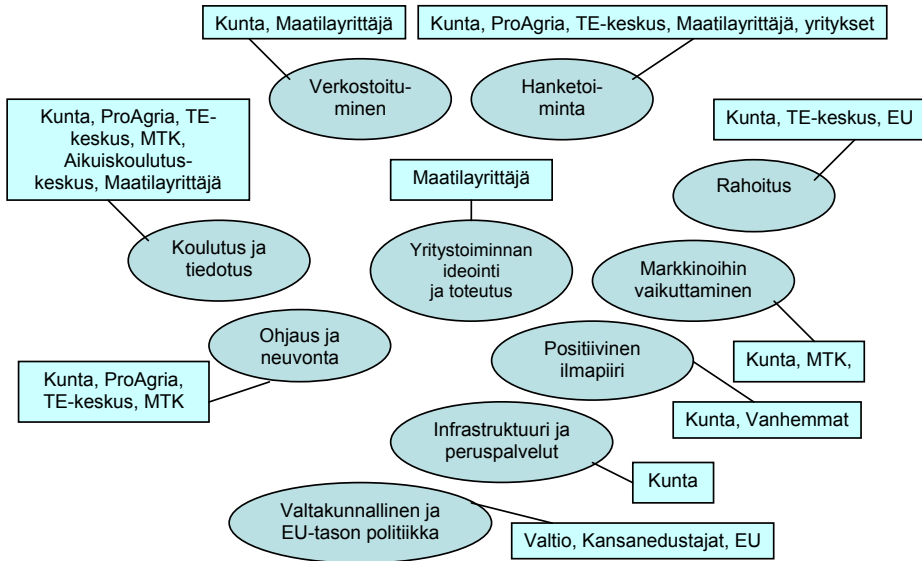
H10: ((Lukee ääneen)) Mitä kunnassanne tai kuntanne alueella tehdään tai on tehty maatiloilla harjotettavan yritystoiminnan edistämiseksi tai monipuolistamiseksi, [K3: Niin just] elikkä nythän myö ollaan tässä, ProAgria jutussa mukana elikkä tää maaseutu, matkailun kehittämisjutussa ja sitten tässä, pyöräilysesteemissä kanssa että meit on, [K3: Ahaa] onko meitä viisköhän kuusko tässon mukana ja meillähän nää mainoksettii yhistäviä yhteinen mainos tehdään, tähän näin ikkeästi ((Ojentaa mainoksen haastattelijalle)).

Verkostoitumisesta yritystoimintaa edistävänä ja monipuolistavana toimintana puhuttiin kahdella tavalla. Yrittäjien ja yritysten yhteistyö ja verkostoituminen esitettiin itsessään yritystoimintaa edistäväksi toiminnaksi. Useammin haastatteluissa kuitenkin puhuttiin verkostoitumisen edistämisestä, ei verkostoitumisesta itsessään. Yritystoimintaa voidaan siis haastateltavien mukaan edistää ja monipuolistaa myös verkostoitumista tukemalla. Esimerkiksi eräs yrittäjä kommentoi:

H14: - - Kunnan pitäis aktiivisesti pyrkiä verkos, - - Pyrkiä silleen että, auttamaan ja tukemaan sitä että nää tota tilat ja yritykset löytäs toisensa ja nää niinku verkostoitus, [K2: Mm] koska mä uskon että se on kaikista paras kaikille. Et tavallaan ne pystys, auttamaan toinen toisiaan. [K2: Joo] Että mun mielestä kunta, kunnan pitäis silleen aktiivisesti järjestää sellasta, niinku, [K2: Mm] mikä se sana nyt on, lobbausta ((nauraa)) [K2: Nii-in?] niin tota totaa ... että sais niinkun, nää toimimaan tiiviimmin yhteen. - -

5.1.2 Monialaistumisen edistäjät

Yritystoiminnan edistämisestä ja monipuolistamisesta ei puhuttu passiivissa. Lisäksi erityisesti toisessa ja neljännessä kysymyksessä kysyttiin toimijoista, jotka haastateltavien mukaan osallistuvat yritystoiminnan edistämiseen ja monipuolistamiseen. Toiminnan lisäksi aineistosta voidaan siis eritellä toimijoita.

Kuva 5.2. Maatilayritysten monialaistumista edistävä toiminta ja toimijat.

Keskeiset toimijat voidaan hahmottaa tarkastelemalla, ketkä mainittiin useimmin kuvassa 5.1 esitetyn toiminnan tekijöiksi. Kuvassa 5.2 on esitetty yritystoimintaa edistävä ja monipuolistava toiminta sekä ne toimijat, jotka esitettiin toiminnan tekijöiksi useiden kysymysten yhteydessä.

Yritystoiminnan ideoijana ja toteuttajana puhuttiin usein maatilayrittäjästä. Ideointiin voidaan tässä sisällyttää myös kysynnän systemaattinen selvittäminen, sillä haastateltavien mukaan eräs tapa löytää liikeidea on tutkia, minkälaisille tuotteille tai palveluille olisi kysyntää. Tällaisen selvityksen tekijäksi ei kuitenkaan esitetty maatilayrittäjää. Vaikka kysyntäselvityksistä puhuttiin aineistossa, eivät haastateltavat tuoneet esiin selkeää käsitystä siitä, kenen tehtävä tällaisten kysyntätutkimusten teko olisi. Usein haastattelussa todettiin, että ”jonkun” tulisi selvittää kysyntää.

Koulutusta ja tiedotusta järjestävinä ja tarjoavina tahoina haastattelussa mainittiin usein kunta, ProAgria-yhtymä, Työvoima- ja elinkeinokeskus (TE-keskus), Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto (MTK) sekä Aikuiskoulutuskeskus. Koska haastattelussa yritystoimintaa edistäväksi ja monipuolistavaksi toiminnaksi esitettiin myös koulutukseen osallistuminen, on ymmärrettävää, että toimijaksi mainittiin tässä yhteydessä myös maatilayrittäjä. Ohjauksen ja neuvonnan tarjoajiksi esitettiin lähinnä kunta, ProAgria, TE-keskus ja MTK.

Puhe verkostoitumisesta jakaantui aineistossa kahdeksi toiminnaksi: verkostoitumiseksi ja verkostoitumisen edistämiseksi. Verkostoitumisesta puhuttaessa

toimijaksi esitettiin maatilayrittäjä, kun taas verkostoitumisen edistäjäksi esitettiin erityisesti kunta. Hankepuhe jakautui koulutuspuheen tavoin puheeksi hankkeiden järjestämisestä ja puheeksi hankkeisiin osallistumisesta. Hankkeiden järjestäjäksi esitettiin usein kunta, ProAgria tai TE-keskus. Hankkeisiin osallistujaksi taas esitettiin maatilayrittäjä tai yritys.

Rahoittajana aineistossa esiintyvät lähinnä kunta, TE-keskus tai EU. Markkinoinhin vaikuttaminen taas esitettiin usein kunnan tai MTK:n toimintana. Infrastruktuurin ja peruspalveluiden turvaajana esiintyi pelkästään kunta. Myös positiivisen ilmapiiriin luominen esitettiin kunnan toiminnaksi, mutta lisäksi se katsottiin myös vanhempien tehtäväksi. Valtakunnallisen ja EU-tason politiikan toimijoina esiintyvät EU, valtio ja kansanedustajat.

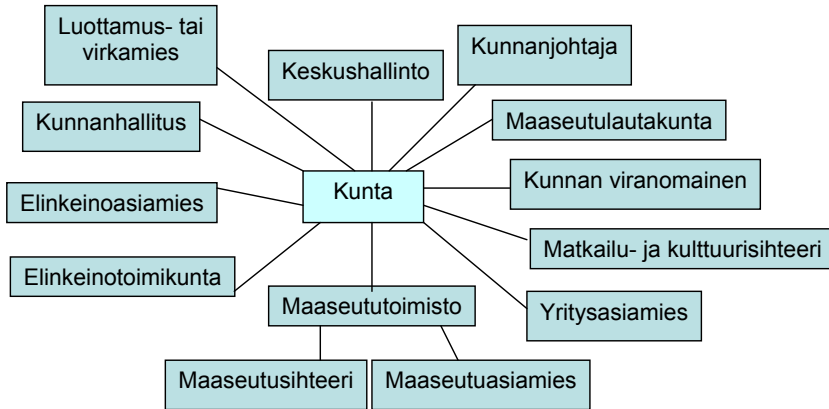
Kuvasta 5.2 nähdään, että kunta esiintyy toimijana yritystoiminnan ideointia ja toteutusta sekä valtakunnallisen ja EU-tason politiikkaa lukuun ottamatta kaikessa muussa toiminnassa. Kunta hahmottuu aineistossa varsin keskeiseksi yritystoiminnan edistäjäksi. Osittain kunnan keskeisyys toimijana saattaa selittyä sillä, että keskustelu ohjattiin alusta alkaen koskemaan juuri kuntatasoa. Toisaalta tämä ei kuitenkaan poistanut mahdollisuutta esimerkiksi ohittaa kunnan merkitystä toimijana. Kunnan lisäksi keskeisiksi toimijoiksi hahmottuvat erityisesti ProAgria, TE-keskus sekä maatilayrittäjä itse³¹.

Kunnasta toimijana puhuttiin aineistossa kahdella tasolla. Haastateltavat puhuivat yleisesti kunnasta toimijana, mutta sen lisäksi he puhuivat kunnan sisällä vaikuttavista toimijoista. Kuvasta 5.3 nähdään, kuinka haastateltavien puheessa kunta yleisenä toimijana jakaantui useiksi kunnan sisäisiksi toimijoiksi. Aineistossa keskeisiksi kunnan sisäisiksi toimijoiksi nostettiin erityisesti maaseututoimisto, maaseutusihiteeri, kunnanjohtaja sekä elinkeinoasiamies. Näiden toimijoiden lisäksi haastatteluissa toimijoiksi mainittiin maaseutuasiamies, yritysasiamies, matkailu- ja kulttuurisihiteeri, kunnan viranomainen, maaseutulautakunta, kunnan keskushallinto, luottamusmies, virkamies, kunnanhallitus sekä elinkeinotoimikunta.

Kuvista 5.2 ja 5.3 ei kuitenkaan vielä käy esiin, että haastateltavat mainitsivat varsin monia tahoja yritystoiminnan edistäjinä ja monipuolistajina. Kuvassa 5.2 esitetään vain aineistossa useimmin mainitut toimijat ja kuvassa 5.3 vain kunnan sisäiset toimijat. Näiden lisäksi haastateltavat toivat esiin lukuisia muita toimijoita. Kuvassa 5.4 esitetään kaikki toimijat, jotka haastateltavat tavalla tai toisella liittivät yritystoiminnan edistämiseen ja monipuolistamiseen. Kuvan keskiöön on sijoitettu aineistossa keskeisiksi toimijoiksi hahmottuvat maatilayrittäjä,

---

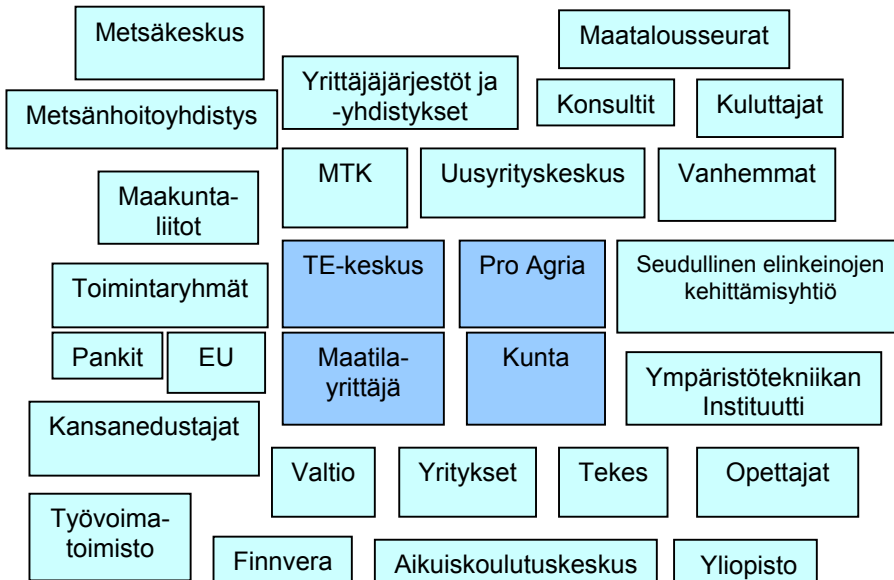
³¹ Kuvasta 5.2 nähdään, että myös MTK toimijana nostettiin esiin useiden kysymysten yhteydessä. MTK toimijana ei kuitenkaan esiintynyt puheessa läheskään yhtä usein ja monipuolisesti kuin nyt keskeisiksi toimijoiksi nostetut kunta, ProAgria, TE-keskus ja maatilayrittäjä.

Kuva 5.3. Kunnan toimijat.

kunta, TE-keskus ja ProAgria. Näiden ympärille kerääntyy kuitenkin laaja joukko muita toimijoita sekä julkiselta, yksityiseltä että kolmannelta sektorilta.

Valtion omistama erityisrahoitusyhtiö Finnvera, pankit sekä tutkimus- ja tuotekehittelyprojekteja rahoittava ja aktivoiva Tekes esitettiin aineistossa lähinnä rahoittajiksi. Markkinoihin vaikuttajina puhuttiin esimerkiksi kunnan alueella toimivista yrityksistä, kuluttajista sekä järjestöistä ja yhdistyksistä. Positiivisen ilmapiirin luomiseen liitettiin kunnan ja vanhempien lisäksi myös opettajat. Ku-

Kuva 5.4. Maatilayritysten monialaistumista edistävät toimijat.

vassa 5.2 esitettyjen toimijoiden lisäksi ohjausta ja neuvontaa tarjoaviksi tahoiksi aineistossa mainittiin myös konsultit, Uusyrittäjäkeskus sekä maatalousseurat.

Hankkeisiin liitettiin aineistossa useita toimijoita. Kuvassa 5.2 esiteltyjen toimijoiden lisäksi hanketoimijoiksi esitettiin mm. toimintaryhmät, seudullinen elinkeinojen kehittämissyhtiö³², yrittäjäyhdistys, työvoimatoimisto, konsultit, yliopistot, Metsäkeskus sekä Ympäristötekniikan instituutti, joka tuottaa tutkimusta ja kehittämisspalveluita ympäristö-, puu- ja elintarviketeknologian aloilla. Maakuntaliitot ja Metsänhoitoyhdistys yhdistettiin yritystoiminnan edistämiseen ja monipuolistamiseen, mutta haastateltavat eivät tarkemmin tuoneet esiin, millä tavoin ne edistävät yritystoimintaa.

5.2 Kehittämistoimintojen ja toteuttajien arvottamisesta

Edellä yksilöhaastatteluaineistoa on tarkasteltu kokonaisuutena kuvailevasta näkökulmasta, jolloin puheeseen sisältyvää arvottamista ei ole huomioitu. Haastattelut eivät kuitenkaan olleet pelkästään toiminnan ja toimijoiden neutraalia listaamista. Aineistossa sekä toimintaa että toimijoita arvotettiin ja suhteutettiin toisiinsa. Esimerkiksi kolmannessa kysymyksessä haastateltavilta kysyttiin, mitä kunnissa pitäisi tehdä yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi. Tällaiseen kysymykseen vastaaminen vaatii toiminnan arvottamista. Vastauksia kysymykseen, mitä kunnissa pitäisi tehdä, voidaan tulkita esimerkiksi haastateltavien yritystoiminnan edistämiseen ja monipuolistamiseen liittäminä odotuksina.

Kun toimintaan kohdistettuja odotuksia tarkastellaan tarkemmin, löydetään kolmenlaista arvottamista. Ensinnäkin haastatteluissa esitetään, että jotain toimintaa pitäisi tehdä tai ei pitäisi tehdä. Tällöin kyseinen toiminta arvotetaan esimerkiksi toimivaksi tai toimimattomaksi tavaksi edistää ja monipuolistaa yritystoimintaa. Toiseksi haastatteluissa esitetään, että kunnan alueella parhaillaan tapahtuvaa toimintaa tulisi muuttaa tai ei tulisi muuttaa. Tällöin kunnissa tapahtuvaa toimintaa arvotetaan joko sen laadun tai sen määrän suhteen. Toiminta kunnissa esitetään esimerkiksi riittäväksi tai liian vähäiseksi, hyvin tai huonosti toteutetuksi. Kolmanneksi haastatteluissa toimintaan liitetään toimijoita, joita myös arvotetaan. Toimijoihin kohdistetaan toiminnan tavoin odotuksia. Neljännessä kysymyksessä haastateltavia pyydettiin erikseen kertomaan toimijoihin kohdistuvista odotuksistaan. Tarkastelemme näitä toimintaan kohdistettujen odotusten yhteydessä.

---

³² Seudullisella elinkeinojen kehittämissyhtiöllä viitataan tässä yhteydessä Joensuun seudun kehittämissyhtiöön (Josek). Mikkelin seudun elinkeinoyhtiö (Miset) on perustettu aineiston keräämisen jälkeen.

Aineistossa maatilayritysten monialaistumista edistäväksi mainitut toiminnot on jäsennetty aiemmin kuvassa 5.1. Seuraavassa tarkastelussa noudatamme tätä jäsennyttä.

5.2.1 Hankkeet

Hankkeista puhutaan haastatteluissa paljon. Osassa puheenvuoroja ne mainitaan toiminnaksi, jota kunnissa pitäisi tehdä maatalojen yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi. Näissä kommentteissa hankkeita arvotetaan myönteisesti hyvin toimivina yritystoiminnan edistäjinä ja monipuolistajina. Kolmannen kysymyksen yhteydessä eräs yrittäjä kommentoi:

H15: -- Ihan tämmöinen joku yhteinen yhteinen tuota, projekti jonka puitteissa tätä asiaa lähettäis kehittämää ja tavallaa tätä aktiivisuutta sehän on taas sitte sitä että, sitä tiloilta lähtevää aktiivisuutta ni sitä sitä niinku viri-virittämää ja lisäämää.

Edellisessä kommentissa näkyy hanketoiminnan myönteinen arvottaminen. Hankkeella voidaan lisätä yrittäjien aktiivisuutta, mikä puolestaan nähdään tärkeänä yritystoiminnan edistämiskeinona. Tämä myös eksplikoitiin aineistossa:

H23: -- Mää niinkun. [K1: Aivan] Aivan niinkun ehdottomana nään sen hanketoiminnan kyllä että. [K1: Kyllä] Se on se on hyvä ja tärkeä työkalu että. --

Hankkeista kuitenkin puhuttiin varsin vähän kolmannen kysymyksen yhteydessä. Tämä on kiinnostavaa, koska hankepuhetta esiintyi paljon ensimmäisen ja toisen kysymyksen yhteydessä. Useiden haastateltavien mukaan hankkeita tehdään paljon, mutta vain harva mainitsi, että niitä myös pitäisi tehdä. Mahdollinen selitys tälle on, että aineistossa hanketoimintaa arvotetaan myös kielteisesti, esimerkiksi toteamalla, että toteutetut hankkeet eivät ole onnistuneet edistämään ja monipuolistamaan yritystoimintaa. Erityisesti ongelmaksi esitetään pitkäaikaisten tulosten puute. Eräs viljelijä kommentoi kunnassa tehtyä hanketta seuraavasti:

H1: Ei, kun minust se on hyvä esimerkki kun näissä on ollu näissä erilaisissa projekteissa mukana ja päässy niitä seuraamaan niin, tossa Uudellamaalla oli tämmöinen Herkkupisteyrittäjät osuuskunta, se toimi aika hyvin niin kauan kun se oli tota hankkeena, mut kun se jäi itsenäiseks osuuskunnaks niin se pikkuhiljaa näivetty. [K2: Joo] Eli ((huokaa)) ei tarvi mennä Etelä-Savoon otetaan tämmönen ((huokaa)) eteläsavolainen tilatuotehanke, jossa oli mahdollisuus (kunnia) olla mukana jossa, jo silloin kun sitä hanketta veettiin niin, puhuin siitä että tälle asialle pitäis tehdä nyt se jatko valmiiks, [K2: Mm] mutta, se ei koskaan syntyny. Saatiin kyllä

synnetyttyä tämmönen eteläsavolainen tilatuotemerkki, [K2: Mm] ja se olis pitäny lanseerata, mut siinä vaiheessa tulikin jo sitte hankevetäjälle kiire ettimään uutta hanketta [K2: Mm] ja loppuraportin tekemiseen ja se homma kuivu siihen.

Tässä kommentissa kritisoidaan erästä toteutettua hanketta. Toisaalta kommentissa voidaan nähdä yleistä hankemuotoisen toiminnan kritiikkiä. Kaikki hankkeet ovat kestoltaan rajattuja, ja niiden päätyttyä hankkeessa työskennelleet ihmiset siirtyvät muihin tehtäviin. Onnistuneidenkin projektien päätyminen on ongelmallista, jos samalla projektin synnyttämä tuki tai toiminta loppuu, eikä syntyneitä vajetta pystytä paikkamaan (Rantala & Sulkunen 2006, s. 70). Edellä esitetyn viljelijän puheesta voisi tehdä tulkinnan, että hänen mukaansa hankemuotoinen toiminta ei yleensä ole toimivaa yritystoiminnan edistämässä ja monipuolistamisessa.

Hankkeet esitettiin vain harvoin toiminnaksi, jota kunnissa pitäisi tehdä. Tästä syystä aineistossa myös harvoin esitettiin, että tietyn toimijan pitäisi tehdä hankkeita. Sen sijaan ensimmäisten kysymysten yhteydessä ilmaistiin odotuksia siitä, kenen pitäisi tehdä hanketoimintaa nykyistä paremmin. Ensinnäkin kritiikkiä kohdistettiin yleensä hankkeiden järjestäjiin. Hanketoimintaa kritisoitiin siitä, että osa hankkeista hyödyttää vain järjestäjiä:

H1: No ((ähkäisee)) jotenki vähän tuntuu siltä että tänä päivänä se tuppaa olemaan se, kun se on se tämä, kaikenkirottu hanketoiminta ((naurahtaa)) niin. [K2: Mmm] Se on nyt se ainut, millä nyt tää homma niinkun menee eteenpäin, millä asioita viedään eteenpäin, [K2: Mmm] että eihän siellä niinkun ... eihän siellä välttämättä oikeestaan mitään muuta tehäkään kun näitä hankkeita. [K2: Mm mm] Ja, mä olen nyt sitte pikkusen ruvennu vähän skeptiseks niiden suhteen että, osa, ei toki kaikki eikä edes merkittävä osa mutta, väistämättäkin niin uskaltaisko sanoa että kolmannes on semmosia hankkeita jotka tehdään vaan niiden organisaation ylläpitämiseksi eikä niinkään asiakkaiden takia.

Kritiikki kohdistettiin lähinnä hankkeiden järjestäjien motiiveihin. Hankkeita pitäisi haastateltavien mukaan järjestää yritystoiminnan edistämiseksi, ei järjestäjien tuloja turvaamaan. Tällainen odotus näkyi esimerkiksi monialaisen viljelijän puheessa:

H7: -- Mie muistan yhen tappauksen, se oli, se selevitti jottain näitä just näitä niinkun tätä tätä ... jotta missä nää, mitä jatkosuunnitelmia on maataloilla jotka on luopumassa karjasta tai muuta, koitti selvittää, jotta mitenkä ne sitte selviää ja tuota mitenkä sitä vois kehittää ja muuta. Niin se jätkä pyöri siellä tiloilla, sillä oli joku vajaa kolomesattoo tilloo missä sen piti käyä ne tilat, ne kohdetilat, saanu varmaan sattooaa käytyy niistä,

ja tuota, sitte se tutkimus jäi ihan puutteelliseksi mutta hirveet rahat veti kato siitä, se oli ihan mieletön tuntipalkka millä se teki sitä hommoo. [K2: Mmm] Käytännössä otti rahat ja naureskeli ompelelle rahhoo ja muuta, semmonen pitäs niinku semmonen ... oikeesti siitä hommasta kiinnostunut olla ja, mutta mistäpä näitä nykyisin, kyllähän niitä jostain löytyy. En tiiä. Mutta kun, sitä niinku semmossiin hommiin ne suapi sitä rahhoo ja ne on hirmu hyvin osovat perustella ja ne suapi sitä rahhoo siihen tutkimukseen jotta se tuntuu se raha olevan se, pitäs olla joku jolla olis joku muu motivaatio tehdä sitä hommoo ku se raha. [K2: Mm] Miulle vaan jäi semmonen kuva, jotta ne on ne Liider, Liiderhommat, niin ne on just jotta sieltä kyllä otetaan ne rahat mutta mittään ei tapahu. - -

Luottamus hankkeen toimijoiden välillä esitetään usein tehokkaan ja onnistuneen hanketoiminnan keskeiseksi piirteeksi (Hyyryläinen & Rannikko 2000; Moseley 2003). Haastattelussa hanketoiminnan kielteisessä arvottamisessa näkyy hanketoimijoihin kohdistettu epäluottamus, jota perustellaan hanketoiminnan tehottomuudella tai epäonnistumisella. Hanketoiminnan tehottomuus on siis mahdollista esittää sekä hanketoimijoihin kohdistuvan epäluottamuksen syyksi että seuraukseksi.

Hanketoimijoista puhuttaessa odotuksia kohdistettiin usein kuntaan. Erityisesti mäntyharjulaiset korostivat, että vaikka kunta on osallistunut aktiivisesti matkailuhankkeisiin, tulisi sen edistää ja monipuolistaa yritystoimintaa myös muilla tavoin:

H16: Jos lähetään ihan et mitä yhteiskunta on taikka meillä kunta on tehny [K3: Joo] niin ei se oikeestaa oo muuta tehny kun tota mökkimatkailua, matkailun tiimoilta on toimittu. [K3: Joo] Et se on niinku, ollu oikeestaa ainoa siel on näitä matkailunedistämisprojekteja sun muita ollu - -

H8: No ainut mikä noin sen verran täytyy kyllä sanoa että, kunta on ollu näissä mökkiprojekteissa - - Nii mökkiläisten kanssa non, niille puolelle se on mut et, niin sanotusti tälle perusmaatalouspuoleen tai tälläselle, sivuelinkeino, jos ei oteta pelkästään mökkejä huomioon ni, liian vähä on tehny.

5.2.2 Verkostoituminen

Verkoston ja verkostoitumisen myönteisyyttä ja tärkeyttä on korostettu niin paljon, että ne koettiin termeinä kuluneiksi jo 2000-luvun vaihteessa (esim. Hyyryläinen & Kangaspunta 1999, s. 9). Myönteisyys ja tärkeys näkyvät myös haastatteluaineistossa: verkostoitumista arvotettiin poikkeuksetta myönteisesti, eikä sen toimivuutta yritystoiminnan edistämisessä ja monipuolistamisessa kyseenalaistanut kukaan. Eräs kunnan edustaja tosin toi esiin, että verkostoitumista olisi mahdollista arvottaa myös kielteisesti:

H19: - - Vaikka monelle se verkottumine on jo, yhtä suuri kirosana ku projekti.

Tällaista kielteistä arvottamista ei kuitenkaan aineistossa esitetty, vaikka sen mahdollisuus tunnistettiin. Verkostoitumisesta puhuttiin erityisesti jälkimmäisten kysymysten kohdalla, kun haastateltavat kertoivat, mitä kunnissa pitäisi tehdä yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi. Ensimmäisten kysymysten kohdalla taas verkostoituminen mainittiin vain muutamia kertoja. Aineistossa siis puhuttiin vähän kunnissa jo tapahtuneesta verkostoitumisesta. Kun siitä puhuttiin, oli verkostoitumisen arvottaminen myönteistä: sillä on kunnissa onnistuneesti edistetty ja monipuolistettu yritystoimintaa. Esimerkiksi eräs monialainen viljelijä kertoi toteutetusta hankkeesta, jolla verkostoitumista on edistetty:

H11: - - Ja tätä verkostoitumista ollaan edistetty just näillä hankkeilla. Ja sitä varmasti pitää jatkaa edelleenkin että nää, yrittäjät tuntee toistensa palvelut ja niitä sitten käyttää ristiin että.

Verkostoitumiseen ja sen edistämiseen kohdistettiin selkeästi odotuksia. Toimijoista nämä odotukset kohdistettiin erityisesti maatilayrittäjiin itseensä ja kuntaan. Eräs kunnan edustaja kohdisti odotuksen verkostoitumisesta yrittäjiin:

H19: Tietysti on myöskin niin että... että näitten tuota, vuoropuhelujen käyminen pitäis olla, tavallaan molempisuuntasta sillä tavalla että myöskin näitten maaseutuyrittäjien... pitäis pystyä... miettimää sitte näitä niin sanottuja yhteistyöverkostoja koska Mäntyharju, kunnan näkökulmasta joka seki tuli tossa jo aikasemmin todettua niin, tää vapaa-ajan asuminen ja vapaa-ajanvietto yleensä tällä seuduin, [K3: Mm] tulee varmasti vaan lisääntyä.

Odotukset verkostoitumisen edistämisestä taas kohdistettiin lähinnä kuntaan. Erään viljelijän mukaan:

H2: - - Mutta jos lähdetään taas siitä mihin äsken jäätiin ni se tavallaan tämä maaseutuun liittyvä yrittäjäverkos(toituminen) ja niin pois päin ni siinä tietysti on kunnan jäsenistä ( ) tavallaan muuttaminen ihan selkeästi ni se, keiden se pitäisi tehdä nii se tarkoittaa silloin kunnan luottamus- ja virkamiesjohtoa. - -

5.2.3 Yritystoiminnan ideointi ja toteutus

Yritystoiminnan ideointi ja toteutus esitettiin aineistossa usein tärkeimmäksi ja ensisijaiseksi toiminnaksi yritystoiminnan edistämisessä ja monipuolistamisessa. Ideointi ja toteutus esitettiin toiminnaksi, jota kunnissa pitäisi tehdä. Esimerkiksi erään kunnan edustajan mukaan:

H20: -- Monipuolistamiseen tietyllä tavalla tietysti ... tärkeä kohderyhmä on ne itse maatilayrittäjät. Et minkälaisia näkymiä heillä on että he myös olisivat aloitteellisia ja myös ihan luovia ratkasujaki toisivat esille ja pohdittavaks että voisko tämä olla sellanen juttu jota voitais lähteä viemään.
--

Kukaan haastateltavista ei kyseenalaistanut ideoinnin ja toteutuksen tärkeää merkitystä yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamisessa. Puheessa varsin usein korostettiin paikallisten viljelijöiden innovatiivisuutta ja kykyä toteuttaa kehitetyt yritysajat.

H15: -- Mut että ehkä vieläki haluan korostaa että, kun aatella että on synnytetty tämmösiä koneketjuja kaikkia tämmösiä muita ni kyllähä hyvin pitkälti todellaki on lähtenyt siitä että varsinki nuoret ni ne tänä päivänä ajattelee että millä tässä nyt pärjää ja muodostetaan sitte mikä on hirveen järkevää että sanotaan että joku tila joka on luopunu maidontuotannosta ni mahdollisesti rupee niitä hiehoja kasvattamaan ja luovuttaa niitä taas sitte sinne lypsykarjatilalle ja [K3: Joo] tämmöstä keskittymistä että, ja se ehkä on, sanotaan näi että ... yks tärkeä tekijähä tässä varmaa oliski se että mites saada se aktiivisuus vielä sielä ((naurahtaa)) alkupäässä herätettyä että koska sieltähä se kuitenkin pitää lähteä että nää sitte nää muut tahot ni ne on, antaa neuvoja ja tukee sitä ja ja muuten mutta tavallaan se on lähetävä se alku sieltä jokaisen omasta, ((hymähdys)) omasta ajatuksesta ja sillohan se on niinku kaikkein parhaimmalla pohjalla myöski.

Edellä esitetyssä puheessa odotukset yritystoiminnan ideoinnista ja toteutuksesta kohdistetaan ensisijaisesti yrittäjään. Tällaisessa kommentoinnissa voi nähdä viitteitä monialaistumisen yhdistämisestä innovaatiotoimintaan (ks. Nordic Innovation Centre 2005). Maaseudun innovatiivisuudessa on perinteisesti korostunut juuri yrittäjän henkilökohtainen rooli (Alarinta 1999, s. 84). Myös haastateltavien kommentoissa ulkopuolisten tahojen tehtäväksi esitetään lähinnä innovatiivisen yrittäjän tukeminen.

Odotuksia kohdistetaan aineistossa kuitenkin myös ulkopuolisten tahojen tekemään ideointiin. Kysyttäessä, mitä kunnissa pitäisi tehdä yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi, haastateltavat puhuivat myös kysynnän systemaattisesta selvittämisestä ja siihen vastaamisesta. Kysynnän selvittäminen toimii tällöin yritystoiminnan ideointina. Odotus kysynnän selvittämisestä ei kuitenkaan kohdistu selkeästi yhteenkään toimijaan. Usein aineistossa puhutaan passiivissa tai esitetään, että ”jonkun” pitäisi selvittää kysyntää. Eräs monialainen viljelijä ehdotti haastattelijana olleelle tutkijalle, että tämä selvittäisi yritysideoita:

H10: Et täähä tuli heti vaa mieleen että kun, Suomessaha on paljo näitä kaiken näkösiä maatiloja, ni hakee niistä, mitkä niinku käy kaupaks, et mitkä on

hyviä ideoita, et kannattas vähän tehdä tämmöstä kyselyä, netistä esimerkiksi pystys [K3: Joo] löytää et mikä on ja tota hyvä, ja tähän vois iha vaikka jonku ihmisen, joka haluis tehdä esimerkiksi just joku oppilastyönä joka tekee tämmöstä tutkimusta, [K3: Joo] elikkä tuota niin löytys sieltä niitä, yritystoimintaa edistäviä tai monipuolisia, ideoita. [K3: Mm] Mun mielestä kunnan, ukkeleilla, mummeleilla ei varmasti oo aikaa eikä varmaan kiinnostustakkaa tähä hommaan mutta kellä olis tää olis ihan, eiks kuulostas iha hyvältä. [K3: Mm-m] Esimerkiks vaikka, sinä ((naurahdus)). [K3: ((nauraa))] Siitä ((naurahdus)), nuori mies on paljo aikaa ni otat vaan kuule netin ja ossaat varmasti pyöritellä ja kattomaa eli mitä siellä on, ja, tehdä vaikka niinkun, soitto sinne esimerkiksi ja kysellä että, [K3: Joo-o] mitenkä paljo käy asioita tekkee tällästä tutkimusta tai sitte vaan ihan, kättelemalla sieltä, ettei [K3: Joo] ketää tartte häirihtemää ruveta, siellä saattas löytyy semmosii pointteja, et mitkä vois aika tärppäviä.

Ulkopuolisten henkilöiden tekemää yritystoiminnan ideointia kuitenkin myös vastustettiin. Haastatteluissa tuotiin usein esiin myös, että ulkopuoliset eivät ideointia tee, eivätkä he sitä voisikaan tehdä. Yritystoiminnan ideointia ja toteuttamista korostetaan tällöin viljelijän itsensä tehtävänä:

H17: - - Elikkä se, [K1: Joo] on sitä että, ensinnäkin pitäis olla maatalous-ihmisellä olla halu. Ryhtyä ja sitte. Mahdollisesti miettiä erilaisia liikeideoita ja sitte ulkopuolisen tehtävä on ohjata se, esimerkiksi kunnat. Elinkeinoasiamiehen tehtävä on ohjata se oikeelle polulle mistä se saa sen hommansa käyntiin ja. Mahdollisesti vähä rahotusta jos tarttee ja. Niin edelleen. Niin. Siihen liiketoimintaan. Ei me voija sanoa täältä esimerkiksi kunnasta että. Rupee sä yrittään tota tai tota tai tota. [K1: Mmm] Et kyl se pitää olla niinku iteltä. Iteltä se juttu. - -

H14: - - Mä luulen et se pitää niinku omasta, [K2: Niin] päästä lähtee ne ideat ... enkä mä usko sitäkään että kukaan tavallaan ((Pitkä tauko)) et tekis, keksis sulle et mitä sä voisit monipuolisemmin toimia. [K2: Mm] Mä uskon sen että, et sekin on omasta itsestään kiinni.

5.2.4 Koulutus ja tiedottaminen

Koulutuksen ja tiedotuksen merkitystä ei kyseenalaistanut kukaan haastateltavista, ja se esitettiin toimivaksi tavaksi, jolla yritystoimintaa tulisi edistää ja monipuolistaa:

H23: *Kyllähän se koulutus motivoi ihmisiä ja, jos sitä on sopivasti tarjolla niin kyllä se ois yks yks väline ((yritystoiminnan edistämiseen)). - -*

Koulutuksesta puhuttiin läpi aineiston, joten se esitettiin myös toiminnaksi, jota kunnissa tehdään. Haastateltavien odotukset kohdistuivat lähinnä parhailaan toteutettavan koulutuksen parantamiseen. Odotukset eivät kohdistuneet niinkään koulutuksen määrän lisäämiseen, vaan sen sisällön parantamiseen. Haastateltavat toivat esiin, että koulutusta on tarjolla riittävästi, mutta koulutuksen ajanmukaisuuteen ja yrittäjätaitojen opettamiseen tulisi tulevaisuudessa kiinnittää enemmän huomiota.

Odotuksia koulutuksen tarjoamisesta ja sen sisällön parantamisesta ei kohdistettu selkeästi tiettyyn toimijaan. Sen sijaan viljelijän odotettiin itse hakeutuvan koulutukseen. Haastatteluissa tuotiin esiin, että koulutusta on kunnissa tarjolla, mutta on viljelijän osallistumishalukkuudesta kiinni, onko tarjotulla koulutuksella mahdollisuutta edistää ja monipuolistaa yritystoimintaa:

H22: - - Koulutusta on kyllä tänä päivänä monenmoista tarjolla [K2: Mm] vaan tuota (jos siitä vain on) kiinnostunut - -

H9: - - Kokonaisuutena niin kyllä se on ihan kunnalle annettava yheksän ja puoli pistettä. - - Että se on jo viljelijäyrittäjien omassa aktiivisuudessa. [K1: Just] Jos ei hommat sillä puolen pyöri. Ja kunnastaki esimerkiks soitetaan joihinki koulutustilaisuuksiin jos ei oo tulijoita niin nehän ottaa puhelinkontaktin. Vaikka on tietoa [K1: Jaa] ollu lehdessä, on tullu kirjeitä. [K1: Ai] Siis informaatiota kyllä jaetaan ja on [K1: Just] varmasti viljelijät tietosia että. - -

5.2.5 Ohjaus ja neuvonta

Haastateltavat olivat yksimielisiä siitä, että koulutuksen ja tiedotuksen lisäksi yrittäjiä ohjaamalla ja neuvomalla on mahdollista edistää ja monipuolistaa yritystoimintaa. Koulutuksen ja tiedotuksen tavoin ohjauksesta ja neuvonnasta puhuttiin läpi aineiston. Ohjaus ja neuvonta esitettiin haastatteluissa sekä toiminnaksi, jota pitäisi tehdä, että toiminnaksi, jota tehdään. Haastateltavien mukaan kunnissa yrittäjille on tarjolla erilaisia ohjaus- ja neuvontapalveluja. Järjestettyyn neuvontaan kuitenkin suhtauduttiin myös kriittisesti. Sekä järjestetyn ohjauksen määrää että laatua arvotettiin myös kielteisesti. Odotuksia kohdistettiin siis myös kunnissa toteutetun ohjauksen ja neuvonnan lisäämiseen ja parantamiseen.

Maatilayrittäjien ohjaajiksi ja neuvojiksi esitettiin yleensä kunta, ProAgria, TE-keskus tai MTK. Näistä toimijoista eniten kritiikkiä kohdistettiin kuntaan. Haastateltavien mukaan kunnalla on liian vähän henkilöstöä, ja tästä johtuen kunnan työntekijöillä ei ole riittävästi resursseja ohjata ja neuvoa yrittäjiä. Tällaista kommentointia esittivät viljelijöiden lisäksi myös osa kunnan edustajista. Seuraavista kommenteista ensimmäinen on monialaisen viljelijän, toinen taas kunnan edustajan kommentti:

H6: *Hmm. Joo ... Mitähän sitä nyt sit pitää. Kai ne nyt, tietysti siellä kunnassaki vois olla aktiivisempia et ne on vähä, ottas aina yhteyksiä sieltä ja tota. Olis joku semmonen päätoiminen joka keskittys siihen mutta tota. Tuntuu että niilläkin on niin kiireistä siellä toiminta ettei ne. [K1: Just] Välttämättä tota. Jotain tarttis tehdä.*

H23: *- - Kyllähän sitä aikaa pitäis olla. Enemmän ja enemmän. Juuri siten et vois sitten käydä ihan tuota. Kuulustelemassa ja keskustelemassa aina yrittäjien kans että missä mennään ja. Mitä pitäis tehdä että. Mää sitä niinkun jää aina kaipaamaan että kun, ei yksinkertaisesti rahkeet ei ennä, riitä hyvin harvoin on semmoseen aikaa ja. - -*

5.2.6 Rahoitus

Yritysten ja kehittämishankkeiden rahoittaminen esitetään haastatteluissa toiminnaksi, jota kunnissa pitäisi tehdä yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi. Rahoituksen edesauttamisen merkitystä ei haastatteluissa kyseenalaistettu. Esimerkiksi erilaiset yritystuet esitettiin tärkeiksi yritystoiminnan edistämisen ja monipuolistamisen kannalta:

H11: *- - Et kylhän nää EU-tuet nykyään ratkasee, ja investointituet on kyllä tukenu tätä mökkimatkailun kehittymistä Mäntyharjussa. - -*

Rahoituksesta puhuttiin läpi aineiston, joten siitä puhuttiin myös toimintana, jota kunnissa tehdään. Kunnissa tehtyä rahoitustoimintaa arvotettiin kuitenkin myös kielteisesti. Osa haastateltavista toi esiin, ettei rahoitusta kunnissa jaeta tällä hetkellä järkevästi tai reilusti. Näissä kommentteissa odotuksia kohdistettiin rahoituksen jakamisperusteiden muutoksiin:

H5b: *Niin ja sitte toinen juttu että tuota. Jossain vaihees tuntuu et järki käteen siinä mitä rahotetaan. Tuntuu semmonen että realistinen joku. Juttu. Niin tuota. Sille ei anneta mitään toiveita eikä rahoteta. Mut sit jos se on joku täysin ihan hullu homma että. [K1: Ai] Summat jotai ihan älyttömiä. Tota siis se ajatus tai siis tämmönen idea on, semmonen täysin järjetön niin sille saa.*

H14: *- - Ja ehkä se että, enemmän myös tukea tälläisiä pieniä, just maatiloja, tämmösiä paikkoja ku me ollaan ja sitte just näitä tämmösiä, jotka tuottaa jotain tuotteita näillä tiloillaan. [K2: Mm] Että tota se kyllä täytyy sanoa Mäntyharjasta että Mäntyharjun tuki menee aika pitkälle tohon taidekeskus Salmelaan. [K2: Ai jaa] Että me muut varmaan saahaan, aika paljon kaivaa omasta takataskusta sitte meidän omal et silleen et mä luulen että Salmela, tai sitten he osaa pyytää sitä tukee enemmän. [K2: Joo joo] Ja tälleen näin. Mutta että aktiivisemmin tukea myös näitä muita. - -*

Haastateltavien puheessa rahoittajina esiintyivät yleensä kunta, TE-keskus ja EU. Toimijoina TE-keskus ja EU linkittyvät yhteen, sillä TE-keskus on merkittävä EU-rahoituksen myöntäjä. Näiden kahden toimijan odotettiin lähinnä jatkavan rahoitustoimintaansa entiseen tapaan. Kunnan rahoitustoimintaan taas kohdistettiin myös odotuksia muutoksesta. Kunnan resurssit esitettiin vähäisiksi. Osa haastateltavista toi esiin, että kunnan pitäisi tulevaisuudessa varautua paremmin yritystoiminnan rahoitukseen:

H8b: Nii ja kunnan pitäis saaha, pussinsa vähän pullommallee että [H8a: Nii] jos kaikessa sanotaa et säästetään, ni eihän mikään kehity.

5.2.7 Markkinoihin vaikuttaminen

Markkinoihin vaikuttamiseen kohdistetaan aineistossa paljon odotuksia. Kysyttäessä, mitä kunnassa pitäisi tehdä yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi, usea haastateltava puhuu mainostamisesta ja oman alueen yrittäjien tuotteiden suosimisesta. Markkinoihin vaikuttamisen merkitystä ei haastattelussa kyseenalaisteta. Se nähdään yksimielisesti tärkeäksi tavaksi edistää ja monipuolistaa yritystoimintaa:

H10: No esimes mainontaha on hirveen tärkeä yks vaikeempia asioita.

Markkinoihin vaikuttamisesta puhutaan läpi aineiston, mutta erityisesti sitä korostetaan kolmannen kysymyksen kohdalla. Haastateltavien mukaan kunnissa on markkinoitu yrityksiä, ja tätä arvotetaan myönteisesti. Markkinointia pitäisi kuitenkin tehdä tulevaisuudessa enemmän. Mainostamisen lisäksi odotuksia kohdistetaan oman alueen tuotteiden suosimiseen. Haastateltavien mukaan paikallisten kauppiaiden tulisi suosia valikoimissaan oman alueensa tuotteita, kuluttajien tulisi suosia niitä hankinnoissaan ja kuntien ja paikallisten yritysten tulisi toiminnassaan suosia niitä. Erään yrittäjän mukaan paikallisia tuotteita suositaan jo jonkun verran, mutta ei riittävästi:

H16: -- Kyllähän nyt se on ihan selvä jos meillä esimerkiks nyt vaikka se juustola otetaa nii, paikalliset yritykset jonkun verran on omissa tilaisuuksissa ni käyttäny, niiden tuotteita. [K3: Joo] Ja esimerkiks Salmelassa ni on ollu viime kesän, tänä kesänä on, paikkakunnan tuotteet siinä, nimenomaan ( ) on viinitilalta viiniä [K3: Joo] on juustot on leipää, elikkä näitä pystys hyödyntämään sitte... Taikka niitähän hyödynnetäänki ei siinä mielessä mut et se vois olla niinku voimakkaammin vielä - -

Odotukset markkinoihin vaikuttamisesta kohdistuvat lähinnä kuntaan ja viljelijöihin. Kunnan odotettiin osallistuvan enemmän oman alueensa yritysten markkinointiin ja suosivan enemmän omien yrittäjiensä tuotteita. Odotuksia kuitenkin kohdistettiin myös juuri viljelijöihin, joiden puolestaan odotettiin

opettelevan markkinointia ja panostavan siihen enemmän. Erimerkiksi erään kunnan edustajan mukaan:

H22: - - Niin se on niinkö ( ) sitte tämmösille pienille jos nyt sivutoimisille yrityksille niin yks semmonen kynnyshän on se että miten kohtuullisilla kustannuksilla sinne markkinoille pääsee, [K2: Mm] koska oman alueen väestöpohja on suhteellisen pieni. - - Niin, markkinakanavien luominen ja löytäminen. [K2: Joo] Varmasti tässä semmonen tuota, ( ) yleisin että tämmönen taloudellisen ajattelun ja kustannustietoisuuden lisääminen ja semmonen laskentatoimi näyttelee ( ) osaa. - -

Yrittäjään kohdistettuja odotuksia markkinoihin vaikuttamisesta myös vastustettiin. Markkinoihin vaikuttaminen esitettiin aineistossa myös sisäsyntyiseksi taidoksi, jota jokaisella viljelijällä ei ole. Erään viljelijän mukaan:

H1: Sitte toinen on se että kaikki ei oo markkinamiehiä. [K2: Mm] Ei ihan oikeesti, ne ei ole. Ne voi olla, hemmetin hyviä lehmänlypsäjiä ja vihannes-ten kasvattajia ja näin, mutta ne ei välttämättä oo markkina(miehiä).

5.2.8 Positiivisen ilmapiirin luominen

Yrittäjyydelle myönteisen ilmapiirin luominen esitettiin toiminnaksi, jota kunnissa pitäisi tehdä. Erään kunnan edustajan mukaan:

H21: - - Positiivinen asenneilmasto se on yks tuota, semmonen keskeisimmii tekijöitä - -

Kunnassa vallitseva ilmapiiri koettiin yritystoimintaan vaikuttavaksi tekijäksi ja yrittäjyydelle myönteisen ilmapiirin luominen esitettiin yritystoimintaa edistävaksi ja monipuolistavaksi toiminnaksi. Siitä, miten kunnissa oli onnistuttu luomaan tällainen ilmapiiri, oltiin kahta mieltä. Toisten haastateltavien mielestä kunnissa vallitsi yrittäjyysmyönteinen ilmapiiri. Toisten haastateltavien mielestä taas tällaista ei vielä ole saavutettu. Esimerkiksi eräs kunnan edustaja kritisoi oman kuntansa ilmapiiriä:

H23: - - Yks mikä on semmonen aika tärkeä asia myös, niin on tää, arvostus. Sitä jos näin niin kun, suoraan sen asian sanoo niin sitä ei niinkun kovin. Kovin myönteinen aina välttämättä oo ollut minun kunnan asenne. [K1: Ahaa] Näitten elinkeinojen edistämiseks että. - - Sitä ei vaan jotenkin haluta arvostaa. Et se on tämmöstä ehkä henkisellä tasolla sitte. ((Naurahtaa.))

Odotukset positiivisen ilmapiirin luomisesta kohdistettiin erityisesti kuntaan ja vanhempiin. Kunta esitettiin vastuulliseksi ilmapiiristä, jossa tämänhetkiset

yrittäjät toimivat. Vanhemmat taas esitettiin vastuullisiksi ilmapiiristä, jossa tulevat yrittäjät kasvavat. Vanhemmilta odotettiin myönteistä asennoitumista omaan työhönsä, ja sen siirtämistä lapsiinsa. Kuten eräs monialainen viljelijä asian esitti:

H11: - - Vanhemmillakin on vastuu siitä että miten omille nuorillensa puhuu. Et totta kai nuoret protestoi ja. Jossain vaiheessa ne on sitä mieltä et tää on tämmönen tuppukylä mutta. [K1: Mmm] Mut jos ne on lapsena saanu semmosen vahvan kokemuksen että juuret on täällä ja. [K1: Mmm] Ja sitä, semmosta niinkun kotiseuturakkauttakin vois sanoo tai muuta niin. Kyl must sekin on semmonen arvokas pääoma. Pääoma että ei niinkun. Et ite. Tää toimiva. Yrittäjäpolvi ei mitätöi sitä omaa työtään. [K1: Just] Vaan siirtää sen työn siellä maatilalla. Sen arvostuksen sillä lailla. Lapsillensakin. - -

5.2.9 Infrastrukturi ja peruspalvelut

Infrastruktuurin ja peruspalveluiden turvaaminen esitettiin toiminnaksi, jota kunnissa pitäisi tehdä yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi. Toimiva infrastrukturi ja peruspalvelut esitettiin yritystoiminnalle erittäin tärkeinä asioina, sillä peruspalvelut mahdollistavat kunnassa elämisen ja työskentelyn ja hyvä infrastrukturi mahdollistaa asiakkaiden ja tuotteiden liikkumisen. Infrastruktuurista ja peruspalveluista puhuttiin vain silloin, kun haastateltavat esittivät, mitä kunnissa pitäisi tehdä yritystoiminnan edistämiseksi.

Tällä hetkellä kunnissa tapahtuvaa infrastruktuurin ja peruspalveluiden turvaamista arvotettiin kielteisesti. Erityisen kriittisesti suhtauduttiin tieverkoston kuntoon ja lastenhoitopalveluiden saatavuuteen. Haastateltavien mukaan tieverkosto on päästetty osin niin huonoon kuntoon, että se vaikeuttaa tuotteiden kuljettamista ja siten yritystoimintaa. Lastenhoitopalveluiden riittämättömyys puolestaan estää yrittämisen, sillä yrittäjä joutuu keskittymään lastenhoitoon. Eräs monialainen viljelijä kommentoi:

H8b: Nii ja sit mä edelleenki sanon sitä että jos ei oo perusasiat kunnossa, ( ) edellytykset työskennellä täällä täyspainosesti, vaikka haluja ois nii jumalattomasti mä sanon että meikäläinenki oikee puhkus että mä oon näitä penskoja taas pyörittäny tässä muutaman vuoden että niinku haluais tehdä konkreettisesti tilan etee lähtee sit täyspainosesti tekemää, jos siellä tyrmätää ensimmäisenä ku ilmoitat määhä haluaisin penskani hoitoo, tyrmätää ensimmäise että kuule että kunnalla ei oo rahaa eikä, perhepäivähoitoo ei ole ajokorttia että, sori vaa että painiskele itte vaa niitten penskojen kanssa ni, miten mä voin kehittää tätä tilaa.

Infrastruktuurin parantamiseen ja peruspalveluiden turvaamiseen kohdistetaan paljon odotuksia. Nämä odotukset kohdistuvat kuntaan, sillä kunnan esitetään

haastatteluissa olevan vastuussa oman alueensa infrastruktuurista ja peruspalveluista. Esimerkiksi erään yrittäjän mukaan:

H16: - - Kuntien pitäis yhdessä, ruveta ajamaan nimenomaa tätä haja-asutusalueitten, säilyttämistä ja nimenomaa siellä noitten peruspalveluitten, säilyttämistä ... Teyhteyksien, viestintäyhteyksien parantamisessa, jolloin luotas jonkusetki edellytykset tämän päivän yhteiskunnan tasosesti siellä, olemiselle. - -

5.2.10 Valtakunnallisen ja EU-tason politiikka

Haastateltavat toivat esiin, että yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi tarvitaan myös yrittäjyydelle myönteistä valtakunnallisen ja EU-tason politiikkaa. Kuten eräs yrittäjä esitti, laajemmalla poliittisella kentällä luodaan edellytyksiä paikallisen tason toiminnalle. Yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi pitäisi siis tehdä yrittäjyydelle ystävällistä valtakunnallista politiikkaa:

H16: Mut sekii ois oikeestaa nii se pitäs lähtee tuolta ylemmältä taholta, valtakunnan tasolta. Et siellä ensin löydettäis yhteinen sävel, jota lähdettäis yhdessä ajamaan, valtionhallintoon sisälle. Et sen, sinne kyllä ( ) tommonen positiivinen... Käännä aikaseksi nii sen jälkeen sit paikallisesti nii se ois huomattavasti helpompi toimia sitte.

Valtakunnallisen ja EU-tason politiikkaan liittyvät odotukset kohdistuivat tämän tason politiikan parantamiseen. Parhaillaan toteutettavaa politiikkaa arvotettiin erittäin kielteisesti. Kukaan haastateltavista ei ollut sitä mieltä, että valtakunnallista ja EU-tason politiikkaa olisi tehty yritystoiminnan edistämisen ja monipuolistamisen kannalta hyvin. Kritiikkiä kohdistettiin erityisesti verotukseen ja työvoiman palkkaukseen liittyviin säädöksiin, jotka haastateltavien mukaan vaikeuttivat yrittämistä kunnissa. Erään monialaisen viljelijän mukaan:

H7: - - Täällä ois varmasti niin ois hirveesti kaikenmaailman yrittäjiä ja muuta jos tuo työvoiman palkkaus ois Suomessa helepompa. - -

EU, valtio ja kansanedustajat olivat haastatteluissa ne toimijat, joihin odotukset kohdistettiin. Esimerkiksi eräs monialainen viljelijä kohdistaa odotuksia kansanedustajiin:

H11: No kyllähän nää yrittäjyyden mmm, ja maatalojen verotusasiat. Ja tämmöset on semmosii, mitkä nyt on lähinnä kansanedustajien ja ihan sen Arkadianmäen asioita. - -

Valtakunnallisen ja EU-tason politiikasta puhuttiin lähinnä viimeisen kysymyksen yhteydessä kysyttäessä, kenen pitäisi edistää ja monipuolistaa yritystoimintaa.

Ennen viimeistä kysymystä EU:sta oli puhuttu lähinnä rahoittajana ja valtio toimijana oli pitkälti ohitettu. Yhtä kaikki, makrotason toiminta ja toimijat siis myös tuotiin jo yksilöhaastatteluisa esiin paikallistason kehittämisenäytämöllä vaikuttavina tekijöinä.

5.3 Paikallisen kehittämisen näyttämö arvottamisen kohteena

Edellä on esitelty yksilöhaastattelujen pohjalta rakentunut kuva maatilayritysten monialaistumisen paikallisen kehittämisen näyttämöstä. Ensin on kuvattu ne toiminnat ja toimijat, joista näyttämö muodostuu. Sen jälkeen on tarkasteltu näiden toimintojen ja toimijoiden arvottamista. Arvottamisen kohteeksi voidaan kuitenkin asettaa myös koko paikallisen kehittämisen näyttämö. Ryhmähaastatteluisa haastateltavat ohjattiinkin keskustelemaan siitä, onko paikallisen tason kehittämistyöllä todella vaikutusta maataloilla harjoitettavaan yritystoimintaan.

Kuten edellä tuli esiin, vaikka myös valtakunnalliset ja EU-tason tekijät mainittiin yksilöhaastatteluisa, puhe keskittyi paikallisten toimijoiden vaikutukseen. Tämä on luontevaa siksin, että yksilöhaastattelujen aiheeksi oli esitelty nimenomaan kuntatason kehittämistoiminta. Kysymys valtakunnallisen ja kansainvälisen tason toimijoista ja tekijöistä on kuitenkin merkille pantava siksi, että ne kuvaavat laajempaa makrotason näyttämöä, jonka puitteisiin kuntatason paikallinen kehittämisenäytämö on sijoitettavissa. Kuvaa maatilayritysten monialaistumisen edistämisestä syventääkin kiinnostavalla tavalla ryhmähaastatteluihin sisältynyt osuus, jossa haastatellut kommentoivat kuntatason paikallisen vaikuttamisen ja makrotasolta tapahtuvan ohjauksen suhdetta.

Ryhmähaastatteluisa esitetty kahdeksas väittämä kuului ”Maataloilla harjoitettavan yritystoiminnan edellytykset riippuvat valtakunnallisen ja EU-tason politiikasta ja markkinoista, eikä niihin siksi voida kunnissa juurikaan vaikuttaa”. Väitettä kommentoidessaan haastateltavat siis arvottivat paikallisen tason vaikutusmahdollisuuksia valtakunnalliseen ja EU-tasoon verrattuna. Ryhmähaastatteluja tehtiin yhteensä kuusi. Molemmista kunnista haastateltiin yhtä kehittäjien ryhmää, johon kuului kunnan edustajia sekä ProAgrian ja TE-keskuksen henkilöstöä. Lisäksi molemmista kunnista haastateltiin yhtä viljelijöiden ryhmää ja yhtä ryhmää, joka muodostui sekä kehittäjistä että viljelijöistä.

Kaikissa ryhmähaastatteluisa osallistujat toivat keskustelun edetessä vaihtelevasti esiin sekä väittämää kannattavia että sen torjuvia kantoja ja erilaisia perusteluja näille kannoille. Esitettyjä kantoja ja perusteluja punnittiin ryhmäkeskustelun myötä niin, että kussakin ryhmässä on havaittavissa tietynlaisen kannan valikoituminen ikään kuin ryhmän hyväksymäksi tai ryhmässä vallitsevaksi jääneeksi painotukseksi. Seuraavaksi esitämme tulokinnan näin rakentuneista,

ryhmissä yhteistoiminnallisesti tuotetuista (vrt. Haddington 2005) näkökannoista.

Ryhmähaastatteluista kolmessa muodostettiin selkeän kielteinen kannanotto väittämään. Näissä haastatteluissa korostettiin, että paikallisella tasolla kyllä hyvin on mahdollista vaikuttaa maataloilla harjoitettavaan yritystoimintaan:

RH1H4: - - Tottakai se jonkun verran ohjaakin eihän sitä voi kieltää mutta tota mut tuo ettei voi kunnissa eikä seutukunnissa vaikuttaa siihen kehitykseen niin tuota ei minusta se piä paikkaansa ollenkaan.

RH4H2: Mun mielestä kuntatasolla voiaan vaikuttaa tähän asiaan. - -

Kielteisen kannanoton perusteluissa korostettiin paikallisella tasolla tehtävää edistämistyötä ja sen merkitystä. Paikallisella tasolla vaikuttaminen voi haastateltavien mukaan tapahtua erityisesti luomalla positiivista yrittäjyysilmapiiriä, huolehtimalla infrastruktuurista sekä aktivoimalla viljelijöitä:

RH5H1: Kunnat oikeesti pystyy vaikuttaa hyvinki paljon siihen että mitkä, tavallaan siihen että ilmapiiri on myönteinen ja näin että... - -

RH4H4: - - Kunta ja toimijat alueella ni ne vaikuttaa sit tavallaan omalla panoksellaan siihen toimintaympäristöön kunta voi rakentaa yritykselle toimintatiloja tai luoda infraa, sehän se on minusta se julkishallinnon tehtävä (on) luoda infraa, ja sitten just tätä aktivointia ja sitä, vähän niinku sitä, tavallaan mielialankin luomista että ((huokaus)) yrittäminen kannattaa kyl se näkyy sit siinä tuota et missä on tehty tämmöistä aktiivist työtä ja suhtauduttu positiivisesti annettu sitä tukee, niin henkistä kun muutakin niin tuota, kyl se näkyy siinä yritys- kannassa kentässä ihan selvästi.

Vaikka näissä haastatteluissa korostettiin paikallistason vaikutusmahdollisuuksia, huomioitiin niissä myös valtakunnallisen ja EU-tason merkitys. Erityisesti EU:n merkitys rahoittajana nostettiin esiin. Paikallisia vaikutusmahdollisuuksia kuitenkin korostettiin toteamalla, ettei rahoitus ole ainoa tai tärkein yritystoiminnan edellytys, ja että varsinainen perustyö tehdään paikallisesti:

RH1H4: Täysin eri mieltä oon tuosta ei niinku mittään eihän tuo pidä paikkaa ollenkaan siis joka tapauksessa paikallisella tasollahan se tehdään se perustyö ja nää on vaan ohjelmia ja valtakunnan tason linjauksia ja sit yrittäjä kattoo sen kohtasa lähteekö se näissä hakemaan jotakin tukee vai tai jostakin muualta eihän voida sanoa että EU ohjaa sitä ihan sitä perusjuttuu varsinkaan näissä pienyrityksissä että tuki mikä sieltä on saatavissa esimerkiks tottakai se on ihan hyvä ja tarpeen varmasti

mutta eihän se saa olla ainut polku siihen yritystoimintaan että sehän pitää itessään olla kuitenkin joka ... - -

Rahoituksen merkitys maataloilla harjoitettavan yritystoiminnan edellytyksenä korostui erityisesti neljännessä ryhmähaastattelussa. Kun edellisissä haastatteluisissa rahoitus esitettiin lähinnä toissijaiseksi yritystoiminnan edellytykseksi, neljännessä ryhmähaastattelussa rahoitus nostettiin ensisijaiseksi edellytykseksi. Paikallisella tasolla voidaan haastateltavien mukaan vaikuttaa esimerkiksi positiivista yrittäjyysilmapiiriä luomalla, mutta EU:n rahoitus esitettiin tärkeimmäksi edellytykseksi:

RH2H1: - - Mut sitten tota kyllähän tämä valtakunnallinen ja EU-tason politiikka minusta sehän on ihan kohtalon kysymys meille monelle hommalle jos tuota sieltä loppuu rahoitus tälläselä se vaikeutuu aika huomattavasti verrattuna tähän hetkeen jos sieltä saa kolmanneksen käytännössä niin investointiavustuksena niin tota kyllä sillä aika lailla vaikutusta on? - - Toi alkuhan on tossa totta että tosta valtakunnallisen ja EU-tason politiikasta se riippuu hyvin paljon ihan ratkaisevan paljon ja sitte minun mielestäni kunnille jää seutukunnille tässä se että sitä yrittäjähänkeä pitää yllä tiedottaa asioista ja sillä tavalla että voi hyödyntää näitä mitä tämä politiikka sitten mahdollisuuksia antaa ja omalla alueella oma alue pärjäsi sen kun muut taikka vähän paremmin ettei jää jälkeen.

Neljässä edellä esitellyssä ryhmähaastattelussa hahmottuu kanta, jonka mukaan paikallisella tasolla voidaan vaikuttaa maataloilla harjoitettavaan yritystoimintaan. Paikallisen tason vaikutusmahdollisuuksia arvotetaan siis näissä haastatteluisissa myönteisesti. Kahdessa viimeisessä ryhmähaastattelussa hahmottuu vastakanta tälle paikallisten vaikutusmahdollisuuksien myönteiselle arvottamiselle. Näissä ryhmähaastatteluisissa muodostettiin myönteinen kannanotto väitteeseen:

RH3H3: - - Kyllä tuo valtakunnallinen ja EU-tason politiikka sillä on merkitystä ja sitten on markkinat joilla on merkitystä ja näihin ei taas kunnalla ole silleen vaikutusta ...

Toisessa haastattelussa myönteistä kannanottoa perusteltiin erityisesti markkinoiden kautta. Maatalojen yritystoiminnan esitettiin riippuvan keskittyvistä markkinoista, joihin ei paikallisella tasolla voida vaikuttaa:

RH3H1: - - Eihän kunta vaikuta niihin markkinoihin kun se täytyy lähteä sieltä kysynnästä ja sitten sen jälkeen tulla sitä kautta toimitukseen ja tuo valtakunnallinen EU-tason politiikka niin kyllähän se toki ohjaa niitä yritystoiminnan edellytyksiä niitä rajauksia millä tavalla missä ympäristössä hallinnollisesti se yritys toimii ja niihinkin toisaalta taas kunta on aika olematon vaikuttaja kun käytännössä kunnat on kui-

tenkin niiden lainsäädännön täytäntöönpanijoita ei soveltajia vaan täytäntöönpanijoita niin kyllähän se silloin aina selvää et tota ei siellä kunnalla ole juurikaan rooleja. Ja markkinat on se kaikkein isoin jos puhutaan elintarvikepuolelta missä itellä on sitä kokemusta ja kyl kauppa on viimisen vuoden viimisten viiden vuoden aikana se kokenut niin valtavan mullistuksen ja se on keskittynyt ja se päätöksenteko niin valtavasti että siellä rupee olemaan tosiaan hyvin harvat ne jotka todella tekee päätöksiä niistä valikoimista - -

Tässä ryhmähaastattelussa keskusteltiin paikallisen tason mahdollisuuksista vaikuttaa markkinoihin. Haastattelussa esitettiin, että kunta voisi vaikuttaa markkinoihin suosimalla oman alueensa yrittäjien tuotteita. Oman alueen yrittäjien tuotteiden suosiminen esitettiin mahdolliseksi, jos tuotteita on tarjolla riittävästi. Verkostoituminen puolestaan esitettiin paikallisella tasolla tapahtuvaksi toiminnaksi, jolla tuotteiden riittävä saatavuus olisi mahdollista turvata. Keskustelussa paikallisen tason vaikuttamisen toteuttamista kuitenkin arvioitiin pessimistisesti. Kunnalla ei haastateltavien mukaan ole mahdollisuutta suosia oman alueensa yrittäjien tuotteita, sillä lainsäädäntö pakottaa kunnat kilpailuttamiseen:

RH3H3: Joo se varmaan kyllä kunta käyttää elintarvikkeita melkosia määriä mutta toisaalta kunnassakin on kustannussyistä mahdollisimman suuriin yksiköihin tässä ruokahuollossa menty ja se kilpailuttaa hankinnat lainsäädännön edellyttämällä tavalla ja ei sinne oo helppo ihan pienellä nyssäkällä lähteä tekemään tarjousta koska silloin puhutaan kuitenkin sen verran isosta volyymista ja siellä keskusliikkeestä jos tavara tulee sil on tietty hinta ja kunnalla ei oikeestaan oo niinku lainsäädännöllisesti mahdollisuutta ostaa ainakaan kalliimmalla sitten pienempää erää jostakin sivusta että niin tässäki tää onko se nyt sitten valtakunnallista politiikkaa nii kyl se jossain määrin rajoittaa kuntaakin näissä ja teettäpä vaikkapa lumenauraus taikka mitä tahansa kunta niin se on kilpailulainsäädäntö edellyttää että se on kilpailutettava ja se hinta on käytännössä se ensisijainen mitä voidaan siinä sitten hyväksi käyttää kun katotaan kuka sen homman tekee.

Toisessa näistä ryhmähaastatteluista, joissa muodostettiin myönteinen kannanotto väitteeseen, puhuttiin valtakunnallisen ja EU-tason politiikan vaikutuksesta maatalojen yritystoimintaan. Maatiloilla tapahtuvan yritystoiminnan esitettiin olevan hyvin riippuvaista erityisesti EU-tasolla tehtävästä politiikasta, jota arvotettiin kielteisesti. Paikallisen tason vaikuttamista ei sinänsä arvotettu kielteisesti. Päinvastoin kommentoitiin, että olisi toivottavaa, että paikallisella tasolla vaikutettaisiin enemmän. Haastattelussa kuitenkin oltiin yhtä mieltä siitä, että tällä hetkellä paikalliset päättäjät noudattavat EU:n päätöksiä:

RH6H3: EU tason politiikkahan on vaikuttanu täällä siemenmarkkinoilla ainakki hirveesti. Siel on ihan älyttömiä direktiiviä, mutta Suomen virka-

miehet (valakuntavirkamiehet) pittää niistä kiinni, vaikka ne tunnustaa suoraan että niissä ei oo mittään järkee. Mutta niitä ei voia muuttaa, se, mejän pitäs Brysselistä hakkee muutos ja se ei tuu onnistumaan millään. - -

Myönteinen kannanotto väitteeseen muodostettiin viimeksi mainituissa kahdessa ryhmähaastattelussa maatalouden näkökulmasta. Molemmissa haastatteluisa paikallistason vaikutusmahdollisuuksien puutteesta puhuttiin elintarviketuotannon kautta. Molemmat ryhmät myös koostuivat pelkästään viljelijöistä. Paikallistason vaikutusmahdollisuuksia korostavat kommentit taas esitettiin ryhmissä, joissa oli mukana paikallistason kehittäjiä. Näissä ryhmissä myös erikseen korostettiin, että paikallistasolla voidaan vaikuttaa juuri pienyritystoimintaan, ei maatalouteen:

RH1H1: Et jos tuossa sanotaan että perinteinen maatalous kyl se sit on ok ja näin se on aika pitkälti, [RH1H3: Mmm] mutta jos puhutaan pienyritystoiminnasta ja tota tästä puolesta niin ei tuo mikään fakta oo.

RH4H4: Joo kyllä tota, kyl se kunta voi vaikuttaa tietysti omilla työkaluillaan että, et se on selvä että joku EU-politiikka vaikuttaa nimenomaan jonkin maatalouspolitiikkaan ei ehkä tähän muuhun yritystoimintaan.

- -

Viljelijöiden ryhmähaastatteluisa tämä käsitys toistui. Näissä korostettiin muun muassa sitä, että paikallisen vaikuttamisen mahdollisuudet ovat hyvin vähäiset globaalien tai valtakunnallisten markkinoiden säätelillä aloilla, erityisesti elintarviketuotannossa.

5.4 Koonti ja pohdintaa

Edellä esitetyn aineistotarkastelun pohjalta voidaan monialaisen maatilayrittäjyyden kuntatason edistämisen yleiskuvaa koota yhteen seuraavasti.

Haastattelupuheessa tunnistetaan maatilayritysten monialaistuminen omanlaisenaan, maatalouden perustuotannosta erottavana kehittämisen kohteena, jonka edistäminen nähdään mahdolliseksi ja relevantiksi nimenomaan paikallisena, kuntatason politiikkana. Kuten viimeksi eritellyissä ryhmähaastatteluisa näkyi, myös valtakunnallinen ja kansainvälinen, ylipaikallisen makrotason vaikutus tunnistetaan. Tähän esitettiin kuitenkin kaksi varsin erilaista näkökantaa. Ensinnäkin, makrotason vaikutuksen keskeisyys tuotiin esiin nimenomaan elintarviketuotantoon vedoten ja sitä esimerkkinä käyttäen. Keskittyneen elintarvikealan valtakunnallisten ja kansainvälisten markkinarakenteiden sanottiin määrittävän maatalon yrittäjyyttä. Lisäksi vedottiin EU:n toteuttamaan valvontaan ja kontrolliin elintarviketuotannossa. Vaikka siis makrotason vaikutus tällä tavoin tuotiin

painokkaasti esiin, se liitettiin nimenomaan maataloilla tapahtuvaan perusmaataloustuotantoon. Kiinnostavaa on, että tällainen kuva rakennettiin ilman vetoamista maataloustuen osuuteen, mikä olisi yksi laajasti tunnettu peruste väittää, että maatalojen yritystoimintaa ohjailaan makrotasolta käsin.

Toisenlaisena makrotason vaikutusta koskevana näkökantana tuotiin esiin, että se kyllä vaikuttaa yritystoimintaan ja sen edistämiseen, mutta ei keskeisenä tai ensisijaisena tekijänä, vaan esimerkiksi rahoitukseen ja lainsäätöön liittyvänä edellytysten luojana. Ratkaisevana nähdään paikallisen tason aktiivisuus ja vaikuttaminen, josta viime kädessä riippuu hyödynnetäänkö näitä edellytyksiä ja niiden tarjoamia mahdollisuuksia käytännössä. Tämän näkökannan muotoiluissa aineistossa puhutaan sellaisesta pienyritystoiminnasta, joka ei rajaudu maataloustuotantoon vaikka tapahtuukin maataloilla.

Tällainen kuva, jossa paikallistason vaikuttaminen nähdään merkityksellisenä nimenomaan monialaiseen pienyrittäjyyteen eikä maatalouden perustuotantoon kohdistuvana, puettiin myös erikseen sanoiksi ryhmähaastatteluissa. Tällä kohdin siis ero maatalojen monialaistumisen edistämisen ja makrotason vaikuttamiseen nojaavan maatalouspolitiikan välillä näyttäytyy selkeältä ja tiedostetulta (vrt. Bryant 1989).

Yksilöhaastatteluissa tuotetun puheen tarkastelun pohjalta rakentuu kuva paikallisista monialaisen yrittäjyyden edistämisen keinoista ja toteuttajista. Vaikka yrittäjyyden edistäjinä mainittiin hyvin monia tahoja, toistui haastattelupuheessa muutama avaintoimija. Keskeisimpänä lähtökohtana korostettiin monin tavoin viljelijän roolia potentiaalisena tai jo toimivana yrittäjänä. Viljelijän omaa aktiivisuutta ja aloitteellisuutta painotettiin toistuvasti kaikkein olennaisimpana edellytyksenä maatilayritysten monialaistumiselle. Toisena avainhahmona esiintyivät viljelijälle rahoituksen hankkimisessa ja muussa yritystoiminnan aloittamiseen ja toteuttamiseen liittyvässä toiminnassa tarvittavaa neuvontaa ja koulutusta tarjoavat asiantuntijat, erityisesti TE-keskuksen, ProAgrian ja kunnan työntekijät.

Haastattelupuheessa neuvonnan ja koulutuksen tarjoaminen liitettiin painokkaasti viljelijöiden aktivointiin ja motivointiin (ks. tarkemmin luku 7). Ryhmähaastatteluissa paikallistason vaikuttamismahdollisuuksia alleviivattiin varsinkin viljelijöiden aktivointiin vedoten.

Kunnan virkailijat ja kuntaorganisaatio esitettiin neuvonnan ja koulutuksen tarjoajan lisäksi myös tärkeänä toimijana yrittäjyydelle suotuisan ympäristön luomisessa. Toimivan palvelu- ja liikenneverkoston sekä muun infrastruktuurin luomisen lisäksi kunnalla nähtiin tärkeä rooli rahoitusjärjestelyissä, muun muassa hankkeisiin liittyen. Kuntataho kaikkiaan näyttäytyi haastattelupuheessa toimijana, jolla on hyvinkin paljon mahdollisuuksia edistää maatilayritysten

monialaistumista, vaikka toisaalta kunnan toimintaa tässä myös kritisoitiin eri tavoin (ks. tarkemmin luku 8).

Kunnan rooliin sisällytettiin myös yrittäjämysteisen ilmapiirin tai asenneilmaston luominen, mikä tosin nähtiin myös laajemmin paikallisten toimijoiden vastuuna. Kirjallisuudessa (esim. Bryant 1989) on esitetty, että maatalojen pienyrittäjyyden edistämiseksi yrittäjämysteisen aktiivisuuden ja oma-aloitteellisuuden vaade on kohdistettava viljelijän lisäksi myös muihin, yritystoiminnan edistämiseksi vaikutusmahdollisuuksia omaaviin paikallisiin toimijoihin. Tällöin olennaisiksi nousevat kysymykset toimijoiden välisestä vuorovaikutuksesta, yhteistyöstä ja tiedonvälityksestä. Haastattelupuheessa tuotiinkin painokkaasti esiin kehittämishankkeet ja toimijaverkostot keskeisinä maatalayritysten monialaistumisen edistämiskeinoina. Vaikka hankkeiden toteuttamistapoja kritisoitiin, ne nähtiin tarpeellisina ja tehokkaina paikallisen vaikuttamisen keinoina, muun muassa siitä syystä, että niillä edesautetaan verkostoitumista. Verkostoituminen tuotiin esiin tärkeänä niin tuotantoon kuin markkinointiin liittyvänä yhteistoimintana ja myös yleisesti tiedon saamisen ja yritysideoinnin välineenä.

Kun näin rakentunutta yleiskuvaa monialaisen maatalayrittäjyyden edistämiseksi paikallisesti kuntatasolla verrataan maaseudun ja maatalojen pienyrittäjyyden edistämisen ja kehittämisselityksen tarkasteluihin tutkimuskirjallisuudessa (esim. Bryant 1989, Lowe & Talbot 2000, Phillipson ym. 2004, Niemelä ym. 2005, Saukkonen 2006, Torkko 2006), voidaan todeta, että kuva rakentuu tavanomaisista ja tutuista elementeistä. Viljelijälle tarjotaan neuvonta, tiedotus- ja koulutuspalveluja sekä apua yritystoiminnan käynnistämiseksi ja investoinneissa tarvittavan rahoituksen järjestämiseksi; yrittäjyydelle myönteistä ilmapiiriä ja yritystoimintaa mahdollistavaa toimintaympäristöä pyritään luomaan; yritystoimintaa mahdollistavaa ja tukevaa verkostoitumista pyritään synnyttämään ja edesauttamaan. Tässä muotoillun yleiskuvan pohjalta ei ole mahdollista kommentoida näihin edistämiskeinoin liittyviä yksityiskohtaisempia sisällöllisiä kysymyksistä, eikä myöskään näiden keinojen mukaisen edistämisselityksen tosiasiallista toteuttamista tai vaikuttavuutta tapauskunnissa. Haastattelupuheessa yhtä kaikki esitettiin, että näin kuvattua edistämistoimintaa tapauskunnissa on harjoitettu, harjoitetaan ja myös tulisi harjoittaa.

Aineistostamme rakentuneessa monialaisen maatalayrittäjyyden kuntatason edistämisen kuvassa on kuitenkin ”tuttuudesta” huolimatta pari huomion arvoista piirrettä. Ensinnäkin huomiota kiinnittää viljelijän oman aktiivisuuden ja oma-aloitteisuuden merkityksen ja vaatimuksen painokas esiintulo ja toistuminen niin viljelijöiden kuin eri kehittäjätahoja edustavien haastateltujen puheessa. Tämä havainto voitaisiin nähdä osoituksena individualistisen yrittäjyyspuheen tai diskurssin (Ruuskanen 1995, Vesala 1996) käytöstä ja sisäistämisestä. Toisaalta yrittäjyyspuheen mukainen yksilökorostuksen käyttö voitaisiin kytkeä siihen, että sen avulla haastateltavat tekevät eroa monialaisen yritystoiminnan

ja perusmaataloustuotannon välille, ja näin rakentavat monialaistumisen edistämisen tavanomaisesta maatalouspolitiikasta erottuvaksi, ennen kaikkea pienyrittäjyyden edistämiseksi mielletäväksi toiminnaksi. Haastattelujen lähtökohdana olleen maatilakontekstin voisi tulkita synnyttävän tarpeen juuri tällaisen erottelun rakentamiseen.

Toinen huomionarvoinen seikka haastattelupuheen pohjalta rakentuneessa yleiskuvassa on, että verkostoitumisen tärkeyden korostamisesta huolimatta maatilayritysten monialaistumista ei aineistossa kytketä yrityshautomoiden, osaamiskeskusten, osaamiskeskittymien tai vastaavien pienyritysten perustamista ja kehittymistä edesauttavien toimintaympäristöjen luomisella tapahtuvaan kehittämiseen. Osaamiskeskittymiä on viime aikoina korostettu hyvin tärkeänä ja lisääntyvästi hyödynnettynä maaseutuyrittäjyyden edistämiskeinona ja alueellisen innovaatiopolitiikan muotona (Storhammar & Virkkala 2003, Anttiroiko ym. 2006). Anttiroikon ym. tutkimuksen mukaan monissa kunnissa ja seutukunnissa tällaista maaseudun kehittämisspolitiikkaa hyödynnetään myös maataloilla harjoitettaviksi soveltuvilla yritystoiminnan toimialoilla. Kuten Mustakangas luvussa 8 toteaa, myös tapauskunnissamme tämän tasoiset kehittämiskeinot olisivat mahdollisia vähintäänkin strategisen pohdinnan aiheina. Tähän mahdollisuuteen viittaa muun muassa se, että edistämistoiminnan toteuttajina tulivat mainituiksi elinkeinojen kehittämissyhtiö, uusyrityskeskus ja joukko koulutuksen ja tutkimuksen asiantuntijaorganisaatioita (ks. ed. kuva 5.4). Haastattelupuheen kokonaisuudessa näillä on kuitenkin lähinnä hanke- ja koulutustarjontaan liittyvä sivurooli, eikä osaamiskeskittymien synnyttämistä kehittämiskeinona nosteta näyttämölle niidenkään yhteydessä. Haastateltavien joukossa olleen seudullisen elinkeinojen kehittämissyhtiön edustajan mukaan maatilojen muun yritystoiminnan edistäminen ei sisälly heidän toimintaansa kyseisen yritystoiminnan pienimuotoisuuden vuoksi, mistä hän mainitsee poikkeuksena kaksi maataloilla toimivaa yritystä.

Analyysimme lähtökohtana toimivat yksilöhaastattelut. Kiinnostava kysymys on, nousisiko osaamiskeskittymien synnyttäminen omanlaisekseen kehittämiskeinoksi (Kuva 5.1), jos analyysiin otettaisiin mukaan myös ryhmähaastattelut. Ryhmähaastatteluissa tällaisen kehittämiskeinon voisi odottaa nousevan esiin esimerkiksi niissä kohdissa, joissa kommentoidaan hankkeita kehittämiskeinona. Toisaalta yhdessä ryhmähaastattelussa oli mukana elintarvikealan osaamiskeskusta edustava asiantuntija, jonka voisi olettaa kytkevän osaamiskeskittymät myös maataloja koskevaan keskusteluun. Kyseinen asiantuntija ei kuitenkaan nostanut osaamiskeskittymien synnyttämistä esiin tässä yhteydessä. Kokonaisuudessaan hankeväittämän kommentointi ryhmähaastatteluissa oli varsin samanlaista kuin yksilöhaastatteluissa. Hankkeita esimerkiksi kritisoitiin lyhytkestoisuudesta. Hankeväittämän kommentoinnissa osaamiskeskittymien tapaista kehittämiskeinoa ei siis tuotu esiin – yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Tämä TE-keskuksen edustajan kommentti sitten onkin varsin kiinnostava:

RH4H4: Ja sit toinen juttu et jos lähetään jotain uutta toimialaa kehittään niin, sillon nää nykytyyppiset hankkeet ei minust pelkästään riitä et siten siihen pitää kytkee se että sinne tulee tuotekehitystä, mahdollisesti jopa tutkimustoimintaa, ja näin edelleen et se pitää tehdä semmonen kehitt(ä)mispaketti. Paketti ja niinkun jos aatellaan jossaki Rääkkylässä ku on tätä sieniviljelyä käynnistetty et sehän käynnisty yritys-toimintana mut sit sen jälkeen perust(i) tällöinen sienikeskus joka sitte harjottaa tätä tutkimus tuotekehitystoimintaa, et siitä pitäis saaha tällöisiä kokonaisuuksia et se lähtee liikkeelle. Kyl näillä hankkeilla saahaan tietysti käyntiin tällööst että voiaan opastaa joku yritys (johonki) puunjatkojalostukseen, sit se hankkii ne markkinat (so what). ( ) Mutta tuota se on vielä aika matalan jalostusasteen tuotantoa ja siel on kova kilpailu ja se markkinoilla pysyminen on aika vaikeeta. Et ... siinä tarvittas muitaki työkaluja kun tällöisiä sanosko perinteisiä projekteja. Mut tietysti eihän niitä kehittämisrahoja oo kielletty käyttämään muuhunkin kun, tällöisiin ((nauradus)) ((Taustalla naurua)) projekteihin mutta että ei niitä oo sitten kovin paljon syntyny muunlaisia toi- ( ) just ( ) perusongelma et mikä se on sitte sen projektin jälkeen, mikä on se pysyvä tulos, että ihan (vaan- se toi) koulutus-projekti, (sinne jää se) osaaminen totta kai mutta että pysyvää rakennetta ei jää. Tätä oon sitte ruvennu miettimään et pitäskö niitten saaha aikaan tällöisiä pysyvämpiä rakenteita, jotaki osaamiskeskittymiä, näin pois päin. Ja miten se tehtäs että. Mut et, se on keino ((nauradus)) keino kehittymisessä sanotaan näin ((naurua)) yhtään.

TE-keskuksen edustajan kommentti vahvistaa tulkintamme, jonka mukaan tällainen keino olisi mahdollista tuoda esiin myös maatalojen monialaistumisen yhteydessä. Edustajan mukaan pelkät hankkeet eivät yksin riitä, vaan kehittämispaketin tulisi muodostua tutkimus- ja tuotekehitystoiminnan linkittämisestä hankkeisiin. Esimerkkinä hän käyttää Rääkkylän Sienikeskusta. Tällaisen paketin hän liittää nimenomaan mahdollisuusrakenteiden synnyttämiseen, ja se esitetään yksittäisiä hankkeita pysyvämpänä ja pitkäkestoisempana toimintana. Kommentin loppuksi edustaja nimeää kehittämispaketin osaamiskeskittymäksi ja lopulta esittää osaamiskeskittymät mahdolliseksi kehittämiskeinoksi.

Kyseisessä ryhmäkeskustelussa tähän kommenttiin ei tartuta. Muut keskustelijat siirtyvät TE-keskuksen edustajan kommentin jälkeen toisiin aiheisiin osaamiskeskittymiä mitenkään kommentoimatta. Tämä osoittaa omalta osaltaan, että haastatellut paikalliset vaikuttajat eivät tunnu hahmottavan tämän tyyppistä kehittämiskeinoa relevantiksi nimenomaan maatalayritysten monialaistumisesta puhuttaessa.

Muissa ryhmähaastatteluissa osaamiskeskittymäajatusta lähimpänä on toisen kehittäjäryhmän puhe toimialakeskittymistä, joista puhutaan kriittisesti buumei-

na (hevosala mainittiin yhtenä ajankohtaisena esimerkkinä). Toimialakeskittymistä sivuttiin yhdellä tavalla jo yksilöhaastatteluissa, joissa esitettiin muutamia kriittisiä kommentteja Mäntyharjun kunnan matkailupainotuksesta. Puheena olevassa ryhmähaastattelussa punnittiin toimialakeskittymisen hyviä ja huonoja puolia. Vaikka haastateltujen mukaan esimerkiksi Mäntyharjussa matkailualalla on paljon kysyntäpotentiaalia kesäasukkaiden myötä, on tällä heidän mukaansa myös rajoituksensa, sillä matkailu ei tuo toimeentuloa vuoden ympäri. Yksi haastateltu päätyikin korostamaan, että eri toimialoja tulisi kehittää pyrkien linkittämään niitä toisiinsa. On kuitenkin syytä huomata, että vaikka tällaisessa toimialakeskittymisen kommentoinnissa lähestytään kysymystä osaamiskeskittymien synnyttämisestä, niistä ei puhuta samassa merkityksessä kuin TE-keskuksen edustaja edellä esitetystä sitaatista³³.

Osaamiskeskittymien ohittaminen kehittämiskeinona voitaisiin tulkita liittyvän esimerkiksi aiemmin mainittuun yrittäjäyksilön korostukseen, minkä kannalta innovaatiopolitiikka ja osaamiskeskittymäajattelu ehkä vaikuttaisivat yksittäisiä maatiloja ajatellen etäisiltä malleilta. Yksinkertainen selitys olisi se, että haastateltavat eivät ole havainneet innovaatiopolitiikan mukaisia, osaamiskeskusten tai keskittymien tyyppisiä keinoja käytettävän nimenomaan maatilojen monialaistumisen edistämiskeinona, eivätkä siten tunnista tällaista mahdollisuutta relevantiksi. Vielä yksi selitys olisi, että osaamiskeskittymä mielletäisiin vahvasti nimenomaan juuri johonkin tiettyyn toimialaan keskittymiseksi, ja siten maatilojen muun yritystoiminnan laajaa toimialallista kirjoa ajatellen liian kapeaksi malliksi.

Muotoilemamme yleiskuva osoittaa, että monialaisen maatilayrittäjyyden edistäminen kyllä hahmotetaan tapauskunnissamme omanlaisenaan, maatalouden perustuotantoon kohdistuvasta tuki- ja kehittämispolitiikasta erottuvana paikallisena, yksittäisten yrittäjätoimijoiden tukemiseen nojaavana pienyrittäjyyden kehittämispolitiikkana. Toisaalta sitä ei – verkostoitumisen tärkeyden korostamisesta huolimatta – mielletä alueellisia vahvuuksia ja osaamista hyödyntävään innovaatioajatteluun perustuvan maaseudun yritystoiminnan kehittämispolitiikan osana.

Lähteet

Alarinta, J. 1999. Rural Areas as Innovative Environments. *New Rural Policy*, 2/1999: 81–87.

Alasuutari, P. 1999. *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino. 317 s.

---

³³ Toimialakeskittymiä kuntastrategian näkökulmasta tarkastelee Ella Mustakangas luvussa 8.

- Anttiroiko, A.-V., Kallio, O., Valkama, P. & Siitonen, P. 2006. Osaamiskeskittymät maaseudun kehittämisessä. Kunnallistutkimuksia. Tampere: Tampereen yliopistopaino. 321 s.
- Bateson, G. 1968. Information and Codification. A Philosophical Approach. Teoksessa: Ruesch, J. & Bateson, G. (toim.). Communication. The Social Matrix of Psychiatry. New York: W.W. Norton. s. 168–211.
- Bryant, C.R. 1989. Entrepreneurs in Rural Environment. *Journal of Rural Studies* 5 (4): 337–348.
- Haddington, P. 2005. The Intersubjectivity of Stance Taking in Talk-In-Interaction. Oulun yliopisto, Englannin kielen laitos. Oulu: Oulu University Press. 151 s.
- Hyyryläinen, T. & Kangaspunta, K. 1999. Paikallinen kumppanuuspääoma. Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja kehittämisskeskuksen julkaisuja 63. Mikkeli. 88 s.
- Hyyryläinen, T. & Rannikko, P. (toim.). 2000. Eurooppalaistuva maaseutupoliitikka. Paikalliset toimintaryhmät maaseudun kehittäjinä. Tampere: Vastapaino. 208 s.
- Lowe, P. & Talbot, H. 2000. Policy for Small Business Support in Rural Areas: A Critical Assessment of the Proposals for the Small Business Service. *Regional Studies* 34 (5): 479–499.
- Mason, J. 2002. Qualitative researching. 2. painos. Lontoo: Sage. 223 s.
- Moseley, M.J. (toim.). 2003. Local Partnership for Rural Development. The European Experience. Wallingford: CABI Publishing. 210 s.
- Niemelä, T., Heikkilä, E. & Meriläinen, T. 2005. Monialainen yritystoiminta Keski-Suomen maataloilla. *Julkaisuja* 148. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Taloustieteiden tiedekunta. 58 s.
- Nordic Innovation Centre. 2005. Innovation systems and the periphery. Final report. (Verkkodokumentti). Viitattu 9.10.2007. Saatavana internetistä: <http://vefir.unak.is/isp/ISP-final-report.pdf>.
- Phillipson, J., Gorton, M., Raley, M. & Moxey, A. 2004. Treating Farms as Firms? The Evolution of Farm Business Support from Productionist to Entrepreneurial models. *Environment and Planning C: Government and Policy* 22: 31–54.
- Rantala, K. & Sulkunen, P. (toim). 2006. Projektityhteiskunnan käänköpuolia. Helsinki: Gaudeamus. 246 s.
- Ruuskanen, P. 1995. Maaseutuyrittäjyys puheina ja käytänteinä. Onko verkostoyrittäjyudessa vastaus suomalaisen maaseudun rakenneongelmiin? *Jyväskylän yliopisto, Chydenius-instituutin tutkimuksia* 5/1995. Kokkola. 139 s.

- Saukkonen, P. 2006. Maaseudun yritysten kehittämistarpeet. Havaintoja YritysHarava-hankkeesta. Maaseudun uusi aika 3: 42–47.
- Storhammar, E. & Virkkala, S. 2003. Maaseutuyritysten innovaatioprosessit. Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen näkökulma. Julkaisuja 153. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Taloustieteiden tiedekunta. 114 s.
- Torkko, M. 2006. Maatilakäytäntöjen yritysten toimintamalleja. Laadullinen tutkimus resursseista, kehittämisestä ja ohjaustarpeista. Acta Universitatis Ouluensis Technica C 239. Oulu: Oulun yliopisto. (Verkkodokumentti). Viitattu 19.1.2007. Ilmestynyt myös painettuna 2006, 142 s. Saatavana internetistä: <http://herkules.oulu.fi/isbn9514280628/isbn9514280628.pdf>.
- Vesala, K. 1996. Yrittäjyys ja individualismi. Relationistinen linjaus. Helsingin yliopiston Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 2/1996. Helsinki. 177 s.
- Voutilainen, O. & Tapio-Biström, M.-L. 2007. Paikallisten toimintaryhmien aluetaloudelliset vaikutukset. Maa- ja elintarviketalous 103. Helsinki: MTT 100 s.

6 Mahdoton tehtäväkö? Varaukselliset kannat maatilojen monialaistumista kohtaan

Erittelen tässä luvussa varauksellista asennoitumista maatilojen monialaistumisen edistämiseen. Kiinnostus tämän kysymyksen tarkempaa erittelyä kohtaan heräsi tutkimusprojektimme ensimmäisen aineistonkeruukierroksen kokemusten myötä. Näissä viljelijöiden, yrittäjien ja kuntatoimijoiden yksilöhaastattelussa paljastui, että maatilojen monialaistumista ei itsestään selvästi nähty edistettävänä ja positiivisena asiana. Erityisesti alkutuotantoon keskittyneiden viljelijöiden mutta myös joidenkin monialaisten viljelijöiden sekä muiden toimijaryhmien edustajien haastattelussa tuotiin esille varauksellisia kantoja tällaiseen edistämistavoitteeseen. Merkille pantavaa näissä kannanotoissa oli se, että haastateltavat esittivät niitä oma-aloitteisesti ja siitä huolimatta, että haastattelukysymyksissä monialaistumisen edistäminen oli annettuna lähtökohtana. Niissä ei kysytty pitäisikö edistämistä tehdä, vaan mitä sen eteen tehdään ja mitä pitäisi tehdä.

Varauksellisen kannan sinnikäs esiin tunkeutuminen toimijoiden yksilöhaastattelussa on huomiota herättävä havainto. Maatilojen monialaistumisella ja muun yritystoiminnan edistämisellä on nimittäin julkisessa keskustelussa ollut myös myönteistä kaikua. Ne on nähty yhtenä ratkaisumallina suomalaisen maatalouden rakennemuutoshaasteisiin ja yhtenä mahdollisena lääkkeenä odotettavissa olevaan maatilojen määrän yhä jatkuvaan vähenemiseen, joko kompensoivana tulonlähteenä tai kokonaisvaltaisempaan tuotantoalan uudelleensuuntaamiseen liittyvänä vaihtoehtona. Yrittäjyys ja sen edistäminen on liitetty maaseutualueiden kehityksen tasapainottamiseen, heikossa työmarkkina-asemassa olevien ihmisten työllistymiseen ja maaltamuuton ehkäisyyn. (Elinvoimainen maaseutu... 2004, s. 138.) Monialaistuminen ja sen tukeminen ovat olleet esillä myös politiikkakeinojen ja maatilojen tukimuotojen tasolla. Esimerkiksi MMM:n hallinnoimia yritystukia oli myönnetty vuoden 2000 alusta vuoden 2004 loppuun noin 122 miljoonaa euroa, yli 7000 hankkeelle (Voutilainen 2005, s. 37). Lisäksi monialaisen yritystoiminnan edistäminen ja siihen liittyvien valmiuksien kehittäminen ovat olleet esillä tuki-, koulutus- ja kehityspalvelujen tarjoajien palveluvalikoimassa.

Tätä taustaa vasten aineistossa näkyvä varauksellisen kannan spontaani ilmaisu onkin huomionarvoinen ja tarkempaa tarkastelua ansaitseva seikka. Tässä luvussa etsin vastausta siihen, mistä tällaisessa maatilojen monialaisen yritystoiminnan ja sen edistämisen kyseenalaistamisessa on viime kädessä kysymys. Tarkoituksena on antaa vastaus tuohon kysymykseen erittelemällä sitä, kuinka tämä varauksellisen kannan ilmaiseminen tuotetaan: mitkä ovat sen reunaehdot,

minkälaiset asiayhteydet ja tilanteet mahdollistavat varauksellisen kannan ilmaisemisen, ja millä tavalla se kiinnittyy toimijoiden kokemuksiin ja keskinäiseen vuorovaikutukseen. Tarkastelussa pureudutaan tähän varauksellisen kannan ilmaisemisen ja ilmenemisen ehtoihin erittelemällä yksityiskohtaisesti niiden rakentamisessa käytettyä argumentaatiota sekä tällaisten kantojen ilmaisemisen mahdollistavia vuorovaikutus- ja tilannetekijöitä.

Tällaisen yksityiskohtaisen erittelyn mahdollistavat tutkimusprojektissamme yksilöhaastatteluja syventäneet ryhmähaastattelut. Näihin ryhmähaastatteluihin pyydettiin eri toimijaryhmien edustajia vaihtelevissa kokoonpanoissa keskustelemaan monialaistumisen edistämisen ehdoista ja keinoista. Varauksellisen kannan tarkemman ja monipuolisemman erittelyn mahdollistamiseksi ryhmähaastattelutilanteessa viritettiin yksi keskustelu koskien eksplisiittisesti monialaistumisen edistämisen suotavuutta. Tässä artikkelissa erittelen varauksellisen kannan luonnetta tarkastelemalla tästä kysymyksestä käytyä keskustelua ryhmähaastattelutilanteessa. Näin siksi, että tätä kautta kantojen ja erilaisten perusteluiden esille tuominen voidaan suhteuttaa vuorovaikutuksen ja kommunikaation tarkasteluun, mikä mahdollistaa kantojen ilmaisemisen tilanteisten ja vuorovaikutteisten reunaehtojen erittelyn. Lisäksi suhteutan erilaisissa ryhmätilanteissa esille tulleita havaintoja toisiinsa, mutta myös yksilöhaastatteluiden havaintoihin.

6.1 Näkökulma, lähestymistapa ja kysymyksenasettelu

Tässä luvussa sovellettu lähestymistapa nojaa retoriseen sosiaalipsykologiaan (Billig 1996, Vesala & Rantanen 1999), jonka periaatteiden mukaisesti ajattelua ja sosiaalista kommunikaatiota tarkastellaan argumentatiivisina ilmiöinä. Sosiaalista todellisuutta tarkastellaan tällöin kiistanalaisena, ja tietyn kannan ottamista tällaisissa kiistanalaisissa, potentiaalisesti vastakkaisia kantoja sisältävissä kysymyksissä tarkastellaan arvottavina tekoina. Tällaisella arvottavalla kannan ottamisella eli asennoitumisella on tietyt perusteensa ja perustelunsa, joihin vetoamisen tai kiinnittymisen ansiosta kohde asettuu tiettyyn asiayhteyteen ja hahmottuu asenteen subjektille tietynlaisena. Toisaalta tietyn asiayhteyden tai tiettyjen perustelujen tai kokemusten käsillä olo toimii potentiaalisena retorisena resurssina, joka osaltaan ohjaa sitä, minkälaisia kantoja ja asenteita toimijoiden on mahdollista kiistakysymyksissä muodostaa ja ilmaista. Kannan ottaminen ja asenteenilmaisu on siis tilannesidonnaista toimintaa: asenteenilmaisuuden konteksti, vuorovaikutustilanne, muiden läsnä olevien toimijoiden ilmaisemat asenteet ja käyttämät perustelut toimivat yhtäältä asenteenilmaisuuden rakennuspuina ja toisaalta sitä muovaavina reunaehtoina. Toimijoiden asenteenilmaisu kietoutuukin osaksi sosiaalista vuorovaikutusta; asenteenilmaisu ammentavat vuorovaikutuksen virrasta, mutta niillä on myös seurauksia vuorovaikutuksen

kululle sekä sille, kuinka toimijat toisensa havaitsevat. (Ks. tarkemmin Vesala & Rantanen 2007.)

Kommentoidessaan kiistakysymyksiä ja ilmaistessaan kantoja niihin toimijat siis vetoavat tiettyihin perusteluihin, kuten esimerkiksi arvoihin, kokemuksiin tai tiedollisiin järjestelmiin. Tiettyä kiistakysymystä koskevaa perusteluiden, arvojen ja tietojärjestelmien kokonaisuutta voidaan kutsua kyseisen aiheen tai kiistan puheavaruudeksi. Näillä puheavaruuden elementeillä voidaan rakentaa erilaisia, kilpailevia versioita puheavaruuden aiheesta. Kun toimijat vetoavat tietynlaisiin puheavaruuden elementteihin tietyn version tuottamiseksi, heidän voidaan sanoa asettuvan tiettyyn toimija-asemaan tai puhuvan tietystä toimija-asemasta käsin. (Alasuutari 1999, s. 18–22, Foucault 1972, s. 50–55.) Esimerkiksi maanviljelijä, joka katsoo yhteisen hyvän nimissä olevansa oikeutettu tuotantotukeen ja suojattuun toimintaympäristöön, asettuu viljelyä koskevassa puheavaruudessa toimija-asemaan, jota on kutsuttu tuottajan toimija-asemaksi. Sen sijaan viljelijä, joka puoltaa hintatukien sijasta viljelijöiden tasavertaista kilpailua markkinoilla ja toimeentulon määrittymistä maatalan kannattavuuden perusteella, asettuu samassa puheavaruudessa toimija-asemaan, jota on kutsuttu yrittäjän toimija-asemaksi. (Alasuutari 1999, s. 51–73.) Arvottaessaan kohdetta tietyllä tavalla, toimijat siis usein samastuvat tiettyihin puheavaruuden asemiin ja erottautuvat toisista. Toisaalta kaikilla toimijoilla ei välttämättä ole pääsyä kaikkiin toimija-asemiin; toimija-asemiin asettumiselle tai niille ominaisten resurssien soveltamiselle voi olla esim. institutionaaliin järjestelyihin tai tiedollisiin ja tiedontuottamisen oikeuksiin perustuvia rajoitteita, tai toimijat saattavat itse valvoa sitä, minkälaisilla resursseilla ja perusteilla toimijoiden katsotaan olevan oikeutettuja tiettyyn toimija-asemaan. (Ks. esim. Vesala & Rantanen 1999, Vesala 2005, Foucault 1972.) Kiistakysymysten kommentointia ja arvottamista on siis monin tavoin perusteltua eritellä suhteessa toimijoiden keskinäiseen vuorovaikutukseen ja toimija-asemiin asettautumiseen.

Kantojen ilmaisemisen kontekstina on tämän artikkelin tarkastelussa ryhmäkeskustelutilanne, jolloin kantojen ilmaiseminen rakentuu toimijoiden välisenä yhteistoimintana. Keskustelijat kommentoivat yhtäältä puheena olevaa kysymystä ja toisaalta muiden kysymykseen esittämiä puheenvuoroja. Tällaiselle yhteistoiminnalliselle keskustelutilanteelle on tyypillistä, että puhujat välttävät toistensa mielipiteiden jyrkkää kyseenalaistamista tai tuomitsemista ja pyrkivät sen sijaan säilyttämään toistensa arvokkuuden sekä ”kasvot” keskusteluun osallistujina (Goffman 1959, 1967, Peräkylä 2001). Näin ollen aineiston tarkastelua ohjaa näkökulma, jossa huomio suuntautuu kantojen ilmaisuun ja toimija-asemien rakentamisen yhteispeliin ja yhteistoiminnallisesti tuotettuun luonteeseen³⁴.

---

³⁴ Aineiston analyysissä sovelletulla lähestymistavalla on sukulaisuutta keskusteluanalyysin piirissä sovellettujen periaatteiden kanssa; molemmissa mm. tutkitaan ja kuvataan puhuttua vuorovaikutusta ja sitä, mitä puhujat puheenvuoroillaan saavat aikaan (Ehrling 2007, Heritage 1996, Vesala & Rantanen 2007).

6.2 Varauksellisten kantojen ilmaiset yksilöhaastatteluissa

Projektimme ensimmäisellä, yksilöhaastatteluina toteutetulla aineistonkeruukierroksella huomioimme kiinnitti havainto siitä, että useat haastateltavat kyseenalaistivat oma-aloitteisesti itse puheena olevan toiminnon eli maatilojen monialaistumisen edistämisen, vaikka haastattelukysymyksissä monialaistumisen edistäminen oli annettuna lähtökohtana. Keskustelun virikkeenä toimineet kysymykset koskivat sitä, mitä monialaistumisen edistämiseksi kunnassa tehdään, keiden toimesta ja mitä asialle pitäisi tehdä. Tästä huolimatta haastateltavat toivat kommentteissaan esille useita perusteluita sille, että monialaistumisen edistämiseen on vähintäänkin syytä suhtautua varauksellisesti tai että sitä ei pitäisi edistää lainkaan. Tarkemman kuvan saamiseksi ja jatkotutkimuksen haastattelukysymysten muotoilun perustaksi erittelimme yksilöhaastatteluissa esille tulleet varauksellisen kannanoton tyypit. Seuraavassa kuvaan tiiviisti tämän varauksellisten kannanottojen ja perustelujen kirjjon.

Tyypillisimmässä varauksellisen kannan perustelussa muun yritystoiminnan aloittaminen tai harjoittaminen nähtiin tavalla tai toisella **perusmaatalouden harjoittamisen uhkaksi**. Perustelujen ydin muodostui ajatuksesta, jonka mukaan muun yritystoiminnan tukeminen tai sen aloittamiseen houkuttelu heikentää kannattavan alkutuotannon harjoittamisen resursseja ja edellytyksiä. Ongelmiksi nähtiin tällöin viljelijöiden jaksaminen ja rajalliset voimavarat sekä rasitteeksi muodostuva toimintojen hajauttaminen keskittämisen sijasta. Toisaalta tässä perustelun tyypissä tuotiin myös esille näkemyksiä siitä, että monialainenkin maatilayrittäjyys tarvitsee joka tapauksessa perustakseen toimivaa perusmaataloutta, minkä ansiosta alkutuotannon tukemista tulisi pitää muun yritystoiminnan tukemista ensisijaisempana. Tällaiseen näkemykseen saattoi myös kietoutua ajatuksia siitä, että monialaisen maatilayrittäjyyden mahdollisuudet nousevat kyllä luonnostaan maatilojen tarpeista, esimerkiksi koneurakointipalveluita tarjoavien yrittäjäreunkaiden muodossa, eikä niitä siksi tarvitse erityisemmin edistää. Toisaalta esillä oli myös ajatus siitä, että maaseudun yrittäjyyttä tulisi edistää muulla tavoin kuin kytkemällä alkutuotantoa ja muuta yritystoimintaa yhteen; tällöin edistämistoimet kohdentuisivat ennemmin alkutuotantoon ja muuhun maaseutuyrittämiseen kuin monialaisiin maataloihin. Tämän tyyppisten varauksellisten kantojen perusteluiden esittäjissä oli edustettuna kaikkien toimijaryhmien edustajia. Tyypillisimmin kantoja esittivät kuitenkin alkutuotannon harjoittamiseen keskittyneet viljelijät; kaikki neljä viljelijää vetosivat kommentteissaan edellä kuvatun kaltaisiin perusteluihin, kun taas muiden kolmen toimijaryhmän edustajista tällaisiin perusteluihin vetosi vain yksi tai kaksi kustakin ryhmästä.

Varauksellisten kantojen perusteluna esille nostettiin myös **taloudellisen kasvun merkitys**. Tätä argumenttia kuitenkin sovellettiin varauksellisen kannan

perusteluissa kahdella vastakkaisella tavalla. Monialaista maatilayritystoimintaa harjoittava pariskunta esitti, että rikastumisen tavoitteen ei pitäisi ohjata maati-
lojen kehittämistä, eikä muuta yritystoimintaa sen takia olisi syytä liian innok-
kaasti mainostaa maataloille. Tässä kommentissa monialaistuminen siis liitettiin
kielteisessä merkityksessä taloudellisen voiton tavoitteluun. Vastakkaisen muo-
toilun taloudellisesta kasvusta varauksellisen suhtautumisen perusteluna esitti
alkutuotantoa harjoittava viljelijä. Hänen mukaansa yritystoiminnan edistämistä
ei jatkossa tarvitse suunnata niinkään pienemmille, perheviljelmän kokoluokan
maataloille, joille on jo nyt tarjolla riittävästi tukimuotoja, vaan kasvua tuli-
si jatkossa hakea kärkiyritysten kasvusta ja kehittymisestä. Tämän perustelun
mukaan parhaat tulokset maatilayritysten kehittämisessä saavutettaisiin, mikäli
kasvukykyiset maatilayritykset uskaltaisivat ottaa enemmän riskejä ja tavoitella
taloudellista kasvua.

Kolmantena varauksellisen kannan perustelun tyyppinä esille nousi monialais-
ta yritystoimintaa edistävien **kehittämistoimenpiteiden soveltumattomuus**.
Kaksi haastateltavaa vetosi tällaiseen perusteluun. Ensimmäinen heistä, monia-
lainen viljelijä, kyseenalaisti monialaisen yritystoiminnan edistämisen vedoten
nykyisten kehittämistoimenpiteiden ja kehittäjien tehottomuuteen. Hänen mie-
lestään esimerkiksi yritystoimintaa edistävät hankkeet epäonnistuvat pysyvi-
en vaikutusten tuottamisessa ja mikä pahinta, eivät usein perustu viljelijöiden
vaan kehittämisorganisaatioiden intresseille. Toisin sanoen haastateltava näkee
ristiriidan kehittäjien ja kehitettävien motiivien ja tavoitteiden välillä. Toinen
haastateltava, yrittäjien edustaja, puolestaan kyseenalaisti monialaisen yritys-
toiminnan edistämisen vedoten siihen, että kunnassa ei voida tehdä juuri mitään
asian edistämiseksi. Hänen mielestään viljelijät itse ovat oma-aloitteisesti jo
käynnistäneet ne yritystoimintamuodot, joihin ovat tunnistanee mahdollisuu-
den. Jos monialaistumista ei katsota voitavan edistää muilla kuin yrittäjien jo
toteuttamalla omilla toimenpiteillä, on tietysti luontevaa kyseenalaistaa koko
monialaistumisen edistämisen mielekkyys.

Neljäntenä varauksellisen kannan perustelun tyyppinä oli tunnistettavissa vielä
yhden alkutuotantoa harjoittavan viljelijän käyttämä argumentti, jossa hän veto-
si monialaiseen yritystoimintaan liittyvien **markkinointiponnistelujen työläy-
teen**. Hänen mukaansa tuotteiden markkinointi ja markkinoiden saavuttaminen
osoittautuvat usein liian työläiksi ja vaatisivat taitoja, joita monelta viljelijältä
puuttuu, minkä takia monialainen yritystoiminta ei ylipäättään sovellu kovin mo-
nelle viljelijälle. Tällaisella perustelulla on siis myös mahdollista kyseenalaistaa
maatilojen monialaistumisen mielekkyys.

Kun katsotaan, mitä toimijaryhmiä varauksellisten kantojen ilmaisijat edusti-
vat, huomataan että alkutuotantoa harjoittavan viljelijän positio näyttää tässä
suhteessa keskeiseltä. Kaikki neljä haastateltua alkutuotantoon keskittynyttä
viljelijää kyseenalaistivat monialaistamisen edistämisen vedoten joihinkin edel-

lä mainituista perusteluista; kaksi heistä vetosi myös useammanlaisiin varauksellisen kannan perusteluihin. Viljelijöiden lisäksi varauksellisia kantoja ilmaisi muutama monialainen viljelijä, muutama yrittäjä sekä yksi kuntatahon edustaja. Kaikki toimijaryhmät olivat siis edustettuina, mutta viljelijöiden johdonmukaisen varauksellisuuden ja kuntatahon edustajien varauksellisten ilmaisujen vähäisyyden voi nostaa esille kiinnostavina havaintoina, myös luvun myöhempiä pohdintoja silmällä pitäen.

6.3 Varauksellisten kantojen analyysi ryhmähaastattelussa käydystä keskustelusta

Tässä luvussa siirrytään tarkastelemaan keskustelun kulkua yhdessä Mäntyharjun kunnassa käydyssä ryhmähaastattelussa. Tässä käsiteltävä, ryhmäkeskustelun ensimmäinen kysymys koski eksplisiittisesti sitä, pitäisikö maatilojen monialaistumista ylipäätään edistää Mäntyharjun kunnassa. Keskustelun virikkeeksi kysymys heijastettiin piirtoheittimellä kaikkien nähtäväksi seuraavassa muodossa:

Pitäisikö maatilojen monialaistumista ylipäätään edistää kunnassanne?

Mäntyharjun ryhmän kokoonpano muodostui kahden haastattelijan lisäksi kolmesta alkutuotantoa harjoittavasta viljelijästä sekä yhdestä monialaista yritystoimintaa harjoittavasta viljelijästä. Ryhmäkeskustelu alkoi osallistujien esittelykierröksellä, jossa kaikki läsnäolijat esittelivät lyhyesti itsensä ja oman taustansa. Aineistoa analysoitaessa havaittiin, että jo esittelyrituaalissa oli mukana yhteistoiminnallisia ja vuorovaikutuksen normeja muovaavia elementtejä: ensimmäisen repliikin rakenne toimi esimerkkinä, johon seuraavat puhujat orientoituivat omissa muotoiluissaan.

Keskustelijat saivat esittää puheenvuoroja ja kommentteja kysymyksiin vapaassa järjestyksessä. Haastattelijat osallistuivat keskusteluun lähinnä esittämällä tarkentavia kysymyksiä ja kannustamalla puhujia tuomaan näkemyksiään esille mahdollisimman monipuolisesti. Haastateltavat suhtautuivat kysymykseen maatilojen monialaistumisen edistämisestä yhteistoiminnallisessa ryhmäkeskustelutilanteessa johdonmukaisen varauksellisesti. Erittelen seuraavassa näiden monialaistumisen edistämisen suotavuutta kyseenalaistavien kantojen variaatiota sekä niiden tueksi esitettyjä perusteluita.

Ensimmäinen varauksellisen kannan perustelu: Kunnan taloustilanne

Keskustelu käynnistyy kommentilla, jonka esittää paikallisen viljelijäjärjestön luottamushenkilö ja alkutuotantoa harjoittava viljelijä. Hän aloittaa puheenvuoronsa varovaisen myönteisellä kannalla perustelemalla monialaistumisen

tarvetta sillä, että EU:n myötä tilojen kannattavuus on tuotantosuunnasta riippumatta heikentynyt, jolloin monet tilat joutuvat harkitsemaan myös muita, alkutuotantoa kompensoivia toimeentulon lähteitä. Vaikka tässä avauspuheen-vuorossa puhuja ei suhtaudukaan avoimen kielteisesti monialaistumiseen sinänsä, liittyy hän kuitenkin varauksia sen edistämisen mahdollisuuksiin. Erityisesti kyseenalaistetaan sellainen mahdollisuus, että kunta organisaationa voisi edistää maatilojen monialaistumista. Kuntatoimijan heikkoja mahdollisuuksia vaikuttaa maatilojen monialaistumiseen perustellaan kunnan heikolla taloudellisella tilanteella:

RH3H2: Mä luulen että se on monella tilalla on niinku joutuu harkitsemaan niitä murusia mistä se leipä sitten saadaan koostumaan että oikeestaan jos ei se yks tuotanto ole valtavan laajaa niin tän EU:n myötä se kannattavuus on menny vähän joka alalla niin pieneen että siin on pakko hakee eri suunnista se että tarkoittaako kysymys sitä että pitäisikö kunnalla olla jonkinlainen rooli tässä monialaistumisen edistämässä niin ainakin Mäntyharjun kunnan kassanpohjan kun näen niin sieltä kautta on siihen niinku varmaan lähes mahdoton saada mitään merkittävää apua et kyl se varmaan jotain muuta kautta tavallaan pitäisi löytyä ne eväät sit siihen kehittymiseen,

Näin maatilojen monialaistumista koskeva keskustelu avataan kriittisellä kommentilla, jonka kärki ei kuitenkaan kohdistu vielä suoraan maatilojen monialaistumiseen ilmiönä, vaan sen edistämisen mahdollisuuksiin kuntatoimijan näkökulmasta.

Toinen varauksellisen kannan perustelu: Viljelijöiden rajalliset resurssit

Kuntatoimijan edistämismahdollisuudet kyseenalaistavan repliikin jälkeen haastattelija pyytää puhujaa tarkentamaan kantaansa maatilojen monialaistamista kohtaan kysymällä, pitäisikö monialaistumista sinänsä silti edistää. Tämä tarkennus virittää puhujan toistamaan aikaisemman varauksellisen myönteisen kantansa, jonka mukaan monialaistamisen edistämistä ei voi suoralta kädeltä tyrmätä, mutta tämä edistäminen on kuitenkin erittäin vaikeata, haastavaa ja useista tilakohtaisista reunaehdoista riippuvaista. Samalla puhuja tulee siirtyneeksi seuraavaan monialaistamisen edistämistä kyseenalaistavaan perustelun tyyppiin, joka koskee viljelijöiden rajallisia resursseja.

Puhuja tuo repliikissään esiin, että monialaistamisen edistämistä eivät rajoita pelkästään kuntatoimijan rajalliset mahdollisuudet, vaan rajoittavina seikkoina pitää huomioida myös tilan näkökulmasta nousevat seikat – tässä tapauksessa viljelijöiden rajalliset ammattitaitoon ja jaksamiseen liittyvät resurssit.

RH3K3: Mut sinä olet sitä mieltä että sitä yhtäkaikki pitäisi edistää.

RH3H2: Kyllä kyllä minä olen sitä mieltä tosin se että niinku ne on varmaan jokaisella tilalla ne on tilakohtaisia ratkaisuja jonne ammattitaito ja henkiset voimavarat on ainakin sellanen rajottava tekijä että jos ruveetaan tekemää kahta eri viittä eri asiaa ja jokainen vaatii sitä erikoisosaamista kuitenkin jossain määrin ja panostamista sit siihen niin se vaatii yrittäjältä kyllä tosi paljon - -

Kun haastattelija tämän jälkeen kysyy muiden kantoja asiaan, myös muut keskustelijat tarttuvat tähän esillä olevaan perusteluun ja kiinnittävät omat monialaistamisen edistämistä kyseenalaistavat kantansa viljelijöiden rajallisia resursseja kuvaavaan perusteluun:

RH3H3: Mm kyllä se tota kyllä näin aika pitkästi on niin tota varmasti tilakohtaisesti jossain käyp ihan luontevastikin sitten muuta siihen sivuun mutta kyllä sitten tietyst pitää pohtia sitä että mitä kerkiää ja mitä jaksaa ja se osaaminen mut et ihan jaksaminenkin et tuota tehäänkö sitä työtä nyt sitten hyvin ympäri viikkoja työtunnit viikko määrät tai tunnit viikossa ne hyvin äkkiä lisääntyy sitten kohtuuttomaks - -

Monialaistamisen esteeksi nähdään tässä se, että monialaistumisen myötä työmäärällä on taipumus kasvaa viljelijän voimavarojen kannalta ylivoimaiseksi. Keskustelun jatkuessa viljelijöiden rajallisia resursseja koskeva perustelu nostetaan esille myös siltä kannalta, kuinka markkinatilanne alkutuotannossa saattaa nykyisin muuttua yllättävästikin ja aiheuttaa viljelijöille paineita etsiä kompensoivia tulonlähteitä:

RH3H4: Että siin on vaan se on sellainen et se yks sellanen ei oo hirveen hyvä sitähan kun EU:hun mentiin niin sitähan koko ajan että jokaisen pitää niinku yhtä lähtee tuottaa ja näin on nää pasmat mutta nyt on sitten huomattu se että mitä sieltä sitten tulee kun maailman markkinahinnat heilahtelee ja vaikka mitä - - mut sit siin on aina tossa monialaistumisessa se että se vaatii sitä työvoimaa siellä tilalla ja mun mielestä mä sain niinku mun isältä hyvän neuvon kun mä nuorena sitä hommaa alottelin niin se sanoi näin että muista se että kun sä alat niinku kasvattaa sitä tilaa ja sä oot vaimos kanssa siinä ens alkuun niin teit on kaks nuorta ihmistä ja kumpikin luulee että hyö tekee puolet tämän maailman hommista ja on oikeen voimien tunnossa ja sanoi et kun se ensimmäinen lapsi tulee niin toinen on pelistä pois ja se on kyllä ihan totta ja se on huomattava ja sitä on niin kuin melkein voisi sanoa et semmonen 15 vuotta on pois ensin ne on ala-asteella ja niitä hoidetaan ja täällä on nää kuletusmatkat ja muut että voimat loppuu, siin on monasti sitä et mies jää siihen ja miehen vanhemmat voi olla siinä mutta kun sitä ikää tulee niin se vanhalla ihmisellä se viis vuotta tekee jo hirveen paljon ja sitä apuu ei enää ookkaan? sit tullaan siihen että

on monta monta rautaa tulessa ja yks mies tekee ja sit alkaa väsymään ja sit ollaankin aika pahassa jamassa et ei piä niinku liian moneen survasta käsiään siellä, voimat loppuu,

Vaikka neljäs puhuja (RH3H4) tässä tunnustaakin tiukentuneen ja epävakautuneen markkinatilanteen yhtenä monialaistumisen perusteluna, hän silti säilyttää varauksellisen kannan monialaistumista kohtaan esittämällä, että tällaisessakin tilanteessa viljelijöiden, erityisesti nuorten, tulisi olla monialaistamisen suhteen varovaisia, koska vanhemmiten perhe-elämä rajoittaa käytössä olevia resursseja. Monialaista yritystoimintaa katsotaan siis tässäkin kommentissa riskin näkökulmasta.

Kaikissa kolmessa puheenvuorossa oletuksena on, että monialaistuminen lisää viljelijän kokonaistyömäärää ja tätä kautta on uhka viljelijän jaksamiselle. Kukaan keskustelijoista ei esitä tälle kannalla vastakkaista kantaa, jossa monialaistuminen nähtäisiin esimerkiksi viljelijän kuormitusta ja kasvupaineita lievittävänä vaihtoehtona. Kukaan ei myöskään tuo esille erilaisia työnjaollisia ja lisätyövoiman palkkaamiseen liittyviä ratkaisuvaihtoehtoja. Hallitsevana oletuksena kommenttien taustalla on, että tilan työt tullaan tekemään itse.

Kolmas varauksellisen kannan perustelu: Alkutuotannon ja muun yritystoiminnan pitäisi tukea selkeästi toisiaan

Keskustelun kuluessa viljelijöiden rajallisten resurssien teema nostetaan esille myös tilalla harjoitettavien toimintojen yhteensopivuuden kannalta. Tähän liittyen neljäs puhuja hahmottelee maatilojen monialaistumisen ehtoja seuraavasti:

RH3H4: Sitä nyt tossa tilojen tää monialaistuminen niin kun se sillai monialaistuu se tila niin se ois hirveen hyvä että ne pystys tukee toinen toisiaan jotenki et ne ei ois ihan niinku toinen on aivan toista kuin toinen, niin se ois sellanen aika iso asia siinä et se jollain lailla aina toinen toistaan pystyis niinku jenkaa sitä hommaa - -

Monialaistuminen voisi kommentin mukaan olla mielekäs ratkaisu sillä ehdolla, että alkutuotannon ja muun yritystoiminnan välille löytyisi selkeätä synergiaa ja ne voisivat tukea toinen toisiaan. Puhuja muotoilee näin erään mahdollisen monialaistumisen ehdon, joka on muunnelma edellä mainitusta viljelijöiden rajallisten voimavarojen perustelusta.

Neljäs varauksellisen kannan perustelu: Palkkatyö houkuttelevampaa

Edellisiin, viljelijöiden rajallisiin resursseihin vetoaviin perusteluihin liittyi myös kolmannen puhujan esille nostama neljäs monialaistamista kyseenalaistava perustelun tyyppi. Tämän perustelun mukaan viljelijät voivat löytää monialaistamista helpompia lisätoimeentulon lähteitä palkkatyöstä:

RH3H3: - - työtunnit viikko määrät tai tunnit viikossa ne hyvin äkkiä lisääntyvät sitten kohtuuttomaks vai onko sitte parempi sillä tavalla että jompikumpi meneekin tilan ulkopuolelle töihin jos on mahdollista, niinku jossain määrin onkin mahdollista - -

Palkkatyön houkuttelevuuteen vetoava perustelu esittää palkkatyön varmempana vaihtoehtona kuin monialainen yritystoiminta; palkkatyö näyttyy viljelijän resurssien kannalta vähemmän uhkaavana kuin yritystoiminta. Kiinnostavana havaintona voi todeta, että vaikka kommentin esittäjä on itse monialainen maatilayrittäjä, hän on silti keskustelun tässä vaiheessa samassa linjassa kolmen muun alkutuotantoon keskittyneen viljelijän kanssa, ilmaisemassa monialaistumiseen varauksellisesti suhtautuvaa kantaa.

Viides varauksellisen kannan perustelu: Monialaistuminen on kunnassa jo lähellä saturaatiota

Keskustelun alkuvaiheissa ensimmäinen puhuja toi esille Mäntyharjun kunnan elinkeinorakenteen ja monialaisten mautilojen melko suuren suhteellisen osuuden perustellakseen sitä, että muuta yritystoimintaa mautiloilla ei välttämättä ole tässä tilanteessa enää tarvetta lisätä. Monialaistumiseen pitäisi ennemmin lähteä vasta niissä tapauksissa, joissa monialaistumiseen löydetään sekä olemassa olevaan yritys kenttään että juuri kyseisen tilan resursseille sopiva tapa:

RH3H1: Niin tossa jäin kaivelemaan tuolta muistini kätköistä niinku Mäntyharjullahan nyt on jo tilanne mautiloilla sillä lailla että se tulopiirakka ja kaantuu käytännössä niin että muistaisin suurin piirtein että viidennes maataloustulo viidennes tuki ja yks viidennes metsää ja sit sielt tulee muu yritystoiminta plus sitten vielä tää palkka kun katotaan koko kunnan se tulokehitys mikä on tapahtuma niin se on nyt Mäntyharjullahan ollaan jo hyvin pitkällä tavallaan, täällä on maatilamatkailua paljon tänne on tullut koneyrittämistä, täällä on aika monenlaista olemassaakin jo pitäiskö sitten vielä lisää niin kun katotaan Mäntyharjulaisen mautilojen (osittain) osia kylä tilarakennetta ja mahdollisuutta kasvattaa niitä niin ei siellä ole vaihtoehtoja, sitä täytyy niinku siellä täytyy kattoo muulla tavalla kuin sitä perusmaaloutta pelkästään mutta se että ei se oo jälleen kerran semmonen yks autuaaksi tekevä asia että siellä tulee sitten se että mitkä on sen yrittäjä- yrittäjäperheen voimavarat onnistuuko se. Ja mikä on sitten se että millä tavalla sitä monialaistetaan - -

Tämäkin perustelun tyyppi tukee näkemystä siitä, että Mäntyharjussa monialaistuminen ei näyttäydä tilojen kannalta kovin lupaavana vaihtoehtona.

Kuudes varauksellisen kannan perustelu: Markkinointiponnistusten vaativuus

Näkemyistä viljelijän rajallisista resursseista monialaistamisen esteenä tukee myös kuudes perustelun tyyppi, joka kohdistuu monialaisen yritystoiminnan erityistä työläyttä korostavaan piirteeseen, markkinointiponnistuksiin. Monialaistuminen hahmotetaan haastateltavien puheenvuoroissa toiminnaksi, joka vaatii monialaiseksi ryhtyvältä viljelijältä aivan uudenlaisia valmiuksia ja ponnisteluja, jotta yrityksen tuote tai palvelu saataisiin markkinoille. Nämä markkinointiin ja tuotteiden hinnoitteluun liittyvät ponnistukset hahmottuvat kommentoissa joko yksittäisen viljelijän kannalta liian työläiksi tai aivan uudenlaista ja viljelijälle entuudestaan vierasta ammattitaitoa vaativiksi:

RH3H2: - - ja se että sillon kun ollaan pieni- kuitenkin tilakohtaisesti ollaan melko pienissä tuotantovolyymeissa niin se markkinoiminen erikseen ja kaikki niin se ei onnistu varmaan yksin keltään kannattavasti että se pitäisi olla jonkunlaista yhteistyötä ainakin mun mielestä.

RH3H1: - - se on helppo sanoa et lähdetään tekemään mut se ei vielä riitä, se on vietävä sen jälkeen markkinoille se pitää (hoitaa) se on vielä monesti ihan uus maailma sitten vielä sen jälkeen,

RH3H2: Musta yks ihan oleellinen on se että olkoon se suunta mikä tahansa mihinkä tilalla lähettäis jotakin palvelua tai koneyritymistä tai mitä tahansa niin meille perinteisesti ei ole varmaan tiloilla isännillä sellaista ammattitaitoa, tai oman palvelutuotteen hinnoitteluun kiittäen että sitte kun vähän yks jos toinen kokeilee tehdä jotakin ja aattelee sillä että ennen täst on saanu jotakii, et ei osaa määrätä sitä oikeeta hintaa ja jos vaikka toinen sen oppiski niin kaveri jos myy halvemmalla niin siin tulee helposti se että vaikka tuote olisi ja idea olisi hyvä niin tehdään kuitenkin sitten niin halvalla sitä tuotetta että siitä ei siitä huolimattakaan ole sitten elinkeinoksi - -

Markkinoinnin vaikeus on ensimmäinen keskustelussa esille tuleva perustelu, jossa itse monialainen yritystoiminta muotoillaan viljelijöille soveltumattomaksi – ja tässä tapauksessa aivan omanlaistaan erityisosaamista vaativaksi – toiminnaksi.

Seitsemäs varauksellisen kannan perustelu: Vertikaaliseen ketjuun sisälle pääsemisen vaikeus

Markkinointiponnistusten vaativuudelle on sukua myös puhujien muotoilema seitsemäs perustelun tyyppi, jossa monialaistuvan tilan asema nähdään tukalaksi, koska kannattavan – riittävästi volyyymiä kartuttavan – yrityksen kohtaloksi nähdään tyypillisesti vertikaaliseen elintarvikeketjuun integroituminen. Tämän vertikaaliseen ketjuun sisälle pääsyn nähdään poikkeuksetta tapahtuvan moni-

alaisten yritysten edun kustannuksella; joko ne joutuvat myymään tuotteitaan ketjulle polkuhintaan tai pahemmassa tapauksessa niiden erikoisemmat tuotteet eivät lainkaan sovellu ketjun valikoimiin:

RH3H1: - - no sillä puolella nimenomaan tulee sitten vastaan et kun mä katon ite sieltä elintarvikeyrityksen pohjalta mitä meil on ollu niin siellä tulee ihan keskeiseks semmonen että tänä päivänä vastassa on aika kovin- pitkälle koulutetut ammattioistajat, niin kyl niiden kanssa on aika kevyesti niinku pihalla ja siinä ei ole niinku sanan sijaa, ja se voi olla että se on se yksi oven avaus millä se kerran raotetaan ja sen jälkeen kun se menee kiinni se voi olla seuraavat kymmenen vuotta kiinni et sitten on turha yrittää. Ja entistä enemmän ( ) ( ) hyvin vähän enää ehkä Mäntyharjulla voi ajatella et ihan paikallisesti niinku kauppiaat voi tehdä hyvin pieniä marginaalisia ryhmäpäätöksiä täältä tuotteista mut jos haetaan sitä volyymia ja sitä kannattavuutta sille niin pitää päästä laajempaan niin silloin se menee vähintään osuuskaupan tasolle se menee alueosuuskaupan tasolle se päätäntä ja siellä on aina vastassa ammattioistaja. Joka kattoo vaan sen että millä hän saa sen sisään ja millä hän saa sen myytyä ulos, paljon hän saa siitä katetta tukeeks tää heidän toimintaansa, se on loppujen lopuksi sivuseikka et kuin siin aluetaloudessa muututaan,

RH3H3: Joo täst erikois- erikoisemmista tuotteista niin nyt on tässä ihan viimeaikoina käynyt ilmi luomupuolella et tietyt tuotteet jotka on volyymituotteita, joku keltainen sipuli porkkana joitain muita niin menee ja niihin on kiinnostusta ihan tonne keskusliikkeen tasolle mut sitten kun on vähän erikoisempi tuote niin saattaa olla että se on viivattu yli se ei kiinnosta. - - Sitten on etittävä niiltä markkinoilta muutoin ehkä justiin näien alueosuuskauppojen taikka alueellisten toimijoiden kanssa, niinku keskusliikkeen kanssa ei ja silloin heti tulee huomattavat työmäärät ja jos on erikoisempii tuote määrät tippuu samoin myös kannattavuus.

RH3H2: - - että ainakin sen mitä rupeais tekemään niin pystyisi hinnoittelemaan kannattavasti ja osaisi sitten myydä kanssa niiku RH3H1 tossa toi esille niin varsinkii kaikki mikä menee isompiin liikkeisiin elintarvikkeet ja muut tuotteet niin ne tahtoo olla ne kertaostomäärät mihinkä joutuu sitoutumaan, jos niihin lähtee mukaan niin ne on pienelle yksikölle lähes ylivoimaisia ja siellä ei olla sitte kovin vahvoilla kyllä neuvottelemaan hinnasta,

Näissä perusteluissa monialaistamisen mielekkyyttä kyseenalaistava uhka paikallistuu monialaisten yritysten toimintaympäristön muihin toimijoihin.

Kahdeksas varauksellisen kannan perustelu: Monialaistumiseen liittyy helposti epätervettä kilpailua ja matkimista

Muut toimijat muodostuvat monialaisten maatilojen uhkaksi myös kahdeksanessa perustelun tyypissä. Neljäs puhuja (RH3H4) nimittäin esittää, että monialaistamiselle on ominaista tervettä kilpailua sotkevien matkijoiden ilmaantuminen. Tällaiset matkijat seuraavat menestyksekkäiden yrittäjien esimerkkiä ja kokeilevat onneaan samalla toimialalla, mutta tulevat näin häirinneeksi toimintaan vakavasti suhtautuvia yrittäjiä:

RH3H4: Se on just tuossakin et sit jos joku keksii jonkun oikein hyvän systeemin niin viiden vuoden päästä siellä on jo rinnalla sellasii puolella teholla ja ne sotkee sen homman, ja sit ne huomaa ne muut että eihän tässä ei tää oikein hyvä ollutkaan niien on hyvä pistää pois se laudalta ja tää yks joka on sen alottanut niin se jää siihen ja nää on niinku jonku vuoden sotkenu sitä hommaa. Tietysti kilpailu on kilpailua mutta sen näkee monessa että sit tulee sellaisia jotka sanotaan jos joku vaikka tekee pullia niin siihen tulee kolme eukkoo jotka myy halvemmalla pullaa just niinku RH3H2 sanoi (ja jonkun aikaa pois) ja se niinku se alku on niinku aika takkusta sitten että idean keksijää on aika harvassa mutta niitä matkijoita on kyllä aika paljon,

Myös tässä perustelussa monialaisen maatilain toimintaympäristössä nähdään epäilyttäviä piirteitä, jotka kyseenalaistavat monialaistamisen mielekkyyden. Epäterveen kilpailun syyksi kuitenkin hahmottuvat tässä tapauksessa muut monialaiset maatilat. Tämä perustelun tyyppi muistuttaa yhtä luvussa 2 eriteltyä tukikannustimien käyttöön liittyvää potentiaalista ongelmaa, jossa uudet tukea saavat yrittäjät saattavat pakottaa tukea ennen saaneita yrityksiä pois markkinoilta ja aiheuttaa tätä kautta epäterveen kilpailun kierteen. On kiinnostavaa havaita, että tällainen uhka tunnistetaan haastattelussa näin selkeästi.

Yhdeksäs varauksellisen kannan perustelu: Monialaistamisen ja sen edistämisen pitää perustua todelliseen asiakastarpeeseen ja kysyntäpohjaan

Monialaisen yritystoiminnan toimintaympäristöön nähdään sisältyvän väärisiä piirteitä myös yhdeksännessä perustelun tyypissä. Ensimmäinen puhuja hahmottaa maatilojen monialaistamisen edistämisen motiiviksi usein enemmän kehitysorganisaatioiden työllistämisen kuin aitojen liiketoimintamahdollisuuksien ja asiakastarpeiden tunnistamisen:

RH3H1: Niin se on se vähän niinku sanoin että tähän maahan ei pitäisi perustaa yhtäkään projektia projektin takia vaan todellisen kysynnän takia, ja tääkin on semmonen asia että yhtäkään edistämistoimenpidettä ei kunnassa pidä tehdä jos ei sille löydy selkeitä kysyntäpohjaa joko niin et siel on niinku selkeä asiakastarve sille asialle taikka sit niin että

siel on niitä yrittäjiä joilla on tietoa asiakkaista ja jotka tarvis siihen apua, mutta kannettu vesi ei kaivossa pysy se ei niinku onnistu. - -

RH3H1: Emmä kyseenalaista sitä ((monialaistamista)) mut siis sen täytyy lähete sen asiakastarpeen mukaan että ei lähdetä tekemään kun monta kertaa täs meidän omassa maakunnassakin on se ongelma että meillä on monta maakunnallista toimijaa ja koulutusorganisaatiota jotka tekee pyörittää projektia että ne saa väkensä pidettyä töissä, ne pyörittää projektia projektin takia että ne pysyy töissä ja entinen projekti ei ole edes valmis kun tota seuraavaa ruvetaan valmistelemaan ja sen edellisen lopettaminen jää kesken ja siit tulee et siin on monta semmosta hanketta jotka on tavallaan kuollu sen jälkeen kun se projekti on loppu.

Siinä määrin kuin monialaistumisen edistämisen nähdään perustuvan muiden kuin viljelijöiden etujen ajamiseen, on tietysti luontevaa suhtautua koko monialaistumisen ideaan varauksellisesti. Tämä yhdeksäs varauksellisen kannan perustelun tyyppi havainnollistaakin sitä, että myös yllättävältä tuntuvat toimintaympäristön tahot – tuen ja kehitysvälineiden tarjoajat – voidaan hahmottaa monialaisen yritystoiminnan mielekkyyttä kyseenalaistaviksi tekijöiksi.

Koontia: Varauksellisen kannan yhteistoiminnallinen tuottaminen

Keskustelun mittaan puhujat tuottivat siis yhdeksän erilaista perustelun tyyppiä sille, miksi monialaistumista ei välttämättä pitäisi edistää. Huomionarvoista on, että nämä kannat ja perustelut tuotettiin yhteistoiminnassa kaikkien neljän haastateltavan kesken. Useimpia perusteluita kannatettiin ja kehiteltiin kahden tai useamman viljelijän voimin, eikä mikään edellä esitellyistä perusteluista herättänyt vastustusta muissa osallistujissa. Keskustelussa tuotettu monialaistumisen edistämistä kyseenalaistava kanta on siis poikkeuksellisen vahva. Analyysi osoittaa, että viljelijöiden on helppo kiinnittää tällainen varauksellisuus useanlaisista kokemuksista, esimerkeistä ja tilanteista nouseviin perusteluihin. Tässä mielessä varauksellinen kanta näyttäytyy monin tavoin viljelijän toimija-asemaa määrittävänä.

Tässä johdonmukaisessa varauksellisten kantojen ja perustelujen esille tuomisessa huomiota herättävä seikka on yhden monialaista yritystoimintaa harjoittavan viljelijän passiivinen läsnäolo. Hänen läsnäolostaan huolimatta monialaistamisen edistämistä puolustavia argumentteja ei esitetty. Monialainen yrittäjä itse kyllä osallistui keskusteluun, mutta oli siinä mielessä passiivinen, että hän ei juuri kommentoinut aihetta monialaisen yrittäjän toimija-asemasta; hän ei vedonnut omiin kokemuksiinsa tai käyttänyt omaa toimintaansa esimerkkinä siitä, millä tavoin monialaistumisen edistäminen olisi kannatettava kehityssuunta. Hän mukautti omat kannanottonsa ryhmäkeskustelussa vallitsevan

linjan mukaiseksi ja osallistui keskusteluun tuottajan toimija- asemasta käsin. Hän ei lähtenyt kiistämään esitettyjä kantoja eikä esittänyt niille vaihtoehtoisia näkemyksiä, vaan osallistui kollektiivisesti rakennetun varauksellisen kannan tuottamiseen.

Toisaalta tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei hän tarpeen tullen ja toisenlaisessa tilanteessa kykenisi ja olisi halukas ilmaisemaan myös aivan toisenlaisia kantoja asiassa.

Tässä eritellyssä keskustelussa onkin erityisen kiinnostavaa se, kuinka johdonmukaisesti ja painokkaasti muut osallistujat onnistuvat ilmaisemaan varauksellisen kannan ajautumatta konfliktiin tai avoimeen erimielisyyteen monialaisen yrittäjän kanssa. Tarkastelen seuraavassa luvussa hieman tarkemmin sitä, kuinka tämä avoimen erimielisyyden välttäminen ja samanaikainen varauksellisen kannan ilmaiseminen tehdään, ja millä ehdoilla monialaistamisen edistämistä kohtaan voidaan ilmaista myönteinen kanta.

6.4 Myönteisen kannan ilmaisemisen reunaehdoista

Palaan takaisin esillä olleen ryhmähaastattelun erittelyyn. Keskustelun siirtyessä monialaistumisen mahdollisiin edistämistoimenpiteisiin ja niiden painopistealueisiin kunnassa, keskustelussa nousee esiin monialaisen yrittäjä RH3H3:n harjoittaman toimialan, maatilamatkailun ja -majoittamisen tilanne kunnassa. Tässä kohdassa ilmaistaan ensimmäistä kertaa eksplisiittisesti retorinen muotoilu, jonka keinoin osallistujat rakentavat eräänlaisen poikkeuksen monialaisen yritystoiminnan edistämisestä tuottamaansa varaukselliseen kantaan: tämän muotoilun mukaan monialainen yritystoiminta on hyvä asia siinä määrin kuin se perustuu yrittäjän itsensä aikaansaamiin ja tunnistamiin liiketoimintamahdollisuuksiin. Tämä retorinen muotoilu esittää mukana olevan monialaisen positii-visessa valossa neuvokkaana yrittäjänä, ja antaa samalla perusteen pitää kiinni edellä muotoillusta, yleisemmästä varauksellisesta suhtautumisesta. Monialaisen yritystoiminnan edistämisen yhdeksi reunaehdoksi hahmottuu paradoksaalisesti se, että sitä ei oikeastaan pitäisikään aktiivisesti edistää ulkoapäin – varsinkaan kunnan toimenpiteillä.

RH3K3: eli sit tossa tota kakkosessa niin tässä haastattelussa tuli myös esille että jotku kokee että Mäntyharjussa painottuu vahvastikin tää kesämökki ja kulttuurikuntaimago ja tähän liittyen (saattoi) kommentoida sit myös että tää maatilojen muun yritystoiminnan kehittäminen saattaa siitä syystä jäädä vähemmälle huomiolle että miten te näette tämmösen asian

RH3H1: mä viittasin äskesessä tota kysymyksessä kun mä sanoin että jos ei ole sitä kysyntätarvetta minkä takia sitä kehitetään niin eihän kannata

kehittää minusta on toisaalta ollut ihan oikeen että jos ei ole tullut selkeätä kysyntätarvetta niin miksi sitä kehittää kun se pitää tulla sieltä viljelijöiltä sitten se tarve et mie oon ite pistäny Mikkelin alueelle yhden hankkeen pystyyn sillä lailla että tota mie sanoin et nyt on tarve tämmöselle ja tämmöselle ja siihen löytyi samanlaisia ja syntyi ((tämä kyseinen hanke)) et se on sitä kautta sit syntyy, - -

Tässä muotoilussa hyödynnetään samoja argumentteja, joita käytettiin ensimmäisen kysymyksen kohdalla varauksellisen kannan rakentamiseen. Ensimmäinen puhuja aloittaa muotoilun rakentamisen vetoamalla jo esiteltyyn perusteluun, jonka mukaan monialaistamisen mahdollisten edistämistoimien tulisi perustua todelliseen kysyntään ja tarpeeseen: ”jos ei ole sitä kysyntätarvetta minkä takia sitä kehitetään niin eihän kannata kehittää”. Tämän varauksen jälkeen ensimmäinen puhuja siirtyy muotoilemaan poikkeusta varaukselliselle suhtautumiselle käyttämällä perustelua, joka oli jo implisiittisesti mukana varauksellisen kannan perusteluissa: ”kun se pitää tulla sieltä viljelijöiltä sitten se tarve”. Tässä kohdin tuota perustelua kuitenkin käytetään poikkeustapauksen eli myönteisen suhtautumisen reunaehtojen osoittamiseen. Korostamalla sitä, että monialaistamisen edistämisen pitää lähteä liikkeelle viljelijän omilla ehdoilla, tämän oman aktiivisuuden ja itse tunnistamien mahdollisuuksien kautta, ensimmäinen puhuja rajaa eräänlaisen hyväksyttävyyden tai positiivisen arvottamisen alueen monialaistamisen edistämiselle. Huomionarvoista on, että tästä muotoilusta voidaan myös päätellä, minkälainen on ensimmäisen puhujan positiivisesti arvottama monialainen viljelijä: hän on oma-aloitteinen toimija, joka on keksinyt liikeideansa itse ja hyödyntää liiketoimissaan jonkin reaalisen asiakastarpeen olemassaoloa.

Tämä muotoilu tarjoaa jalansijan, jolta maatilojen monialaistumista on mahdollista arvottaa myönteisesti; hetken kuluttua muut puhujat ottavat tarjotun jalansijan vastaan esittämällä hyväksymäksi katsomansa monialaistumisen nojaavan juuri ensimmäisen puhujan muotoilemiin reunaehtoihin:

RH3H2: joo mä tossa ajattelin siltä kannalta että itse asiassa niin tuo kesämökki-kulttuurivaikutus on ikään kuin syntynyt tänne ilman synnyttämistä se on tullu niinku luontaisesti,

RH3H1: aivan.

RH3H2: että tää vesistön rikkaus ja tää on niinku tuonu sinne sitä kesämökkiä paljon ei kunta sitä oikeestaan ole pystynyt torpedoimaan se on vaan syntyny - -

Tämä muotoilu näyttäytyy tilanteessa keinona tuottaa kaikkien keskustelijoiden jakama yhteisyyden alue ja säädellä vuorovaikutuksen taustalla piilevää ristiriitaa ja potentiaalista vastakkainasettelua. Tämä kanta ilmenee myös sellaisena

muotoiluna, jonka avulla monialainen yrittäjä RH3H3 saa jalansijan, jolta osallistua keskusteluun ensimmäistä kertaa monialaisen yrittäjän äänellä ja yrittäjän toimija-asemasta käsin. Keskustelussa tuotettuun, jaettuun yhteisyyden alueeseen vetoamalla monialaisen yrittäjän on nyt mahdollista ilmaista myönteistä näkemystään ja kokemustaan monialaisesta maatilayrittämisestä:

RH3K4: mites näkykö mökkivuokrauksessa onks jotenkin havaittavissa läsnä se että nyt Mäntyharju on tällainen kunta ja näin vai vai onks sillä nyt mitään yhteyttä nyt enää,

RH3H3: joo kyl kyllä se näkyy näkyy esimerkiksi sillä tavalla että kun tulee kyselyjä niin tuota netistä kun ne kattoo niin sanotaan että katottiin Mäntyharjun sivuilta kun on tällainen mökki kunta et kyl se kyllä sillä on semmonen positiivinen vaikutus siihen. Tämä imago tunnetaan aika laajasti ja Mäntyharju tunnetaan sijainniltaan varsin hyvin

RH3K4: onko siellä hintaetua pystyykö siellä nostattaa hintaa

RH3H3: no sitä sitä en osaa sanoa ihan tähän lähialueihin mutta tuota sit jos mennään tonne vaikka Pohjois-Karjalaan tai sinne päin niin sitten kylläkin tässä lähitienoilla mutta sijainniltaan niin Mäntyharju niin siinä mielessä Etelä-Savoonkin ajatellen on kyllä hyvä lähikunnat muutki tietysti.

Monialainen yrittäjä RH3H3 tuo kuin tuokin esille omia myönteisiä kokemuksiaan kunnan toimista monialaisen maatilayrittäjyyden edistämässä (Mäntyharjun kunnan internet-sivut markkinointikanavana) nyt, kun tälle ilmaisulle on yhteisesti osoitettu soveltuvat vuorovaikutukselliset ja retoriset resurssit. Näyttääkin siis siltä, että varauksellisen kannan ilmaiseminen kiinnittyy tässä ryhmätilanteessa korostuneesti alkutuotantoa harjoittavan konventionaalisen viljelijän toimija-asemaan. Monialainen viljelijä RH3H3 on valmis arvottamaan monialaista maatilayrittäjyyttä ja sen edistämistä omien kokemustensa perusteella myönteisesti, kun tälle asenteenilmaisulle on yhteistoiminnallisesti osoitettu ne reunaehdot ja puitteet, joihin vetoaminen ei uhkaa konventionaalisten viljelijöiden aiemmin muotoilemaa varauksellista kantaa ja sitä kautta toimijoiden välisiä suhteita. Vielä hieman myöhemmin ilmenee, että puhumalla tästä yhteisesti hyväksytystä toimija-asemasta (oma-aloitteinen, liikeideansa itse tunnistanut toimija) käsin monialainen yrittäjä pääsee tuomaan esille omia myönteisiä kokemuksiaan kunnan toimenpiteistä, joiden hän katsoo osaltaan edistäneen monialaisen maatilamajoittamisen edellytyksiä kunnassa. Huomionarvoista on, että hän katsoo kunnan voivan erinäisillä toimenpiteillä epäsuorasti edistää monialaistumisen edellytyksiä; näin hän välttää ajautumasta avoimeen erimielisyyteen muiden puhujien kanssa, jotka ovat aiemmin korostaneet kunnan suorien interventioiden ongelmallisuutta asiassa:

RH3H3: niin kyllä se tietysti sillä yrittäjällä pitää olla se palo siihen hommaan eihän se muuten onnistu mutta sitten mitä kunta voisi tehdä niin niin tota kun on tää rantojen osayleiskaavotus menossa niin kaavotuspolitiikka on tietysti semmonen jolla voi vaikuttaa sit näihin asioihin et se siinä otetaan huomioon.

Monialainen yrittäjä siis esittää muiden viljelijöiden kannoista poikkeavan kannan, jonka mukaan kunta voi toimenpiteillään – kaavoituspolitiikan muodossa – edistää monialaista yritystoimintaa ja on näin vaarassa ajautua muiden kanssa avoimeen erimielisyyteen. Hän kuitenkin hyödyntää aiemmin muotoiltua jaetun yhteisyyden aluetta säilyttämällä oletuksen monialaisten viljelijöiden oman aktiivisuuden ensisijaisuudesta korostamalla monialaistumisen ehtona sitä, että vaikka kunta osallistuisikin toimenpiteillään edistämiseen, niin ”kyllä se tietysti sillä yrittäjällä pitää olla se palo siihen hommaan”. Hän mukauttaa oman edistämistä puoltavan näkemyksensä yhteisesti hyväksytyihin reunaehtoihin, hyödyntäen niitä keskustelun kuluessa omien vastakkaisten näkemystensä ja kokemustensa esille tuomisessa:

RH3H3: hankkeesta täytyy jos puhutaan kunnan rajojen sisälle ja se saattaa olla aika hankala, mut tota sitten jos on laajemmalla alueella hanke se kasaa samanlaisia ja samanmielisiä niin se saattaa olla kantava se hanke ja oon jossain ollu mukaan sellassa ja aika laajalla alueella sitten toimin Etelä-Savon rajatkin ylittyä tota siitä ol kylläki hyötyä, muutoin liitty näihin luomuhommiin luomumarkkinointiin ja muutoin on se semmonen markkinoinnin hoitaminen olis ollu hyvin hankalaa, sen kautta sitten syntyneissä tuloksissa sitten,

Tämä monialaistamisen edistämisen myönteisen arvottamisen reunaehtojesiin piirtyminen näyttääkin keskustelun kuluessa johtavan siihen, että monialaistamisen edistämisen mahdollisuuksia tuodaan lopulta jossain määrin esille sekä monialaisen yrittäjän että myös muiden viljelijöiden toimesta. Näin monialainen yrittäjä saa enemmän tilaa – ja toimivaksi osoittautuvia retorisia resursseja – omien kokemustensa esittämiseksi. Keskustelun myöhemmissä vaiheissa monialainen yrittäjä pääsee esittämään myönteisiä esimerkkejä aiheesta, toisin kuin keskustelun alkuvaiheissa varauksellisen kannan hallitessa:

RH3H3: - - kyllähän se tietysti on niin että eihän ketään voi mihinkään vängätä että itestähän se on lähettävä oli sitä sitten monialaistumassa mihin tahansa, vähän kuin tossa mökkipuolella olen kokenuut hyväksi sen kun maaseutukeskuksessa on silleen tietoa ja taitoa ja sit näitä tota hankkeita joihin on voinut mennä mukaan se on tuki ja siellä tulee sitten semmosia kysymyksiä joita ei ehkä itte oo huomannu ajatellakkaan vaikka niitä hankkeita ei oikeen oo innostuttu niistä tässä muutta tuota joku tämmöinen on kuitenkin minä oon kokenu ihan mutta että lähtö-

kohta on tietysti aina itestä ja ei niinku hanketta laiteta pystyyn ja sitte ruveta kasaamaan, se joka on tekemässä sen pitää olla innostunut,

Hän tuo esille neuvonnan ja hankkeiden koettuja hyötyjä tärkeiden virikkeiden ja tuen antajina. Silti hän muistaa mainita myös keskustelun aikana yhteistoinnallisesti tuotetut edistämisen reunaehdot, joihin vetoamalla hän välttää ajautumasta avoimeen erimielisyyteen muiden viljelijöiden kriittisten kantojen kanssa. Myönteisen arvottamisen reunaehdot ovat piirtyneet jo siinä määrin selkeästi esiin, että kaikki osallistujat osaavat orientoitua niihin omia monialaistumisen edistämistä koskevia esityksiä tuottaessaan. Monialaiselle yrittäjälle määrittyy kaikkien hyväksymä yrittäjän toimija-asema, jonka keskeisiä määreitä ovat oma-aloitteisuus ja itsenäisten valintojen tavoittelu ja toteuttaminen.

6.5 Vertailua muihin haastattelutilanteisiin ja -kokoonpanoihin

Kun edellä eriteltyä Mäntyharjun maatilayrittäjien ryhmähaastattelua verrataan muihin viiteen ryhmähaastatteluun ja niissä tuotettujen kantoihin, huomataan selkeätä vaihtelua.

Liperin maatilayrittäjien haastattelussa varauksellinen kanta piirtyi esiin hieman laimeampana; siinä missä Mäntyharjun haastattelussa kannaksi muodostui vahva varauksellisuus monilla eri perusteilla, niin Liperin haastattelussa taas keskityttiin enemmän myönteisen suhtautumisen ja edistämisen ehtojen esille tuomiseen. Erityisesti korostettiin sitä, että viljelijöiden ei pitäisi lähteä mukaan mihinkään monialaisuuteen liittyviin muotivirtauksiin, vaan toimia yksilöllisten resurssien, mahdollisuuksien ja vahvuuksien perusteella. Nykytilannetta kommentoitiin tältä kannalta kriittisesti: ulkoa tuleva paine nähtiin kovana ja yksioikoisiin ratkaisumalleihin keskittyvänä. Toisaalta Liperin viljelijäryhmä muodostui kolmesta monialaisesta maatilayrittäjästä, paikalla ei ollut yhtään puhtaasti alkutuotantoon keskittyntä viljelijää. Tämä saattaa osaltaan selittää sitä, että varaukset monialaistumisen edistämistä kohtaan eivät nousseet esille yhtä voimakkaasti. Monialaisuuden edistämisen ehtojen kannalta argumentaatio sen sijaan oli hyvin samankaltaista kuin Mäntyharjussakin. Kaikki kolme puhujaa esittivät painokkailla muotoiluilla reunaehdoiksi samoja keskeisiä periaatteita kuin ensimmäiseksi tarkastellussa haastattelussa: näiden periaatteiden mukaan monialaistumisen edistämisen pitää lähteä liikkeelle viljelijän omilla ehdoilla, tämän oman aktiivisuuden, vahvuuksien ja itse tunnistamien mahdollisuuksien kautta. Kriittinen perusvire monialaistumisen edistämistä kohtaan oli siis yhtä kaikki vahvasti läsnä myös liperiläisten monialaisten viljelijöiden kesken käydyssä keskustelussa.

Ehkä hieman yllättäen Mäntyharjun viljelijähaastattelun kaltainen, lähes yhtä vahvan varauksellinen kanta tuotettiin Mäntyharjun toisessa ryhmäkeskuste-

lussa, jossa mukana oli kaksi monialaista viljelijää sekä kunta- ja seututahon edustajat. Tässä keskustelussa monialaistumisen edistämisen edellytyksiä kyseenalaistettiin painokkaasti, mutta ei aivan yhtä monipuolisilla perusteilla kuin Mäntyharjun maatilayrittäjien ryhmähaastattelussa. Vahva varauksellisuus tuotettiin yhteistoiminnallisesti vedoten pääasiassa perusteisiin, jotka tavalla tai toisella käsittelivät viljelijöiden rajallisia resursseja. Puhujat vetosivat mm. siihen, että muu yritystoiminta on työlästä ja edellyttää perusteellista suunnittelua, sitoutumista ja panostusta, minkä johdosta alkutuotannon ja muun yritystoiminnan yhdistäminen saattaa monissa tapauksissa muodostua liian haastavaksi ratkaisuksi. Kannatusta sai mm. argumentti, jonka mukaan tiloilla olisi ennemminkin syytä keskittyä joko alkutuotantoon tai muuhun yritystoimintaan, eikä pyrkiä näiden yhdistämiseen. Ainoan selkeästi poikkeavan, monialaistamisen edistämistä puoltavan kannan tässä keskustelussa esitti kuntatahon edustaja vetoamalla siihen, että Mäntyharjun tilarakenteen huomioon ottaen ”- - siel on myöskin sitten paljon sellasia eri kokosia maatiloja joilla sitten ehkä riittäisi aikaa ja sillä tavalla lähtee jotain muutakin hakemaan.” Tämä monialaistumista positiivisena mahdollisuutena arvottava kommentti jäi kuitenkin keskustelussa poikkeukseksi, mahdollisesti siitä syystä, että kolmen muun puhujan vahvan varaukselliset asenteenilmaisut eivät tarjonneet kuntatahon edustajalle kovin ilmeisiä puitteita, retorisia resursseja tai keskustelullista jalansijaa, joita hyödyntää myönteisen kannan rakentamisessa ja ilmaisemisessa.

Liperin toisessa ryhmäkeskustelussa mukana oli kaksi monialaista viljelijää ja kaksi seututahon edustajaa, eli kyseessä oli samantyyppinen viljelijöistä ja julkisten tahojen edustajista koostuva ”sekaryhmä” kuten Mäntyharjussa edellä. Edellä kuvatuista haastatteluista poiketen tätä keskustelua hallitsi monialaistumisen edistämistä myönteisesti arvottava kanta. Keskustelussa oli kuitenkin näkyvästi esillä perustelu, jonka mukaan monialainen yritystoiminta edustaa Liperissä varteenotettavaa mahdollisuutta erityisesti sellaisille tiloille, jotka joutuvat syystä tai toisesta ajamaan alas alkutuotannollista toimintaa tai luopumaan siitä kokonaan. Mukana oli siis jo Mäntyharjun sekaryhmässä esille tullut näkemys siitä, että muu yritystoiminta saattaa soveltua paremmin korvaamaan alkutuotannollista toimintaa kuin nivoutua sitä tukevaksi toiminnan muodoksi. Joka tapauksessa kaikki keskustelijat pitivät tärkeänä sitä, että monipuolisilla ja tilojen kannalta mielekkäillä monialaistumisen edistämistoimilla voidaan ylläpitää maaseudun elinvoimaisuutta ja kompensoida perinteisen maatalouden kannattamattomuuden mukanaan tuomia ongelmia maaseudulla. Toki tässäkin keskustelussa esitettiin varauksia monialaistumisen edistämiseksi – mm. yrittäjälähtöisyyttä ja maatalon resursseja korostettiin reunaehtoina – mutta kokonaisuutena monialaistumisen edistämiseen suhtauduttiin myönteisesti ja perusteissa tuotiin esille pääasiassa monialaisuuteen liittyviä mahdollisuuksia.

Molemmissa kunnissa kolmas ja viimeinen ryhmähaastattelun tyyppi koostui kunta- ja seututahojen toimijoista. Molemmissa kunnissa näissä kunta- ja seututahojen keskusteluissa ilmaistiin yhteistoiminnallisesti melko myönteinen

kanta kysymykseen maatalojen monialaistumisen edistämisestä. Toisaalta molemmissa kunnissa tälle myönteisyydelle muotoiltiin selkeitä reunaehtoja, joista kaikki keskustelijat olivat pitkälti samaa mieltä. Molemmissa kunnissa nämä reunaehdot kiteytyivät karkeasti ottaen näkemykseen siitä, että kysymystä monialaistumisen mielekkyydestä ja sopivasta toteutustavasta on punnittava tilakohtaisesti; esimerkiksi alkutuotantoon keskittyvien, suurten tilojen kohdalla monialaistuminen uhkaa ennemminkin hajottaa resursseja ja ydinosaamiseen keskittymistä, toisin kuin niillä tiloilla, joiden toimeentulo pelkän alkutuotannon varassa uhkaa vaarantua. Myönteinen kanta kiinnittyi siis molemmissa tapauksissa pitkälti yhtäältä maatalan toimeentulostrategiaa ja resursseja koskeviin perusteluihin ja toisaalta maaseudun elinvoimaisena ja asuttuna säilymistä koskeviin perusteluihin. Myönteisestä perusvireestä huolimatta molemmissa tapauksissa myönteisen kannan perusteluita (maatalan toimeentulostrategiaa ja maaseudun elinvoimaisuutta) käytettiin myös korostamaan sitä, että monialaistuminen ei saa olla itsetarkoitus eikä toteutua konventionaalisen maatalouden edellytysten kustannuksella.

Karkeasti ottaen ryhmähaastattelut voidaan jakaa niissä tuotettujen kantojen ja perustelujen yleisen hahmon perusteella kolmeen ryhmään: vahvan varauksellinen kanta tuotettiin Mäntyharjun viljelijäryhmässä (luvussa 6.3 eritelty haastattelu); varauksellinen, edistämisen reunaehtoihin keskittyvä kanta tuotettiin sekä Liperin maatilayrittäjien ryhmässä että Mäntyharjun ”sekaryhmässä”; varauksellisen myönteinen kanta tuotettiin Mäntyharjun ja Liperin kunta- ja seututahojen ryhmissä sekä Liperin ”sekaryhmässä”. Varauksellisimmat kannat tuotettiin siis keskusteluissa, joissa mukana oli viljelijä-toimijoita: Mäntyharjun viljelijäryhmässä voimakkaan varauksellinen kanta tuotettiin alkutuotantoon keskittyvän viljelijän toimija-asemasta käsin; Liperin maatilayrittäjien ryhmässä painokkaita reunaehtoja ilmaistiin monialaisten yrittäjien toimesta ja Mäntyharjun ”sekaryhmässä” puolestaan kahden monialaisen yrittäjän ja yhden seututahon edustajan toimesta (joka tosin luki itsensä päivätyön ohella myös sivutoimiseksi viljelijäksi).

Kun verrataan erilaisissa kokoonpanoissa tuotettua argumentaatiota, huomataan, että varauksellisen suhtautumisen aste oli yhteydessä osallistujien edustamiin toimija-asemiin. Varauksellisimman kannan tuottivat yhteistoiminnallisesti alkutuotantoon keskittyneet viljelijät ja myönteisimmän kannan puolestaan tuottivat yhteistoiminnallisesti kuntien ja seututahon virkamiehet ja asiantuntijat.

6.6 Loppukoonti

Tässä luvussa on tarkasteltu, miten varauksellista kantaa maatalojen monialaistumista kohtaan tuotetaan. Erityisesti ryhmähaastattelutilanteessa tuotettua argumentaatiota erittelemällä on etsitty vastausta siihen, mitkä ovat tällaisen varauksellisen suhtautumisen reunaehdot, minkälaisiin asiayhteyksiin, tilanteisiin

ja toimijoiden kokemuksiin se kiinnittyy. Tarkastelu osoitti, että varauksellista kantaa ilmaistaessa haastatellut pyrkivät määrittämään monialaiselle viljelijälle toimija-asemaa. Toisin sanoen, ollessaan varauksellisia, haastatellut toivat esille perusteluja sille, miksi viljelijät – tai paremminkin tietynlaiset viljelijät – eivät sovellu yrittäjiksi. Varauksellista kantaa ilmaistessaan haastateltavat toimivat eräänlaisina portinvartijoina, jotka tekivät eron viljelijän ja yrittäjän toimija-asemien välille ja tätä kautta määrittivät, millä perusteilla ja resursseilla viljelijät ovat oikeutettuja asettumaan myös yrittäjän – eli monialaisen viljelijän – toimija-asemaan. (Vrt. Vesala & Rantanen 1999, Vesala 2005, Foucault 1972.) Haastatelluille ei ollut lainkaan yhdentekevää, minkälaisen tilojen ja viljelijöiden tulisi ryhtyä monialaisiksi, ja millä perusteilla.

Varauksellisen kannan ilmaisu kiinnittyi vahvasti alkutuottajan toimija-asemaan ja alkutuotannolliselle toiminnalle ominaisiin asiayhteyksiin, tilanteisiin ja kokemuksiin: ensiksi, vahvinta ja monipuolisinta varauksellista kantaa tuottivat alkutuotantoon keskittyneet viljelijät; toiseksi, silloin kun monialaistumisen edistäminen kyseenalaistettiin – viljelijöiden tai muiden toimijaryhmien edustajien toimesta – se tehtiin nimenomaan hyödyntämällä alkutuotannolle ominaisista kokemuksista, asiayhteyksistä ja tilanteista nousevia perusteluja. Luvuissa 6.2 ja 6.3 mainituista varauksellisen kannan perusteluista tällaisia oli valtaosa: muu yritystoiminta perusmaatalouden harjoittamisen ja viljelijän resurssien uhkana; monialaiseen yritystoimintaan liittyvien markkinointiponnistelujen työläys; vaatimus alkutuotannon ja muun yritystoiminnan toisiaan täydentävyydestä; palkkatyö houkuttelevampana ja helpompana lisätoimeentulon lähteenä; vertikaaliseen ketjuun sisälle pääsemisen vaikeus; kilpailun, matkimisen ja olemassa olevan yritystoiminnan havaitseminen uhkina; ja ennakkoon varmistetun asiakastarpeen ja kysyntäpohjan peräänkuuluttaminen ammentavat kaikki alkutuotannon harjoittamiselle – tai tuottajan tai tulonsaajan toimija-asemille (vrt. Alasuutari 1996) – ominaisista kokemuksista ja tilanteista. Esille tulleista monialaistumisen edistämisen kyseenalaistamisen perusteista vain kunnan heikkoon taloustilanteeseen ja kehittämistoimenpiteiden soveltumattomuuteen vetoaminen nousevat selkeästi muista kuin alkutuotantoon liittyvistä asiayhteyksistä.

Vahvinta ja monipuolisimmilla perusteluilla tuettua varauksellista kantaa tuotettiin luvussa 6.3 eritellyssä ryhmäkeskustelussa, jonka osanottajina oli kolme alkutuotantoa harjoittavaa ja yksi monialainen viljelijä. Useimpia perusteluista kannatettiin ja kehiteltiin kahden tai useamman viljelijän voimin, eikä mikään edellä esitellyistä perusteluista herättänyt vastustusta muissa osallistujissa. Keskustelussa tuotettu monialaistumisen edistämistä kyseenalaistava kanta oli siis poikkeuksellisen vahva. Analyysi osoitti, että viljelijöiden oli helppo löytää varauksellisuudelleen perusteluja useanlaisista alkutuottajalle ominaisista kokemuksista, esimerkeistä ja tilanteista. Tässä mielessä varauksellisuus määritti keskeisesti viljelijöiden monialaistumiseen asennoitumista.

Kuten sanottu, tässä ryhmäkeskustelussa monialaistumista kohtaan esitetyillä varauksellisen kannan perusteluilla samalla määritettiin toimija-asemaa viljelijöille, joille monialaistumisen ei katsottu soveltuvan. Monialaistumista kohtaan oltiin varauksellisia, koska viljelijöillä nähtiin jo olevan kädet täynnä töitä alkutuotannon parissa; markkinointia ja markkina-areenalla toimimista pidettiin liian haastavina ja viljelijöiden taitoja siihen riittämättöminä; lisäansiomahdollisuutena houkuttelevampana vaihtoehtona pidettiin palkkatyötä; kilpailuasetelma nähtiin uhkaavana, ja sen sijaan peräänkuulutettiin varmaa kysyntää ja tiedossa olevia markkinoita tuotteille; nämä kaikki perustelut ovat kytkettävissä Alasuutarin (1996) kuvaaman tulonsaajan toimija-aseman luonnehdinnoiksi. Tulonsaajan toimija-asemaa määrittävät turvattu toimintaympäristö, tuotteen taattu kysyntä ja tasa-arvoperiaatteen mukaisesti määrittävä tulo tehdystä työstä; viljelijä suhteuttaa työnsä muihin palkansaajiin ja arvioi tulojaan suhteessa muiden palkansaajien tulokehitykseen. Kun viljelijä määritetään tällaiseen toimija-asemaan, on luontevaa kyseenalaistaa hänen edellytyksensä monialaiseen yritystoimintaan. Yrittäjän toimija-asema määrittävät selkeästi erilaiset odotukset.

Jos viljelijöiden ryhmäkeskustelussa esille tuomia perusteluja katsotaan monialaisen yritystoiminnan aloittamisen ja yrittäjän toimija-aseman näkökulmista, perustelujen on mahdollista nähdä määrittävän kaksi erilaista yrittäjän toimija-asemaa, samaan tapaan kuin Vesala ja Rantanen (1999) kuvaavat tarkastellessaan viljelijöiden suhtautumista omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Harkitsevan yrittäjän toimija-asemaa luonnehtii se, että maatilayrittämisen nähdään kyllä perustuvan yrityksen kannattavuuteen, mutta harkitseva yrittäjä punnitsee kriittisesti riskejä, joita taloudellisen edun tavoitteluun voi eri yhteyksissä liittyä. (Emt.) Samalla tavalla osa ryhmäkeskusteluissa esille tuoduista varauksellisen kannan perusteluista kytkeytyi nimenomaan siihen, että viljelijä määritettiin harkitsevaksi yrittäjäksi, joka kyllä toimii taloudellista etua tavoitellen, mutta jonka tulisi tarkkaan punnita uusiin yritystoimiin liittyviä riskejä ja mahdollisuuksia; monialaistamista vastustettiin tällöin sillä perusteella, että turhaa riskiä ei haluta ottaa resurssien riittävyuden tai uusien tuotteiden kysynnän suhteen, vaan sen sijaan peräänkuulutettiin taattuja markkinoita ja suotuisaa kilpailutilannetta. Avuttoman yrittäjän toimija-asemaa luonnehtii Vesalan ja Rantasen (emt.) mukaan puolestaan se, että taloudellisen kannattavuuden vaatimus tunnustetaan, mutta omat vaikutusmahdollisuudet asian suhteen nähdään heikoiksi tai olemattomiksi. Varauksellisen kannan perusteluissa oli tunnistettavissa tämänkaltaisia sävyjä esimerkiksi silloin, kun monialaistumisen mielekkyys kyseenalaistettiin vetoamalla viljelijöiltä puuttuviin markkinointitaitoihin, vertikaalisiin ketjuihin ylivoimaisina vastustajina tai työvoimaresurssien rajallisuuteen uusien yritysmahdollisuuksien edessä. Tällöin monialaistumisvaihtoehtoa punnitseva viljelijä määritettiin juuri avuttoman yrittäjän toimija-asemaan, jolta puuttuvat keinot monialaisen yrittäjän tilanteessa selviytymiseen.

Kokoavasti todeten: kun puhujat suhtautuvat varauksellisesti monialaistumisen edistämiseen, he samalla määrittävät potentiaalisen, monialaiseksi ryhtyvän viljelijän joko harkitsevan tai avuttoman yrittäjän toimija-asemiin, jolloin monialaistumista on helppo kritisoida haasteellisena ja ongelmallisena vaihtoehtona. Aineistossa erityisesti alkutuotantoon keskittyneet viljelijät ilmaisivat tällaista asennoitumista monialaistumiseen.

Tarkemman analyysin kohteena olleessa ryhmähaastattelussa oli mukana myös yksi monialainen yrittäjä, joka pääsi kunnolla esittämään omia kokemuksiaan ja näkemyksiään vasta siinä vaiheessa, kun monialaisiksi soveltumattomien viljelijöiden toimija-asetat – edellä kuvattujen varianttien muodossa – oli yhteistoiminnallisesti tarkasti määritetty ja reunaehdot monialaisen yrittäjän toimija-asetalle samalla osoitettu. Vasta tämän jälkeen keskustelussa mukana ollut monialainen yrittäjä sai vuorovaikutuksellisen jalansijan ja tunnustuksen monialaisena yrittäjänä: hänet voitiin määrittää yrittäjän toimija-asemaan ja poikkeustapaukseksi viljelijöiden kategoriassa. Häneen ei siis suhtauduttu viljelijänä; hänen katsottiin omaehtoisesti ja oma-aloitteisesti tunnustaneen hyvän liiketoiminnan ja saaneen liiketoiminnan kannattavaksi omin avuin. Hän asettui tällöin aiemmin esitetyillä perusteluilla määritetystä alkutuottajan toimija-asetasta selkeästi erottuvaan yrittäjän toimija-asemaan. Hän itse hyväksyi tämän hänelle tarjotun yrittäjän toimija-asetan, ja kykeni siihen vedoten tuomaan esille omia kokemuksiaan ja myös myönteisiä esimerkkejä monialaistamista edistäneistä toimenpiteistä. Monialaistumisen edistäminen katsottiin siis ryhmän keskuudessa hyväksyttäväksi sillä ehdolla, että se on yrittäjän toimija-asemaan määrittävän yritteliään yksilön oma-aloitteisen ja itsenäiseen tavoitteluun perustuvan toiminnan tukemista.

Lähteet

- Alasuutari, P. 1996. Toinen tasavalta. Suomi 1956–1994. Tampere: Vastapaino. 300 s.
- Billig, M. 1996. Arguing and thinking. Cambridge: Cambridge University Press. 325 s.
- Ehrling, L.-M. 2006. Psykoterapian vaikutusten arvioiminen. Keskustelunanalyttinen tutkimus arvointihaastattelun käytänteistä. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos, sosiaalipsykologia tutkimuksia 13.
- Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme 2004. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma vuosille 2005–2008. Maaseutupoliittikan yhteistyöryhmä. Saatavissa internetissä: http://www.mmm.fi/ytr/Ajankohtaista/2004/4.%20maaseutupoliittinen%20Kokonaisuohjelma_lopullinen_30.9.04.pdf.
- Foucault, M. 1972. The archaeology of knowledge. New York: Pantheon.

- Goffman, E. 1959. *The presentation of self in everyday life*. Garden City, New York: Doubleday Anchor.
- Goffman, E. 1967. *Interaction ritual*. Chicago: Aldine.
- Heritage, J. 1996. Harold Garfinkel ja etnometodologia. Helsinki: Gaudeamus.
- Peräkylä, A. 2001. Erving Goffman. Sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet. Teoksessa: Hänninen, V. & Ylijoki, O.-H. (toim.). *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät*. Tampere: Vastapaino, s. 347–364.
- Vesala, K.M. 2005. Asiakaskunnan rakenne ja yrittäjäidentiteetin rakennuspuut. Monialaisten maatilayrittäjien vaikutusmahdollisuudet markkina-areenalla. Helsinki: Helsingin yliopisto, *Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia* 1/2005.
- Vesala, K.M. & Rantanen, T. 1999. Pelkkä puhe ei riitä. Maanviljelijöiden yrittäjäidentiteetin rakentumisen sosiaalipsykologisia ehtoja. Helsinki: Yliopistopaino. 95 s.
- Vesala, K.M. & Rantanen, T. (toim.). 2007. *Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. Helsinki: Gaudeamus. 269 s.
- Voutilainen, O. 2005. Maaseudun yrittäjyys ja maatilakytöntäisyys yritystuki-politiikassa. *Maaseudun uusi aika*, 3: 32–40.

7 Aktivoivat asiantuntijat ja autonomiset yrittäjät: Yrittäjäminkin rakentuminen asiantuntijoiden ja viljelijöiden vuorovaikutuksessa

Maatilojen yritystoiminnan monialaistamiseen ja sen edistämiseen osallistuu monia toimijoita. Monialaistumisen edistämisen näyttämöllä (ks. luku 5) keskeisissä rooleissa ovat luonnollisesti viljelijät, mutta myös lukuisa joukko kehittämis- ja edistämistyötä käytännössä tekeviä toimijoita, jotka edustavat niin paikallisia, alueellisia kuin valtakunnallisiakin tahoja (esim. kunnallinen maaseututoimi, elinkeinoyhtiöt, ProAgria, TE-keskus, tutkimuslaitokset). Kuten aineiston analyysi osoitti, keskeiset monialaistumisen edistämisen keinot ja toiminnot liittyvät mm. neuvontaan, koulutukseen, tiedottamiseen ja hankkeiden vetämiseen (ks. luku 5). Tällaisella edistämisen näyttämöllä viljelijän rooli näyttää keskeiseltä jo silläkin perusteella, että edellä mainitun kaltaiset edistämiskeinot kohdentuvat pitkälti juuri yrittäjäyksilöön: viljelijä on se toimija, jonka pitäisi toteuttaa maatilayrityksensä monialaistaminen ja yritystoiminnan harjoittaminen käytännössä. Yrittäjyyden yhteydessä onkin totuttu korostamaan nimenomaan yksilön merkitystä. Vastaavasti yksilön merkitystä voidaan korostaa myös kehittämistoimenpiteiden lähtökohtana; tällöin esimerkiksi kehittämisen keinot ja välineet voidaan jäsentää sen kautta, että kehittämisen ensisijaisena kohteena nähdään yksilö. Näin jäsenettynä yritystoiminnan edistämisen yksi mahdollinen strategia on pyrkiä vaikuttamaan yksilöön. Tällöin toki tarvitaan joku toimija tai joukko toimijoita, jotka tätä vaikuttamista käytännössä toteuttavat. Käsillä olevassa aineistossa tätä toimijoiden joukkoa voidaan kokoavasti kutsua ”asiantuntijoiksi”.

Tässä luvussa tarkastelemme, miten yrittäjäyksilö nousee kehittämistoimenpiteiden kohteeksi käsillä olevan aineiston valossa, ja minkälaiseksi viljelijöiden ja asiantuntijoiden välinen suhde tällöin on hahmotettavissa. Hyödynnämme tarkastelussamme Nikolas Rosen (1992) muotoilemia ideoita siitä, kuinka länsimaisissa liberaaleissa demokratioissa minuutta aktiivisesti rakennetaan ja valjastetaan: pyrkimyksessä rakentaa asiantuntijoiden ja asiantuntijatiedon avulla ”yrittäjäminkinä” kohtaavat sekä kansalaisten yksilölliset että laajemmat poliittis-hallinnolliset intressit. Tarkastelu kohdentuu tällöin juuri asiantuntijoiden ja yksilöiden väliseen suhteeseen, erityisesti niihin tapoihin, kuvauksiin ja tekniikoihin, joiden kautta yksilöllinen minuus asettuu hallinnan ja muokkaamisen kohteeksi.

Lähestymme asiantuntijoiden ja viljelijöiden välistä suhdetta ja vuorovaikutusta tarkastelemalla toimijoiden argumentaatiota niin kuin se ilmenee ryhmä- ja

yksilöhaastatteluiden vuorovaikutuksessa (ks. Vesala & Rantanen 2007). Tarkastelu etenee siten, että keskitymme ensin analysoimaan tarkemmin yhtä asian-tuntijoiden ryhmähaastattelua, minkä jälkeen otamme sen rinnalle vertailtavaksi muuta haastatteluaineistoa. Ensin mainittu ryhmähaastattelu ja siinä ilmenevän argumentaation ja vuorovaikutuksen erittely muodostavat kuitenkin empiiristä tarkastelua läpäisevän juonirungon.

7.1 Yrittäjämistä hallinnan välineenä

Arkiajattelussa ja länsimaisten kulttuurien kuvastoissa on tyypillistä esittää yrittäjyys vahvan sisäsyntyisenä ilmiönä: puhumme siitä, kuinka yrittäjyys on joillakin verissä tai ammennettu äidin maidosta, tai siitä kuinka yrittäjänä menestyminen edellyttää sisäistä yrittäjyyttä tai erityistä yrittäjäainesta, -asennetta tai -henkeä. Näissä mielikuvissa yrittäjyys selittyy henkilön sisäisistä, pysyviksi nähdystä piirteistä ja ominaisuuksista. Toiset ihmiset soveltuvat siis syntyjään yrittäjiksi, toiset taas eivät. Toisaalta kun ajattelemme nykyisiä yhteiskunnallis-poliittisia ohjelmia ja käytäntöjä, huomaamme että niitä ohjaavat aivan toisenlaiset oletukset. Esimerkiksi Suomen istuvan hallituksen ohjelmassa on mukana erityinen yrittäjyyden politiikkaohjelma; monet koulutusorganisaatiot toteuttavat yrittäjyyskasvatusta. Näiden käytäntöjen taustalla on ajatus siitä, että yrittäjyyttä voidaan edistää ja kehittää. Laajamittainen yrittäjyyskoulutus ja -kasvatus sekä kehittämistoiminta vaikuttaisivatkin melkoiselta resurssien tuhlaukselta, mikäli niitä eivät ohjaisi sisäsyntyisestä yrittäjyydestä poikkeavat oletukset. Näiden toimenpiteiden taustalla on selkeästi ajatus siitä, että yrittäjyyttä ja sitä tukevia taipumuksia voidaan oppia ja kehittää.

Yrittäjyyden olemus ja sen synnyn tai kehittymisen mekanismit ovat monilla tavoin kiistanalaisia. Esimerkiksi yrittäjyystutkimuksen piirissä kiistellään siitä, voiko yrittäjyyttä ylipäättään oppia tai opettaa ja jos voi, niin millä tavoin. (Ks. esim. Pyysiäinen ym. 2006, Swedberg 2000.)

Yhtä kaikki, riippumatta siitä, että yrittäjyyden olemuksesta ja sen oppimisen ja synnyn prosesseista ei vallitse yksimielisyyttä, yhteiskuntamme toiminta perustuu kuitenkin monilla tavoilla oletukselle siitä, että yrittäjyyttä ja yrittäjäksi ryhtymistä voidaan edistää ja opettaa. Yrityspoliittisille interventioille voidaan osoittaa perusteluja mm. siitä seikasta, että mikäli yhteiskunnan osa-alueita tarkastellaan markkina-analogian valossa, voidaan väittää että esimerkiksi työmarkkinoita luonnehtii usein informaation epätäydellisyys (Storey 2005, s. 473–478). Toisin sanoen esimerkiksi palkkatöihin hakeutuneet ihmiset eivät välttämättä tiedosta tai tunnista, että heidän sijassaan yrittäjäksi ryhtyminen saattaisi olla kannattavampi vaihtoehto kuin palkkatyö. Tällöin valtion interventioita voidaan perustella epätäydellisen markkinamekanismin paikkaamisella: kehittämistoimenpiteillä tähdätään ihmisten tietoisuuden lisäämiseen ja täydellemmän informaation saatavuuteen. Toisaalta tällaisissa yrittäjyyttä edistävässä

interventioissa voidaan yhtä hyvin nähdä myös kyseenalaisia puolia. Pelkässä ihmisten tietoisuuden lisäämisessäkin on nimittäin usein mukana suostuttelun elementti. Kun suostutteleva kommunikaatio ja yrittäjyyttä edistävät politiikkatoimet jäsenyivät osaksi koko yhteiskuntaruumiin läpäiseviä käytäntöjä, ei olekaan enää yksiselitteistä tehdä eroa manipuloinnin tai suoranaisen aivopesun ja pelkän neutraalin tietoisuuden nostamisen tai informoinnin välillä. (Storey 2005, s. 478.)

Kun yrittäjyyttä lähestytään omanlaisenaan toiminnan ja tavoittelun tyylinä tai mentaliteettina, keskeisenä ulottuvuutena korostuu usein yrittäjän itsenäisyys: itsemäärääminen, oma-aloitteisuus, (taloudellinen ja sosiaalinen) riippumattomuus, kyky ja halu yksilöllisiin valintoihin ja itsenäiseen riskinottoon. Tältä osin yrittäjää voidaan pitää eräänlaisena individualistisen ideologian ja kulttuurin kiteytymänä. Myös tällaiset yrittäjän itsenäisyyttä ja itsemääräämistä korostavat painotukset herättävät kysymyksen siitä, onko ylipäätään mahdollista, että jokin ulkopuolinen taho tai ulkopuoliset toimijat voisivat edistää yrittäjyyttä opettamalla tai kannustamalla yksilöitä oma-aloitteisiksi ja itsenäisiksi. Eikö oma-aloitteisuuden ja itsenäisyyden määritelmään nimenomaan kuulu, että yksilö on vapaa ja riippumaton toisten toimijoiden vaikutuksesta? Tällainen ajatus tuntuisi sopivan yhteen myös edellä mainitun arkiajattelulle ominaisen sisäsyntyisen yrittäjäkuvan kanssa.

Sosiaalipsykologisesti ja yhteiskuntatieteellisesti tarkasteltuna asia voidaan kuitenkin nähdä monisyisempänä. Esimerkiksi Nikolas Rose (1992) on esittänyt, että myös yksilöiden autonominen toimijuus on usein ratkaisevilta osin ulkoisten toimijoiden tai tiedollisten auktoriteettien tuottamaa. Hänen mukaansa länsimaisille nyky-yhteiskunnille on nimenomaan luonteenomaista sellainen poliittisen hallintatavan ja hallinnoinnin muoto, joka perustuu yksilöiden omaehtoisen toiminnan ja itseohjautuvuuden kykyjen hyödyntämiselle sekä sille, että hallinnoinnin periaatteet ja käytännöt tähtäävät tällaisten autonomisten toimijoiden synnyttämiseen. Koska autonomia, itseohjautuvuus ja oma-aloitteisuus ovat myös yrittäjämäisen toimijuuden keskiössä, on syytä tarkastella lähemmin sitä, kuinka Rose hahmottaa tällaiset autonomista toimijuutta rakentavat periaatteet ja käytännöt.

Rose (1992) kutsuu ”yrittäjyyskulttuuriksi” (enterprise culture) sellaista ajattelua ja hallinnointitapaa, joka perustuu yrittäjämäisen yksilön idealle ja yksilöiden autonomiselle, itseohjautuvalle toiminnalle (ks. myös Heelas & Morris 1992). Hän luonnehtii yrittäjyyskulttuuria houkuttelevaksi poliittisen hallintatavan ja toimijuuden järjestämisen muodoksi erityisesti länsimaisissa kulttuureissa, joissa yrittäjyyttä perusteleilla arvoilla ja periaatteilla, kuten itseohjautuvuudella, oma-aloitteisuudella, yksilön vastuulla ja pyrkimyksellä omien kykyjen maksimointiin sekä halujen toteuttamiseen, on pitkä historia ja ne ovat sekä arvostettuja että laajasti jaettuina. Yrittäjyyskulttuurille on ominaista, että siinä yksilöiden

minuus (self) asettuu yhtäältä keskeiseksi hallinnan ja muokkauksen kohteeksi, ja toisaalta itse politiikan tekemisen ja toimeenpanemisen välineeksi tai väyläksi. Yksilöllisen, itseohjautuvan minän kehittäminen on linjassa sekä kansalaisten omien tavoitteiden (esim. itsensä kehittäminen, henkilökohtaisen hyvinvoinnin tavoittelu, ”identiteetti-projekti”) että vallitsevien poliittisten tavoitteiden kanssa – tähdätään niillä sitten viime kädessä esim. kansakunnan vaurauteen, hyvinvointiin, terveyteen tai taloudelliseen tehokkuuteen. Tällainen ”yrittäjämäisen minän hallinta” (governing the enterprising self) on houkuttelevaa, koska se näyttäytyy tehokkaana keinona tavoitella sekä yksilöllistä että yhteistä hyvää; se yhdistää esimerkiksi houkuttelevan minän etiikan, vallitsevien institutionaalisten ja poliittisten olojen epäkohtien kritiikin, ja ilmeisen johdonmukaisen ohjelman niiden muuttamiseksi. Esimerkiksi uusliberalistisessa ajattelussa (mm. Hayek, Friedman) tyypillisesti esiintyvä painotus korostaa hyvinvoinnin syntyvän autonomisten toimijoiden ”yritteliäistä” valinnoista, olivat ne sitten yrityksiä, organisaatioita tai yksilöitä – tässä merkityksessä uusliberalismi voi muodostaa erityisen hallinnan mentaliteetin ja yrittäjyyskulttuurin ilmentymän. (Rose 1992, ks. myös Rose 1996, du Gay 1996.)

Yrittäjyyskulttuurille ominaisen hallinnan tavan kannalta on siten tärkeää pyrkiä lisäämään ja aktualisoimaan yksilöiden yrittäjämäisiä toimintavalmiuksia, kuten oma-aloitteisuutta, vastuullisuutta, pyrkimystä omien kykyjen ja halujen maksimointiin ja riskinottoon. Tätä kautta on ymmärrettävää, että yrittäjyyskulttuurin ja innostuksen sävyttämän hallinnan kohteeksi täsmentyvät yksilöt ja eritoten pyrkimys rakentaa yksilöistä autonomisia toimijoita muokkaamalla kansalaisten minuutta – asenteita, minäkäsityksiä ja haluja – yrittäjämäisempään suuntaan. Huomionarvoista on, että yrittäjyyskulttuurissa tällainen muokkaaminen ja autonomisten toimijoiden rakentaminen nojaa vahvasti asiantuntijuuteen ja erilaisiin asiantuntijatahoihin. Asiantuntijat tarjoavat yksilöille tarpeen mukaan välineitä itsen arviointiin ja ohjaamiseen, ja yksilöiden oletetaan muovaavan itsestään autonomisia toimijoita asiantuntijatietoa hyödyntäen ja vuorovaikutuksessa asiantuntijoiden kanssa. Esimerkiksi yhteiskunnallisten ohjelmien toimeenpano nojaa pitkälti asiantuntijoiden ja asiantuntijatiedon hyödyntämiseen, vaikka päätös asiantuntijoiden hyödyntämisestä näyttäytyykin viime kädessä yksilön omana valintana. (Rose 1992, ks. myös Rose 1993.) Yksilöllisen autonomian ja itseohjautuvuuden kokemus rakentuu ja konkretisoituu tällaisen asetelman puitteissa jäsenyvissä suhteissa. On siis perusteltua väittää, että yrittäjyyskulttuurissa autonomia ja yrittäjämäistä minuutta tuotetaan ja rakennetaan aktiivisesti.

Edellä kuvatussa yrittäjyyskulttuurissa yrittäjämäisen toimijuuden edistäminen on yleinen periaate, jota sovelletaan laaja-alaisesti muuallakin kuin yritysmaailmassa – niin koulutuksessa, työelämässä kuin kansalaisyhteiskunnan piirissä (ks. esim. Komulainen 2006). On kuitenkin varsin ilmeistä, että edellä mainitut periaatteet ovat korostetusti esillä myös silloin, kun kyse on yritystoiminnan edistämisestä ja yrityspolitiikan rationaliteeteista. Tämä käy ilmi esimerkiksi

yrittäjyyden politiikkaohjelmien muotoiluista ja tavoitteista. Maatalouden ja maatiloiden kontekstissa paine yrittäjämäisen toimijuuden edistämiseen on niin ikään ilmeinen; yrittäjyys ja yrittäjämäiset painotukset ovat tulleet näkyvämmäksi osaksi niin maaseutupolitiikan retoriikkaa (esim. Ruuskanen 1999), maanviljelijöille suunnattuja neuvontapalveluja (esim. Phillipson ym. 2004) kuin viljelijöiden itsemäärittelyjä (esim. Alasuutari 1996, Vesala & Rantanen 1999, Vesala & Peura 2003). Maatilat ovat kuitenkin erityisen kiinnostava yrittäjämäisen toimijuuden tutkimuskenttä, koska sekä viljelijöiden toimintaympäristö että itsemäärittelyt – esimerkiksi tuottajan ja tulonsaajan toimija-asetat – ovat aiemmin rakentuneet yrittäjyydelle ominaisista arvoista ja toimintatavoista poikkeaville oletuksille (Alasuutari 1996, Vesala & Rantanen 1999, Burton & Wilson 2006). Luvun loppuosassa tarkastelemme laadullisen haastatteluaineistomme valossa sitä, miten edellä kuvatun kaltainen yrittäjämäärän rakennusprosessi ilmenee maatiloiden monialaistumisen yhteydessä, ja minkälaisia periaatteita, käytäntöjä ja haasteita tällöin on tunnistettavissa.

7.2 Aktivointi-asenteen hahmottuminen ja käyttö asiantuntijoiden argumentaatiossa

Useissa aineistomme haastatteluissa, erityisesti kunnan virkamiehistä ja alueellisten asiantuntijaorganisaatioiden edustajista koostuvassa ryhmähaastattelussa, tuotettiin yhteistoiminnallisesti kiinnostava sosiaalinen asenne, joka kohdistui viljelijöiden yrittäjiksi oppimisen prosessiin ja tämän oppimisprosessin luonteeseen monialaistumisen edistämisen ehtona. Tämän asenteen mukaan viljelijöitä on eri tavoin aktivoitava ja heräteltävä yrittäjyyteen ulkopuolisten tahojen toimesta. Tästä syystä kutsumme asennetta ”aktivointiasenteeksi”. Tämä asenne sai eri keskusteluyhteyksissä hieman erilaisia ilmenemismuotoja, mutta havainnollisesti se piirtyi esiin toisen tapauskuntamme kehittäjätahojen välisessä ryhmäkeskustelussa. Tuossa keskustelussa se ilmaistiin ensimmäisen kerran keskustelun alussa, huomiota herättävän metaforan muodossa: eräs haastateltavista toteaa, että uusien liiketoimintamahdollisuuksien tunnistaminen ja toteuttaminen maataloilla edellyttää, että kehittäjätahoilla on oltava aikaa ”potkia [viljelijöitä] persuuksille”. Tätä metaforaa käytettiin keskustelun kuluessa toistuvasti saman haastateltavan toimesta, mutta kiinnostavasti myös muut puhujat toivat esiin hieman erilaisilla painotuksilla ja metaforilla korostettuja asenteita viljelijöiden aktivoimisesta uusien yritysmahdollisuuksien omaksumiseen. Seuraavassa katkelmassa tämä metafora ilmaistaan ensimmäisen kerran:

Katkelma 1

(Kommentti 2. väittämään: ”Liperissä elintarvikkeiden jatkojalostus ohjaa maatalouden kehittämistä. Maatiloiden muun yritystoiminnan kehittäminen saattaa jäädä tästä syystä vähemmälle huomiolle.”)

RH4H3: Joo kyllä tota, tässä oon kyllä ihan ehdottomasti sillä kannalla että jääpi nämä muut tosiaan sinne tämän jatkojalostuksen taakse, tietysti jatkojalostus on helkatin hyvä mutta tuota, sieltähän löytys tolokuttoman paljon nii Liperistä ku myös muualtakki päin tota, viljelijäkykyjä ja resursseja silleesti ku ois tosiaan aikoo (lierota) siellä niihen porukoiden keskellä ihan vappaamuotosesti ja potkia persuuksille, ( ) ja kannustus sehän on siitä kiinni hyvin pitkälle ja tietysti just tämmösseen kulminoituu monestikki näitä hankkeita mitä on, minkä ympärillä pyörii just niinku elintarvikkeiden jatkojalostusta niin ne sitte vähätellee niitä omia että ei sitä kehtaa ku ei se kuulu ku se on niin erilaista tai muuta että ne ei tule vaan yksinkertaisesti sitte esille sitten ( ) jos ei (oo) joku hanke ja tämmönen, mutta jos sille ois aikoo (yksityisesti tai hankkeen tiimoilta) niin kyllä sitä löytyy. Ja oikeestaan vaan taivas on rajana tuo on sitte siitä ideoimisesta mikä siinä sitten on niin. Niin se homma vaatis sitte sitä että siel on semmonen, persuuksille potkimista ja, kyllähän ihmisiä on niin erilaisia jotkut on rohkeempia tuomaan esille ja toisekseen niissä hiljaisemmissa hissukoissa on erittäin päteviä henkilöitä niin miehissä kuin naisissa ja, ne ei tule muuta ku kaivelemalla esille sitte. Ja nyt ei oo sitte siitä toimialasta oikeestaan kiinni että se voi olla ihan mikä tahansa, palveluun liittyä puuhun mehtään ( ) rakentamiseen, tämmösseen, et se on ihan luovuus on sitten vaan rajana siellä oikeestaan. ... Että jonku verta, rajottaa kyllä tällä errää tuo. Elintarvikkeihin jatkojalostuksen keskittyminen ehkä kuitennii esille tulemista.

Katkelmassa seudullista asiantuntijaorganisaatiota edustava haastateltava RH4H3 aloittaa puheenvuoronsa ottamalla myönteisen kannan esitettyyn väitteeseen: väite maatalojen muun yritystoiminnan laiminlyönnistä elintarvikkeiden jatkojalostuksen saaman huomion kustannuksella on hänen mukaansa oikeutettu, koska tietyt toimialat – kuten elintarvikkeiden jatkojalostus – nousevat helposti viljelijöiden parissa muotivirtauksiksi sillä seurauksella, että valtava määrä mahdollisia liiketoimintaidoita ja viljelijöiden resursseja jää tunnistamatta ja hyödyntämättä. Tällaisen vinoutuman korjaamiseksi ja maatalojen yritystoiminnan monipuolistamiseksi ulkopuolisten tahojen on ”potkittava viljelijöitä persuuksille”. Ilman ulkoista aktivoitua ja interventiota suuri osa potentiaalisista resursseista uhkaa jäädä hyödyntämättä.

Keskustelu jatkuu haastateltava RH4H4:n, toista seudullista organisaatiota edustavan asiantuntijan puheenvuorolla, jossa hän tarttuu Katkelma 1:ssä esille nostettuihin teemoihin.

Katkelma 2

RH4H4: Joo, ((yskäisy)) tää on minusta oikeestaan semmonen, täs maatalous- tai maaseutupoliittisessa keskustelussa perusongelma et halutaan

*erottaa kaks yritysmuotoo maatila ja muu yritystoiminta. Ne on mo-
lemmat yrittämistä ((naurahdus)) [Tunnistamaton puhuja: Nii on.]
ja ne on yrittäjä ominaisuuksista kiinni et miten yritys, yritys tuota
menesty että, minust sitä ei semmost erotteluu pitäis tehdä ja, eikä
vastakkainasetteluu koska ei ne- minust ne ei toisiaan silleen pois sul-
kevia tai syöviä. Sit tietysti jos puhutaan jostakin investointiresurssien
ohjaamisesta niin, okei siellä on kilpailua sitte toki, eri kohteiden kes-
ken. Mut, minusta se ei oo sillä tavalla ... ei oo vaikuttamatta Liperi
on tosiaan Pohjois-Karjalan vahvin maatalouspitäjä. Niin nähdään
sitte se kehittämisaktiivisuus ei se oo siihen vaikuttanu tai mitenkään
vähentäny sitä. Ja tota, mä luulen että se on kysymys siitä että, ...
et kuitenkin ne yrittäjät jotka kehittää- kehittää niitä omia tilojaan
ihan sitä perusmaataloutta ni saattaa olla sitte aktiivisia siinä muun
yritystoiminnan kehittämisessä elikkä, miust kysymys on yrittäjistä,
ja se että mistä me haluttas niitä monitoimitiloja tehdä on ne joilla ei
se maatalous elätä ja jotka tarvii sitä muuta niin siellä ei aa joko sen
yrittäjän ominaisuudet ei riitä osaaminen ei riitä tai se ei halua tai
sitten sillä on jotain muuta työtä tai se on jo ikä- ikä semmonen et se ei
ees rupee sitä tekeen, ja tää on niinku se problematiikka että ne jotka
kipeemmin tarvis monial- monialaistamista ni ei välttämättä sitten
pysty sitä toteuttaan. Tää on se suurin probleema (.). Et jos aatellaan
sitä minkälaisille tiloille pitäis saada sitä uutta yritystoimintaa niin,
ne on jotkut pienet kasviviljelytilat jotka ei työllistä ku osan vuotta.
Sinnehän pitäis saada sitä (.) toimintaa. Ja kyl sinne on syntynyikki si-
nänsä ei sen puoleen, se riippuu just siitä sitten onks se yrittäjä, onko
yrittäjässä ainesta niin sanotusti ((naurahdus)).*

Haastateltava RH4H4 on periaatteessa samaa mieltä edellisen puhujan kanssa, mutta tekee aktivoinnin tarvetta koskevan kiinnostavan erottelun: potentiaali-
set monialaistuvat viljelijät on hänen mukaansa jaettavissa kahteen ryhmään,
joista ensimmäisen muodostavat viljelijät, jotka ovat onnistuneet saamaan perus-
maataloudestakin kannattavaa liiketoimintaa ja omaksumaan yrittäjämäisen toi-
mintatavan sen puitteissa; toisen ryhmän muodostavat viljelijät, jotka ovat vai-
keuksissa perusmaatalouden parissa ja tarvitsisivat muuta yritystoimintaa esi-
merkiksi kompensoivaksi tulonlähteeksi. Monialaistumisen edistämisen pitäisi
haastateltavan mukaan kohdistua jälkimmäiseen ryhmään; edellisen ryhmän
tulisi sen sijaan pysytellä perusmaatalouden piirissä eikä välttämättä hajottaa
resursseja muihin yritystoimiin. Puhuja itsekin tunnistaa, että tällä tavalla mää-
ritetty monialaistumisen kohderyhmä näyttää haasteelliselta: hänen mukaansa
juuri heillä on heikoimmat edellytykset uusien yritysmahdollisuuksien toteut-
tamiseen. Ulkopuolisen aktivoivan panoksen osuutta ei tässä puheenvuorossa
kiistetä, vaikka itse aktivoinnin luonne ei olekaan erittelyn kohteena. Mikäli
kohderyhmä kuitenkin määritetään tähän tapaan viljelijöiksi, joiden yrittäjämäi-
set edellytykset ovat heikot, tuntuu selvältä, että ulkopuolisella aktivoinnilla on
tällaisessa tapauksessa oltava merkittävä rooli.

Välittömästi tätä kommenttia (Katkelma 2) seuraavissa puheenvuoroissa pala-
taankin aktivoivien toimenpiteiden keskeiseen rooliin:

Katkelma 3

RH4H3: Kysymys on siitä sparrauksesta kiinni [sitte,]

*RH4H4: [No juu] totta kai joo [((Naurahtelua taustalla))] se että saahaan
niinkun aktivoitua ( ) nää, nää tuota [RH4H1: Heräteltyä.] kaikki
aktivointitoimenpiteet on tärkeitä mut et,*

Haastateltava RH4H3 kommentoi Katkelmassa 2 referoitua RH4H4:n puheen-
vuoroa palaamalla aluksi esille nostamaansa aktivoinnin teemaan todeten, että
”kysymys on siitä sparrauksesta kiinni sitte”. Myös kuntatahoa edustava haas-
tateltava RH4H1 yhtyy aktivoinnin tärkeyteen tuomalla tässä kohdassa esille
uuden aktivointi-metaforan, viljelijöiden herättelyn; myös hänen mukaansa on
yhtä kaikki tärkeitä saada viljelijöitä heräteltyä. Haastateltava RH4H4 vahvistaa
tällöin hänkin aktivoivien toimenpiteiden merkityksen myöntämällä, että ”kaik-
ki aktivointitoimenpiteet on tärkeitä”. Merkille pantavaa onkin, että RH4H4:n
esille ottama täsmennys, jonka mukaan monialaistumista tulisi suunnata kom-
pensaatiokeinona taloudellisissa vaikeuksissa oleville tiloille, ei uhkaa puhujien
keskinäistä yksimielisyyttä ulkoisen aktivoinnin tarpeellisuudesta. Erimielisyyt-
tä on tunnistettavissa silloin, kun puhujat lähtevät tarkemmin erittelemään sitä,
ketkä tai minkälaiset viljelijät olisi määriteltävä aktivointi- ja edistämistoimen-
piteiden kohteiksi. Näin kysymys aktivoinnin ensisijaisista kohteista on tunnis-
tettavissa erääksi aktivointiin liittyväksi, kiistanalaiseksi erityiskysymykseksi,
johon palaamme artikkelin päätösluvussa. Käsillä olevan tarkastelun kannalta
on sen sijaan syytä kiinnittää huomio keskustelussa kehkeytymässä olevaan
laajempaan hahmoon, jossa viljelijöiden aktivointi sinänsä nähdään monialais-
tumisen keskeiseksi edellytykseksi.

Seuraavana sisällöllisenä teimana keskustelussa siirrytään käsittelemään ky-
symystä hankkeista ja hankemuotoisesta toiminnasta monialaistumisen edis-
tämisen välineenä. Kommentoinnin aloittaa tällöin haastateltava RH4H2, joka
edustaa kunnan organisaatiota. Hän soveltaa kehkeytynyttä aktivoinnin ideaa
hanketoiminnan ja sen vaikutusten erittelyyn:

Katkelma 4

(Kommentti 3. väittämään: ”Hankemuotoinen kehittäminen on tehokas keino
maatiloilla harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi”)

*RH4H2: Kyllä mie nään et se on hyvä keino se ei oo tietysti ainut keino. Koska
maatila- viljelijät aika paljo siellä omassa sektorissaan toimii. Nyt
ku laittaa hanketoiminta pystyyyn niitä herätellään niitä viljelijöitä,*

että tämmöstä ja tämmöstä sinä voisit yrittää tämmöstä ja tämmöstä voiaan ja myö vielä tuetaa sitte tällä ja tällä tavalla. Järjestetään koulutusta tutustumismatkoja ja niin edelleen. Elikä se aktivoi viljelijöitä siihen että täm- vois tehdä muutakin kun pelekkää sitä maatala- toimintaa. Vois harrastaa sitä yritystoimintaa ja niinku just äsken sanoin ki tästä taulukosta et tästä näkkee sen että ku, hanke pistetään pystyy, se myös poikii yrityksiä sitä kautta yritystukia. Maa- maakunnalle tai Liperille. Kin. ... Et kyllä mie tuon väittämän näkisin en tiedä onko se nyt tehokas mut ainakin ihan hyvä keino maataloille,

Edellä hahmottunut aktivoinnin idea tarjoaa tässä RH4H2:lle näkökulman, joka mahdollistaa myönteisen suhtautumisen uutta yritystoimintaa edistävään hanketoimintaan: hankkeet ja niissä tapahtuva toiminta ovat hänen mukaansa yksi vartenotettava tapa herätellä ja aktivoida viljelijöitä uusien yritysideoiden kehittelyyn ja toteuttamiseen. Katkelma havainnollistaa sitä, kuinka laajasti keskustelijat tunnustavat ja jakavat ajatuksen viljelijöiden aktivoinnin tarpeellisuudesta; vaikka haastateltava onkin varauksellinen hankkeiden tehokkuutta kohtaan, niiden aktivoiva funktio on silti hänelle peruste pitää hankkeita hyvänä monialaistumisen edistämiskeinona. Kehittämishankkeita kommentoidessaan myös haastateltava RH4H4 soveltaa aktivoinnin ajatusta kuten haastateltava RH4H2 edellä, positiivisen arvottamisen perusteena:

Katkelma 5

RH4H4: Joo, tota tää- ihan niinkun tossa edelläkin on todettu et se on hyvä keino, mutta ei välttämättä ainoo eikä riittävä että jos tää, minkä otit esiin että tää, projekti on määräraikanen ja se tekee just niitä toimenpiteitä se neuvoo tarjoo koulutusta ottaa, tavallaan niinkun avustaa sitä yrittäjää siinä, käynnistysvaiheessa ja sitte myös kehittämissaiheessa. Tuomalla tietoa neuvoo ja sitte myös aktivoimalla. Mutta tuota, se just että, jos sitte tarvitaan tämmöstä, jatkuvaa niinkun, yrittäjät sanoo että vierellä kulkemista, pitäis olla niinku jatkuvasti mukana siinä, sen yrityksen kehittämisessä niin kylhän sillon joku pysyvä, tämänönen organisaatio pitäis olla. Josta niitä neuvoja voi hakee.

Haastateltava RH4H4 katsoo hankkeiden tarjoavan viljelijöille neuvontaa, koulutusta ja aktivointia, joita tarvitaan yrityksen käynnistys- ja kehittämissaiheissa. Ongelmallista sen sijaan on, että yrittäjien ”vierellä kulkemista” kaivattaisiin hänen mukaansa myös pitkäjänteisemmin, ei pelkästään yrityksen alkutaipaleella, johon hankkeet tyypillisesti ajoittuvat. Aktivoinnin sekä ulkoisten tahojen viljelijöille tarjoaman tuen ja kannustuksen korostukset ovat siis voimakkaasti läsnä myös hankemuotoista edistämistoimintaa koskevassa puheessa. Sama korostus tulee esille myös keskustelun edetessä kysymyksiin tiedotuksen, neuvonnan ja koulutuksen sekä verkostoitumisen asemasta monialaistumisen edistämässä.

Haastateltava RH4H4 kommentoi tiedotuksen, neuvonnan ja koulutuksen asemaa edistämisvälineinä mm. seuraavasti:

Katkelma 6

RH4H4: Niin mä just mietin ku mä taisin tossa jo näist hankkeitten yhteydessä puhuu että ne monesti on, ne toimenpiteet just koulutusta, ja sit neuvontaa tilalla () ja sit tää tiedottaminen vois varmaan, väittää et se on tämmöstä aktivoimista. Se ois myös ei pelkästään, tietysti sitten, ne on niitä toimenpiteitä tai työtapoja mitä käytetään hankkeissa, pääsääntöisesti, tai tietysti muutenkin. Kylhän yritykset sitten voi ihan, tilata neuvontaa ja koulutusta muutenkin kuin hankkeiden puitteissa mut hankkeet hyvin pitkälti toimii tällä tavalla.

Haastateltava näkee, että hanketoiminta hyödyntää tyypillisesti juuri koulutusta, neuvontaa ja tiedottamista edistämisvälineinä. Viljelijöiden aktivoiminen hän katsoo toteutuvan esimerkiksi juuri tiedottamisen kautta. Tämä aktivoimisen kietoutuminen erilaisiin edistämisen välineisiin näkyy myös puhuttaessa viljelijöiden verkostoitumisen riittävydestä monialaistumisen kannalta:

Katkelma 7

RH4H4: - - tosiaan toi mitä sanoin näistä hankemalleista niin tää ihan hankemallina semmonen jossa on jo etukäteen se tietty yrittäjäryhmä ku hanketta lähetään hakee. Et on semmonen tiivis ryhmä ni se varmaan luo sitte sitä, verkostoitumista. Se vähä niinku pakottaa toimimaan sitte jo ja sitte pitää olla jo etukäteen selvillä semmonen et se pelaa yhteen.

Haastateltava RH4H4 näkee verkostoitumisen olevan monialaistumisen kannalta keskeistä ja pohtii keinoja verkostoitumisen lisäämiseen. Hän näkee hankkeiden ja hankemuotoisen toiminnan yhtenä funktiona juuri viljelijöiden verkostoitumisen edistämisen. Vaikka hankkeisiin on keskustelun mittaan kohdistettu kritiikkiä, muuttuu hankkeiden arvottaminen myönteiseksi, kun se hahmotetaan viljelijöiden aktivoimisen välineeksi: hankemuotoinen edistystoiminta näyttäytyy keinona aktivoida viljelijöitä verkostoitumaan.

Aktivoimisen idea kulkeekin koko ryhmäkeskustelua läpäisevänä, myönteisesti arvotettuna juonteena, jota haastateltavat voivat hyödyntää kommentointinsa resurssina myös muita teemoja kommentoidessaan. Se ilmenee keskustelussa kaikkien puhujien jakamana positiivisen arvottamisen ja yhteisymmärryksen alueena. Aktivoimisen idean monipuolinen kietoutuminen muihin monialaistumisesta koskeviin teemoihin ja edistämiskeinoihin korostaa sitä, että viljelijöiden aktivointi nähdään monialaistumisen oleelliseksi edellytykseksi, jopa siinä mää-

rin, että osa verkostoitumisen, hankkeiden, koulutuksen ja neuvonnan merkityksestä perustellaan juuri niihin liitetyllä aktivoivalla funktiolla.

Palaamme tähän ja myös muihin ryhmähaastatteluihin, mutta ensin vertaamme, miten nyt esiin piirtynyt aktivointiasenne ilmeni yksilöhaastatteluissa.

7.2.1 Aktivointiasenteen ilmeneminen yksilöhaastatteluissa

Aktivointiasenne, jossa viljelijät asettuvat aktivoivien kehittämistoimenpiteiden kohteeksi, piirtyy esiin myös yksilöhaastatteluissa. Sen ilmeneminen yksilöhaastatteluissa ei ole aivan yhtä rikasta ja monipuolista kuin edellä kuvatussa ryhmäkeskustelussa, mutta edellä esiteltyjä aktivointiasenteen hahmoja on yhtä kaikki tunnistettavissa myös yksilöhaastatteluissa.

Yhteistä näille kaikille yksilöhaastatteluiden havainnoille on, että myös niissä viljelijöiltä nähdään puuttuvan joitain keskeisiä yrittäjämäisiä taipumuksia, minkä johdosta viljelijät asettuvat tällaisia taipumuksia kehittämään pyrkivien toimenpiteiden kohteiksi. Kuten edellä esiteltyissä ryhmähaasteluissa, myös yksilöhaastatteluissa puhujien käyttämät metaforat viittaavat yrittäjäyyskulttuurin ja -innostuksen hengessä yksilöiden asenteiden ja minäkäsitysten muokkaamispyrkimykseen. Käytettyjä metaforia ovat ”asennemuokkaus”, ”herättäminen”, ”patistaminen”, ”paimentaminen”, ”yrityspotentiaalin kaivaminen”, ”maailman avaaminen”, ”itseluottamuksen virittäminen” ja ”liiketaloudellisen mallin iskostaminen”. Aktivointiasenteen käyttö yksilöhaastatteluissa ei usein ole yhtä ilmeistä ja selkeää kuin edellä kuvatussa ryhmähaastattelussa, mikä on luontevaa jo siltäkin kannalta, että puhetta ei tässä vaiheessa erityisesti pyritty kuljettamaan suuntiin, joissa viljelijöiden omaehtoisen toiminnan rajat ja mahdollisuudet olisivat asettuneet johdonmukaisesti kommentoinnin kohteiksi. Tästä huolimatta aktivointiasenne kuultaa läpi useissa yksilöhaastatteluiden kommentoissa ja kannanotoissa.

Yksilöhaastatteluissa aktivointiasennetta ilmaisevat kunnan virkamiesten ja asiantuntijoiden lisäksi kaksi monialaista viljelijää ja kolme alkutuotantoon keskittyntä viljelijää. Onkin varsin kiinnostavaa, että aktivointiasennetta käyttävät myös monialaista yritystoimintaa harjoittavat viljelijät sekä aktiivoinnin potentiaaliset kohteet eli alkutuotantoon keskittyneet viljelijät. Monialaisten yrittäjien voisi nimittäin kuvitella puolustavan omaa yrittäjämäistä autonomiaansa ja itsemääräämistään kiistämällä aktiivoinnin tarpeen monialaistumisprosessissa. Monialaisten viljelijöiden kommentointia hallitsee toki viljelijöiden omia valintoja ja omaehtoisuutta korostava sävy, mutta muutama poikkeus käytetyssä retoriikassa on silti tunnistettavissa:

Katkelma 8

H7: -- silleenhän se pittää muuten ollaki, että sillohan se työ on mielekästä ja muuta jos se on ite keksiny, mutta jonkun pitäis auttaa siinä keksimisessä enempi. Sitte jos joku ihminen joka on ... jotta se ei niinku, sille ei se maailma aukee millään tavalla, se on vaan että nyt nää on nää meidän viis lehmme, nää ei tuota tarppeeks mitäs nyt tehhään jotta. Mie nyt näitä lypsän vaikka vähän männööki tappiolle mutta eipä täs oo muutakkaan. Jotenniin sille pitäis suaha se aukkeemaan se maailma jotta on tiällä muutakkii

Tässä monialaisen viljelijän kommentissa tuodaan esille yhtäältä se, että yritys-toiminta ja työ ovat mielekkäitä silloin kun ne on itse keksitty, mutta toisaalta korostetaan, että tämä ei kuitenkaan usein onnistu: jonkun pitäisi auttaa keksimisessä ja saada mahdollisuuksien maailma aukeamaan viljelijälle. Ulkopuolisen tahon aktivoivaa panosta siis kaivataan.

Alkutuotantoon keskittyneistä viljelijöistä aktivointiasenteen kaltaista sävyä käyttää kolme haastateltavaa. He kaikki edustavat kuitenkin poikkeustapauksia siinä mielessä, että he ovat viljelyn ohella mukana myös luottamustehtävissä; he kaikki katsovat asioita hieman eri näkökulmasta ja yleisemmältä tasolta kuin muut perusviljelijät. Ehkä tämän hieman yleisemmän tarkastelutason ansiosta kyseiset kolme luottamusmies-viljelijää ovat jonkin verran etäämmällä perusviljelijän toimija-asemasta, jolloin heidän saattaa olla helpompi puhua viljelijöistä myös aktivoivien toimenpiteiden kohteina. Esimerkiksi seuraavassa kommentissa näkyy, kuinka yksi luottamusmiehistä hanketoimintaa ja neuvontaa eritellessään esittää, että osa viljelijöistä ei ole tottunut oma-aloitteisesti hakeutumaan tarjolla olevien kehitys- ja tukimuotojen piiriin, minkä takia heitä pitäisi ”patistaa” ja ”paimentaa” kehitysvälineiden hyödyntämiseen:

Katkelma 9

H4: Tavallaan olla tarpeeks maanläheisiä ja realistisia että mihinkä ne voimavarat riittää ja mitä ne resurssit mitä ne vaatii sitte. Tää on tietysti nimenomaan ku puhutaan siitä porukasta joka ei oo itte TE-keskuksessa hoitanu sitä hommaa. Että totta kai nää edelläkävijät niin nehän, näitä tarvi oikeestaan paljo patistaa, ne hoitaa. Mutta sitten ku puhutaan siitä, seuraavasta ryhmästä Gaussin käyrällä jota pitää jo vähä paimentaa että, miten mennään. Niin siellä tulee sitten sen henkilön, on se sitten projektin vetäjä tai jonkun sortin neuvoja, joko maaseutukeskuksesta tai sitten TE-keskuksesta mistä nyt tahansa onkin. Niin siellä tulee sitten se persoona paljo, ratkasemaan myös.

Tässäkin kommentissa tulee esille jaottelu kahteen erilaiseen viljelijäryhmään: oma-aloitteisiin toimintansa kehittäjiin ja passiivisempiin viljelijöihin, joita juuri passiivisuutensa takia pitäisi aktivoida kehittämään toimintaansa. Samanlaiseen erotteluunhan törmättiin jo aiemmin kehittäjien ryhmäkeskustelussa käyttämän aktivointiasenteen yhteydessä. Yhden alkutuotantoon keskittyneen viljelijä-luottamusmiehen kannanotto on syytä mainita, koska se poikkeaa muista aktivointiasenteen muotoiluista mutta ilmentää samalla perusviljelijöille tyypillisiä painotuksia sikäli, että siinä korostetaan alkutuotannon kehittämisen ja kannattavana pitämisen keskeisyyttä:

Katkelma 10

H1: Mut se, mikä tästä niinkun nyt puuttuu ... Pitäisi, mitä kunnassanne tai kuntanne alueella pitäisi tehdä harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi. No on se tavallaan tuossa mutta se on vähän piilossa. Selkeämmin esiintuotuna että meillä on näitä hankkeita, mutta niitä pitäis tuoda ja niihin pitäis ihan oikeesti innostaa ihmisiä mukaan, viljelijöitä mukaan, että, tää liiketaloudellisen ajattelun ja toimimisen malli iskostus useampaan viljelijään.

K2: Ihan perusviljelijään,

H1: Ihan perusviljelijään, ihan perusmaataloutta harjottaviin yrittäjiin. Et se yrittäjämäinen ote yrittäjämäinen asenne toimia niin tulis vielä selkeämmin sieltä esiin.

Puhuja rajaa kommentissaan yrittäjämäisempään toimintaan aktivoinnin alkutuotannon piiriin; hän on varauksellinen monialaistumisen edistämistä kohtaan, mutta kannattaa silti yrittäjämäisen otteen edistämistä perusviljelijöiden keskuudessa. Kannanotto on kiinnostava. Huolimatta siitä että keskustelu koski maatilojen monialaistumisen edistämistä, puhuja tuo esille painokkaan yrittäjämäisyyttä maatalouden alkutuotannon edistämisessä puoltavan kannan.

Kunnan virkamiesten ja asiantuntijoiden yksilöhaastatteluisissa käyttämät aktivointiasenteen muotoilut sen sijaan muistuttavat paljolti muotoiluja, joita käytettiin kappaleessa 7.2 kuvatussa ryhmähaastattelussa. Neljä virkamiesten ja asiantuntijoiden edustajaa käytti kommentointinsa keskeisenä rakennuspuuna aktivointiasennetta. Nämä aktivointiasenteen muotoilut muistuttavat asiantuntijoiden ryhmähaastattelussa käyttämiä muotoiluja siinä mielessä, että käytetyt metaforat ovat samankaltaisia ja aktivointiasenteen käyttö kietoutuu myös muunlaisten kehittämistoimenpiteiden arvottamiseen; esimerkiksi hankkeista, neuvonnasta ja tiedottamisesta puhutaan positiiviseen sävyyn silloin, kun niillä nähdään olevan viljelijöitä aktivoivia vaikutuksia:

Katkelma 11

H20: Mitä kunnassanne tai kuntanne alueella pitäisi tehdä maataloilla harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi tai monipuolistamiseksi. Siinäpä onkin kysymys että toisaalta siellä tehdään tällä hetkellä hyvin paljon? Ja tietysti se pitää muistaa aina että, nämä asiat joittenkin perheitten joittenkin talouksien osalla ne on pitkäkestoisia prosesseja, ne ei tapahtu, muutokset sormia napsauttamalla. Sillon tarvitaan tätä asennemuokaukasta asennetyötä, tarvitaan koulutusta, jos lähetään muuntamaan toiselle alalle esimerkiksi toimialuetta kun millä on siihen asti toimitu. Sitten sitä tarvitaan mahdollisesti tänä päivänä entistä enemmän tätä verkostoitumista. Eli että missä määrin juuri ne hankkeet olis sitte niitä apuvälineitä. Toisaalta ne hankkeet on apuvälineitä siihen asennemuokaukseen ja ne on apuvälineitä siihen koulutukseen eli siihen tietotaito ja osaamisen lisäämiseen, mitä tänä päivänä varmasti tarvitaan, kaikissa uudessa. Uusissa toimiala, kuvioissa.

Katkelma 12

H17: Tällä mejän seutukunnallahan on sillä tavalla käytettävissä tämmönen, uusyrityskeskus Dynamo. Siellä pystytään analysoimaan se liikeidea. Pystytään tekemään rahottajan paperit jo oikeeseen muotoon ja. Ne on, bisnespläänit virittämään ja. Kaikki tämmöset asiat. Pystytään arvioimaan myöskin sen liikeidean kannattavuutta niillä lähtökohdilla mitä on saatu. Se on mun mielest ihan hyvä niin tuota, työkalu. - - On se ((uusyrityskeskus)) mun nähäkseni toiminu ihan hyvin että. Paljo on täältäki laitettu sinne väkee. Väkee sitte ja. Just tämmösii mitkä ei oikeen, osaa vielä sanoa että mitä he. Jahkaajia sanotaan näin ja.

7.2.2 Koontia

Aktivointiasenne hahmottuu keskustelussa monialaistumisen edistämistä sekä erilaisia kehittämisvälineitä ja -toimenpiteitä koskevan puheen keskeiseksi ulottuvuudeksi. Ulkopuolisten tahojen aktivoiva panos ilmenee erityisesti asiantuntijoiden ja kehittäjien puheessa yhtenä monialaistumisen edistämisen keskeisenä ehtona. Tämän aktivointi-asenteen kohteina viljelijät näyttäytyvät toimijoina, joilta puuttuu joitakin yrittäjiltä vaadittavia ominaisuuksia tai kykyjä; toki voidaan korostaa esimerkiksi piileviä kykyjä (ks. esim. Katkelma 1). Tarkemmin katsottuna tätä aktivointiasennetta käytetään ennenkaikkea osoittamaan yrittäjämäisen toimijuuden puuttumista tai vajavaisuutta tietyssä viljelijäryhmässä. Tässä mielessä asennetta käytetään diagnostisesti, tunnistamaan tietyt viljelijät toimijuudeltaan puutteellisiksi. Toisaalta aktivointiasennetta käytetään preskriptiivisesti, osoittamaan mahdollisia lääkkeitä tai toimenpiteitä, joiden myötä yrittäjämäisemmän toimijuuden odotetaan rakentuvan. Käytetyt metaforat,

kuten aktivointi, herättely ja persuuksille potkiminen, antavat viitteitä näiden toimenpiteiden luonteesta: ne viittaavat mm. aloitteellisuuden kannustamiseen, mahdollisuuksille herkistämiseen ja itseluottamuksen virittämiseen.

Johdannon teemoihin viitaten tämä kehittäjien puheessa näkyvä aktivointiasenne on tulkittavissa erityiseksi yrittäjyyskulttuurin ja yrittäjäminkin hallinnan (vrt. Rose 1992) ilmentymäksi maatilakontekstissa. Sitä käyttäessään asiantuntijat tunnistavat viljelijöiden toimijuudessa puutteita ja näkevät viljelijöiden toimijuteen – minäkäsityksiin, asenteisiin, tavoitteiden asettamiseen – vaikuttamisen erityiseksi edistämistehtäväksi. Kuten johdannossa kuvattiin, tässäkin tapauksessa yrittäjämäisempää toimijuutta pyritään kannustamaan nimenomaan yksilöiden asennemuutoksen ja mentaliteetin muokkaamisen keinoin.

7.3 Autonomia ja itseohjautuvuus yrittäjäminkin rakentumista ohjaavina ideoina

Palatkaamme edellisessä luvussa esiteltyyn asiantuntijoiden ryhmäkeskusteluun. Sen loppupuolella haastateltaville esitettiin kommentoitavaksi nimenomaan aktivointiasenteen kannalta provokatiivinen väite siitä, että maatalojen monialaistuminen on kiinni viljelijöistä itsestään ja sen edistäminen tulisi jättää heidän oman aktiivisuuteensa varaan. Tätä väitettä kommentoidessaan haastateltavat uhkaavat joutua ristiriitaan: he nimittäin katsovat viljelijöiden omaehtoisuuden ja omatoimisuuden korostamisen tietyn varauksin perustelluksi, mutta pitävät silti sinnikkäästi kiinni keskustelun kuluessa yhteistoiminnallisesti muotoillusta aktivointiasenteesta ja ulkoisten kannustimien välttämättömyydestä. Haastateltava RH4H3 aloittaa keskustelun huumorin höystämällä kommentilla, jonka jälkeen RH4H4 selventää omaa kantaansa asiaan:

Katkelma 13

(Kommentti väittämään: ”Maatalojen monialaistuminen on kiinni viljelijöistä itsestään ja sen edistäminen tulisi jättää heidän oman aktiivisuutensa varaan.”)

RH4H3: Periaatteessa kyllä mutta käytännössä ei missään nimessä.

((Kaikki nauravat))

RH4H4: Niin, niin kyllä se motiivi pitää lähteä nimenomaan sieltä viljelijästä. Tavallaan se- että hänellä pitää olla se oma näkemys siitä että mihin suuntaan hän haluaa lähteä kehittämään sitä omaa toimintaansa. Tosiaan se edistäminen niin kyllä siinä pitää, ( ) sitte tukea häntä niissä toimenpiteissä, eri tavoin että. Tai sanotaan että se ainakin auttaa, että totta kai on niitä viljelijöitä jotka sen tiedon hankkii ja sen osaa-

misen hankkii aina ne aktiiviset pärjää. Ne pystyy siinä ei tosiaan meitä tarvita. Mutta sitte jos haluaa saaha laajemmin mukaan niitä ni sillon se vaatii sen että, herätellään ja mennään niinku, proaktiivisesti jo tarjoomaan sitä, mahollisuutta ja sit jos on vielä tuolleen niinku Liperissä nyt kartotettiin et tavallaan sit voiaan vähän tehdä semmost markkinointityötä ja muuta niin, se on sitä aktivointia et, kyl sitä niinku- ei voi pelkästään jättää jos aatellaan. Jos tavoitteena on että halutaan niitä monipuolisia tiloja mutta jos ajatellaan että yrittäjät yrittää niinku haluaa niin, so what sitte voiaan, ((naurahten)) heittää hanskat tiskiin.

Haastateltava RH4H4:n mukaan viljelijän tulisi todellakin kokea itsensä subjektiksi toimintansa kehittämässä; tiettyyn toimintaan lähtemisen motiivin ja näkemyksen tulisi kummuta viljelijästä itsestään. Nämä äänensävyt ja painotukset tuntuvat aktivointiasenteen näkökulmasta vierailta ja hankalammin ulkoisen aktivoinnin korostukseen integroitavilta. Haastateltava kuitenkin perustelee aktivointiasenteen oikeutusta täsmentämällä, että viljelijät tarvitsevat tukea toimintansa kehittämiseen joka tapauksessa; aktiivisimmat saattavat kyllä pärjätä ilman ulkopuolista tukea ja aktivointia, mutta varsinaiseksi haasteeksi haastateltava näkee laajamittaisemman maatilojen kehittämisen, johon vaaditaan sysäystä ulkopuolelta. Samassa yhteydessä hän myös vetoaa tuttuihin ”herätelyyn” ja ”aktivoinnin” metaforiin. Vaikka toiminnan motiivin odotettaisiinkin nousevan viljelijästä, edellyttää monialaistumisen tavoite hänen mukaansa silti viljelijöiden herättelyä ja proaktiivista otetta kehittäjien taholta. Haastateltava RH4H3 jatkaa samoilla linjoilla:

Katkelma 14

RH4H3: Nii joo ihan samalla kannalla kun tuossa, ((RH4H4 sanoi)) tosiaan että kyllä se, vauhdittaa ulkopuolinen väistämättä. Et se on, joka kehittää ite on se pikkunen populaatio joka tosiaan sieltä niinkun hankkii tiliä, joka tappauksessa- on niinkun oikeen aktiivisia mutta, iso osa mikä siinä on niinku joskus tuossa aikasin taisin mainita sen että jos siellä joudutaan niinku (lieroamaan) niinku tälleesti, maailmaa parantamaan, ja vaikka ohikulkiessa käymään silleesti tämmöstä- rennolla tyylillä sieltä kautta niinku aktivoimaan sen porukan ni sieltä lähtee hirveen paljon, eli se vaatii semmosta ulkopuolelta persuuksille potkimista. - - Ei pelkkä niinku viljelijöiden ja maaseutuyrittäjien oma aktiivisuus ei ihan riitä (silleesti). Ihan joskus tarvitaan, puhtaasti vaan psykologista kannustamista että entisesti jatkaa siinä sitte että, ( ) ( ) tarvitaan semmosta ulkopuolista siinä niinkun, sparraajia siinä ja kannustajia siinä sitten niin, luodakseen uutta ja säilyttääkseen entisen sitte.

Myös haastateltava RH4H3 arvioi, että pieni osa maataloista ja viljelijöistä saattaa saada toimintansa kannattavaksi ilman ulkopuolisten kehittämistoimiakin, mutta tähän tyytymällä tulokset jäisivät varsin laihoiksi. Haastateltava korostaa, että viljelijöillä olisi kapasiteettia ja resursseja vaikka kuinka paljon, mutta niiden esille saamiseksi tarvitaan ulkopuolisten tahojen kannustusta ja sparrausta. Viljelijöiden mahdollisuuksia ja kykyjä katsotaan tässä hyvin myönteisessä valossa, mutta silti haastateltava näkee, että laajamittaisempi viljelijöiden potentiaalin esille saaminen vaatii ulkopuolista aktivointia, metaforisesti ilmaisten ”ulkopuolelta persuuksille potkimista”.

Tässä kohdassa keskustelua törmätään ilmeiseen jännitteeseen viljelijöiden ulkopuolisen aktivoinnin ja omaehtoisen toiminnan välillä, jota on syytä eritellä hieman tarkemmin. Katkelmassa 14 haastateltava siis vetoaa jälleen jo aiemmin käytettyyn ”persuuksille potkimisen” metaforaan korostaessaan sitä, että monialaistuminen ja viljelijöiden yrittäjäyys-potentiaalin esille saaminen vaativat yrittäjien omatoimisuuden lisäksi myös ulkopuolisten panosta. Tällä kertaa muut puhujat kuitenkin kiinnittävät huomionsa tämän arveluttavan metaforan käyttötarkoitukseen ja nostavat sen puheenaiheeksi, mahdollisesti siitä syystä, että nyt keskustelun asiayhteydeksi on virittynyt ajatus viljelijän omatoimisuuden ja itsemääräämisen keskeisyydestä. Haastateltava RH4H3:n toistettua arveluttavan metaforan, haastateltava RH4H4 ehdottaa leikillisesti, että tämä ilmaus jätettäisiin pois tutkimusraporteista:

Katkelma 15

RH4H4: Tuo ei kai tuu raporttiin tää perssuuksiin potkiminen,

((Kaikki nauravat))

RH4K5: Ihan varmasti se on niin moneen kertaan sanottu, ((naurua))

((Kaikki nauravat))

RH4H3: Se on semmonen kuvaannollinen ( ), eli se on sitä kannustamista mitä siinä ja niinku innostamista, ehkä innostaminen ( ) sana, on korvike tälle perssuuksille potkimiselle.

Haastateltava RH4H4:n leikilliseen ehdotukseen metaforan pois jättämisestä suhtaudutaan keskustelussa niin ikään huumorilla ja leikillisesti. Haastateltava RH4H3 haluaa silti tarkentaa, että hänen viljelemänsä metafora tulee ymmärtää hyväntahtoisesti ja viljelijöitä arvostavasti, ennemminkin kannustamisen ja innostamisen synonyyminä. Nämä pyrkimykset uudelleenmäärittelyyn tulevat varsin ymmärrettäviksi, jos metaforan käyttö suhteutetaan kyseisen tilanteen asiayhteyteen eli viljelijän omaehtoisuuden korostukseen. Metaforan ja asiayhteyden välillä tunnistetaan aito jännite. ”Persuuksille potkiminen” tuo nimittäin

kärjistetysti esille sen, että viljelijöiden oma panos on riittämätöntä ja uusien yritystoimien käynnistäminen maataloilla vaatii konkreettista sysäystä ulkopuolisten tahojen toimesta. Viljelijät näyttäytyvät metaforan näkökulmasta aloitekyvyttöminä ja epäitsenäisinä. Tämä oletus on itse asiassa sisään rakennettu myös haastateltavien läpi keskustelun käyttämään aktivointiasenteeseen: ulkopuolisen patistamisen, herättelyn ja sparrauksen korostaminen esittää viljelijät samaan tapaan aloitekyvyttöminä ja epäitsenäisinä. Katkelma 15 onkin luettavissa siten, että haastateltavat haluavat tarkentavilla kommentteillaan välttää uhkaavan vaikutelman, jossa viljelijät näyttäytyvät epäitsenäisinä ja aloitekyvyttöminä. Kehittämistoimet halutaan kaikesta huolimatta esittää viljelijän autonomiaa kunnioittavina.

Katsokaamme seuraavaksi, kuinka muissa ryhmähaastatteluissa kommentoitiin väitettä siitä, että maatalojen monialaistuminen on kiinni viljelijöistä itsestään. Näistä huomataan, että viljelijöiden autonomia todella on keskeinen eri toimijaryhmien jakama kehittämistoimien lähtökohta. Asiantuntijatahojen viljelijöiden autonomiaa ja omaehtoista yrittäjäksi hakeutumista korostava kommentointi rajaa ja piirtää reunaehjoja aktivoiminnan tarvetta korostavalle asenteelle. Asiantuntijat jakavat laajasti oletuksen siitä, että oma-aloitteisuus ja itseohjautuvuus ovat keskeisiä elementtejä monialaistuvalla yrittäjällä ja näkevät, että kehittämistoimenpiteiden pitäisi olla linjassa näiden oletusten kanssa. Esimerkiksi toisessa kunnassa asiantuntijoiden kesken käydyssä ryhmähaastattelussa väite siitä, että monialaistumisprosessin pitäisi tapahtua viljelijöiden omilla ehdoilla, viritti keskustelun kehittämistoimenpiteiden rajoista:

Katkelma 16

RH5H3: - - et jossain niillä yrittäjillä on se idea, joka on ehkä sitte hanketoimijan kanssa jalostunu hankkeeksi, et sillon kun ne sitoutuu siihen hankkeeseen, niin sillonhan se tulos on tietysti parempi elikkä sillon täytyy olla jo, semmosta omaa halua ja näkemystä johonkin määrään asti, että se toimis parhaiten, mutta...väkisin niinkun tehdyt hankkeet saattaa niistäkin joskus syntyä jotakin.

Asiantuntija RH5H3 erittelee hanketoiminnan mahdollisuuksia edistää yrittäjämäistä toimijuutta ja katsoo, että tyypillisesti onnistumisen edellytyksenä on yrittäjän oma halu ja näkemys, vaikka ”väkisin” tehdyistä hankkeistakin saat-
taa joskus syntyä jotakin. Haastateltava siis nostaa esille tietyn yrittäjän omiin haluihin, tavoitteisiin ja näkemyksiin kytkeytyvän yrittäjämäisen toimijuuden edellytyksen, jonka syntyä tai synnyttämistä hän ei tarkastele kehittämistoimenpiteiden asiana. Tämä edellytys nähdään enemmän kehittämistoimien tu-
loksellisuuden ehtona. Toinen asiantuntija jatkaa samasta teemasta erittelemällä sitä, millä tavoin koulutus ja neuvonta kykenevät tuottamaan ja edistämään yrittäjämäistä toimijuutta:

Katkelma 17

RH5H1: Et tavallaan, se neuvontakin jo ja koulutus, ni jotenkin ne pitäis olla niin oikeeseen saumaan ja yrittäjien kielellä että ne menis perille, ni sillon parhaimmillaan edistää tosi paljon sitä, hommaa mut että kenestäkään ei mun mielestä yrittäjää pysty tekee koulutuksella että, joku moderni perus yrittäjän ominaisuus täytyy olla niinku olemassa et homma joteski etenee. Et jos aatellaan, haetaan sieltä esimerkkejä että monta vuotta ollu työttömänä ja sitte tuputetaan sitä värvääjiä tälläisiä yrittäjyyskoulutuksia niin, ei se homma toimi, että sit jos toisena ryhmänä otettas vaikka konkurssin tehneet yrittäjät ja niitä vähän koulutettas ni sieltä varmaan löytyskin ihan oikeesti semmosia yrittäjiä paljon enemmän kun työttömistä. Eli tavallaan tuo aktiivisuus on silleen yrittäjän ominaisuuteen - -

Asiantuntija RH5H1 erittelee samassa hengessä koulutuksen ja neuvonnan vaikutusten rajoja ja päätyy esittämään, että koulutustoimenpiteet sinänsä eivät vielä riitä tuottamaan yrittäjämäistä toimijuutta; tarvitaan myös yrittäjästä itsestään lähtevää aktiivisuutta. Jälleen törmätään kehittämistoimenpiteiden vaikutusten rajoihin. Tässä puheenvuorossa kuitenkin lähestytään jo tulkintaa yrittäjyydestä pohjimmiltaan yksilön sisäisistä, pysyviksi oletetuista piirteistä selittyvänä. Tulkinta on luonnollisesti houkutteleva ja kulttuurisesti helposti käsille tarjoutuva silloin, kun törmätään havaintoon ulkopuolisen kehittämisen ja vaikuttamisen rajoista. Yhtä kaikki, asiantuntijat ja kehittäjät tunnistavat yrittäjän omaehtoisen toiminnan keskeiseksi yrittäjämäisen toimijuuden ehdoksi, vaikka pitävätkin samalla kiinni aktivoivien toimenpiteiden välttämättömyydestä.

Viljelijöiden toimija-asemasta – sekä alkutuotantoon keskittyneiden että myös monialaisten – käsin tehdyn kommentoinnin tarkastelu vahvistaa entisestään kuvaa autonomian ja itseohjautuvuuden keskeisyydestä monialaistumisprosessin ehtoina. Esimerkiksi kolmesta monialaisesta koostuneessa ryhmäkeskustelussa väite siitä, että monialaistuminen tulisi jättää viljelijöiden oman aktiivisuuden varaan, sai kannatusta kaikilta haastateltavilta:

Katkelma 18

RH6H1: Eikös tää oo selvä asia, otetaan seuraava kysymys, mehän on puhuttu koko ajan-

RH6H3: Niin, aivan.

RH6H1: Myöhän on tästä sanottu että tällä tavalla se on itestä kiinni, kato peiliin ja mitä se näyttää, ja piste se on siinä. Hankkeet helvettiin, peiliä ostaa kato, ( ) peiliä tota kokovartalopeiliä, ni näkee mitä sieltä on-

RH6K3: ((Naurua)) Joo, tota mitäs sitte jos aatellaan että se on, kuitenkin sitte kiinni viljelijästä tai yrittäjästä itestään ni...minkälaisia tota tuki, tai kehitystoimia, onko siis kuitenkin jotain mistä siis välineitä mitä voidaan hyödyntää, mistä voi olla hyötyä siinä tapauksessa.

RH6H2: No minun mielestä nää olemassa olevat kurssitukset ja, tiedottaminen ni se jos kellä on, on niinku tarvetta ja mahdollisuuksia niin kyllä se näillä pääsee alkuun. Hyvä idea ei jää käyttämättä jos-

RH6H1: Ei varmasti. Jos sulla on niinkun tosiaan se peili näyttää että sinä oot niinku okei. Sä niinku kävelet ni jälki jää siihen. Mut jos meet tukevasti kymmenen senttiä irti maasta ni, ei sillä oo mitään merkitystä sille. Eli varmasti tänä päivänä jos sulla on juttu kondiksessa, sä oot ittes kanssa välilöissä ja on ideat ja muut ja pelit niin varmasti löytyy apuja, varmasti löytyy.

RH6H2: Ja suhteellisen helposti.

RH6H1: Ja suhteellisen helposti. Mutta aina voitais helpottaa tietysti jos haluttas, mutta tietyllä tavalla minun mielestä semmonen tietty hyvä kynnys on olla olemassa että ei liian helposti, ja tänä päivänä on justiin nää hankkeet ja muut, kaikennäköiset starttirahat, nämä on tullu liian helposti.

Viljelijöiden puheessa asetelma kääntyykin helposti sellaiseksi, että tarjolla olevien kehittämistoimenpiteiden ja -välineiden nähdään houkuttelevan viljelijöitä liian herkästi kokeilemaan kaikenlaisia yritysmahdollisuuksia, jotka eivät kuitenkaan ole tarpeeksi kestäväällä pohjalla. Merkille pantavaa on, että haastateltavat pitävät hyvänä sitä, että yrittäjäksi ryhtymisen kynnys ei ole liian matala; kritiikkiä kohdistetaan esimerkiksi starttirahaan, koska sitä arvioidaan myönnettävän liian helposti. Omaehtoiselle ideoinnille ja itse tunnistetulle tarpeelle ja mahdollisuudelle perustuva vaihtoehto sen sijaan saa kannatusta. Viljelijän omaehtoisesta ja yksilöllisestä valinnasta korostettiin samassa keskustelussa jo aiemmin, kun haastateltavat pohtivat monialaistumisen edistämisen ehtoja yleisemmin. Myös silloin esille tuli kriittinen näkemys siitä, että ympäristön paine ja kehittämisen painotukset eivät jätä riittävästi sijaa viljelijöiden omaehtoisille valinnoille ja kehitysratkaisuille:

Katkelma 19

(Kommentti 2. väittämään: ”Liperissä elintarvikkeiden jatkojalostus ohjaa maatalouden kehittämistä. Maatilojen muun yritystoiminnan kehittäminen saattaa jäädä tästä syystä vähemmälle huomiolle.”)

RH6H1: Siis se on niinku jokainen tila käyä sitte ukko jumala läpi tai ennen kaikkea ittensä siinä yrittäjänä, että mitkä on ne mahollisuuet ja re-sursit ja, niinku teilläkin on kato paljon lisätty, ne nuoret kaverit on tehny helvettiläinen isoja navetoita. Kummatki sotkeutuu siihen hom-maan, sitte on pari kolme kaveria tuossa millä on parikytä lehmää iät ajat ollu, ne lypsää vieläkin niitä lehmiä, käyvät Tallinnassa ja käyvät Espanjassa ja käyvät millon missäkin raveissa ja muualla ja kato on neljä lasta ja, saatanan paljon onnellisempia kun sitte vastaavat ka-verit tossa vieressä sitte mitkä on tehny kuuskytä lehmää ja ... elikkä ne on toinen on kato pitäny päänsä ja kattonu peiliin että mulla on helvetin hyvä olla, mut se vaatii hirveen paljon kato se ympäristön paine on niin jumalaton sitte, että oot paikallas. Tossa on ((sukulai-sella)) kato ollu kakskytäviis vuotta sata mullia, teki silloin se oli ihan umpihullu ku teki ( ) navetan, peltoa ei ollu paljo mittään, nyt ku tuli EU, ni tuli sitte lihakuntakaveri koputti ovelle, että pistäppä tuohon kato kaks kolmatta ossaa lissää tuohon, minun ikänen kaveri. Ja se ihmetteli että mitä hää tekköö, minä sanoin että älä helveti sulla on kaks uudehkoo mersua pihassa, että mitä sie teet kato et saa ku pas-kaa enemmän, ja työtä enemmän, vanha ukko kymmenen vuotta sitte nelikymppisenä, sanoin sille ja helvetin tyytyväinen kaveri. Kymmene vutta ainaki ja mersut vaihtanu siinä ja sata mullia. Sitte on toinen kaveri siinä naapurissa, sillä on melkeen neljäsattaa mullia siinä, nyt laajenti sitä, ja se on helvetin hyvin mennee sillä ja toimii, ja piste. Näit on kato kaik- ei oo tavallaan kahta samanlaista, mutta meitä yri-tetään justiin niinku tavallaan puristaa samaan muottiin tai semmosen reikälevyn läpi että yks puristaa, neljäsattaa mullia ja yks puristaa perunaa ja toinen maitoo ja näitä, ei mejän oo kaikkien pakko hypätä siihen lihamylyyn mikä työntää kato sitte.

Autonomia ja omaehtoinen toiminta näyttäytyvät siis sekä viljelijöiden omassa toiminnassaan – myös alkutuotannon piirissä – korostamana toimijuuden ehtona että asiantuntijoiden korostamana yrittäjämäisen toimijuuden rakennuspuuna. Näitä painotuksia toivat esille niin viljelijät kuin asiantuntijatkin kaikissa kuu-dessa ryhmäkeskustelussa. Näin huomaamme, että yrittäjyyskulttuurille ominai-nen autonomian ja itseohjautuvuuden korostus on läpi ryhmien laajasti jaettua.

7.3.1 Viljelijöiden autonomian ja omaehtoisen toiminnan tarpeen ilmeneminen yksilöhaastatteluissa

Viljelijöiden autonomian ja omaehtoisen toiminnan tarve piirtyy esiin myös yksilöhaastatteluissa. Tyypillinen kannan ilmaisu on muotoa ”monialaistuminen on viime kädessä yrittäjästä itsestään kiinni”. Tällaista muotoilua sovelsivat ahkerasti sekä kunnan virkamiehet että viljelijät. Vaikka he toivatkin esille usei-ta hyödyllisiksi katsomiaan monialaistumisen kehittämistoimenpiteitä, säesti

puhetta usein arvio siitä, että toimenpiteiden kohteena olevalla yksilöllä ja hänen suuntautumisellaan ja oma-aloitteisuudellaan on loppujen lopuksi ratkaiseva merkitys. Esimerkiksi virkamiesten kannanotoissa autonomian korostus piirtää myös yksilöhaastatteluiden tasolla yhtä reunaehtoista aktivointiasenteelle:

Katkelma 20

H22: Tekijöitähän, varmaan on montakin mutta se tärkein tekijä on siellä se ihminen ja yrittäjä joka sen toteuttaa, että ilman sitä toteuttajaa ei tapahdu mitään. Että, ja, se, toteuttaja minun mielestä niin jos siihen mennään ( ) se, ratkasee lopputuloksen. Ympäristöstä taas voi tulla henkilöitä jotka sanoo et ( ) heillä on oma näkemyksensä ( ) yrittäjällä pitää olla vilpittön halu ja tahto toteuttaa jotakin. Niin silloin hän onnistuu?

Katkelma 21

H20: Joo. Kenen tai keiden pitäisi tehdä jotain maataloilla harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi tai monipuolistamiseksi. Mulla on itelläni vähän semmonen asenne, se voi johtua kyllä siitä että on taustalla opettajakoulutus että ((naurahtaa)) se kauhalla kaataminen ei muuta ku valuu hanhen selästä tuota, virtanaan että kyllähän yritystoiminta, minä ajattelen että maataloilla tapahtuva yritystoiminta on yritystoimintaa. Ja se on itselähtöistä, eli se oma yrittäjäasenne pitää olla olemassa tai sitä sitten ei ole. Ja tulevaisuudessa entistä enemmän. Ja sen takia minä en olis niinkun enää tulevaisuudessa hirvu paljon jakamassakaan tämmösiä että onko tuotannollisten tai palvelualojen vai onko maatalotalouden yrittäjä, vaan minä näkisin tämän koko kentän yrittäjäkentänä. Mielelläni. Mutta tällä tavallahan ei nähdä kansallisesti. Mutta kunnallisesti näkisin näin että itse itsensä työllistäminen on jo ihan siis todella iso asia. Ja tuota se voi olla siellä maataloilla harjoitettavan yritystoiminnan kautta. Mutta ennenkaikkea se on sitä asennetta ja sitä sisäsyntyisyyttä että onko yrittäjyyttä- sisäistä yrittäjyyttä vaiko eikö.

Jälkimmäisessä kommentissa lähestytään luvun 7.1 alussa esiteltyä tulkintaa yrittäjyydestä pohjimmiltaan yksilön sisäisistä, pysyviksi oletetuista piirteistä selittyvänä. Kuten totesimme, puhtaassa muodossaan tällainen kanta tarkoittaisi sitä, että aktivointi, koulutus ja muu kehittäminen olisivat turhia keinoja niissä tapauksissa, joissa yksilöiltä puuttuisivat yrittäjälle ominaiset sisäiset piirteet. Tällöin kehittämistyön tavoitteena mitä ilmeisimmin olisi tunnistaa potentiaaliset yrittäjäyksilöt ja kohdentaa kehittämis- ja tukitoimet tälle ryhmälle. Kukaan kunnan virkamiehistä tai asiantuntijoista ei kuitenkaan korosta tällaista rajausta. Sen sijaan myös yrittäjyyden piirretulkintaa soveltavat asiantuntijat kannattavat melko laajaa ja halukkaille tarjolla olevaa kehittämistoimenpiteiden kirjoa. Tästä voimme päätellä, etteivät edes piirretulkintaa soveltavat asiantuntijat jaa kaikkia tulkintaan sisältyviä implikaatioita. Ulkoisen vaikuttamisen rajoja ja vil-

viljelijöiden autonomiaa korostamalla asiantuntijoiden onkin mahdollista yhtäältä sanoutua irti monialaistumisesta jonkinlaisena ”pakkoyrittäjyyden” mallina ja kunnioittaa viljelijöiden vahvaa itsemääräämisen kaipuuta, ja toisaalta olla uskollisia näkemykselle siitä, että erityisesti yrittäjäksi ryhtyviltä yksilöiltä edellytetään kykyä oma-aloitteiseen ja omaehtoiseen toimintaan. Tästä huolimatta asiantuntijat näyttävät ajautuvan ongelmalliseen ristiriitaan kannattaessaan kahta hankalasti yhteen sovitettavaa yrittäjämäisen toimijuuden edistämisen periaatetta, eli ulkoista aktivointia ja viljelijän autonomian vaalimista.

Kun katsotaan kehittämistoimenpiteiden kohteiden eli viljelijöiden ja yrittäjien yksilöhaastatteluisissa esittämää kommentointia, huomataan edellä ryhmähaastattelun yhteydessä kuvatun argumentointikaavan toistuvan: autonomia ja viljelijöiden omaehtoinen toiminta nähdään monialaistumisen edistämisen ehdoiksi. Ulkoa ohjautuvaa tai ympäristön paineesta kumpuavaa monialaistumiskehitystä puolestaan kritisoidaan ja arvotetaan kielteisesti:

Katkelma 22

H1: Tähänki mä oon vastannu. Maanviljelijöiden. Niiden itse niiden yrittäjien.

K2: Onks se ainoo. Tai että,

H1: On.

K2: Pitäydytkö pelkästään tuossa.

H1: On. Kannettu vesi ei kaivossa pysy. ((nauraa)) Se on kylmä totuus että ... No okei, sen verran mä voin antaa siinä periks että toki aina näitä ... innovaattoreita ja, tämmösiä, kiihdyttämiä tarvitaan että syntyy erilaisia kemiallisia toimintoja mutta, voi olla semmosia ajatusten herättäjiä mutta, jotta se yritystoiminta, se edistys ja se monipuolistus, niin jos ei sillä yrittäjällä ole sitä halua tahtoa kykyä niin ei sitä kukaan muukaan voi hänen puolestaan tehdä. - - Jos, se yrittäjä, oli se mikä tahansa, jos ei hän halua sitä. Sen takia. Siis tää on ihan yleinen asia että kun on puhuttu että näistä työttömistä ((paukauttaa samalla jotain)) pitää leipoa yrittäjiä. Sekään kun ei onnistu. Jos ei ole halua, kykyä, ja kiinnostusta niin se ei onnistu. Sua voidaan kurssittaa vaikka mitenkin tahansa sen yrittäjyyden ja erilaisten asioiden puolesta. Mut jos ei se onnistu niin se ei onnistu. Piste. Mutta sä voit olla hemmetin hyvä työmies.

Katkelma 23

H9a: Kyl mie tuohon vielä sanoisin että se on nyt sitte yrittäjissä itessään. Kellä on re- resurssia. Ja voimia. Ja haluja. Niin niihen se pitäis tehdä. Että

kyllä nyt sitä neuvontaa tukkee. Rahotusta. Sitä löytyy. Mutta se että kuka keksii niille tuotteille tai palveluille markkinat [H9b: Markkinat mmm.] niin se on. Ja sitä ei keksi ulkopuoliset kovinkaa monessa tappauksessa. Se on kyllä ite etittävä se liikeidea ja ajettava läpi. Ja siihe hommaan käytettävä tätä neuvojaa.

Katkelma 24

H12b: - - Nii kyllähä se vissii ainahan se, yrittäjästä lähtöö itee.

H12a: Nii.

H12b: Että jos kellä on, mitä haluaa ja,

H12a: Nii ei siin välttämätä tarvita sitte,

H12b: Ennee tietysti että mistä sitä sitte sitä apuua saa TE-keskukselta maa-seututoimistosta ... Kunnan elinkeino- sieltä sitä saa sitte sitä tukea ja jottai niinku kyl se minusta iteestä yrittäjästä näkyy aika paljo et jos sie oot yrittäjähenkinen nii kyllähän sitä kysellöö sitä tiettoo. Mutta eihän jos sie et halluu tehä mittää ni, kukkaa ei pysty innostammaa sinua mihinkkää ...

Näkemyksen mukaan aktivoivilla toimenpiteillä, kuten neuvonnalla ja koulutuksella on rajansa; tietty yrittäjän perusominaisuus pitäisi löytyä yrittäjältä itseltään, jotta kehittämistoimenpiteet olisivat tuloksellisia. Kannan mukaan kenestäkään ei tässä mielessä saa yrittäjää esimerkiksi pelkällä koulutuksella. Tässä perustelussa huomataan, että viljelijän autonomian korostus liudentuu helposti kohti tulkintaa yrittäjyydestä yksilöllisistä piirteistä selittyvänä. Mukaan saatavat silloin nousta myös kannan versiot, joissa viljelijän autonomian ylläpitoa perustellaan sillä, että aktivointitoimet ovat turhia jos yrittäjäksi aikovalla ei ole jo olemassa tiettyjä yrittäjän sisäsyntyisiä perustaipumuksia.

Yhtä kaikki, huolimatta variaatiosta mm. piirretulkintaan vetoamisen suhteen, autonomian ja omaehtoisuuden merkitystä monialaistumisen ehtoina korostettiin yksilöhaastatteluisissa kaikissa toimijaryhmissä.

7.3.2 Koontia

Autonomian ja omaehtoisen toimijuuden korostus piirtyy siis vahvasti esiin, kun viljelijät kommentoivat uusien yritystoimien aloittamisen ehtoja. Myös asiantuntijoiden kommentoissa viljelijöiden autonomia ja omaehtoinen toimijuus nostetaan monialaisen yritystoiminnan edistämisen keskeiseksi ehdoksi. Näin ollen asiantuntijat näyttävät olevan kahden hankalasti yhteen sovitettavan monialaistumisen ja yrittäjämäisen toimijuuden edistämisen ehdon edessä. Yh-

täältä nähdään, että ulkopuolista aktiivointia tarvitaan yrittäjämäisen toimijuuden puutteiden kompensoimiseksi, mutta toisaalta keskeisenä tavoitteena on, että viljelijät kokisivat itsensä aloitteentekijöiksi ja oman toimintansa alkuperiksi. Aktiivointiasenteen kannattaminen uhkaa ajaa asiantuntijat törmäyskurssille myös viljelijöiden korostamien omaehtoisuuden ja omatoimisuuden arvojen kanssa. Olemme siis törmänneet hankalalta vaikuttavaan yrittäjämäisen toimijuuden ja maatilojen monialaistumisen edistämisen ongelmaan: Jos ulkoinen aktiivointi korostuu, viljelijöiden kokemus omaehtoisesta toimijuudesta uhkaa kyseenalaistua. Jos sen sijaan keskitytään viljelijöiden autonomian vaalimiseen, oletetaan monien potentiaalisten yritys- ja liiketoimintamahdollisuuksien jäävän toteutumatta. Onko näitä vastakkaisia monialaistumisen ehtoja ylipäätään mahdollista sovittaa yhteen ja toteuttaa käytännön kehittämistyössä?

7.4 Aktiivoinnin ja autonomian yhteensovittamisen strategia: Yrittäjämäisen tuottaminen asiantuntijoiden ja viljelijöiden välisessä vuorovaikutuksessa

Luvun 7.3 alussa kuvattiin asiantuntijoiden välillä käyty vuorovaikutusepisodi, jossa keskustelijat pyrkivät uudelleen määrittämään viljelijöiden aktiivointia ja sitä kuvaavaa ”persuuksille potkimisen” metaforaa siten, että myös viljelijän omaehtoiselle toimijuudelle jää tilaa (ks. Katkelma 15). Ulkoista aktiivointia ja viljelijän autonomiaa yritettiin sovittaa yhteen esimerkiksi uudelleen määrittelemällä asiantuntijoiden aktivoiva panos viljelijöiden innostamiseksi ja kannustamiseksi.

Kun kehittäjäthojen argumentaatiota eritellään myös muissa ryhmähaastatteluissa aktiivointiasenteen ja viljelijöiden autonomian yhteensovittamisen näkökulmasta, huomataan, että myös niissä käytetään samankaltaista jännitteistä muotoilua, joka ilmeni edellä kehittäjien välisessä vuorovaikutuksessa. Aktiivointiasenteesta huolimatta viljelijän omaehtoiselle toimijuudelle yritetään jättää tilaa. Havainnollisesti tämän periaatteen muotoilee seudullisen organisaation edustaja Mäntyharjun kunnassa kehittäjien ja monialaisten viljelijöiden välillä käydyssä ryhmäkeskustelussa:

Katkelma 25

(Kommentti väitteeseen: Maatilojen monialaistuminen on kiinni viljelijöistä itsestään ja sen edistäminen tulisi jättää heidän oman aktiivisuuteensa varaan.)

RH2H3: ei missään nimessä, mutta se pitää tehdä silleen niinku ajan kanssa ja, sillä lailla että se ei ite huomaa sitä. Niinku tämä edistämistyö. Koska eihän- jos tänä päivänä jätetään ihan tällaset asiat täysin

huomioimatta niin se on EU tulee ja tappaa just. Koska aika iso osa viljelijöistä vielä ajattelee sillai että tässä on oltu jo kymmenen vuotta EU:ssa eikä se oo, EU ei oo tappanu ketään se on voitu tappaa sillä lailla että on aateltu liian paljon että se tulee ja tappaa mut et, kyllä noista asioista pitää niinku keittiön kautta viedä tietoa viljelijöillekin, ja sitä viiään ainakin, uskoisin niin, mut helposti se on et viis vuotta on lyhyt aika siinä kehittämisessä mutta se voi olla että kuudentena vuonna se sitten asia syttyy että no mähän voisinki tehdä näin, - - Niin sellasta ajattelutavan muutosta pitää viedä jatkuvasti että, helpostihan ihminen on sellanen luonteeltaan että jos, sanotaan liian selvästi asioita niin sillonhan ymmärrän että nyt mä oon tehny jotain väärin, ja sillonhan tulee sellanen et toihan morkkaa mua. Mutta kun saahaan ite oivaltamaan ihminen niin sehän on sillon että tää on minun idea.

Huomionarvoista tässä puheenvuorossa on, että haastateltava korostaa sekä aktiivoinnin merkitystä että pyrkimystä välttää aktiivoinnin vaikutelman välittymistä viljelijöille. Sopiva aktiivoinnin tapa on sen sijaan ”ajan kanssa”, ”että se ei ite huomaa sitä”, ”keittiön kautta” ja niin että ”saahaan ite oivaltamaan ihminen niin sillon tää on minun idea”. Keskeiseksi siis nähdään, että viljelijä kokisi toteuttavansa omia ideoitaan, vaikka onkin asiantuntijoiden aktiivoinnin kohteena. Tämän tavoitteen kannalta on ymmärrettävää, että aktiivointi on riskialtis ja vaarallinen keino. Erityisen mielenkiintoista kuitenkin on, että asiantuntijoiden puheessa tämä riski ja jännite tunnistetaan ja se osataan ottaa huomioon: pyrkimys aktivoida viljelijöitä korostamatta ulkoisen aktiivoinnin vaikutelmaa näyttäytyy strategiana, jolla viljelijöitä kannustetaan yrittäjämäiseen uusien liiketoimintamahdollisuuksien etsimiseen ja toteuttamiseen. Sikäli kun tämä strategia toimii, viljelijän on mahdollista saada vuorovaikutuksessa asiantuntijan kanssa yhtäältä arvioita toiminnastaan ja välineitä sekä tietoa yrittäjämäisemmän toimijuuden rakennuspuiksi, ja toisaalta tuotettua itselleen kokemusta autonomisuudesta ja itseohjautuvuudesta, koska ratkaisut ja päätökset pyritään esittämään viljelijän omina valintoina. Tällainen vuorovaikutusstrategia on yhteensopiva johdannossa kuvatus, yrittäjäyyskulttuurille ominaisen yrittäjämäärän hallinnan periaatteiden kanssa, joissa Rosea (1992) tulkiten keskeistä on juuri autonomisten toimijoiden tuottaminen asiantuntijatietoa hyödyntäen, vuorovaikutuksessa asiantuntijoiden kanssa.

Tällainen vuorovaikutusstrategia saa ilmaisun ryhmähaastatteluissa myös muiden asiantuntijoiden muotoilemana. Mäntyharjun asiantuntijoiden kesken käydyssä ryhmäkeskustelussa tämä periaate saa useampia ilmaisuja. Viljelijän omaehtoisuutta korostavaa väitettä pohtiessaan haastateltavat myöntävät väitteen mielekkyyden ja alkavat eritellä ulkoisen aktiivoinnin ehtoja. Näin hekin päätyvät muotoiluun, jossa korostuu sekä viljelijän oman innostuksen ja omien valintojen merkitys että ulkoisen kannustuksen ja aktiivoinnin tarve. Haastatel-

tava RH5H3 näkee, että yritysneuvonnan pitää nimenomaan välttää sanomasta yrittäjälle, mitä tämän täytyy tehdä. Yrittäjän tulisi olla päätöksen subjekti; neuvonnan roolina olisi tarjota ”lentokoulutusta” mutta ”lentäminen” sinänsä on yrittäjän vastuulla:

Katkelma 26

RH5H3: - - voihan sitä kannustaa siihen, jos näkee niinku, järkee mut riski on yrittäjälle, kun on ulkopuolinen sanomassa että sun täytyy tehdä näin. Täytyy nyt semmosta, lentokoulutusta ni, kuitenkin pystyy ohjaamaan niitä halukkaita jotka näkee siinä mahdollisuuden.

Sama omaehtoisen toimijuuden ja aktivoinnin yhdistelmä toistuu hieman myöhemmin, kun haastateltava RH5H3 kommentoi omaehtoisen toimijuuden ja hankemuotoisen kehittämisen suhdetta:

Katkelma 27

RH5H3: - - Ehkä sen varaan kannattas rakentaa jos sattus joku vaikka jäämään kiinni ( ) et jossain niillä yrittäjillä on se idea, joka on ehkä sitte hanketoimijan kanssa jalostunu hankkeeksi, et silloin kun ne sitoutuu siihen hankkeeseen, niin se tulos on tietysti parempi elikkä silloin täytyy olla niinku jo, semmosta omaa halua ja näkemystä johonkin määrään asti, että se niinku toimis parhaiten, mutta...väkisin niinkun tehdyt hankkeet saattaa niistäkin joskus syntyä jotakin.

Haastateltava näkee, että hankkeet saattavat olla toimiva edistämisen väline erityisesti silloin, kun hankkeet syntyvät viljelijöiden aloitteesta; silloin viljelijälle on usein jo ehtinyt muodostua näkemys tietystä liikeideasta ja halu sen toteuttamiseen. Hanke ikään kuin kiihdyttää ja jalostaa omaehtoisesti virinnyttä prosessia. Ulkoiset tukitoimet asettuvat myös tässä muotoilussa sekä viljelijän aktivoimista että tämän omaehtoisen toimijuuden vahvistamista tukevaan rooliin.

Muotoiluissaan asiantuntijat siis esittävät, että aktivoinnin vaikutelmaa ei pidä korostaa viljelijöiden suuntaan. Liian voimakas ulkoisen aktivointipanoksen korostaminen tuhoaisi viljelijän mahdollisuuden kokea itsensä aloitteelliseksi ja oman toimintansa alkuperäksi. Kiinnostavaa onkin, että asiantuntijat tunnistavat kommunikatiivisia ja vuorovaikutteisia strategioita, joita hyödyntämällä viljelijöille pyritään tuottamaan kokemusta omaehtoisesta toimijuudesta ja aktivoinnin vaikutelma jää taka-alalle.

7.4.1 Havaintoja autonomisen toimijuuden tuottamisesta asiantuntijoiden ja viljelijöiden välisessä vuorovaikutuksessa yksilöhaastatteluiden valossa

Ryhmähaastatteluissa esille tullutta autonomisen toimijuuden tuottamisen strategiaa ei varsinaisesti artikuloida yksilöhaastatteluissa, vaikka asetelma tunnistetaan sielläkin. Aktivoinnin ja autonomian yhteensovittamisen strategia näkyy yksilöhaastatteluissa tyypillisesti siinä, että haastateltavat korostavat monialaistumisen edistämistä koskevissa kannanotoissaan samanaikaisesti sekä ulkopuolisten vaikutteiden roolia että yrittäjälähtöisyyttä. Argumentointiin on usein sisäänrakennettuna eräänlainen relationistinen oletus yritystoiminnan edistämisen kaksijakoisuudesta. Yritystoimintaa mahdollistavista ulkoisista tekijöistä tai yrittäjälähtöisistä edellytyksistä ei usein haluta puhua erikseen, vaan argumentaatioissa ne kietoutuvat toisiinsa:

Katkelma 28

H17: Kyl se. Tuota. Kyllä se edellyttää vastavuorosuutta elikkä. Aktiviteettia siltä maatalous- talousalan ihmisten puolelta. Ja yhtä lailla toiselta puolelta elikkä. Ei ihmistä väkisin saada yrittäjäksi. Ja se porukka mikä siellä kestää niin se on kovin kovin pieni. Elikkä se on sitä että, ensinnäkin pitäis olla maatalousihmi- ihmisellä olla halu. Ryhtyä ja sitte. Mahdollisesti mieltä erilaisia liikeideoita ja sitte ulkopuolisen tehtävä on, ohjata se, esimerkiksi kunnat. Elinkeinoasiamiehen tehtävä on ohjata se oikeelle polulle mistä se saa sen hommasa käyntiin ja. Mahollisesti vähä rahatusta jos tarvitsee ja. Niin edelleen. Siihen liiketoimintaan. Ei me voija sanoa täältä esimerkiksi kunnasta että. Rupee sä yrittään tota tai tota tai tota. Et kyl se pitää olla niinku iteltä. Iteltä se juttu.

Katkelma 29

H4: Mutta sitten ku puhutaan siitä, seuraavasta ryhmästä Gaussin käyrällä jota pitää jo vähä paimentaa että, miten mennään. Niin siellä tulee sitten sen henkilön, on se sitten projektin vetäjä tai jonkun sortin neuvoja sitten, joko maaseutukeskuksesta tai sitten TE-keskuksesta mistä nyt tahansa onkin. Niin siellä tulee sitten se persoona paljo ratkasemaan sitten myös. Joskin tietysti viime kädessä kaikkihan on siitä yrittäjästä ja yrityksestä kiinni, niihä se pitääki olla.

Argumentaatioissa näkyy tasapainoilu ulkoisen virikkeen ja itseohjautuvuuden välillä; taipumus argumentoida toisaalta-toisaalta -tyylillä paljastaa, että yrittäjämäisen toimijuuden ei oleteta syntyvän tyhjiössä tai yksisuuntaisen vaikutusprosessin tuloksena, vaan ulkopuolisten toimijoiden panos tunnistetaan merkittäväksi tekijäksi viljelijöiden omatoimisuuden ohella.

7.4.2 Koontia

Analyysi paljasti, että asiantuntijoiden ja viljelijöiden välisen vuorovaikutuksen sujuvuus ja siinä käytettävät vuorovaikutusstrategiat nousivat omaksi teemakseen erityisesti ryhmähaastatteluissa, joissa oli mukana asiantuntijoita. Asiantuntijoiden ryhmähaastatteluissa käyttämät muotoilut toivat selkeimmin esille erityisen vuorovaikutusstrategian soveltamisen tarpeen. Tämä vuorovaikutusstrategia toimii siten, että asiantuntijat tarjoavat viljelijöille välineitä toimintansa arviointiin ja kehittämiseen, mutta jättävät ratkaisut ja päätökset viime kädessä viljelijöiden omiksi valinnoiksi. Tällaista vuorovaikutusstrategiaa soveltamalla on käytännön kehitystyössä mahdollista sekä aktivoida viljelijöitä että tuottaa viljelijöille kokemusta autonomisesta toimijuudesta ja tunnetta itsestä toteutettujen ratkaisujen alkuperänä. Vuorovaikutusstrategiaa onnistuneesti soveltamalla kyetään siis ylittämään ristiriita ulkoisen aktivoinnin ja yksilöllisen autonomian välillä. Tällainen vuorovaikutteinen periaate vastaa yrittäjyyskulttuurille ominaista yrittäjämäärän hallinnan kuvausta, jossa kokemusta autonomisesta toimijuudesta tuotetaan nimenomaan vuorovaikutuksessa asiantuntijoiden kanssa ja asiantuntijatietoa hyödyntäen.

7.5 Loppukoonti

Luvussa tarkastelimme, miten yrittäjyyskulttuurille ominainen yrittäjämäärän tuottaminen ilmenee maatalojen monialaistumisen yhteydessä, ja minkälaisia haasteita, periaatteita ja käytäntöjä tällöin on tunnistettavissa. Tarkastelu osoitti, että yrittäjyyskulttuurille leimallinen piirre, jossa yksilöiden asenteet ja minäkäsitykset asettuvat keskeiseksi hallinnan ja muokkauksen kohteeksi, on tunnistettavissa myös käsillä olevassa aineistossa, maatalojen monialaistumisen edistämisen yhteydessä.

Analyysi osoitti, että kertoessaan maatalojen monialaistumiseen liittyvistä käytännön toimenpiteistään – neuvonnasta, kouluttamisesta, informoimisesta, hanketyöstä – asiantuntijoiden kehittämisspuheeseen kietoutuu oleellisella tavalla pyrkimys aktivoida viljelijöitä. Analyysissä tämä pyrkimys nimettiin ”aktivointiasenteeksi”. Se hahmottui asiantuntijoiden jakamaksi, perustavaksi monialaistumisen edistämiseen suhtautumisen tavaksi, joka sisälsi pyrkimyksen aktivoida ja kannustaa viljelijöitä oma-aloitteisiksi, liiketoimintamahdollisuuksia etsiviksi ja itseensä ja kykyihinsä luottaviksi toimijoiksi.

Tämä aktivointiasenne sisälsi kaksi puolta: Yhtäältä siinä korostettiin pyrkimystä ja tarvetta vaikuttaa viljelijöiden yrittäjämäärän toimijuuden rakentamiseen ulkoapäin. Tällöin korostuivat erityisesti yrittäjä-yksilöön kohdistuvat interventiot, joiden tavoitteena on saada yksilö kehittämään taitojaan, kannustaa oma-aloitteisuutta ja itseluottamusta, auttaa ”oman idean” löytämisessä ja saada ”mahdollisuuksien maailma” avautumaan yksilölle – sanalla sanoen aktivoida

yksilöä ulkoapäin. Merkille pantavaa on, että tähän aktivoinnin tarpeen korostamiseen kietoutui oletus siitä, että monialaistuminen edellyttäisi viljelijöiltä tietynlaista yrittäjäminää, joka näkemyksen mukaan monilta toistaiseksi vielä puuttuu. Toisaalta aktivointiasenteen toinen, niin ikään oleellinen puoli korosti autonomisen, itseohjautuvan yrittäjäminän keskeisyyttä monialaisessa maatilayrittäjyydessä. Tätä puolta heijasti aktivointiasenteeseen sisältyvä pyrkimys tuottaa viljelijöille kokemusta autonomiasta ja itseohjautuvuudesta luomalla vaikutelmaa siitä, että ratkaisut ja päätökset ovat viime kädessä viljelijöiden omia valintoja. Molemmat aktivointiasenteeseen sisältyvät pyrkimykset ovat siinä mielessä ymmärrettäviä, että oma-aloitteisuutta, liiketoimintamahdollisuuksien aktiivista etsimistä ja autonomiaa pidetään yleisesti yrittäjyyden keskeisinä määreinä. Haastavana piirteenä sen sijaan voidaan pitää aktivoinnin ja autonomian ylläpidon välillä ilmenevää jännitettä: jos viljelijöitä aktivoidaan ulkopuolisten tahojen toimesta, uhkaa kokemus autonomiasta kyseenalaistua. Tämä jännite osoittautui kriittiseksi myös siitä syystä, että viljelijät eli kehitystoimenpiteiden potentiaaliset kohteet korostivat autonomiaa aivan oleellisena monialaistumisen edistämisen ehtona.

Tällainen kaksi puolta sisältävä aktivointiasenne oli asiantuntijoiden ja kehittäjien keskuudessa pitkälti jaettua. Vähäisemmässä määrin aktivointiasennetta ilmaisivat myös yrittäjien ja viljelijöiden edustajat. Ajatus viljelijöiden autonomiasta keskeisenä monialaistumisen edistämisen ehtona sen sijaan oli laajasti esillä kaikissa toimijaryhmissä; painokkaimmin sitä kuitenkin korostettiin viljelijöiden (sekä alkutuotantoon että monialaiseen yritystoimintaan keskittyneiden) ryhmässä. Tässä mielessä kaksipuolisen aktivointiasenteen painokkain ilmaisu paikantui selkeimmin asiantuntijoiden piiriin ja autonomiaa ilman ulkoista aktivointia korostava ilmaisu puolestaan viljelijöiden piiriin.

Sosiaalipsykologisella tarkastelulla aineistosta siis tunnistettiin vuorovaikutuksen kaava ja toistuva teema, jännite ulkopuolisen aktivoinnin ja viljelijän/yrittäjän autonomian välillä. Tämä jännite ei ollut tunnistettavissa suoraan viljelijöiden ja asiantuntijoiden keskinäisiä vuorovaikutusepisodeja tarkastelemalla. Sen sijaan aktivointiasenne ja viljelijän autonomian vaaliminen erottuivat selkeiksi asiantuntijoiden ja viljelijöiden monialaistumisen edistämistä koskeviksi kantoiksi, jotka voi nähdä myös toistensa vastakantoina. Tähän asiantuntijoiden ja viljelijöiden kantojen eroavuuteen kytkeytyy eräs mahdollinen vuorovaikutuksen ja yhteistyön sujuvuutta uhkaava ongelma. Aktivointiasenne ja sen sisältämä ajatus ulkoisen intervention tarpeellisuudesta nimittäin olettavat viljelijöiden toimijuuden ja minuuden yrittäjyyden kannalta puutteellisiksi. Kärjistetyimmillään aktivointiasenne ja ajatus ulkoisen intervention tarpeesta esittävät viljelijät aloitekyvyttöminä, epäitsenäisinä ja ulkoista ohjausta tarvitsevinä. Tällöin uhkana on, että viljelijät kokevat itsensä loukatuiksi tai nöyryytetyiksi – oma minä uhkaa paljastua vuorovaikutussuhteessa puutteelliseksi.

Aktivointiasenteen ja viljelijöiden autonomian vaalimisen välinen mahdollinen ristiriita näyttää siis analyysin perusteella liittyvän viljelijöiden kokeman nöyryydyksen tai loukatuksi tulemisen uhkaan. Tätä tulkintaa tukee myös se analyysin esiin nostama havainto, että oman itsemääräämisen korostuksen lisäksi viljelijöiden kommentoinnissa oli kautta linjan tunnistettavissa voimakasta kritiikkiä ulkopuolista aktivointia kohtaan. Tällainen kritiikki saattaa hyvinkin kummuta viljelijöiden kokemasta, omaan minuuteen ja itsemääräämiseen kohdistuvasta loukatuksi tulemisen uhkasta.

Analyysi kuitenkin osoitti, että asiantuntijat tunnistavat ja osaavat hallita tällaista uhkaavaa ristiriitaa, joka saattaisi kärjistyä viljelijän kokemaksi nöyryytykseksi tai loukkaukseksi. Myös he näkivät viljelijöiden autonomian yrittäjäksi siirtymisen keskeiseksi edellytykseksi ja pyrkivät tuottamaan viljelijöille kokemusta autonomiasta. Autonomian kokemuksen tuottaminen sekä aktivoinnin ja autonomian välisen jännitteen ylittäminen onnistuivat analyysin esiin nostamalla, asiantuntijoiden kommentoinnista tunnistetulla vuorovaikutusstrategialla: vaikka viljelijöitä pyritäänkin aktivoimaan yrittäjämäiseen aloitteellisuuteen ja uusien liiketoimintamahdollisuuksien tavoitteluun, niin toteutuvat ratkaisut ja päätökset pyritään silti esittämään viljelijöiden omina valintoina. Näin aktivointi ei kyseenalaista viljelijän kokemusta itsestä oman toimintansa alkuperänä, vaan vuorovaikutus asiantuntijoiden kanssa itse asiassa tuottaa viljelijälle tällaista kokemusta. Tämä vastaa Rosen (1992) esittämää kuvausta yrittäjämäisen tuottamisesta ja hallinnasta yrittäjyyskulttuurissa, jossa yksilöt pyrkivät toteuttamaan mahdollisuuksiaan ja kasvattamaan autonomiaansa yhteistyössä asiantuntijoiden kanssa, nojaten asiantuntijoiden tarjoamaan tietoon, palautteeseen ja itsearvioinnin ja -hallinnan välineisiin.

Yhdeksi analyysin anniksi voikin esittää, että käytännön kehitystyössä, esimerkiksi neuvojien ja viljelijöiden kohtaamisissa, näyttää piilevän varsin reaalinen uhka vuorovaikutuksen ja suhteen sujuvuudelle. Edellä kuvatun kaltaisen vuorovaikutusstrategian soveltaminen saattaa ratkaista sen, onko monialaistumista ja yrittäjämäistä toimijuutta edistävälle kehitystyölle edellytyksiä; strategialla on oletettavasti keskeinen merkitys esimerkiksi neuvojien työn sujuvuuden ja tuloksellisuuden kannalta.

Aktivointiasenne ja kysymys ulkoisen aktivoinnin ja autonomian välisestä jännitteisestä suhteesta kietoutuvat myös laajempiin (maatila)yrittäjyyttä koskeviin kehittämisspoliittisiin valintoihin ja linjauksiin. Osaltaan nämä valinnat peilautuvat esimerkiksi vaihtoehtoisina tai kilpailevina määrityksinä monialaistumisen edistämisen ensisijaisista kohteista. Analyysissä asia ilmeni esimerkiksi asiantuntijoiden kilpailevissa tavoissa soveltaa aktivointiasennetta. Kun aktivointiasennetta sovellettiin, sitä käytettiin sekä diagnostisesti, osoittamaan yrittäjämäisen toimijuuden puuttumista tai vajavaisuutta tietyssä viljelijäryhmässä, että preskriptiivisesti, osoittamaan mahdollisia lääkkeitä tai toimenpiteitä, joiden

myötä yrittäjämäisemmän toimijuuden odotetaan rakentuvan. Näin käytettynä aktivointiasenne ilmeni aineistossa kahtena varianttina. Yhtä aktivointiasenteen käyttötapaa voi luonnehtia yhteensopivaksi aluepolitiikassa perinteisen, alueiden tasapuolisen kehittämisen periaatteen ja perustelujen kanssa (vrt. Anttiroiko ym. 2006, s. 109). Tällöin monialaistuminen nähdään ratkaisuksi erityisesti sellaisille tiloille, jotka ovat vaikeuksissa alkutuotannon harjoittamisessa ja esimerkiksi kohtaavat ongelmia tuotannon tehostamisessa. Näissä tapauksissa yrittäjämäärän tuottaminen näyttää kuitenkin perin haastavalta tehtävältä, koska asiantuntijoiden arvioiden mukaan sekä yrittäjämäiset taidot että autonomisen minän kokemus ovat tällaisissa tapauksissa usein varsin kehittymättömiä. Kehittämistyön haasteellisena tehtävänä saattaisi silloin kärjistetyimmillään olla lähes sananmukainen yrittäjän ”rakentaminen”. Toista aktivointiasenteen käyttötapaa voi puolestaan luonnehtia yhteensopivaksi alueellisiin vahvuuksiin keskittyvälle innovaatiopolitiikalle ominaisten periaatteiden ja perustelujen kanssa (vrt. Anttiroiko ym. 2006). Tällöin monialaistumisen kohderyhmäksi määrittyvät yrittäjyyspotentiaalia omaavat viljelijät, joilla esimerkiksi jo on resursseja, maatilayrittämisen myötä kehittyneitä taitoja, pääomaa, yrittäjämäisiä verkostoja ja kokemus autonomisena toimijana pärjäämisestä. Tässä tapauksessa monialaistumisen edistämistehtävä näyttää enemmän hienosäädöltä ja virikkeiden tarjoamiselta. Tällaisessa kehittämistyössä myös yrittäjän autonomian kokemuksen ylläpito näyttää vähemmän haasteelliselta kuin edellisessä vaihtoehdossa.

Edellä kuvatut aktivointiasenteen variantit eivät luonnollisestikaan ilmenneet haastatelluilla kehittäjillä mustavalkoisina joko-tai -kantoina, vaan ne on enemmän mahdollista nähdä kahtena asiantuntijoiden argumentaatiosta esille nousevana monialaistumisen edistämiseen suhtautumisen ääripäänä. Ajatus yrittäjämäärien ja autonomisten toimijoiden tuottamisesta saattaa olla lähempänä innovaatiopolitiikalle kuin perinteiselle aluepolitiikalle ominaisia linjauksia ja painotuksia. Yhtä kaikki, käsillä oleva tarkastelu joka tapauksessa osoitti, että yrittäjämääristä minuutta tuotetaan ja halutaan tuottaa maatalojen monialaistumisen edistämistyössä. Eräänä analyysin esille nostamana haasteena voidaan kuitenkin pitää esimerkiksi sitä, että maatalojen monialaistumispolitiikan kannalta viljelijöiden autonomisuus sinänsä ei ole itseisarvo, vaan autonomisen yrittäjämäärän rakentuminen on tavoiteltavaa sikäli kuin se suuntautuu ja on valjastettavissa yritystoiminnan harjoittamiseen.

Lähteet

Alasuutari, P. 1996. Toinen tasavalta. Suomi 1956–1994. Tampere: Vastapaino. 300 s.

Anttiroiko, A.-V., Kallio, O., Valkama, P. & Siitonen, P. 2006. Osaamiskeskittymät maaseudun kehittämisessä. Kunnallistutkimuksia. Tampere: Tampereen yliopisto. 321 s.

- Billig, M. 1996. *Arguing and thinking*. Cambridge: Cambridge University Press. 325 s.
- Burton, R.J. & Wilson, G.A. 2006. Injecting social psychological theory into conceptualisations of agricultural agency: Towards a post-productivist farmer self-identity. *Journal of Rural Studies*, 22: 95–115.
- du Gay, P. 1996. *Organizing Identity: Entrepreneurial governance and public management*. Teoksessa: Hall, S. & du Gay, P. (toim.) *Questions of cultural identity*. London: Sage. s. 151–169.
- Heelas, P. & Morris, P. 1992. *Enterprise culture: Its values and value*. Teoksessa: Heelas, P. & Morris, P. (toim.) *The Values of the enterprise culture. The moral debate*. London & New York: Routledge. s. 1–25.
- Komulainen, K. 2006. Neoliberal educational policy. A case study of Finnish textbooks of entrepreneurial education. *Nordisk Pedagogik*, 26: 212–228.
- Phillipson, J., Gorton, M., Raley, M. & Moxey, A. 2004. Treating farms as firms? The evolution of farm business support from productionist to entrepreneurial models. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 22: 31–54.
- Pyysiäinen, J., Anderson, A., McElwee, G. & Vesala, K.M. 2006. Developing the entrepreneurial skills of farmers: some myths explored. *International Journal of Entrepreneurship Behaviour and Research*, 12, 1: 21–39.
- Rose, N. 1992. *Governing the enterprising self*. Teoksessa: Heelas, P. & Morris, P. (toim.) *The values of the enterprise culture: The moral debate*. London: Routledge. s. 141–164.
- Rose, N. 1993. Government, authority and expertise in advanced liberalism. *Economy and Society*, 22, 3: 283–299.
- Rose, N. 1996. *Identity, genealogy, history*. Teoksessa: Hall, S. & du Gay, P. (toim.) *Questions of cultural identity*. London: Sage. s. 128–150.
- Ruuskanen, P. 1999. *Rural development policy in Finland in the 1990s: Towards flexible specialization or spatial Taylorism?* Teoksessa: Kasimis, C. & Papadopoulos, A.G. (toim.) *Local responses to global integration*. Aldershot: Ashgate. s. 223–244.
- Storey, D. 2005. *Entrepreneurship, small and medium sized enterprises and public policies*. Teoksessa: Acs, Z.J. & Audretsch, D.B. (toim.) *Handbook of entrepreneurship research. An interdisciplinary survey and introduction*. New York: Springer. s. 473–511.
- Swedberg, R. 2000. *The social science view on entrepreneurship: Introduction and practical implications*. Teoksessa: Swedberg, R. (toim.) *Entrepreneurship: The social science view*. New York: Oxford University Press. s. 7–44.

- Vesala, K.M. & Peura, J. 2003. Farmers with Additional Business, Mono-Active Farmers and Non-Farm Rural Small Business Owners in Comparison from the Viewpoint of Entrepreneurial Role Expectations. Teoksessa: Borch, O.J. & Ronning, L. (toim.). Entrepreneurship in Regional Food Production. Bodö: Nordlandsforskning, NF-Rapport nr. 26/2003.
- Vesala, K.M. & Rantanen, T. 1999. Pelkkä puhe ei riitä. Maanviljelijöiden yrittäjäidentiteetin rakentumisen sosiaalipsykologisia ehtoja. Helsinki: Yliopistopaino. 95 s.
- Vesala, K.M. & Rantanen, T. (toim.). 2007. Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa. Helsinki: Gaudeamus. 269 s.

8 Paikallinen strategiatyö – maatalojen monialaistumisen tuki kuntatasolla?

Tässä luvussa maatalojen muun yritystoiminnan edistämistä lähestytään tapauskuntien strategisen kehittämisen valossa. Analyysi pohjautuu nykyisessä aluepolitiikassa vallalla olevaan ajatukseen, jonka mukaan alueiden on menestyäkseen tunnistettava omat voimavaransa ja vahvuutensa sekä valjastettava ne kehityksensä moottoreiksi. Uusi, alueiden vahvuuksille rakentuva aluepolitiikka kannustaa kuntia ”lukemaan” aluettaan tarkemmin ja löytämään strategiset voimavaransa. Samanaikaisesti ohjelmaperusteinen kehittämistyö on haastanut kunnat uudistamaan strategiatyötään eli linjaamaan kehitystään ja toimeenpanemaan hankkeita yhdessä muiden toimijoiden kanssa.

Ohjelmaperusteisen aluekehittämisen aikakaudella kuntien strategiatyön tulisi tapahtua paikallisia hallintasuhteita hyödyntävänä prosessina, jossa korostuvat aktiivinen imagonrakennustyö, tarinat, toimijoiden monilukuisuus sekä jatkuvan, eri toimijoita osallistavan keskustelun käyminen kunnan strategisen kehityksen suunnasta (Harjula ym. 2004, s. 54, Kirvelä & Möttönen 2004, ks. myös Sotarauta 1996). Maatalojen muuta yritystoimintaa tulisi niin ikään pyrkiä kehittämään tämänkaltaisen strategiatyön avulla, alueen omia erikoispiirteitä ja vahvuuksia hyödyntäen (ks. esim. Sihvonen 2005). Luvussa tarkastellaan sitä, millaisia edellytyksiä tapauskuntien ominaispiirteet ja strategiat luovat maatalojen monialaistumiselle ja mitä haasteita monialaistumisen edistämisessä tapauskunnissa strategisessa mielessä kohdataan.

8.1 Lähtökohtana uusi aluepolitiikka

Nykyinen aluepolitiikka nojaa siihen ajatukseen, että alueet kehittyvät vahvuksiensa sekä niiden pohjalta tapahtuvan erikoistumisen sekä keskinäisen kilpailun avulla. Alueiden omiin voimavaroihin perustuvan politiikan odotetaan luovan kehittymisedellytyksiä niin kaupunki- kuin maaseutualueille. Ajattelutavan yleisyys käy hyvin ilmi Suomen Kuntaliiton tuoreesta rakennemuutoskatsauksesta, jonka esipuheessa johtaja Keijo Sahrman luonnehtii alueiden kehitystä seuraavasti: ”Alueiden kehittymisen näkökulmasta olemme muutostilanteessa, jossa myös alueiden kehittämisen työkalujen on uudistuttava. Entistä voimakkaammin siirrytään vahvuuksien vahvistamiseen. Kukin alue rakentaa tulevaisuutensa vahvimmin osaamisensa ja luonnollisimpien ulkoisten vahvuuksien varaan. Tämä aiheuttaa väistämättä eriytymistä alueiden välillä. Globaalissa kilpailussa parhaat lähtökohdat ovat suurilla kaupunkiseuduilla...” ”Tämä ei kuitenkaan merkitse pienempien keskusten ja maaseudun uloslyöntiä kilpailusta. Lapin matkailukeskukset, Joensuun metsäklusterin kehittyminen ja Etelä-Pohjanmaan

elintarvikeosaamisen keskittymä ovat osoituksena tästä” (Rakennemuutoskatsaus 2006, s. 1).

Alueiden omiin vahvuuksiin pohjautuvan aluepolitiikan katsotaan saaneen alkunsa 1980-luvulla. Suomalaiseen aluepoliittiseen keskusteluun rantautuivat tuolloin sellaiset käsitteet kuin omaehtoinen kehittäminen, uusi teknologia, innovatiivisuus, alueellinen identiteetti ja verkostotalous. Varsinaiseksi aluepolitiikaksi nuo ajatukset alkoivat jäsenyä 1990-luvulla, kun Suomi liittyi Euroopan Unioniin ja alueiden kehittämistä ryhdyttiin toteuttamaan ohjelmien avulla (Vartiainen 1998).

Ohjelmaperusteista aluepolitiikkaa on vauhditettu lainsäädännön uudistuksilla. Vuonna 1994 voimaan tullut aluekehittämislaki siirsi aluekehittämisvastuun lääninhallituksilta kuntayhtymäpohjaisille maakuntien liitoille. Lainsäädäntöuudistuksen myötä alueet ryhtyivät laatimaan maakuntaliittojen johdolla aluekehittämisohjelmia, joilla kehittämistoimia pyritään kohdentamaan alueellisten ja paikallisten ongelmien mukaisesti. Samalla lakimuutos vei eteenpäin sitä ajattelutavan muutosta, joka aluepolitiikan ja sen toimeenpanon osalta oli käynnissä. Perinteiset aluepolitiikan keinot, kuten julkisen sektorin kasvuun perustuva kehittäminen, maatalouden aluepolitiikka sekä kiinteiden investointien tukemiseen perustuva kehittäminen, oli yleisesti nähty tehottomiksi, joten niiden tilalle oli löydettävä uusia politiikkatoimia ja toimintaperiaatteita. Samaan aikaan aluekehitystyöhön ryhdyttiin soveltamaan EU:n politiikan periaatteita eli tukeuduttiin siihen ajatukseen, että yhteiskunnan menestys rakennetaan alueiden kautta. Niemi-Iilahden ym. (2002, s. 9) mukaan vuoden 1994 aluekehityslainsäädännön uudistus merkitsi sitä, että EU:n aluelähtöinen aluepolitiikka omaksuttiin nykyisen aluepolitiikan ohjenuoraksi. EU:n aluepoliittisen ajattelun sulautumista osaksi kansallista aluepolitiikkaa edisti osaltaan se, että EU:n rakennerahasto-ohjelmista muodostui EU-jäsenyyden myötä keskeinen alueellisen kehittämisen väline.

Uudelle aluepolitiikalle ja sen toteutukselle luo puitteita myös vuonna 2003 voimaan tullut aluekehityslaki. Sen kolme päätavoitetta ovat alueiden kilpailukyvyyn vahvistaminen, palvelurakenteiden turvaaminen maan kaikissa osissa sekä tasapainoisen aluerakenteen kehittäminen. Tavoitteisiin pyritään ohjelmaperusteisen kehittämistyön ja strategioiden avulla. Valtakunnan tasolla aluepoliittiset linjaukset ja toimenpiteet sovitetaan yhteen hallituksen aluepoliittisessa strategia-asiakirjassa, erityisohjelmissa ja hallinnonalojen aluekehitysstrategioissa. Valtioneuvoston asettamia erityisohjelmia ovat tällä hetkellä aluekeskusohjelma, osaamiskeskusohjelma, maaseutupoliittinen erityisohjelma sekä saaristo-ohjelma (Sisäasiainministeriö, L 2003).

Toimintapolitiikan tasolla uusi aluepolitiikka rinnastetaan usein aluekeskusohjelmaan ja osaamiskeskusohjelmaan. Valtioneuvoston erityisohjelmista kyseiset ohjelmat nojaavat vahvimmin siihen ajatukseen, että alueet kehitty-

vät vahvuksiensa varassa. Lisäksi niihin liittyy ajatus alueiden keskinäisestä kilpailusta. Aluekeskusohjelman tavoitteena on tasapainoisen aluekehityksen vahvistaminen tukemalla erikokoisten kaupunkiseutujen elinvoimaan perustuvan, koko maan kattavan aluekeskusverkoston kehittämistä. Ohjelman toimeenpanon lähtökohdan muodostavat toiminnallisesti eheät alueet eli seudut, joissa työssäkäynti, asuminen sekä palvelutuotanto tukevat toinen toisiaan. Vuosina 2002–2006 ohjelmaa on toteutettu 34 kaupunkiseudulla, jotka käsittävät yhteensä 270 kuntaa. Ohjelman toimeenpanoa jatketaan myös ohjelmakaudella 2007–2013 (Sisäasiainministeriö 2006). Ohjelmassa on vahva kaupunkipoliittinen ote ja se nähdään kansallisen kaupunkipolitiikan välineenä.

Osaamiskeskusohjelman avulla toimeenpannaan alueellista innovatiopolitiikkaa. Ohjelman tavoitteena on synnyttää huippuosaamiseen perustuvia uusia innovaatioita, tukea alueiden välistä erikoistumista ja työnjakoa kansainvälisten osaamiskeskusten synnyttämiseksi sekä lisätä alueellisten innovaatioympäristöjen vetovoimaa kansainvälisten yritysten, investointien ja huippuosaajien saamiseksi alueille (Osaamiskeskustyöryhmä 2005, s. 6). Osaamiskeskukset pyrkivät hyödyntämään alansa huippuosaamista lisätäkseen alueensa kasvua ja kehitystä. Ohjelma käynnistettiin vuonna 1994 kahdeksan osaamiskeskuksen voimin. Ohjelmaa on sittemmin laajennettu nimeämällä siihen uusia alueita ja lisäämällä uusia toimialoja jo olemassa oleviin keskuksiin. Nykyiset 22 osaamiskeskusta ja niihin kuuluvat 45 osaamisalaa on nimetty vuosiksi 2003–2006. Ohjelmaa jatketaan myös seuraavalla ohjelmakaudella (Osaamiskeskusohjelma 2006).

Vaikka uuden aluekehityslain katsotaan selkeyttäneen aluekehittämisen suunnittelujärjestelmää, sen toimeenpanossa piilee tiettyjä haasteita. Aluepolitiikka voi ensinnäkin pitää sisällöllisesti varsin ristiriitaisena, mikä käy ilmi vuoden 2003 aluekehityslakiin kirjatusta tavoitteista. OECD:n Suomen aluepolitiikkaa koskevassa maaraportissa (OECD 2005) aluepolitiikan tavoitteita kommentoidaan seuraavasti: voidaanko kasvukeskusten kilpailukykyä edistää niin, että samaan aikaan huolehditaan myös heikommin kehittyvien ja väestöään menettävien alueiden pärjäämisestä? Epäily liittyy siihen, onko alueiden vahvuksien vahvistamiseen tähtäävää politiikka riittävää tasapainoisen aluekehityksen ja etenkin maaseutualueiden kehityksen turvaamiseksi. Tästä vallitsee erilaisia käsityksiä myös aluekehittämisen ohjelmakokonaisuuden sisällä eli valtakunnallisissa erityisohjelmissa.

Se että aluekehityslaki sallii hyvin erilaiset käsitykset kasvusta ja alueellisen kehityksen logiikasta, näkyy valtakunnallisissa erityisohjelmissa. Vaikka kaikki ohjelmat pyrkivät edistämään alueiden omaehtoista kehitystä, maaseudun ja sen elinkeinotoiminnan kehittämisen kannalta ohjelmien välillä on tunnistettavissa selviä eroja siinä, miten alueiden odotetaan kehittyvän. Alue- ja osaamiskeskusohjelmat perustuvat siihen ajatukseen, että maakunnallisten ja seudullisten kasvukeskusten vahvistaminen tukee myös maaseutualueiden ja pienempien kasvukeskusten kehitystä. Aluekeskusajattelun mukaan kehitys heijastuu

keskuksista ympäröiville maaseutualueille (Sisäasiainministeriö 2005, s. 14). Toinen ajattelumalli, joka liittyy etenkin maaseudun kehittämistä koskevaan politiikkaan, korostaa sitä vastoin alueiden hienojakoisempaa kehittämistä. Maaseutupolitiikan ”doktriinin” mukaan kasvukeskuksiin perustuva kehittämispolitiikka ei yksin riitä turvaamaan maaseutualueiden kehitystä, vaan niillä tarvitaan erityistä, maaseudun omista voimavaroista ja vahvuuksista nousevaa kehittämispolitiikkaa (Elinvoimainen... 2004, s. 245). Maaseutupolitiikassa alueet jäsenyivät myös huomattavasti pienemmiksi aluekokonaisuuksiksi, kuten kyliksi.

Uusi aluepolitiikka ei ole lunastanut vielä kaikkia niitä lupauksia, joita siihen on liitetty maaseudun kehittämisen näkökulmasta. Yksi havainto on, että tasapainoinen aluekehitys edellyttäisi nykyistä vahvempaa keskusten välistä verkostoitumista (Ritsilä ym. 2006, s. 129). Myös innovaatioiden tuotannon odotetaan laajenevan maantieteellisesti yhä laajemmalle alueelle, sillä tähän saakka sen on todettu keskittyneen lähinnä suuriin kaupunkikeskuksiin ja pääkaupunkiseudulle (OECD 2005). Myös maaseutu- ja kaupunkipolitiikan välille kaivataan nykyistä tiiviimpää vuorovaikutusta (Elinvoimainen... 2004, s. 244–245). Uuteen aluepolitiikkaan liittyykin olennaisena haasteena eri ohjelmien välinen yhteistyö ja yhteensovittaminen. Tätä työtä tehdään muun muassa maakuntatasolla, maakunnallisen ohjelmatyön avulla.

Maakuntataso on yksi tärkeimmistä areenoista, jossa alueiden ominaispiirteet tulevat mukaan kehittämistyöhön. Tätä maakuntatason toimeenpanolta myös odotetaan. Esimerkiksi maaseutupoliittisen kokonaisohjelman mukaan kyseisen ohjelman toimeenpano tarkoittaa maakuntatasolla parhaimmillaan sitä, että ”kokonaisohjelman ja maakuntaohjelmien strategiat ja käytännöt kohtaavat alueellisesti varioiden” (emt. s. 261). Alueiden kehittämisessä tulee siis näkyä niiden oma ”kädenjälki”, jotta ohjelmien toimeenpano tuottaisi tuloksia.

Alueiden ominaispiirteet konkretisoituvat maakuntaliittojen johdolla laadituissa maakuntasuunnitelmissa. Ohjelmat laaditaan valtuustokausittain neljäksi vuodeksi ja ne tarkistetaan kunnallisvaalien jälkeen. Maakuntaohjelmassa esitetään maakunnan kehittämisen tavoitteet perustuen maakunnan erityispiirteisiin ja tarpeisiin. Maakuntaohjelma sisältää suunnitelman valtion, kuntien ja muiden osapuolten rahoituksesta, jota tarkennetaan vuosittaisella toteuttamissuunnitelmalla. Maakuntaohjelma nivoo yhteen maakunnassa toteutettavat erityisohjelmat, EU- ja muut mahdolliset ohjelmat.

Aluepolitiikan toimeenpanoon liittyy olennaisena osana strategiat, joiden avulla aluekehittämiseen pyritään hakemaan pitkäjänteisyyttä ja johdonmukaisuutta. Yhtenä tärkeänä strategioiden laadintatasona pidetään juuri maakuntatasoa (Niemi-Ilahti ym. 2002, s. 31), mutta nykyisen aluepolitiikan toimeenpanomallin voi katsoa sulauttavan maakunnallista, seudullista ja kuntatason strategiatyötä toisiinsa (ks. Mustakangas ym. 2003, s. 150–151). Vaikka maakuntien liitot

hoitavat koordinoinnin aluetasolla, varsinainen suunnittelu tehdään yhdessä seututasolla kuntien ja muiden toimijoiden kesken (Westling 1997, s. 11). Maakunnallisten strategioiden valmisteluun osallistuu siten suuri joukko alueellisia toimijoita, jotka tuovat kehittämistyöhön omat painotuksensa ja näkemyksensä alueestaan. Esimerkkinä voidaan mainita Etelä-Savon ja Pohjois-Karjalan maakuntaohjelmat, joiden valmisteluun ovat osallistuneet tutkimuksen tapauskunnat, Liperi ja Mäntyharju. Molemmissa ohjelmissa on selviä yhtymäkohtia siihen, mitä tapauskunnissa pidetään niiden strategisina vahvuuksina. Etelä-Savon ohjelmassa maakunnan visioidaan olevan ”maan suosituin vapaa-ajan asutuksen maakunta, jossa vietetään entistä pidempiä aikoja myös kesäsesongin ulkopuolella” (Etelä-Savon maakuntaliitto 2003, s. 2). Lähes samalla tavalla voi luonnehtia Mäntyharjun strategiaa. Pohjois-Karjalan maakuntaohjelmassa puolestaan maakunnan yhtenä mahdollisuutena kuvataan paikallisen elintarvikeklusterin muodostamista (Pohjois-Karjalan liitto 2003, s. 29). Analyysin perusteella kyseessä voisi olla Liperin strateginen avaus. Toisaalta sekin ajatus, että kyseisen klusterin läpimurtoa edelleen odotetaan, sopii niin ikään Liperin tapaukseen.

Analyysi rakentuu sille ajatukselle, että ohjelmaperusteinen kehittämistyö vaatii kuntia tiedostamaan alueensa voimavarat entistä paremmin. Paikalliset painotukset ja kehittämisen ”kärjet” on tehtävä kunnissa näkyviksi ja kuljetettava ohjelmiin, jotta niille saadaan rahoitusta. Kunnat eivät kuitenkaan kykene tähän työhön yksin, sillä aluekehittämisen koko välineistön hyödyntäminen edellyttää projektimaailman laaja-alaista tuntemusta. Tietoa tarvitaan niin ohjelmien tarjoamista mahdollisuuksista kuin toimijan – tässä tapauksessa siis kunnan – omasta potentiaalista (Westling 1997, s. 11–12, Möttönen & Niemelä 2005, s. 94–101). Tässä tullaankin kysymykseen kuntien strategiatyöstä ja sen päivittämisestä ohjelmaperusteisen kehittämistyön aikakaudelle. Perinteiset rationaaliset strategiat eivät ole kuntien muuttuneessa toimintaympäristössä riittäviä, vaan kunnilta vaaditaan alueensa kehittämiseksi uudenlaista, strategioiden prosessuaalista luonnetta korostavaa otetta.

8.2 Kunnan strategiatyö – kohti uudenlaista näkemystä

Strategiasta on olemassa monta erilaista määritelmää (ks. Mintzberg teoksessa Rannisto 2005, s. 70). Tässä yhteydessä tärkeintä on kuitenkin huomata se, että strategiat liittyvät aina kunnan ja sen ympäristön väliseen suhteeseen (ks. Haveri 1994). Strategian avulla organisaatio pyrkii sopeutumaan toimintaympäristönsä muutokseen ja luovimaan siinä eteenpäin. Tämä ajatus on tunnistettavissa esimerkiksi Kirvelän ja Möttösen (2004, s. 145) strategiaa koskevassa kuvauksessa: ”Strategian muodostavat ne organisaation tekemät valinnat, jotka auttavat sitä säilymään, uudistumaan ja menestymään muuttuvassa toimintaympäristössä ja vievät sitä kohti valittua tavoitetta.”

Kirvelän ja Möttösen (2004) määritelmä kertoo siitä, mitä kuntien strategiatyö voi parhaimmillaan olla. Tutkijoiden mielestä kuntien tämänhetkisessä strategiatyössä ei pitäisi keskittyä niinkään kirjallisten strategiapaperien laadintaan, vaan sellaiseen strategiatyöhön, joka todella vaikuttaa organisaation toimintaan. Strategioiden tulisi palvella toiminnan ohjenuorana, eikä niiden laadinnasta saisi muodostua itsetarkoitusta, kuten kuntien strategiatyössä on todettu paikoin käyneen (Stenvall & Suikkanen 2003).

Perinteisesti kuntien strategiat on laadittu ja pyritty toteuttamaan hyvin kuntakeskeisesti, kunnan luottamushenkilöiden ja virkamiesten voimin. Kyseinen strategiatyön malli luotiin tulosjohtamiskaudella, ja mallia otettiin yrityssektorilta. Tämänkaltaisessa strategiatyössä on ajauduttu jonkinlaiseen kriisiin. Kun strategioita on pyritty toteuttamaan ylhäältä alaspäin, ovat ne jääneet irralleen käytännön elämästä ja vaille ohjausvoimaa. Lisäksi ongelmien pilkkominen organisaatorakenteen ja asiakokonaisuuksien mukaan on johtanut tilanteeseen, jossa strategioita laaditaan lähes kaikilla kunnan sektoreilla. On jouduttu strategiaviidakkoon, joka palvelee pikemminkin halutun kuntakuvan rakentamista kuin kunnan todellista toimintaa (Möttönen & Niemelä 2005).

Perinteisten, hyvin kuntakeskeisesti laadittujen strategioiden ei katsota enää pätevän monimutkaistuneessa, epävakaaassa ja erilaisia intressejä sisältävässä toimintaympäristössä (Kirvelä & Möttönen 2004). Kunnan oman strategiatyön rajat tulevat vastaan myös siinä, että kehityksen odotetaan nykyään tapahtuvan uusien innovatiivisten toimintamallien avulla. Kyse on sekä yritysten innovatiivisuuden edistämisestä sekä niin sanotuista sosiaalisista innovaatioista, joista molemmat syntyvät lähes poikkeuksetta vain laajapohjaisen yhteistyön tuloksena. Strategiatyötä tulisikin tehdä verkostoissa, joissa on mukana kunnan lisäksi esimerkiksi yliopistoja ja muita opetus- ja tutkimuslaitoksia, yrityksiä sekä kolmannen sektorin toimijoita. Tämänkaltaisen kehittämisasetelma edellyttää muutosta kunnan strategiselta ajattelulta. Jotta verkostoihin pohjautuvassa strategiatyössä onnistuttaisiin, kunnissa ei pitäisi miettiä niinkään sitä, miten kunta ohjaa omaa toimintaansa, vaan sitä, miten kunta hyödyntää sen paikallisessa toimintaympäristössään olevat voimavarat ja miten synnytetään innovatiivisia, eri toimijoiden yhteisiä kehittämissyhteisöjä (emt.).

Kuntien strategiatyöhön kohdistuvat muutospaineet tarkoittavat käytännössä sitä, että kunnissa tehdään strategiatyötä kahdella eri tavalla. Kunnissa toteutetaan edelleen niiden itse laatimia strategioita, mutta samaan aikaan kunnat osallistuvat strategiatyöhön erilaisissa seudullisissa ja teemakohtaisissa verkostoissa. Möttönen ja Niemelä (2005, s. 95) ovat nimenneet kaksi strategiatyön mallia rationaaliseksi strategiaksi ja prosessuaaliseksi strategiaksi ja luonnehtivat niitä seuraavasti:

Rationaalinen strategia

- strategian laadinnasta vastaa organisaation johto ja strategiatyö etenee hierarkkisesti organisaatiosta alaspäin
- strategian laadinnassa pyritään selkeästi ilmaistuihin tavoitteisiin, joiden toteuttamiseen kaikkien toimijoiden on sitouduttava
- strategia ja sen sisältämät tavoitteet ovat käskyjä organisaatiolle
- organisaation alemmat tasot johtavat omat tavoitteensa ylemmän tason strategioista
- strategian laadinta ja sen toteuttaminen ovat erillisiä ja ajallisesti peräkkäisiä vaiheita
- strategia perustuu tavoite–keino –hierarkiaan, ylempi organisaatio vastaa tavoitteistaan ja alempi keinoista
- pyrkimyksenä on kuvata, minkälainen organisaation tulisi olla jonain tulevana ajankohtana
- pyrkimyksenä on sopeutua toimintaympäristön muutoksiin

Prosessuaalinen strategia

- strategiatyötä tehdään monien toimijoiden yhteistyöllä korostaen monitasoista ja vuorovaikutteista laadintaprosessia
- lähtökohdaksi hyväksytään, että eri toimijoilla on erilaisia tavoitteita
- pyrkimyksenä on toimijoiden välisen ymmärryksen lisääminen ja erilaisten tavoitteiden hyödyntäminen eikä sellaisten tavoitteiden laatiminen, jotka kaikki hyväksyvät
- kukin toimija johtaa strategiaansa omasta toimintaympäristöstään. Ylempien tasojen on hyödynnettävä alemman tason strategiat (alhaalta ylöspäin ja ylhäältä alas -prosessit)
- strategian laadinta ja sen toteutus ovat samanaikaisia ja toisiaan tukevia vaiheita. Vasta toteutusvaiheessa selviää, minkälaista strategiaa on mahdollista toteuttaa
- strategiatyössä korostuu epävarmuuden sieto, ristiriitojen hyväksikäyttö ja kompromissien teko
- pyrkimyksenä on muodostaa yhteistä käsitystä siitä, miten edetään tulevaisuutta kohti
- pyrkimyksenä on hyödyntää toimintaympäristön voimavaroja

Vaikka painopisteen toivotaan liikkuvan kunnissa prosessuaalisen strategian suuntaan, myös rationaalisille strategioille nähdään edelleen tarvetta (Sisäasiainministeriö 2005, s. 50). Tiettyihin kuntien toimintoihin rationaalinen ote sopii hyvin. Tällaisia ovat esimerkiksi tekniset ja selvästi rajattavissa olevat asiat, kuten rakentamishankkeet ja niiden toteuttaminen. Ne muodostavat kuitenkin vain murto-osan kuntien strategisista haasteista, eikä niihin keskittyminen vie kunnan kehitystä nykyoloissa eteenpäin. Siksi prosessuaalisen strategiatyön toivotaan vahvistuvan rationaalisten strategioiden rinnalla (Möttönen & Niemelä 2005, s. 95–96).

Kunnan kehittämisen kannalta voi olla hyödyllistä, että kuntien rationaaliset ja prosessuaaliset strategiat toimivat vuoropuhelussa keskenään. Tutkimuksia, joissa strategioiden suhteita olisi tarkasteltu, ei ole tiettävästi tehty, mutta strategioiden voi olettaa palvelevan toisiaan. Prosessuaaliset strategiat voivat auttaa kuntaa hahmottamaan sellaista strategista potentiaaliaan, joka on jäänyt niiltä aikaisemmin tiedostamatta, sillä kehittämistyössä kumppaneita voi käyttää peileinä (ks. Sotarauta ym. 1999). Se, että prosessuaalisella strategialla kunta tulee tietoisemmaksi toimintaympäristöstään ja siinä piilevistä mahdollisuuksista, voi edelleen vaikuttaa kuntaorganisaation omiin strategiaihin ratkaisuihin. Strategiatyö verkostossa voi esimerkiksi tuoda lisää tietoa siitä, mihin kunnan omat niukat voimavarat kannattaa suunnata. Kunnan oma strategia ja sen prosessuaalinen strategiatyö voivat yhdessä lisätä kunnan itseohjautuvuutta, kun kulloiseenkin kehittämisiongelmaan sovelletaan siihen sopivaa strategiaa.

Rationaaliset ja prosessuaaliset strategiat eroavat toisistaan siinä mielessä, että niillä on hyvin erilaiset suhteet kuntien kirjallisiin, puhuttuihin ja toteutuneisiin strategioihin. Rationaalista strategiatyötä leimaa vahvasti kirjallisten strategioiden perinne. Tämä on rationaalisen strategian heikkous. Ei ole tavatonta, että rationaalisessa strategiatyössä painopiste on luisunut strategia-asiakirjan kirjoittamiseen ja strategian toteuttaminen on jäänyt vähemmälle huomiolle. Tällöin on syntynyt selvä kuilu kunnan kirjallisen ja toteutuneen strategian välille (ks. Möttönen & Niemelä 2005, s. 99).

Prosessuaalisessa strategia-ajattelussa kirjallista strategiaa ei nähdä oleellisena. Kirvelä ja Möttönen (2004, s. 147) korostavat, ettei prosessuaalista strategiaa voi edes tuottaa kirjalliseen muotoon. Prosessuaalinen strategia syntyy ja elää puheen, tarinoiden ja kertomusten avulla. Toisaalta vaarana voi olla se, että strategia jää pelkästään puheen tasolle. Prosessuaalisen strategiatyön arvo punnitaankin siinä, miten vuoropuhelun pohjalta onnistutaan luomaan jotain konkreettista, kuten uusia innovaatiota, toimintamalleja ja hankkeita. Strategian toteuttaminen voi tosin olla sattumanvaraista ja yllättävääkin, sillä prosessuaalinen strategiatyö ei kulje ennalta asetettua polkua pitkin. Usein vasta jälkeenpäin voidaan nähdä, minkälainen strateginen näkemys ohjasi kehitystä. Tällöin strategiaa voidaan parhaiten myös dokumentoida (emt.).

8.3 Analyysi

Kunnissa on siis vahva rationaalisen strategiatyön perinne, jonka rinnalle on ohjelmaperusteisen kehittämistyön myötä juurtumassa laaja-alaisempi, eri toimijoiden osallisuutta korostava strateginen keskustelukulttuuri. Nykyisten aluekehitysvälineiden hyödyntäminen edellyttää, että tämä keskustelu kiinnittyy yhä selvemmin kuntien luontaisiin kehittämismahdollisuuksiin. Tässä esitetty analyysi perustuu siihen ajatukseen, että kyseinen asetelma kuntien strategiatyössä leimaa kuntatasolla myös maatilojen monialaistumista koskevaa kehittämistyötä.

Maatilojen monialaistumista kommentoitiin haastatteluissa sekä kuntaorganisaation oman strategiatyön pohjalta että tapauskuntien vahvuuksista ja ominaispiirteistä tehtyjen tulkintojen valossa. Jälkimmäisen puheen katson edustavan näytettä tapauskuntien prosessuaalisesta strategiatyöstä ja puhutuista strategioista: kun haasteltavat kommentoivat monialaistumista tapauskuntien strategioiden valossa, he myös tuottivat kunnan puhuttua strategiaa. Kutsun silti kuntaorganisaation omaa strategiatyötä kunnan viralliseksi strategiaksi, sillä se muodostaa edelleen kuntien strategiatyön selkärangan. Etenkin Mäntyharjussa kuntaorganisaation omalla strategiatyöllä tuntui olevan merkittävä asema ja se tunnettiin haastateltavien keskuudessa hyvin.

Aineisto sopii hyvin näytteeksi tapauskuntien puhutuista strategioista myös siinä mielessä, että monet haastateltavista toimivat erilaisissa paikallisissa kehittämisverkostoissa. Heitä ovat ensinnäkin haastatellut maanviljelijät, jotka toimivat kunnissaan valtuutettuina tai muissa luottamustehtävissä paikallisella, alueellisella tai kansallisella tasolla. Prosessuaalisen strategiatyön avainhenkilöitä ovat luonnollisesti tapauskuntien maaseutusihitteerit sekä kunnanjohtajat, sillä he osallistuvat maaseutuyritysten kehittämiseen erilaisissa seudullisissa ja alueellisissa kehittäjäyhteisöissä. Omanlaisen joukkonsa muodostavat myös seudullisten ja alueellisten kehittäjäorganisaatioiden edustajat, joille ohjelmiin pohjautuva kehittäminen lienee erityisen tuttua.

Huomioni kiinnittyi monialaistumisen ja tapauskuntien strategioiden välisiin yhteyksiin hyvin aineistolähtöisesti. Aineiston keruun ensimmäisen vaiheen kysymykset eivät liittyneet kuntien strategioihin, mutta yksilöhaastattelujen analyysissä havaitsin molemmissa tapauskunnissa maatilojen monialaistumisen ja sen edistämisen olevan yhteydessä juuri näille kunnille omanlaisiin asioihin. Näitä olivat kuntien maantieteelliset olot, niiden muu elinkeinotoiminta sekä kunnan omat strategiset linjaukset. Kyseisten seikkojen yhteyttä maatilojen monialaistumiseen tarkensimme aineiston keruun toisessa vaiheessa, jolloin molempia tapauskuntia varten muotoiltiin niiden strategista kehitystä koskevat väitteet. Analyysi noudattaa tutkimusprosessin kulkua niin, että ensin analyysin kohteena ovat yksilöhaastattelut ja sitten ryhmähaastattelut kuntien strategista kehittämistä koskevan väitteen osalta. Ennen tätä luon kuitenkin lyhyen

katsauksen tapauskuntien tämänhetkisiin strategioihin. Aineistona toimivat kuntien kirjalliset strategiat, joiden tarkastelua täydennän kuntien strategista kehittämistä koskevalla haastattelumateriaalilla.

8.3.1 Tapauskuntien strategiat

Liperin kunnan strategia (Liperin kunta 2005) on hyväksytty kunnanvaltuustossa 30.5.2005. Strategia ulottuu vuoteen 2015 ja sen toimeenpano noudattaa perinteistä kaavaa. Valtuuston hyväksymän kuntastrategian pohjalta vahvistetaan kaksivuotinen hallitusohjelma, jonka toimenpiteillä strategiaa toteutetaan. Lisäksi eri hallintokunnat laativat omat palvelustrategiansa, jotka perustuvat hallitusohjelmaan ja kuntastrategian tavoitteisiin.

Liperin strategiaan sisältyvä visio rakentuu kolmesta eri elementistä: ”Turvallinen asuminen – mahdollisuuksia elinkeinoelämälle – aktiivinen vapaa-aika.” Lisäksi visiota kuvataan seuraavasti: ”Liperi on vastuullinen, seutukunnan ja maakunnan yhteistyössä aktiivisesti mukana oleva itsenäinen kunta. Liperi edistää asukkaidensa hyvinvointia turvaamalla yhteisesti sovitut peruspalvelut.”

Palvelutuotannon osalta strategiassa korostuvat kunnan perustehtävät eli laadukkaan ja tehokkaan palvelutuotannon järjestäminen. Kunnan käyttötalouteen liittyen strategiaan on kirjattu tietyt vuositavoitteet. Omana kohtanaan strategiassa käsitellään myös yhteistyötä, jota kunnan odotetaan vahvistavan eri suuntiin. Kunnan pyrkimyksenä on olla aktiivinen sekä seudullisessa että maakunnallisessa yhteistyössä eri toimialoilla. Lisäksi strategian mukaan Liperi tekee yhteistyötä sopimus pohjaisesti kuntien, kolmannen sektorin ja yksityisten toimijoiden kanssa.

Elinkeinojen kehittämisen osalta todetaan, että kunta pyrkii terävöittämään profiliaan myönteisenä yrittäjyyden kuntana ja pitämään huolen siitä, että kaavoitettua maata on tarjolla erityyppisiin elinkeinotoiminnan tarpeisiin. Lisäksi tähdennetään kunnan aktiivista roolia Joensuun seudun elinkeinoyhteistyössä. Maaseutuelinkeinojen kehittäjänä kunnan odotetaan olevan edelläkävijä.

Liperin kirjallinen strategia ei profiloi kuntaa mitenkään erityisesti, sillä strategiset tavoitteet palvelutuotannon ja talouden tervehdyttämisen osalta voisivat olla minkä tahansa maaseutukunnan tavoitteita. Myös kunnan visio on varsin yleinen. Se tähtää siihen, että Liperi on itsenäinen, yhteistyötä harjoittava, elinvoimainen, asukkaista huolehtiva kunta. Elinkeinotoiminnan kehittämisen osalta tavoitteet ovat niin ikään varsin tavanomaisia.

Sen sijaan haastatteluissa Liperiä profiloidaan selvemmin. Kunnan luonnehdintojen yhtenä keskeisenä lähtökohtana on käsitys kunnasta alueen maatalousvaltaisena keskuskuntana.

H7: - - Liperiki on, sitä on monesti mainostettu leipäpitäjäksi. [K2: Mm] Ei se ihan suotta se nimi oo tullu. Tietysti ennen vanhaan on ollu se just se leipäviljan tuottaminen niin ei oo joka paikassa onnistunut. Mutta vieläkkii niin Liperihän on suurin maatalouskunta tässä on missä liekkään Keski-Suomessa niin seuraavaks suurempi. - -

H20: - - Liperi tunnetaan myös tämmösenä elintarvikepitäjänä. [K2: Mm] Eli tuota voidaan puhua maakunnallisestikin että Liperi on paitsi vilja-aitta, elikkä Liperiähän kutsutaan leipäpitäjänä niin paitsi vilja-aitta me ollaan myös, peruna-aitta, liha-aitta ja kala-aitta elikkä maakunnallisesti näitä tuotteita meillä tuotetaan paljon [K2: Just just] yritystoimintana. - -

Kuvaukset Liperistä maatalouskuntana ammentavat Liperin historiasta, josta muistutetaan myös muissa yhteyksissä. Kertoessaan itsestään yksi kunnan vi-ranhaltijoista toteaa olevansa kotoisin Suur-Liperistä eli kunnasta, joka kuului Liperiin ennen nykyisen Liperin muodostamista 1800-luvun puolivälissä. Maatilojen neuvontapalvelujen saatavuudesta liperiläinen maanviljelijä toteaa, että välillä on lähdeävä Joensuuhun, jota haastateltava kutsuu emäpitäjän ohi kasvaneeksi myllykyläksi. Ilmeistä siis on, että mielikuvaa Liperistä alueen vahvana ja elinvoimaisena keskuskuntana halutaan vaalia ja sen avulla kertoa tarinaa niin kunnasta kuin sen toimijoista. Sama toistuu kunnan omilla internet-sivuilla.

Liperin asukasluku kasvaa Joensuun vaikutuksesta. Uusien asukkaiden osalta kunnan kirjallisessa strategiassa todetaan se, että kunnan kolmessa taajamassa tulee olla riittävästi rakentamiseen soveltuvaa tonttimaata ja että kaavoittamisen painopiste sijaitsee Ylämyllyllä. Haastattelujen perusteella asuinkunta-ajattelu on kunnassa selvästi vahvistumassa. Erään haastatellun virkamiehen mukaan kuntaa ollaan jatkossa profiloimassa nimenomaan asuinkunnaksi.

H23: Se on hyvi tämmönen vahva asuinkunta imago. On nyt tässä ainaki me-neillään minun mielestä että.

K1: Tuntuuks se et se lähtee päättäjistä päin vai virkamiehistä.

H23: No kyllä totta kai.

K1: Päättäjistä päin.

H23: Kyllä.

K1: He sen määrittelee.

H23: Kyllä. Kyllä kyllä. [K1: Joo] Me keskusteltiinki joskus, oliks se nyt valtuuston iltakoulussa. Mis me sit kaikki myö virkamiehekki sitte kuultavina

että. Et mihinkä suuntaan tätä nyt halutaan niinku. Profiloitavan. Ja kyl se nyt vahvasti näyttää sille et se on menossa siihen asunto. Suuntaan ja? Tietysti tuota, ymmärtäähän tietysti sen että tuossa Ylämylly on vahva. Kasvukeskus ja. [K1: Joo] Ja sinne rakennetaan kymmeniä taloja vuossittain, uusia.

Liperin kirjallinen strategia poikkeaa selvästi kunnan puhutusta strategiasta. Jälkimmäisen mukaan Liperin uskotaan kehittyvän myös maatalouskuntana, mutta tätä ei kunnan virallisessa strategiassa mainita. Toisaalta kunnan strategiseen puheavaruuteen on rantautumassa ajatus kunnasta asuinkuntana. Myöhempi analyysi osoittaa, että näillä molemmilla puhutun strategian elementeillä on yhteys mautilojen monialaistumiseen kunnan alueella.

Mäntyharjun kunnan kehitysvisio ulottuu vuoteen 2010 saakka. Siinä Mäntyharjasta todetaan muun muassa seuraavaa: ”Mäntyharju on kansainvälisesti tunnettu Etelä-Savon kehittynein 7 000 asukkaan kulttuurikunta, jonka elinvoima ja hyvinvointi perustuvat korkeatasoiseen osaamiseen ja monialaiseen yritystoimintaan” (Mäntyharjun kunta 2004).

Mäntyharjun strategiaa rakennetaan yrittäjyyden ja elinkeinokehityksen pohjalta: ”Kehittämistyötä tehdään, jotta yritystoiminta menestyisi, työpaikat lisääntyisivät ja perustettaisiin uusia yrityksiä, mikä taas kasvattaa verotulopohjaa ja lisää kuntalaisten hyvinvointia.” Strategia korostaa kunnan suhtautuvan yrittäjyyteen arvostavasti. Kunnan elinvoimaisuuden ja kilpailukyvyn säilyttäminen mainitaan kunnan strategisina painopisteinä. Myös yritystoiminnan kansainvälistämistä pidetään tärkeänä. Siihen nähdään olevan kunnassa hyvät edellytykset kunnan ulkomaankauppaa harjoittavien yritysten ansiosta. Lisäksi strategiassa korostetaan tyypilliseen tapaan kunnan palvelutuotannon tehokkuutta, talouden tasapainottamista, seutuyhteistyötä ja toimivaa demokratiaa (emt.).

Kunnan strategian ytimen muodostaa kuitenkin ajatus Mäntyharjasta yrittävänä kulttuurikuntana. Taidekeskus Salmelan ansiosta kunnalla katsotaan olevan vahva kulttuurikunnan imago, jota hyödynnetään kunnan elinkeinotoiminnan ja yrittäjyyden edistämisessä. Kunnan vahvuuksina mainitaan suotuisa sijainti, toimivat liikenneyhteydet sekä luonto, joiden pohjalta on strategian mukaan hyvät edellytykset kehittää matkailua ja siihen liittyvää elinkeinotoimintaa (emt.).

Haastateltavien näkemykset kunnan strategiasta leikkaavat kunnan virallista strategiaa. Yksi haastatelluista maatilayrittäjistä, joka toimii myös kunnan luottamushenkilönä, luonnehtii kuntaa strategian ydinsanojen mukaisesti yrittäväksi kulttuurikunnaaksi ja yhdistää mielikuvan Taidekeskus Salmelaan. Myös muissa haastatteluissa Taidekeskus Salmela mainitaan kunnan imagon ja elinkeinon kehittämisen lähtökohdana. Toinen luonnehdinta haastatteluissa liittyy Mäntyharjun kesäasukkaiisiin. Moni haastateltava näkee Mäntyharjun ennen muuta kesämökkikuntana.

H17: Mäntyharjuki on hyvin, vahvasti tämmönen mökkiläiskunta niin, [K1: Mm] onko se Suomen toiseks vai kolmanneks, mökkirikkein. Neljä ja puoli tuhattahan täällä on mökkiä. - -

H1: - - Mäntyharju on tämmönen kesäasukaspaikkakunta. [K2: Mm] Jonka asukashuku tuplaantuu kesäaikana, ellei kolminkertaistu kohta. - -

Mäntyharjun virallinen ja puhuttu strategia ovat Liperin strategioita yhdenmukaisempia. Ajatus kunnasta yrittävänä kulttuurikuntana näyttää siten olevan kunnassa varsin laajasti tunnettu, eikä pelkästään kuntaorganisaation käsitys kunnan strategisen kehittämisen lähtökohdista. Kulttuuri ja siihen liittyvä matkailutoiminta muodostavatkin yhden keskeisen lähtökohdan, jonka pohjalta maatilojen monialaistumista Mäntyharjussa kommentoitiin.

8.3.2 Maatilojen monialaistuminen Liperin strategiassa – yksilöhaastattelut

Liperissä maatilojen monialaistuminen yhdistettiin ensinnäkin kunnan maineeseen maatalousvaltaisena kuntana. Yksi kommentoijista oli kunnan johtava virkamies. Kysyttäessä häneltä, mitä kunnassa on tehty maatilojen muun yritystoiminnan kehittämiseksi, hän ryhtyy luettelemaan kunnassa toteutettuja maatilojen kehittämishankkeita. Samalla hän kääntää huomion kunnan imagoon perusmaatalouden kuntana. Haastateltava ei juuri eritele sitä, miten maatalouskuntaimago lopulta palvelee maatilojen muun yritystoiminnan kehittämistä. Vaikutelma kuitenkin on, että hän kokee sen tukevan muun yritystoiminnan vireämistä kunnassa. Ikään kuin maatalousvaltainen kunta tarjoaisi luonnostaan hyvät edellytykset maatilojen muulle yritystoiminnalle.

H20: No siellä on tuota nimenomaan no esimes tämä matkailuhankkeet, on marjahankkeet, eli siellä on paljon marjatiloja nyt lähteny mukaan ja he on verkostoituneet, sitten on tuota riista, talouden puolella hanke työskentelyä, [K2: Just just] lähiruokaprojektin puolella, Liperi tunnetaan myös tämmösenä elintarvikepitäjänä. [K2: Mm] Eli tuota voidaan puhua maakunnallisestikin että Liperi on paitsi vilja-aitta, elikkä Liperiähän kutsutaan leipäpitäjänä niin paitsi vilja-aitta me ollaan myös, peruna-aitta, liha-aitta ja kala-aitta elikkä maakunnallisesti näitä tuotteita meillä tuotetaan paljon, [K2: Just just] yritystoimintana. Eli siellä on maatalouden tilalle myös tullut lihataloutta ja tässäkin Liperin kirkonkylässä on lihakartano. [K2: Joo-o] No sitten on hevostilakuvioita niitä on paljon kunnan alueella [K2: Mm] jotka on tähän maatalouden rinnalle tullu. - -

Maatalouden rakenteen kehitys Liperin alueella nousi haastatteluissa usein esille. Maatalouden muutosta pidettiin kunnassa yleisesti rajuna. EU-jäsenyyden

myötä tilakoon kerrottiin kasvaneen ja etenkin maitotilojen määrän supistuneen voimakkaasti. Tältä pohjalta maatilojen monialaistumista lähestyttiin monissa haastatteluissa, myös kuntaorganisaatiossa tehdyissä. Haastattelujen perusteella kunnan toimia on tarvittu, koska maatalouden rajusta rakennemuutoksesta johtuen maataloille on ollut tarpeen etsiä vaihtoehtoisia toimeentulolähteitä. Tämä näyttää toimineen kunnan maatilojen edistämistoimien rationaliteettina. Monialaistumista edistämällä kunta on pyrkinyt reagoimaan niihin haasteisiin, joita tuotannon laajentamisen paineet ovat maataloille aiheuttaneet.

H20: - - Liperi on perinteinen maatalouspitäjä, mutta EU:n myötä on siis tapahtunut kahdeksasta sadasta tilasta neljäsataa, on lakkautunut? Niin eli me ollaan nyt alitettu se neljäsataa tilaa, tosin nyt tilakoot on sitte suurentunu, ja [K2: Mm] maitokiintiöt suurentunu. Että tietyllä tavalla siellä puolella ollaan tän EU:n myötä tässä suurentumisessa on tarvittu tukitoimenpiteitä ja maaseutusihteen näkemystä neuvoa antavana, mutta on myös tullut sitte niitä tilanteita että, niillä tiloilla missä on lakkautunut, maataloustoiminta niin, sinne sitten tää yritystoiminnallinen neuvonta. [K2: Mm] Ja mitä se sitten on ollukaan, onko se marjanviljelyyn liittyvää, onko se matkailuun liittyvää, siellä on hyvin erilaisia tilanteita eri tiloilla.

--

Toisaalta kyseinen virkamies näkee maatalouden rakennemuutoksen myös synnyttävän uutta liiketoimintaa maataloille. Kun työmäärä perusmaatalouteen erikoistuvilla tiloilla kasvaa, niillä tarvitaan palveluja, joita toiset tilat voivat tuottaa. Haastateltava näkee etenkin koneurakoinnille syntyneen tällä tavoin yhä enemmän kysyntää.

H20: - - Tässä maatilayritystoiminnassa ... [K2: Mm?] Se varmaan tuo on, kans tosiasiassa että kun ne tilakoko kysymykset ovat kasvaneet ja kiintiömäärät kasvaneet että nyt sen huomioiminen että siellä sitä yritystoimintaa vois nyt muodostua niinkun tälläkin seudulla on muodostunut että, on, tämänönen yritystoiminta, joka on tämänönen konealan yrittäjä että niitä pui-muhommia käyvät hoitamassa, [K2: Mm] sitten näillä isoilla tiloilla ettei nämä kuormita itse tilalliset siinä, [K2: Mm] itteensä yli kun tuota nyt sitä peltoalaa on hirmusesti ja karjaa on hirmusesti niin, heillä on tarve. Aika monella olisi tarve jo nyt ostaa sitä palvelua itselleen myös. [K2: Mm] Eli tavallaan siellä vois olla semmonen pieni, alue yritystoiminnalle. [K2: Joo] Että ne tukis näitä isoja, maatilatalouden yrityksiä.

Monialaistumista kommentoitiin maatalouden pohjalta myös liperiläisten maatilayrittäjien haastatteluissa. Toisin kuin edellä siteerattu virkamies, maatilayrittäjät näkevät monialaistumisen ja maatalouden suhteen huomattavasti ongelmallisempina. Maatilayrittäjien kommentointia sävyttää huoli siitä, että maatilojen monialaistumisen edistäminen syö edellytyksiä perusmaataloudelta. Eräs lypsykarjataloutta harjoittava maatilayrittäjä korostaakin sitä, ettei moni-

alaistumista pitäisi tuputtaa maatilayrittäjille. Niiden, joilla on edellytyksiä keskittyä perusmaatalouteen, tulisi voida tehdä niin. Ajatus on, että maatalous pitää asettaa maatalojen muun yritystoiminnan edistämisen edelle.

H3: Tärkeätä on se että todetaan myöski se että tää perusmaatalous meidän, Pohjois-Karjalan oloissa niin, karjan kasvattaminen, lypsykarja, liha-karja, karja ja ihan peltoviljelyki niin, et niinkun, taas se että sillä alalla menestyviä yrittäjiä niin ja tiloja jotka pärjää ja joilla edellytykset sillä alalla pärjätä niin tuota, pidetään myöski huoli siitä että niillä on, eikä lähetä sitten välttämättä siitä joukosta hakemaan niitä yrittäjiä näihin muihin aloille. - -

Kyseinen maatilayrittäjä suhtautui monialaistumiseen varauksellisesti myös siksi, että hänen mielestään maataloilla on harvoin enää resursseja muuhun yritystoimintaan. Siksi monialaistumisen tulisi tapahtua omalla painollaan eli palvelujen kysynnän perusteella. Hän katsoi koneurakoinnin virinnee tältä pohjalta. Toinen maatilayrittäjä näki taas maatalojen yritystoiminnan kehittämismahdollisuuksia rajoittavan sen, että moni maatila on tehnyt jo ratkaisunsa tulevaisuuden suhteen. Koska tilat ovat pääosin jo jakautuneet perusmaatalouteen keskittyviin, monialaistuneisiin ja luopuneisiin, on yritystoiminnan aloittaminen ajankohtaista enää harvalle.

H4: Ja tuota mun mielestä on nyt tällä toisella EU:n ohjelmakaudella nii tää homma on selkeytyny siinä suhteessa että, toimijat tietää suurin piirtein mitä tarttee tehdä. Ja myös sitte viljelijät on löytäny ja tietää mitä mistäki saa, ainakin ne viljelijät [K1: Joo] jotka niinku, aktiivisesti on kehittäny jo. [K1: Aivan] Ja tässä nyt alakaa olla se jako tavallaan ollu jo että ne jotka on, ei ollu sillä sanotaan nyt ensimmäisellä ohjelmakaudella mukana. On niitä nyt varmaan jonkun verran vielä tässä kakstuhatta [K1: Mmm] luvun alussa vielä lähteny mukaan mutta. Kyllä nyt varmaan se, jako on tapahtunu jo et, ketkä on ollu luopumassa niin ne on luopumassa sitte ja. [K1: Just] Sillä hyvä ja sitte. Ketkä on ettimässä jotain muuta? Niin nekin on jo varmaan löytäny muuta tekemistä tai tätä uusyritystoimintaa ja sitten tuota. Nää jotka on maataloutta kehittäny niin nekin tilat alakaa olla valikoitunu aika pitkälle. [K1: Just] Et se diagnoosi tässä on nyt nähtävissä sitte.

Edellä esitetyistä katkelmista ei käy suoraan ilmi, missä määrin haastateltavien näkemykset pohjautuvat Liperin tilanteeseen. Se, että maatalojen monialaistumista tarkasteltiin Liperissä maatalouden pohjalta, ei liene kuitenkaan sattumaa. Kysymys tilojen erikoistumisesta ja niiden tarvitsemista ostopalveluista on ollut kunnassa ajankohtainen. Monet haastateltavat mainitsivat liperiläisten maatilayrittäjien perustaman koneurakointiyrityksen, joka on kasvanut voimakkaasti viime vuosina. Yritystä käytettiin eräänlaisena paraatiesimerkkinä maatalojen monialaistumisesta kunnan alueella. Samalla yrityksen huima kehitys viestii

siitä, että Pohjois-Karjalan alueella sekä erikoistutaan että monialaistutaan ja että tilojen erilaiset ratkaisut vaikuttavat toisiinsa.

Haastattelujen perusteella Liperin Osuusmeijeri ja Mylly ovat olleet kunnassa tärkeitä maatalousvaikuttajia. Etenkin meijerillä kerrottiin olleen oma roolinsa liperiläisten maatilojen kehittämisessä. Sen toimia ovat luonnollisesti ohjanneet sen omat intressit. Alkutuotantoa kehittämällä on pyritty turvaamaan laadukas raaka-aineen saanti jalostukseen. Tämän nähtiin palvelleen myös maatilayrittäjän etua.

H18: Et semmosena toimijana muute joka tuolla maaseudulla on sitte vaikuttanu Liperin meijeri on voimakkaasti tällasta ((huokaus)) tuottajakoulutusta, mikäähä se oikee nimi on mut kumminki että [K3: Joo] on tavallaan sertifioitu maidon tuottaja joka takaa sen, että siellä on riittävä tietämys hygieniasta ja kaikesta tämmösestä että [K3: Aivan] (aina) on panostanu siihen.

K3: Joo joo?

H18: Joka on varmaan sitten taas, ku asiat hoidetaan fiksusti nii vaikuttaa siihen tuottavuutee ja kannattavuutee ja näihin asioihin että. Et se on sillä saralla ollu kyllä ihan keskeinen toimija.

Maatilojen monialaistumisen kannalta elintarviketeollisuuden panos maatilojen kehittämisessä nähtiin ristiriitaisena. Meijerin intressien koettiin estäneen maatilojen muun yritystoiminnan viriämistä. Asian toi suorimmin esille eräs kunnan virkamies. Hänen mielestään muuta yritystoimintaa ei ole haluttu tukea, koska sen on pelätty haittaavan perustuotantoa. Ongelma on koskenut etenkin maitotiloja.

H23: - - Ja onhan tässä tietysti sitten vielä tää jalostus. Jalostus mukana että meillähän on oma meijeri ja mylly tässä.

K1: Aivan.

H23: Kylällä että tuota. Seki on, sitte välillä, joskus semmostakin viestiä tunnetta ollu että ainakin tuolla maidontuotantopuolella että ei välttämättä hirveesti toivotakkaan että sitä edistettäis muuhun suuntaan. Että pysyis tässä perustuotannossa että.

K1: Niin et. Ainoastaan maidon.

H23: Niin niin että. Joo maidontuotannon kehittämiseks kyllä. [K1: Eikä muiden] On toivottavia toimenpiteitä mutta sitten oikeestaan muuhun. Tää nyt on ehkä tämmönen ihan vaan. Ja kyllähän sen jalostajan puolelta

ymmärtääkin että. [K1: Joo] Sehän on heiltä pois sillon jos se, tuotanto-suunta muuttuu.

*K1: Joo. Aivan. Tarkotaksä muiden maitotuotteiden. Vai hetkinen. Sä tarko-
tat-*

*H23: Niin tarkotan sitä jos on maidontuotantotila ja. Heillä nyt sitte ois jotakin
ideoita mielessä niin, ois suotavaa et sitä kehitettäis sitä maidon tuotan-
toa eteenpäin, [K1: Joo] eikä sitten lähettäis rönsyilemään ja. [K1: Joo.
Aivan aivan] Sitte se tuotanto loppus ikään kuin sen takia niin. - -*

Meijerin ja myllyn roolia liperiläisten maatilojen kehittämisessä kommentoitiin myös jalostuksen puolelta. Vaikka haastateltava edustaa elintarviketeollisuutta, hän ei aluksi näe meijerin intressien olevan millään tavoin ristiriidassa maatilojen muun yritystoiminnan edistämisen kanssa. Hänestä monialaistuminen voi olla myös jalostuksen intresseissä; muuta yritystoimintaa harjoittamalla pienikin maatila voi säilyä elinkelpoisena ja pysyä tuotannossa.

*H15: - - Jos aatellaan jotakin Liperin Osuusmeijeriä ni, meillehän on läheistä
se maidontuotanto ja ((naurahdus)) viljantuotanto, [K3: Joo] mutta toki
myöskin niin että tuota ((rykäisy)) ne sanotaan ne pienemmätki maito-
tilat siellä sitte jatkossa pärjää ni tuota, kyllähän ne kaipaa monta kertaa
rinnallee onhan meillä tapauksia jossa tuotetaan maitoa ja sitte tuota
harjotetaan siinä muuta toimintaa. - -*

Edellä esitetty tulkinta on kuitenkin haastateltavalle hyvin tuore ja henkilökohtainen. Puheen kääntyessä lähimenneisyyteen elintarviketeollisuuden edustaja myöntää, että maatalouden ja maatilojen muun yritystoiminnan kehittämisen välillä on ilmennyt kunnassa ristiriitaa. Monialaistuminen on saatettu kokea uhkaksi perusmaataloudelle. Haastateltava korostaa kuitenkin ajattelevansa nykyään toisin. Mielipiteen muuttumiseen ovat vaikuttaneet havainnot maatilojen vääjäämättömästä vähenemisestä sekä muista tilojen kohtaamista vaikeuksista. Samalla haastateltava toteaa, että maatiloja olisi voinut kannustaa monialaistumaan jo aikaisemmin. Muuta yritystoimintaa olisi pitänyt painottaa jo ennen maatilojen rajua vähentymistä.

*H15: No kyllä tietysti jos ajatellaan ihan puhutaan avoimesti ja rehellisesti
niin kyllähän nää, [K3: Mm] tietysti Liperissäki on esiintyny semmos-
taki näkökantaa että onko tää monialastaminen onko se syökö se taas
määrätyllä tavalla tätä perustuotantoa ((hymähdys)) mutta, [K3: Aivan]
nyt jos siitä ihan avoimesti myöski vastaa oman näkemyksen ni eihän se
näin oo että, kun aatellaan että tää kehitys on ollu joka tapauksessa se
että lypsykarjatilat esimerkiks vähenee, siin on määrättyjä syitä ei oo
jatkajia, tai sitte on eläinallergiaa jota on tänä päivänä hyvin paljo, [K3:
Niinpä, joo] nii tietyst voi sanoo nyt että jälkeenkä päin että, ehkä siihen*

monialaistamiseen ois pitäny jo aikasemminki kiinnittää vielä enemmän se ois saattanu taas monella tilalla olla semmonen tuota, että nyhän tässä ((rykäisy)) Liperihän on vahva maatalouspitäjä ollu hyvin vahva ja on tietyst edelleenki mutta kylhän tässä pikkusen näkee selkeästi sen että, siellä nyt sitte tää muutos on ollu ja tulee olemaan varsin rajua ((hymähtää)) [K3: Joo, joo] siinä mielessä tämmösen yritystoiminnan löytäminen sinne ni tota, kyl mie tänä päivänä aattelen siitä, jonku verran eri tavalla ku joskus kymmenen kaksnyt vuotta sitte.

Kaikki haastateltavat eivät pidä meijerin roolia lainkaan ongelmallisena. Kaksi henkilöä, monialainen maatilayrittäjä ja kunnan pitkäaikainen virkamies, antavat meijerille varauksettoman kiitoksen maatalouden kehittämisestä. Perusmaatalouteen panostaminen on heistä oikein, sillä maatalous on heistä edelleen tärkeä osa Liperin elinkeinokehitystä. Tästä syystä maataloutta pitäisi kehittää Liperissä vielä nykyistäkin voimakkaammin. Samalla haastattelevat arvostelevat kuntaa siitä, että se on sivuuttanut maatalouden kehittämisen. Liperin kunnassa ei haastateltavien mielestä ymmärretä maatalojen merkitystä kunnan elinkeinokehityksen kokonaisuudessa eikä niiden kehittämiseen siksi panosteta riittävästi.

H21: Tota tässä on kyllä kunnassa ni tuossa ei pitäs moittii ketään mutta, pik-kasen ehkä kunnan johto on että meillä ei oo jostain syystä oikeen että, ne on kyllä tuota, ne on aikansa ohi nukkunu (että tuota) ne ei oikeen oo tuota (ossoo ne on) olevinnaan (tähän muuhun) ( ) mökkiläisiin ja semmoisiin asioihin panostaa että tää on perustuotanto unohtuna, otettava huomioon kuitenkin mikä on se työllistävä vaikutus. Sehän eikös sitä sanota että maitohan työllistää se on tuommonen kolme viiva neljä henkilö se yks maatila tuota maitotila maito työllistää tässä ketjussa kuitenkin. [K2: Niin välillisesti] Välillisesti. Niin tätä ei oo ( ) ( ) katottaan muuta se kah-too että se luonnostaan männee mutta ei se mene, (että se) panostettava siihen (tätä), merkittävä asenneilmastoon ja sitte ku rahhaa ei oo niin se (ois) tuota niin se, nämä tietyt kehittämistoimet että ne ois piittävä iha ajan valtimolla, jota ne ei oo, meijeri niinku omatoimisesti kyllä tiällä on sitte siitä pittää sannoo taas [K2: Mm] kiitos että meijeri on kyllä hyvin aktiivisesti paneutunu siihen - -

H7: - - Ne ei aina nuo ihmiset tuolla niinku piittävässä elimissä tuolla niinku ees ymmärrä tätä maatalouen merkitystä, ne tuijottaa että nyt se tuo viljelijäpariskunta niillähän mennee hirmu hyvin tuolla, ne piässöö nuin helpolla, ne suapi EU:lta tukia. Mutta ne ei tajuu mihinkä ne ihmiset taitaa laittoon niitä rahojaan. Tiellon rautakauppias joka ellää pitkälti maatalouella, [K2: Mm] sieltähän ne käypi ostamassa siltä harjaterästä ja vaikka mitä kun ne rakentaa ja harkkoja. [K2: Mm] Ostaa tietysti mökkiläiset ja muutki mutta varmasti tippus aika monta työpaikkaa pois jos kaikki maatalous lopetettas. Niin myöskin rautakauppiaalta lähtis.

[K2: Mm] No sitte, tiälläki on meijeri [K2: Joo] ja siinä mylly, no ne ymmärtää kyllä sen, mutta ei taas varmaan kunnan piättävät elimet ymmärrä että oho nythän tulloo työttömiä jos nuoki joutuu (työttömiks).

Kyseiset haastateltavat eivät ole monialaistumista vastaan, vaikka perusmaatalouden kehittämistä painottavatkin. Edellä siteerattu maatilayrittäjä harjoittaa itsekin muuta yritystoimintaa. Haastateltavien kommenttien painoarvo piileekin ennen muuta siinä, että ne kohdistuvat kunnan maatilojen kehittämistä koskevaan politiikkaan. Vaikka Liperi markkinoi itseään leipitäjänä, virkamiehen ja maatilayrittäjän näkemykset murentavat sitä ajatusta, että kunnan mainetta olisi tietoisesti hyödynnetty maatilojen kehittämisessä. Kiintoisaa on, että erään kolmannen haastateltavan mukaan tilanne on samanlainen myös maatilojen muun yritystoiminnan kehittämisen osalta. Kyseinen haasteltava toimii niin ikään kunnassa virkamiehenä. Hänestä on hämmästyttävää, että Liperin kaltaisessa maatalousvaltaisessa kunnassa maatilojen yritystoiminnan kehittämistä ei näytetä arvostettavan.

H23: Se on aika jännä tilanne kun on kuitenkin tämmönen. Ollaan veturikunta tässä maakunnassa ja tuota. Täällä maatalous, maaseutupuolella. Ja maaseutuyrittämisen puolella ja. Meijän valitsevat päättäjät sitte ovat päättämässä näistä asioista niin tuota. Sitä ei vaan jotenkin, haluta arvostaa. Et se on tämmöstä ehkä henkisellä tasolla sitte. ((Naurahtaa))

K1: Osaisikse kertoo jonkun esimerkin? Valaisemaan tätä. [H23: Mmm] Miten se menee.

H23: No niin joo.

K1: Mieleen joku.

H23: Joo. No ihan tommosena esimerkkinä jos tietysti. Jos keskustellaan niissä että tuota. Ei niitä oikeestaan noteerata. Hirmu paljon. Yrittäjis- kautta tuota yritykseksi. Niitä toimijoita että. [K1: Ahaa] Et se on vaan tämmöstä arvostuksen, puutetta. Ja se on minusta semmonen hirmu ikävä. Asia mitä tietysti nyt ei [K1: Just] välttämättä haluais edes julkisesti sanoa. Mutta tulipahan [K1: Aivan] sanottua. - - Ja. Muuten muutoinkin niin tietysti. Niinku just äsken puhuin tästä että. Mitkä on ne toiminnalliset resurssit nii eihän täällä sillä tavalla oo, jotaki. Seiniä ruvettu rakentamaan yrittäjille tai muuta että. [K1: Joo] Et. Se siinä on. Monta kertaa tämmönen jo toimitilakysymys on semmonen et jos jollakin olis joku [K1: Joo] tuota pienempimuotoinenkin idea. Vaikka alussa jonku elintarvikkeen jatkojalostus. Jalostukseen liittyvä että tarvis toimitilaa kysymystä. Niin ei niitä oo tarjolla. - - Hyö sitte aina vetoo et teil on hyvä rahoitus tuota järjestelmät että. Kyllä se TE-keskus rahottaa, rakentakaa vaan ite. [K1: Niin] Et tälleen se mennee ja. [K1: Joo] Et siinä niinku tämmöstä, mittään hautomon tyyppistä ei oo tällä hetkellä.

Virkamiehen mielestä on kummallista, ettei maatalouskunnan maine ole saanut kuntapäätäjää kiinnostumaan maatilojen yritystoiminnan kehittämisestä. Ikään

kuin kunnan vahvuuksia ei tältä osin olisi tunnistettu. Virkamies tosin korostaa, että maatilojen kehittämishankkeisiin valtuusto on myöntänyt hyvin rahoitusta. Tämä viittaaakin siihen, etteivät jännitteet maatilojen monialaistumisen edistämässä liitykään toimeenpanoon, vaan ovat ennen muuta poliittisia ja kunnan strategiseen kehittämiseen liittyviä. Tämän ajatuksen haasteltava tuo myös itse esille. Etsiessään syytä kunnan nihkeään asenteeseen maatilojen yritystoiminnan kehittämistä kohtaan haastateltava ottaa puheeksi kunnan vahvistuvan asuinkuntastrategiaan. Hänestä kunnan profiloituminen asuinkunnaksi on vaikuttanut siihen, miten kunnassa suhtaudutaan maaseudun elinkeinotoiminnan edistämiseen.

Haastateltavan mielestä puheet kunnan keskittymisestä uusien asukkaiden houkutteluun ovat johtaneet siihen, että *toimenpiteet ei välttämättä ole sen suuntaisia, että haluttaisiin yrityksiä ja työpaikkoja tänne*. Haastateltavan mielestä asuinkuntastrategia vie siten kunnan kiinnostusta pois maatilojen monialaistumisen edistämisestä. Haastateltavan mukaan kasvaville asuinalueille on myös tehtävä huomattavia palveluinvestointeja, mikä syö kunnan muuhun kehittämiseen käytettäviä varoja. Esimerkkinä hän mainitsee juuri Joensuun rajan tuntumassa sijaitsevan Ylämyllyn kylän, jonne on viime aikoina muuttanut paljon lapsiperheitä ja jonne kunta rakentaa uusia palveluja.

Asuinkunta-ajattelu on yksi keskeinen strategia, jonka avulla kunnat pyrkivät lisäämään elinvoimaisuuttaan. Liperillä on tähän hyvät mahdollisuudet. Joensuun kupeessa asukasluokkaan kasvattavat kylät toimivat todisteena asuinkuntastrategian toimivuudesta. On kuitenkin mahdollista, että asuinkuntastrategia vaikuttaa maatilojen monialaistumisen edistämiseen juuri kunnan virkamiehen arvelemalla tavalla. On olemassa näyttöä siitä, että asuinkunta-ajattelu muodostuu helposti kunnan kehittämispolitiikan pääasiaksi eikä muille strategisille painopisteille jää siinä tilaa (Mustakangas ym. 2004, s. 165–168).

Asuinkunnaksi profiloituminen on Liperissä vielä uutta. Haastattelujen perusteella siitä on vasta keskusteltu kunnan päättäjien kesken, eikä sitä mainita myöskään kunnan virallisessa strategiassa. Analyysin perusteella ei voi siten sanoa, että uusien asukkaiden houkuttelu olisi tähän mennessä vaikuttanut merkittävästi maatilojen muun yritystoiminnan kehittämiseen. Sen sijaan analyysin perusteella maatilojen kehitys on ollut selvästi yhteydessä kunnassa sijaitsevaan elintarviketeollisuuteen. Haastattelujen mukaan maatalouden intressit ovat johtaneet tilanteeseen, jossa maatilojen muun yritystoiminnan kehittäminen on koettu uhkaksi. Vaikka ilmapiiri maatalouden rakennemuutoksen myötä näyttää muuttuneen monialaistumista kohtaan suopeammaksi, näyttää elintarviketeollisuus jättäneen jäljen liperiläisten maatilojen kehittämiskulttuuriin. Tämän tulkinnan testaamiseksi haastattelujen toiseen vaiheeseen muotoiltiin väite: ”Liperissä elintarvikkeiden jatkojalostus ohjaa maatalouden kehittämistä. Maatilojen muun yritystoiminnan kehittäminen saattaa jäädä tästä syystä vähemmälle huomiolle.”

8.3.3 Maatilojen monialaistuminen Liperin strategiassa – ryhmähaastattelut

Tarkastelen kannanottoja väitteeseen ensin ”**kehittäjien ryhmässä**”, johon haastateltavina osallistui kaksi Liperin johtavaa viranhaltijaa sekä edustajat ProAgria maaseutukeskuksesta ja Pohjois-Karjalan TE-keskuksesta.

Väitteen kommentoinnin aloittaa toinen ryhmään osallistuvista virkamiehistä, joka kääntää huomion ensiksi Joensuun seudun elinkeinojen kehittämissyhtiön, JOSEK Oy:öön. Hän mainitsee eräässä kokouksessa käydyin keskustelua siitä, että pitäisikö yhtiöön palkata maaseutuelinkeinoista vastaava asiamies. Hän pitää asiaa harkinnan arvoisena. Toisaalta haastateltavan mielestä JOSEK Oy:n toimeenpanemat elinkeinojen kehittämissuunnitelmat palvelevat hyvin maatilojen yritystoiminnan kehittämistä. Niiden puitteissa voidaan edistää niin metalliin, puunjalostukseen kuin bioenergiaan liittyvää yritystoimintaa.

Haastateltavan mielestä maatilayrittäjillä on myös luonnostaan monenlaisia taitoja ja osaamista, joita he voivat hyödyntää muussakin yritystoiminnassa kuin maataloudessa. Lisäksi hän uskoo Liperissä olevan edellytyksiä myös muuhun kuin elintarvikkeiden jalostukseen, vaikka katsookin toimialan korostuneen alueella.

Haastateltava esittää näkemyksiä sekä väitteen puolesta että sitä vastaan. Haastateltava myöntää, että elintarvikkeiden jatkojalostus on ollut Liperissä näkyvässä roolissa, mutta painottaa silti muiden toimialojen kehittämisessä piileviä mahdollisuuksia. Mikäli siis maatilojen muu yritystoiminta on jäänyt Liperissä elintarvikkeiden jatkojalostuksen varjoon, tilanne voidaan haastateltavasta korjata maatilojen olemassa olevaa potentiaalia hyödyntämällä ja paremmalla kehittämissuunnitelmalla. Virkamiehen kommentointi on varsin ratkaisuhakuista ja kehittämissuunnitelmallista.

Myöhemmin haastateltava kommentoi väitettä varsin kiintoisalla tavalla: *että kun näiden tuotantoalojen keskeiset yritykset on Liperissä eli tuota ja volyymi on suurin niin se voi olla että se niinku aiheuttaa semmosen filiksen ja mielikuvan myös siitä*. Haastateltavan mielestä elintarvikkeiden jatkojalostus voi siis synnyttää Liperistä vaikutelman, että maatilojen monialaistuminen jäisi elintarvikkeiden jatkojalostuksen varjoon. Tulkitsemalla väite kunnasta syntyväksi mielikuvaksi haastateltava tavallaan torjuu sen ajatuksen, että väite kuvaisi kunnan todellista tilannetta.

Toinen kunnan virkamiehistä arvelee väitteen pitävän paikkaansa. Hän tulkitsee sen kuitenkin viittaavan kaikkeen elintarvikkeiden jatkojalostukseen Liperin alueella, ei ainoastaan Liperin Osuusmeijeriin tai Myllyyn: *Et se voi olla et tällä alueella niinku toi jatkojalostus nousee korkeesti silmiin. Et tän meijerin takia*.

Nyt tämä uus perunapakkaamoyritys tai juurespakkaamoyritys elikä se nostattaa tätä asiaa myöskin. Silleen voi tuntuu siltä, että Liperissä ei mitään muuta kuin elintarvikkeiden jatkojalostusta. Toisaalta haastateltava korostaa, että liperiläisillä maatiloilla harjoitetaan muunlaistakin yritystoimintaa, jopa enemmän kuin elintarvikkeiden jalostusta. Hän suhtautuu silti väitteeseen vakavasti ja on valmis ryhtymään toimiin, ettei monialaistuminen jatkossa jäisi elintarvikkeiden jalostuksen varjoon: Tietysti sitä pitää muistaa tää jatkossa että se ei tosissaan jää pelkästään tähän jatkojalostukseen.

Maaseutukeskuksen edustaja katsoo väitteen olevan osuva kuvaus Liperin tilanteesta: *Joo kyllä tota, tässä on kyllä ihan ehdottomasti sillä tavalla että jääpi nämä muut tosiaan sinne tämän jatkojalostuksen taakse. Hänestä tilanteen ei silti tarvitsisi olla näin, koska maatiloilla on hänestä runsaasti potentiaalia myös muuhun yritystoimintaan: Tietysti jatkojalostus on helkatin hyvä mutta tuota, sieltähän löytys tolkuttoman paljon Liperistä ku myös muualtakki päin tota, viljelijäkykyjä ja resursseja. Ratkaisevaa hänestä on se, että viljelijät itse ymmärtävät omat kykynsä ja resurssinsa. Siihen voidaan hänestä vaikuttaa oikeanlaisella koulutuksella ja neuvonnalla. Tällöin maatilojen monialaistumismahdollisuudet voivat olla suorastaan loistavat, ja kaikki toimialat kehittyä: Ja nyt ei oo sitte siitä toimialasta oikeestaan kiinni, että se voi olla ihan mikä tahansa, palveluun liittyvä, puuhun, mehtään, tämmöiseen tai tuota, et se on ihan niinkun luovuus on sitten vaan rajana siellä oikeestaan.*

Myös TE-keskuksen edustaja myöntää väitteellä olevan todellisuus pohjaa: Se ei oo niinku vaikuttamatta, Liperi on tosiaan Pohjois-Karjalan vahvin maatalouspitäjä. Hän kääntää kuitenkin huomion tilatasoon ja näkee asian olevan siellä monimutkaisempi. Perusmaatalouteen keskittyminen ei ensinnäkään sulje hänestä pois muun yritystoiminnan aloittamista, pikemminkin päinvastoin: Mä luulen että se on niinku kysymys siitä että kuitenkin ne yrittäjät jotka kehittää niitä omia tilojaan, ihan sitä perusmaataloutta niin saattaa olla sitte aktiivisia siinä muun yritystoiminnan kehittämisessä. Toisaalta haastateltavan mielestä sellaisilla maatiloilla, joilla kipeimmin tarvittaisiin uusia toimeentulonlähteitä, monialaistumista ei syystä tai toisesta koeta mielekkäänä: ne joilla ei se maatalous elätä ja jotka tarvii sitä muuta niin siellä ei joko sen yrittäjän ominaisuudet ei riitä, osaaminen ei riitä tai se ei halua tai sitten sillä on jotain muuta työtä tai se on jo ikä semmonen, et se ei ees rupee sitä tekeen, ja tää on on niinku se problematiikka. Haastateltavan mukaan maatilojen monialaistumiseen vaikuttavat maatilan ja maatilayrittäjän ominaisuudet, ei niinkään kunnan nykyinen elinkeinokehityksen asetelma.

”Sekaryhmässä” haastateltavina oli neljä henkilöä: edustajat TE-keskuksesta ja ProAgria maaseutukeskuksesta (eri henkilöt kuin kehittäjien ryhmässä), paikallisen pk-yrityksen toimitusjohtaja sekä monialainen maatilayrittäjä.

Väitettä kommentoi ensimmäisenä TE-keskuksen edustaja. Hän katsoo väitteen pitäneen paikkaansa, mutta näkee tilanteen olevan muuttumassa meijerin päätettyä lopettaa juustonvalmistus Liperissä. Haastateltava ei erittele tarkemmin, miten meijerin päätös tulee hänestä muuttamaan Liperin tilannetta.

Pk-yrityksen edustaja ei näe mitään syytä sille, miksi elintarvikkeiden jatkojalostus estäisi maatilojen muun yritystoiminnan viriämistä kunnassa. Leipäpitäjän maine luo hänestä sitä vastoin mitä parhaimmat lähtökohdat maatilojen kehittämiseksi. Maatalouden supistumisen myötä kunnan maineen ylläpitämiseksi on kuitenkin tehtävä hänestä entistä enemmän työtä. Käytännössä tämä tarkoittaa panostamista elintarvikkeiden jatkojalostukseen sekä sen pitämistä mahdollisimman lähellä tuottajaa. Haastateltava ei kuitenkaan erittele sitä, millaista elintarvikkeiden jatkojalostusta hän tarkoittaa. Onko kyse tiloilla tapahtuvasta yritystoiminnasta vai puolustaako haastateltava nykyisten elintarvikealan yritysten säilymistä Liperissä? Yhtä kaikki, haastateltava pyrkii näkemään kunnassa sijaitsevan elintarviketeollisuuden ja maatilojen kehityksen suhteen hyvin rakentavasti: kehittämällä elintarvikkeiden jatkojalostusta hän uskoo voitavan ylläpitää Liperin mainetta maatalouden kuntana ja turvata maatalouden jatkuminen alueella. Haastateltavan omin sanoin:

RH1H3: Minun mielestä tää elintarvikkeiden jatkojalostus en mie usko että se on muihin yritystoiminnan kehittämisestä pois että minusta kaikenlaista yritystoimintaa soppii ja jos Liperille on tää leipäpitäjä maine niin sitä oikeestaan minun mielestä vielä pitäis korostaa koska Liperihän on nimenomman Pohjois-Karjalan tämmönen maatalouspitäjä ja ollu niinku historialtaan jo suurin ja on edelleen niin tietysti sen leipäpitäjän veronen mutta ei pysy kyllä semmosena ilman työtä et vaatii jatkuvaa kehittämistä niin kyllähän tää meidän maatilojen lukumäärä kertoo siitä että koko ajan ollaan menossa alaspäin mutta eihän tietysti esimerkiksi maidontuotannon maidonmäärä oo sinänsä tippunna vaikka tilamäärät on kutistunu että tilakoko on kasvanu sitte että minusta tuo elintarvikkeiden jatkojalostusta tarvitaan lisää koska jos ei oo jatkojalostusta niin ei tarvita tuotantoa ja mitä lähempänä se jalostus on sitä voimakkaampana se tuotanto pysyy että saa nähä nyt kun meijeri lopettaa että kuinka moni maidontuottaja sitä kautta harkitsee että hän nyt sitten lopettaa?

Maaseutukeskuksen edustaja jatkaa edellisen haastateltavan kommentaista muistuttaen, ettei uuden yritystoiminnan aloittaminen ole helppoa. Silti pullonkaulana hän ei pidä kunnan strategiaa vaan yritysten tuotekehitystä ja tuotteiden markkinointia. TE-keskuksen edustaja taas huomauttaa, ettei tiedä Liperistä yhtään maatilaa, joka olisi edes kokeillut esimerkiksi juustonvalmistusta. TE-keskuksen edustaja päätyykin tulkitsemaan Liperin strategian maatilojen kehittämisen voimavaraksi. Hänestä se tukee elintarvikealan yrittäjyyttä, mutta ei sulje pois muutakaan yritystoimintaa.

RH1H1: Tuosta vielä noin ihan suoraan sanoen niin se on minusta vaan mahdollisuus tämä elintarvikkeen jatkojalostus että tuo muun vois pyyhkiä oikeestaan pois ihan mie näkisin että se on vaan mahdollisuus että jossakin edes ollaan vahvoja niin sehän on hyvä päinvastoin sittenhän voi muita kehittää joilla intressiä on ja jotka kahtoo että muu yritystoiminta on lähempänä sydäntä kuin elintarvikkeiden jatkojalostus niin okei sitten jos voimia riittää niille intresseille joitten tahto sen on niin okei eiku etteenpäin vaan siihen rinnalle soppii kaikkee muuta?

”Kehitettävien ryhmään” osallistui kolme maatilayrittäjää, jotka kaikki ovat harjoittaneet maatalouden ohella myös muuta yritystoimintaa. Aluksi haastateltavat pohtivat sitä, millaista elintarvikkeiden jatkojalostusta väite tarkoittaa. Kun väitteen selvennetään viittaavan meijeriin ja myllyyn, yksi maatilayrittäjistä toteaa sen pitäneen paikkaansa: *Ton voi just kääntää nyt että se on meijerin, kato niinkun meillä on ollu tää vahva vapaa tämmönen helvetin hyvin toimeentuleva osuuskuntameijeri. Kato silloin se on niinku ohjannu sitä, että silloin sen takia on jääny maatilojen muu puoli niinkun tuota huonommalle hoidolle.*

Maatilayrittäjien ryhmässä väitteen katsotaan pitäneen vahvasti paikkaansa. Perustelut eivät kuitenkaan liity siihen, ettei monialaistumista olisi pidetty elintarvikkeiden jatkojalostuksesta johtuen Liperissä suotavana. Sen sijaan ryhmän mielestä maatilojen monialaistumista on estänyt se, että maatilat ovat olleet niin tiiviisti kytköksissä vertikaaliseen tuotantoketjuun. Siinä missä meijeri on tarjonnut maatilalle keinon saada tuotantonsa markkinoille, on se samalla estänyt maatilayrittäjiä hankkimasta taitoja, joita monialaistumisessa tarvitsisi. Muun yritystoiminnan aloittamista ajatellen maatilojen koetaan olevan varsin hankalassa tilanteessa.

RH6H3: Että siellä hyvin harvalla tuottajalla on, oikeestaan minkäänlaisia kauppamiehen taitoja siellä takana. Toisaalta se on ollu lahja myös mejän pitäjälle, että meillä on ollu tämmönen vahva ja hyvä meijeri tuossa, niin se on osuustoiminnallisesti antanu työmahollisuuden niillekin joilla ei oo niitä kauppalahjoja ollu.

RH6K3: Aivan.

RH6H2: Siis ihan ylipäättään meillä on ollu vahvoja osuustoimintayrityksiä liha-alalla maitoalalla, jotka on suonu sitte edellytyksiä pienemmilläkin tiloille kun toimii. Ja se on sodan jälkeen ollu ehkä tän, koko maanlaajuisesti hyväkin asia.

RH6H1: Kyllä.

RH6H2: Mutta se on tehny monesta viljelijästä semmosen, tuotteiden markkinointi on varmaa, kai tili on varma, niin se on riskiä ei oo tarvinnu ottaa. ((Puhetta taustalla)) Ni se ei oo kasvattanu meitä yrittämiseen.

Yksi ryhmän jäsenistä kommentoi väitettä yllättävästi. Hänestä elintarvikkeiden jatkojalostus on pikemminkin lisännyt kuin vähentänyt monialaistumista kunnan alueella. Haastateltavan mukaan jalostuksen läheisyys on luonut maataloille voimakkaita kasvupaineita, joilta välttyäkseen maatilayrittäjät ovat etsineet muita toimeentulolähteitä. Monialaistumiseen on siten päädytty ikään kuin paniikissa. Yrittäjän kannalta haastateltava pitää tätä hyvin valitettavana.

RH6H1: - - Jos siellä olis tommonen hyvä meijeri ja sieltäpäin luotas niin sanotusti uskoo siihen, eikä pakotettas siihen että kahdestakymmenestä lehmästä neljäänkymmeneen lehmään lisätä, lainausmerkeissä pakotettas luotas semmosta mielikuvaa, mutta annettas olla sen tyytyväinen sen isännän siihen, et se näkis et se pärjää, nyt näitä esimerkiksi on, näitä kahdenkymmenen lehmän pärjääjiä. Mutta ku sieltä tulee että sinun pittää isontaa ja ku mejän maidon hinta laskoo, ja tuotteen hinta laskoo, että sinun pittää sitä suurentaa, ni kaverit on ihan (ripulilla) sanotaanko. Ja sitte ne rupeaa hätäpäissään muuta yritystoimintaa tekemään sit jotain semmosta mitä niille ei oo ollenkaan ominaista niille kavereille. Tommosia esimerkkejä on.

8.3.4 Yhteenvedo ryhmähaastatteluista

Kaikissa ryhmissä väitteen katsotaan kertovan Liperin tilanteesta, mutta kommentoinnissa on myös selviä eroja. Vaikka kehittäjien ryhmässä elintarvikkeiden jatkojalostuksen myönnetään vaikuttaneen maatalojen monialaistumiseen, sen ei katsota estävän sitä. Näkemystä perustellaan maatalojen monipuolisella resurssipohjalla, jota haastateltavista voitaisiin hyödyntää nykyistä paremmin. Toisaalta väite virittää ryhmän tekemään jakolinjan sen välille, miten maatalojen eri toimialat voivat Liperissä kehittyä. Monialaistumisen ei tarvitse ryhmän mielestä keskittyä elintarvikkeiden jatkojalostukseen, vaan muutkin toimialat voivat kehittyä yhtälailla. Tähän voidaan ryhmän mielestä vaikuttaa oikeanlaisilla kehittämistoimilla. Kunnan elinkeinopolitiikan uskotaan tukevan maatalojen monialaistumista ja edesauttavan osaltaan sitä, ettei monialaistuminen painotu millekään toimialalle erityisesti.

Myös sekaryhmässä väitteeseen suhtaudutaan kehittämisorientoituneesti, mutta toisin kuin kehittäjät, tässä ryhmässä haastateltavat kiinnittävät huomion kunnan strategiseen kehittämiseen ja imagotyöhön. Esille nousee ajatus Liperistä leipäpitäjänä ja sen pohjalta tehtävästä maatalojen monialaistumisen edistämistyöstä. Haastateltavien mielestä maatalojen monialaistumista voitaisiin edistää kunnan maineen avulla, mutta työ on haastateltavista vielä hyvin alussa. Toisaalta haastateltavat eivät esitä mitään konkreettisia toimia, joilla kunnan mainetta voitaisiin hyödyntää maatalojen yritystoiminnan edistämiseksi.

Maatilyrittäjien ryhmässä ollaan selvimmin sitä mieltä, että monialaistuminen on jäänyt kunnassa elintarvikkeiden jatkojalostuksen varjoon. Ryhmän mielestä likeinen kytkös kunnassa sijaitsevaan elintarviketeollisuuteen on estänyt maatilyrittäjiä hankkimasta taitoja, joita muun yritystoiminnan harjoittamisessa tarvittaisiin. Toisaalta tämän ryhmän mielestä elintarviketeollisuuden intressit ovat pikemminkin lisänneet monialaistumista. Tuotannon laajentamispaineiden alla monialaistumisen katsotaan kuitenkin tapahtuneen hyvin valitettavalla tavalla, kun viljelijät ovat kiireisesti pyrkineet löytämään uusia toimeentulolähteitä.

8.3.5 Maatilojen monialaistuminen Mäntyharjun strategiassa – yksilöhaastattelut

Mäntyharjun haastatteluissa kunnan strategian katsottiin tarjoavan otollisen lähtökohdan maatilojen monialaistumiselle. Päähavainto oli, että kesäasukkaat luovat kuntaan kysyntää, jota maatilojen olisi helppoa hyödyntää eri tavoin.

H17: - - Mäntyharjuki on hyvin, vahvasti tämmönen mökkiläiskunta niin, [K1: Mm] onko se Suomen toiseks vai kolmanneks, mökkirikkein. Neljä ja puoli tuhattahan täällä on mökkiä. Maaseudulla asuvien ihmisten kyllä tulis huomioida se asia ja. Sinne uppoo nimittäin tavaraa jos jonnin verran jos osaa vaan sen homman hoitaa. Ihan vaikka perinteistä maataloustavaraa. Vaikka perunoita tai jotain muuta. Mut ennen kaikkea niin, esimerkiks joku tämmöne, vaikka mökkitalkkarointi tai joku tämmöne. Luontainen. Sinne. ( ) Niin vois olla ihan hyvä juttu. Tai joku vartiointi, kuvio tai jotain muuta. Mitä nyt nykypäivä tuo tullessaan.

Maatilojen monialaistumismahdollisuuksien uskottiin strategian pohjalta jatkossa paranevan. Näkemys oli, että maaseudulla lomaansa viettävät tulevat tarvitsemaan entistä enemmän palveluja. Kesäasukkaiden uskottiin olevan käytännön taidoiltaan sen verran kaukana mökkiläiselämän arjesta, että kysyntää erilaisille palveluille syntyy jo tältä pohjalta. Lisäksi yksi haastatelluista virkamiehistä totesi, että *ihmisten vapaa-ajan lisääntyessä myös heidän mukavuudenhalunsa kasvaa*. Haastateltavan mielestä kesäasukkaille voitaisiin tarjota jopa palvelupaketteja, jotka vuokrattavan kesäasunnon lisäksi sisältäisivät ohjattua toimintaa. Useimmiten esille tuotiin kuitenkin astetta tavanomaisemmat palvelut, kuten mökkitalkkaritoiminta, erilaiset korjaustyöt, vartiointi ja halonhakkuu.

Samankaltaisia yritystoiminnan mahdollisuuksia nähtiin myös Mäntyharjun kulttuuritoiminnassa. Yhteistyö Taidekeskus Salmelan kanssa voisi luoda kysyntää etenkin paikallisesti tuotetuille elintarvikkeille.

H16: - - Kyllähän nyt se on ihan selvä jos meillä, meillä esimerkiks et tota, nyt vaikka se juustola otetaa, nii paikalliset yritykset jonkun verranki on omissa tilaisuuksissa ni käyttäny, niiden tuotteita. [K3: Joo] Ja esimerkiks

Salmelassa ni on ollu viime kesän, tänä kesänä on, paikkakunnan tuotteet siinä, nimenomaan on viinitilalta viiniä [K3: Joo] on juustot on leipää, elikkä näitä pystys hyödyntämään sitte ... Taikka niitähän hyödynnetään ei siinä mielessä mut et se vois olla voimakkaammin vielä. - -

Vaikka kunnan strategian katsottiin avaavan maataloille monenlaisia yritystoiminnan mahdollisuuksia, kunnan omien toimien kerrottiin liittyneen lähinnä matkailun edistämiseen. Tämän toivat esille useat haastateltavat.

H17: Mun mielestä täällä Mäntyharjulla ei oo hirveesti kunnan toimesta tehty näiden liitännäiselinkeinojen. Eteen. Lähinnä se on ollu jotain messutoimintaa. Jossain matkailupuhe-messuilla ja sen tapasilla asioilla. Tietenkin normaali yrityksen perustamises neuvotaan ja tällai mutta tuota. Mutta ei niinku varsinaisesti semmosta. Syvällisempää. Opastusta. - -

H16: Jos lähetään ihan et mitä yhteiskunta on taikka meillä kunta on tehny [K3: Joo] niin ei se oikeestaa oo muuta tehny kun tota mökkimatkailua, matkailun tiimoilta on toimittu. [K3: Joo] Et se on ollu oikeestaa ainoa siel on näitä matkailunedistämiprojekteja sun muita ollu [K3: Aivan] jossa kunta on ollu mukana - -

Matkailutoimintaan keskittymiselle nähtiin olevan kunnassa selvät kehittämiss poliittiset perustelut. Matkailun nähtiin tukevan merkittävällä tavalla kunnan muuta elinkeinokehitystä. Kesäasutuksen kerrottiin ruokkivan liiketoimintaa etenkin kunnan keskustaajamassa, jonka palvelutasoa pidettiin poikkeuksellisen korkeana mökkiläisten kuntaan tuoman kysynnän johdosta.

H22: Se on yks kunnan kehittämisen painopiste [K2: Joo] tämä mökkeily ja sen kehittäminen ja sanotaan niinku nää keskustaajamanki palvelut niin niissä on suurelta osalta ne ovat sitä ylläpitävä. [K2: Just] ( ) näin että jos jätetään nämä investoinnit, mitä tehdään tämmösiä (uus)investointeja mökeillä ( ) ( ) no sanotaan niin että se on se mökkiläisten tuoma raha karkeasti ottaen sanotaan se on tuota ( ) [K2: Joo] plus sitte tämä (uus)rakentaminen ja tuota ( ) on paljo erilaisia hankkeita on ollu ja tehty että miten tää mökeillä oloaikka ( ) saatas jatkettua ( ) päivä niin se tuo noin satatuhatta euroa, tätä liikevaihtoa.

H11: - - Se matkailu mejän kunnassa on priorisoitu korkeelle. Varsinkin tää mökkimatkailu. [K1: Just] Et koska se tuo hyvinvointia mejän kaikille asukkaille että. Mejän palvelutaso on maaseutukunnaks melko hyvä ja se on näitten. Kun kysyntä on kesällä niin hyvä niin. Sen takia meillä on niin hyvä, näitten kauppojen osalta varsinkin.

Maatilojen yritystoiminnan kannalta edellä esitetyistä sitaateista voi tehdä seuraavan tulkinnan: vaikka on ilmeistä, että monialaistuminen leikkaa matkailun

osalta kunnan strategista kehittämistä, maatalojen matkailutoiminnan kehittäminen ei ole ollut kunnan strategisen kehittämisen ensisijainen tavoite. Maatalojen harjoittamaa matkailutoimintaa on edistetty osana kunnan strategian toimeenpanoa, mutta se ei ole ollut tavoite sinänsä. Toisaalta maatalojen monialaistumista ei välttämättä edes pidetä kysymyksenä, johon kuntaorganisaation kuului panostaa. Tämä ajatus käy ilmi erään kunnan virkamiehen haastattelussa.

Kyseinen virkamies kertoo kunnan edistäneen maatalojen monialaistumista lähinnä matkailun osalta, mitä pitää oikeasuuntaisena toimintana. Hän näkee Mäntyharjun tarjoavan toimialalle hyvät kehittymisedellytykset ja toivoo samanlaisen kehittämisotteen jatkuvan myös tulevaisuudessa. Samalla haastateltava korostaa, että muilla toimialoilla monialaistuminen on tapahtunut ensisijaisesti maatilayrittäjien oman aktiivisuuden pohjalta. Haastateltava tuntuu olevan tilanteeseen tyytyväinen. Hän ei näe mitään syytä, miksi kunnan pitäisi osallistua muuhun kuin matkailuun liittyvään kehittämistyöhön; maatilayrittäjien omasta aloitteesta virinnyt yritystoiminta on jo nykyiselläänkin runsasta ja monipuolista.

H19: - - Siel on hyvin voimakkaasti maatilamatkailuun liittyviä, toimenpiteitä, johtuen osaltaan tietysti siitä että Mäntyharju on vapaa-ajan asumisen ja matkailun tunnettu pitäjä, [K3: Aivan] niille palveluille on oikeesti ky-syntääkin, [K3: Joo] ja sitä taustaa vasten niitä on myöskin sitte haluttu kehittää ja halutaan edelleen toki kehittää. [K3: Joo] Ja sitte on ihan tälläisiä että on siirrytty tämmösestä varsinaisesta, maatilatalouden harjoittamisesta ni onki sitte keksitty joku, aivan uusi yrittämisen muoto eli on tullu tuota, elintarviketuotannon yksikköä eli tyliin vaikka juustolaa tai [K3: Joo] jotain muuta tämmöstä vastaavaa jolla on erikoistuttu, josta sitte itse asiassa on tullu sit pääelinkeino. [K3: Aivan joo] Et ne on itse asiassa hyvin monimuotosia ne maatilatalouteenkin liittynyt, elinkeino tälläset toimialat mitä sitte eri tuota maaseutuyrittäjät ovat siihen, varsinaisen maatilatalouden rinnalle kehittäneet näitä omia, [K3: Joo joo] mallejaan saada se joka päivänen leipä.

Ajatus maatalojen yritystoiminnan runsaudesta ja monipuolisuudesta tulee esille myös kahden muun henkilön haastattelussa. Toinen heistä työskentelee niin ikään kunnan virkamiehenä, toinen on tavanomaista maataloutta harjoittava maatilayrittäjä. Vaikka molemmat haastateltavat katsovat matkailun olevan maataloilla tärkeä toimiala, he eivät lähesty monialaistumista matkailun ja mökkikuntastrategian valossa. Haastateltavien kommentoinnissa korostuvat sen sijaan kunnan luontaiset edellytykset, kuten maaperä ja pinnanmuodot, joita he pitävät perimmäisenä syynä siihen, miksi maatilat ovat Mäntyharjussa monialaistuneet. Peltojen kivisyys ja pirstaleisuus eivät ole suosineet perusmaataloutta, joten maatalojen on ollut etsittävä muita tulonlähteitä maatalouden rinnalle. Myös metsätalouden koetaan vaikuttaneen maatalojen monialaistumiseen. Se, että metsätalous on ollut merkittävä tulonlähde, on haastateltavien mielestä

auttanut mäntyharjulaisia maatiloja sopeutumaan siihen, että niiden tulot koostuvat monista eri lähteistä. Kunnan oloista johtuen monialaistuminen on siten ollut mäntyharjulaisille maatiloille ikään kuin luonnollista. Kumpikaan haastateltavista ei pidäkään Mäntyharjua erityisenä maatalouskuntana, vaan pikemmin ”monialakuntana”, jossa maatilojen kehittämistoimet painottuvat maatalouden sijaan muuhun yritystoimintaan.

H22: Tässä kysytään tätä, ((rykäisee)) että mitä kunnassa, mitä kuntanne alueella tehdään tai on tehty maatiloilla harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi ja monipuolistamiseksi ( ) ( ) maataloudesta niin muutama sana ( ) Mäntyharjuhan sillä tavalla ei ole maatalouspitäjä, mitä ( ) todellisilla maatalouspitäjillä ( ) täällä tuota kokonaispeltoala, kunnan koko huomioiden niin on suhteellisen ( ) (pieni). Ja sitte nämä pellot ovat hyvin hajanaisia? [K2: Mm mm] ja sitte ominaista täällä on myöskin se kivisyys, ( ) rikkautenahan täällä on sitte tiloilla niin on ( ) metsät, metsää on maatiloilla kuitenkin keskiarvo ( ) ( ) metsän kasvu ja pohjat niin ne ovat hyvät? [K2: Joo] Ja samoten sitte näillä maatiloilla niin rikkautena on tietysti nämä ( ) joita on sitte myöskin eri tavalla hyödynnetty, kaavotettu ja myöski sitte kaavottamatta myyty näitä mökkitontteja ja ( ) on se talo mikä näillä rantatonttien arvolla on Helsinkiäkin rakennettu. [K2: Mm] Elikkä arvo on [K2: Mm] sisarusten ja tilalta lähteneiden mukana ( ) sitte, niin. [K2: Maata myyty ja joo] Niin sitte ... ( ) ja näillä maatiloilla niin semmonen monimuotoisuus se on pitkään ollu leimaa lyövä asia ja tämä toimeentulo näillä maatiloilla niin se on muodostunu kolmesta tulonlähteestä joka on varmaan ominaista hyvin moneen muuhunki paikkaan ku Mäntyharjuun että siinä, maataloudesta tuleva tulo, metsätulo ja sitte tämä palkka ja nämä muusta yritystoiminnasta [K2: Joo] tulee ( ) sillä tavalla se niinkö muodostuu? - -

H2: Mäntyharjultahan löytyy paljon tälläisiä koska Mäntyharju ei ole, sillä tappaa tyypillinen maatalouspitäjä että, mä veikkaisin et meit maatalouden tai jotenkin siitä jollakin tapaa siihen liittyen että osa tuloista tulee maataloudesta ni mä luulen et meitä on... No ehkä noin viistoist prosenttii vaan [K3: Just] koko työllisestä väestöstä ja sehän tarkoittaa sitä et se on aika pieni Mäntyharju on aika pitkälle, jälkiteollinen palveluyhteiskunta tai miksikä sitä nyt sanotaakaa [K3: Joo] mut muutamia hyviä yrityksiä, jotka on kansainvälisesti erittäin kilpailukykyisiä ja tekevät sellasii tuotteita jotka käy kaupaks. Mäntyharjulla ei oo koskaan ollut oikeastaan sellaista, no sanotaanko nyt sellasta maatalousyrittämistä ku esimerkiks nyt on Pohjanmaalla tai Pohjois-Savossa, koska siellähän se on aivan ehkä jopa ylikuumennut, Mäntyharjulla on aina ollut jo äsken tuli merkille että metsätalous on ollu aika merkittävää niin tääl on useilla tiloilla metsätalous ehkä jopa merkittävämpikin kun se maatalouden puoli ollut jo pitkän aikaa eli [K3: Joo joo] tääl on, maatilojen rakenne sellane et

metsätaloutta tai metsää on, maataloilla melkee jokaisella. [K3: Joo] Ja joillain jopa huomattavia määriä ja siitä ehkä johtuen niin tavallaa ja sitten ehkä myös tää että kun me ollaan tällasella maatalousalueella, joka on Salpausselän miten sen nyt sanos, tällänen kuitenkin meil on pelot kivisiä pieniä hankalia raivata lisää ja niin pois päin eli se ei ole suosinu tavallaan peltoviljelyä ni siitä johtuen ehkä, niin maatalouteen ei olla sillä tapaa satsattu et okei, sitä on harjoitettu siitä on otettu, kuuskytä, prosenttia elinkeinosta tai mitä sitä nyt onkaa ja sitte täydennetty, riippuen minkälainen vuosi on tullu ni tehty sitte se metsäkauppa sen mukaan mikä, tuntuu siltä mut tää on toki jo, karkea yleistys. [K3: Joo joo] Mut nykyään sitten niin, Mäntyharjullahan nää liitännäiselinkeinot on erittäin tärkeitä siis, sellaset jotka on kokopäivätoimisia maanviljelijöitä ni nehän vähenee kaiken aikaa, tai on vähentyneet eli ehkä siellä nyt alkaa olla sillai miten nyt sanos, vankka perusta enää jäljellä, ja siihen sitte vähän ( ) mutta totaa ni, sen lisäksi sitten on mitä erilaisimpia täs oli jo se mökkimajotukset eli tällaset matkailupalvelut on olemassa, no sit se metsään liittyen kaikkii sellaset, mahdollisuudet on, pieniä maatalous [K3: Joo] ja sitä hajua ja, sitte juuri mökkiläisiin liittyen tien aurausta ynnä muuta ynnä muuta. Ja sit on juustoloita on viinitilaa on kaikkee tällästä et että hyvin [K3: Löytyy] monipuolisia. Ja jos nyt jotenki sitä kuvailis niin, ton, TE-keskuksen maataloudelle myöntämistä rahotuksista nii sanotaan nyt kaks kolmasosaa menee jo, ikään kuin tälläisiin, ei enää puhtaasti maataloutee vaan näihin liitännäisiin liittyen ja yks kolmasosa [K3: Joo] tulee sitte tietysti maataloutee mut se vähä riippuu tietenki vuodesta et jos joku tekee, ison investoinnin, maataloutee ni se on sitte niissä rahoissa tottakai, iso heilahdus mutta pääsääntöisesti näin et kaks kolmasosaa liitännäisiin yks kolmasosa perusmaataloutee.

Ajatus siitä, että kunnan strateginen kehittäminen on keskittynyt matkailuun ja että muu monialaistuminen on virinnyt maatilayrittäjien oma-aloitteellisuuden pohjalta, käy ilmi myös maatilayrittäjien haastatteluista. Kuntaa kommentoivat lähinnä ne maatilayrittäjät, joiden toimiala leikkaa kunnan strategiaa eli ne, jotka harjoittavat matkailuun liittyvää yritystoimintaa. Yhteisen toimialan perusteella voisi myös olettaa, että nämä maatilayrittäjät puhuisivat kunnasta samalla tavoin. Näin ei kuitenkaan ole. Keskityn seuraavassa kahden mökkien vuokrausta harjoittaneen maatilayrittäjän haastatteluun. Ensimmäisellä on kunnasta varsin myönteisiä kokemuksia, jälkimmäisellä ei.

”Kuusiston” maatilalla lähes puolet tilan tulosta tulee mökkien vuokrauksesta, loput maanviljelystä ja metsätaloudesta. Mökkejä on haastateltavan mukaan noin tusinan verran. Tilan töihin osallistuvat yrittäjän lisäksi hänen veljensä ja avovaimonsa. Tarvittaessa myös veljesten vanhemmat pystyvät auttamaan. Haastattelukesänä tilalle oli palkattu kesätyöntekijä, jonka tehtäviin kuului mökkien siivoaminen.

Kertoessaan, mitä Mäntyharjussa on tehty maatalojen muun yritystoiminnan edistämiseksi, haastateltava nojaa omiin kokemuksiinsa. Hän kertoo osallistuneensa kunnan toteuttamille markkinointi- ja messumatkoille niin Suomessa kuin ulkomailla. Lisäksi haastateltava on ollut mukana paikallisessa luonto- ja kulttuurimatkailuhankkeessa. Hanke on merkinnyt maatilayrittäjälle edullista tapaa kunnostaa maitaan luontomatkailemista varten, sillä osallistuminen on hänen puolelta perustunut talkootyöhön. Kunta on tukenut hanketta kustantamalla rakennustarvikkeita yhteiskäyttöön tuleviin kohteisiin. Työnjako kunnan kanssa on sopinut haastateltavalle erinomaisesti. Todetessaan tekemistään rakennustöistä, ettei meidän tarvinnut maksaa niistä mitään, haastateltava kokee hankkeen hyödyttäneen häntä ikään kuin ilmaiseksi.

H6: Kuntahan tietysti, kyllähän ne, markkinointihommissa ja sellasissahan ne on mukana yleensä ja. [K1: Joo] Tulee joskus jopa rahallisestikki, ollaan yhdessä oltu kunnan kanssakin noissa messuilla ja sellasissa sitten. [K1: Ahaa] Et semmosta se lähinnä on ollu se. [K1: Joo] Ollaan oltu. Venäjällä ja ollaan oltu Suomessa että tota. [K1: Ahaa] Semmosta se on lähinnä kunnan kanssa, ollu että. Nyhän on ollu semmonen. Tää on nyt ihan uutta, aikasemmin ei ees sellasta ollukaan. Tämmönen Luontomatkailuprosjekti. Ja nyt kunta tulee rahallisesti vastaan siinä. Tohon saareen, meil on oma kota siellä saaressa [K1: Mmm] ja nyt rakennetaan sinne sitte vähä parempi laiturit ja. Et sinne tulee sitte puuliiterit ja vessat ja roskakatokset ja tämmöset lajittelusysteemit. Se on mejän maalla ja se on mejän rakentama niin me on annettu sit semmonen lupa että kun se on yhteisessä käytössä niin. Niin tota siinä. Siit menee kelkkareitit ja muut niin tota. Sitä saa käyttää ja. Kunta on nyt sitte, projektiin saa nyt sitte TE-keskukselta puolet rahaa siihe ja kunta maksaa sitte puolet näistä. Kuluista ja me tehään talkoilla ne sitte.

K1: Just. Onks ne siihe rakentamiskuluihin vai, mihin sä sanoitkaan.

H6: Niin saadaan. [K1: Että joo] Mejän ei tarvi niinku maksaa siitä käytännössä mitään muuta kun me tehään ne. [K1: Joo] Talkoilla pystytetään ne systeemit sinne sitte.

Maatilayrittäjä on hyötynyt kunnan strategisesta kehittämisestä myös toisella tavalla. Hän kertoo saaneensa apua kunnan kulttuurisihteeriltä, jonka vastuulle matkailun kehittämisasiat kunnassa kuuluvat. Samalla hän arvostelee kunnan muita virkamiehiä, kuten maaseutussihteerä ja elinkeinoasiamiestä, joilta ei koe saaneensa apua. Tosin hän ei ole sitä heiltä juuri odottanutkaan. Sen sijaan yhteistyö kulttuurisihteerin kanssa on ollut tiivistä ja kokemukset siitä myönteisiä. Haastateltava kertoo kulttuurisihteerin osallistuneen yhteisille markkinointimatkoille ja pitäneen yrittäjien puolta, vaikka matkailun edistäminen on ollut Mikkelin seudulla käymistilassa. Haastateltava tosin pitää kulttuurisihteerä kiireisenä miehenä, sillä tämän tehtäviin kuuluu myös Taidekeskus Salmelan kehittäminen. Silti hän kertoo olleensa tyytyväinen kunnan toimiin matkailun

kehittämiseksi ja uskoo kulttuurisihteerin auttavan aina kun muilta kiireiltään ehtii.

”Koivikon” tilalla haastatteluun osallistuvat yrittäjäpariskunnan molemmat osapuolet. Tilalla harjoitetaan maatalouden ohella mökkien vuokrausta ja koneurakointia. Pariskunta vastaa tilansa töistä pääasiallisesti kahdestaan.

Pariskunta kertoo aloittaneensa mökkien vuokrauksen paikallisen kehittämishankkeen avulla. Haastateltavat uskovat matkailun olevan heidän tilallaan kasvava toimiala, joka menee ”omaa raidettaan jatkuvasti eteenpäin”. Haastattelukesänä tilalle on rakennettu lisää vuokramökkejä. Yritystoiminnan laajentaminen ei ole perustunut kunnan viralliseen strategiaan, vaan pariskunnan investointipäätöksissä korostuvat heidän omat päätelmänsä kunnan vahvuuksista. Uskoa yritystoiminnan tulevaisuuteen on luonut ennen muuta maatilansuotuisa sijainti.

H8a: Siihen me ollaan kyllä aika pitkälle sillai uskotaa että se kuitenkin on. Vapaa-ajan kasvaessa ja sitten kun hyvät kulkuyhteydet, esimerkki pääkaupunkiseutu moottoritie valmistuu tohon, neljäkymmenen kilometrin päähän, lähivuosina ja, [K3: Joo] et se on kyllä, sanotaanko näin että moottoritien jälkee heti oikealle ni tullaan mejän mökeille.

Pariskunnan ratkaisuisissa eräänlaisena työntekijänä ovat toimineet myös kunnan luonnonolot. Tilan isännän mukaan Mäntyharjun oloissa ei pysty pintaaloilla pelaamaan kovin paljon pidemmälle. Tästä syystä hän näkee maatalouden olevan heidän tilallaan taantumavaiheessa. Monialaistuminen näyttää siten tapahtuneen tilalla osin kunnan luontaisten edellytysten pohjalta. Tilaa voikin pitää yksittäisenä esimerkkinä siitä, mihin kaksi haastateltavaa, kunnan virkamies ja lypsykarjalouteen erikoistunut maatilayrittäjä, viittasivat puhuessaan Mäntyharjusta luontaisena monialakuntana. Vaikka maatilansuotuisuus on monialaistumiseen voinut kannustaa ensisijaisesti muut seikat kuin kunnan omat kehittämistoimet. Silti haastattelun perusteella kunnan strateginen kehittäminen ei ole tällaisellekaan tilalle merkityksetöntä.

Kun pariskunnan huomio kääntyy kunnan kehittämistöihin, keskustelun sävy muuttuu. Haastateltavat ovat aluksi haluttomia kommentoimaan kuntaa. He eivät koe tietävänsä, miten maatalojen yritystoimintaa on Mäntyharjussa edistetty. Vaimo perustelee asiaa sillä, etteivät he ole kunnan kanssa juuri tekemisissä. Ulkopuolisuuttaan pariskunta korostaa myös viittaamalla kunnan luottamushenkilönä toimivaan kolleegaan. He uskovat tämän tietävän kunnan toimista huomattavasti heitä paremmin ja puhuvan kunnasta myönteisemmin.

Alun epäröinnin jälkeen pariskunta kertoo kunnalla olleen runsaasti hankkeita matkailun edistämiseksi, mutta heistä ne ovat palvelleet ensisijaisesti mökkiläisiä. Koska kunnan strategiatyö tuntuu hyödyttäneen muita kuin kunnan omia

asukkaita, pariskunta katsoo kunnan sivuuttaneen maatilojen muun yritystoyritysminnan edistämisen. Tilanteen koetaan kärjistyneen edellisen kunnanjohtajan aikana.

K3: *Jos katotaan vaikka ((rykäisy)) sitä ekaa kysymystä mikä koskee, nimenomaan sitä et mitä sun mielestä Mäntyharjussa tehdään tällaisen monialasen maatalon, yrittämisen edistämiseksi. ((KYSYMYS 1))*

H8a: *No kyl miun täytyy sanoa varmaan yksitoimisesti että mä en tiää onks meidän kunta tehny tän asian etee yhtää mitää. [K3: Joo] ((naurahtaa)) Että, onneks kävit Teroa (.). ((nauraa)) [K3: ((nauraa))]*

H8b: *Ai Terolla. Nii ((nauraa)) Teroha on ammattimiehiä.*

H8a: *((nauraa)) Se, varmaan kehuu nyt mutta tota noin-*

H8b: *No onhan niillä niitä projektia ja [hanketta ja vaikka sun mitä miljoonaa mihin pitäis*

H8a: *[No on mutta kyl ne on, kyl myö ollaa vähä-*

H8b: *Lähtee mukaa ja.*

H8a: *Minun mielestä kuitenkin me ollaa jotenki vieraannuttu ei myö olla näissä, tälläsillä projekteissa kyllä [H8b: Aivan] just missään mukana [K3: Joo] että. Varmaan ne tietysti jotenkii kattovat siltä kantilta että hyö on jotaki antanu tähän ((naurahdus)) meidän maaseudun väestölle mutta.*

H8b: *Mie [aikasemmi-]*

H8a: *[No ainoa] mikä sen verran täytyy kyllä sanoa että, kunta on ollu näissä mökkiprojekteissa ja näissä-*

H8b: *Nii ja yhteistyöprojek[teja että tää on mökkiläisten kesken]*

H8a: *[Nii mökkiläisten] kanssa on, niille puolelle se on mut et, niin sanotusti tälle perusmaatalouspuoleen tai tälläselle, sivuelinkeino, jos ei oteta pelkäästä mökkejä huomioon ni, liian vähä on tehny.*

K3: *Joo... Eli mökkipuoli on sit se missä, teki ootte [huomannu (että on sitä)-]*

H8a: *[Kyllä, ku Mäntyharju on näitä] mökkipitäjiä kesäasukaskuntia ni.*

K3: *Eiks tää ollu peräti Suomen, mökkitihein?*

H8b: *Ko[lmanneks tiheinköhän se nytte on joo.]*

H8a: *[Kyllä on, nii.]*

K3: *[Onks se kolmanteen neljä tai sitä ( )]*

H8a: *Edellinen kunnanjohtaja oli ihan mökkifani oikee.*

K3: *Joo.*

H8a: *((nauraa))*

K3: *((naurahtaa))*

H8a: *Ne tuli, mökkiläiset tuli ensiks ja kuntalaiset tul sen jäläkee.*

K3: *((nauraa))*

H8a: *((hymyillen)) Ni tota [se varmaa siitäki juontaa juurensa.]*

H8b: *[Kumminkin niit oli, niille] paremmat palvelut tuli ensi ja sit [vasta kuntalaiset.*

H8a: *[Nii, nii.*

K3: Joo, joo.

H8a: ((nauraa))

H8b: Viitaten Salmelaan ((naurahdus))

H8a: ((nauraa)) Joo.

H8b: Onhan se hyväksytty tänne (.).

Pariskunta on pettynyt kuntaan myös siksi, etteivät he ole mielestään saaneet kunnasta samanlaista palvelua kuin taajamissa asuvat. Pariskunnan mukaan kunta ei suostunut järjestämään heidän lapsilleen päivähoitoa heidän kylältään, vaikka pariskunta oli pitänyt sitä heidän yritystoimintansa kannalta ratkaisevana. Sen sijaan heille oli tarjottu päivähoitopaikkaa kuntakeskuksesta, joka sijaitsee noin 32 kilometrin päässä maatilalta. Pariskunta oli kieltäytynyt kuljettamasta lapsia näin pitkän matkan päähän. Heidän mielestään ratkaisu ei olisi palvelut heidän yrityksensä hoitoa millään tavoin, pikemminkin hankaloittanut sitä.

Haastattelujen aikaan päivähoiton järjestäminen oli edelleen avoinna, mutta kokemus oli jo jättänyt jälkensä pariskunnan käsityksiin kunnasta maatilojen monialaistumisen edistäjänä. Haastateltavat arvelivat, ettei kunta taida edes haluta edistää yritystoimintaa maaseutualueillaan. Päivähoitoasian takia pariskunta tuntui vieraantuneen kunnasta entisestään. Kokemus oli, että 'potkua ei jää juuri mihinkään ylimääräisiin hankkeisiin', kun voimavarat hupenevat yritystoiminnan päivittäiseen pyörittämiseen.

Katkelmassa vaimo viittaa myös Taidekeskus Salmelaan, mutta maininta jää arvoitukselliseksi. Haastateltava ei kerro, miten Taidekeskus, kunnan strategia ja maatilojen monialaistumisen edistäminen liittyvät hänestä toisiinsa. Ilmeistä ainoastaan on, että niiden välillä vallitsee hänestä jonkinlainen yhteys, koska tuo Salmelan esille. Lisävalaistusta asiaan saadaan erään toisen henkilön haastattelusta.

Taidekeskus Salmelaa kommentoi yrittäjä, joka harjoittaa aamiaismajoitusta Mäntyharjun haja-asutusalueella. Puhe kääntyy Taidekeskukseen yrittäjän kommentoimissa kysymystä 'mitä kunnassa tai kuntanne alueella pitäisi tehdä maatilojen muun yritystoiminnan edistämiseksi'. Yrittäjän mielestä kunnan tulisi tukea enemmän pienyrityksiä, sijaitsivatpa ne sitten maatilalla tai eivät. Ongelmana hän pitää kuitenkin sitä, että kunnan kehittämissuunnitelman kiinnostus suuntautuu yksinomaan Taidekeskus Salmelaan. Haastateltavan mielestä Taidekeskus on saanut pääosan kunnan strategisessa kehittämisessä, eikä muulle jää tilaa. Yrittäjä kertoo kunnan panostaneen Taidekeskuksen kehittämiseen huomattavia summia, mikä tuntuu hänestä epärealistiselta niin maatilayrittäjiä kuin maaseudun muita pienyrittäjiä kohtaan.

H14: Ja ehkä se että enemmän myös tukea tälläisiä pieniä, just maataloja, tällaisia paikkoja ku me ollaan ja sitte just näitä tällaisia jotka tuottaa

jotain tuotteita näillä tiloillaan. [K2: Mm] Että tota se kyllä täytyy sanoa Mäntyharjusta että Mäntyharjun tuki menee aika pitkälle tohon Taidekeskus Salmelaan. [K2: Ai jaa] Että me muut varmaan saahaan, aika paljon kaivaa omasta takataskusta sitte meidän omal et silleen et mä luulen että Salmela, tai sitten he osaa pyytää sitä tukee enemmän. [K2: Joo joo] Ja tälleen näin. Mutta että aktiivisemmin tukea myös näitä muita. [K2: Just] Että Salmela varmasti se tuo Mäntyharjulle tosi paljon tätä statusta ja ihmisiä ja tälleen että mä en niinku, mulla ei oo sitä mitään silleen vastaan. [K2: Mm mm] Et se on ihan hienoa mutta. Erittäin paljon Salmelaa kuitenkin tuetaan. Silleen et en mä jos mä seuraan (mitään) uutisia mitä tavallaan he on saanu kunnalta apuja ja tukia ja muuta, [K2: Mm] ni sit jos mä luen esimerkiks vaikka että mitä (Kuvajalla tai mitä Maitoset on saanu [K2: Mm] niin ei siellä niin kovin usein mitään sellasta [K2: Joo joo] niinku.

Katkelmassa yrittäjä mainitsee ohimennen, ettei pidä Taidekeskuksen kehittämistä ongelmana, se on hänestä jopa hyvä asia. Haastateltava kertoo itsekin perustaneensa yrityksensä Mäntyharjuun osin siksi, että kunta tunnetaan Taidekeskuksesta ja sen järjestämistä kulttuuritapahtumista. Katkelma kätkeekin saman ajatuksen, jonka toinen mäntyharjulainen yrittäjä toi jo aikaisemmin esille: Taidekeskuksen ja maatilojen muun yritystoiminnan kehittäminen voivat tukea toisiaan.

Haastattelut viestivät siitä, että Mäntyharjun strategiassa piilee maatilojen monialaistumista ajatellen käyttämättömiä mahdollisuuksia. Tähän saakka kunnan vahvuuksia näytetään hyödynnetyn lähinnä mökkimatkailun osalta. Toisaalta maatilat ovat monialaistuneet Mäntyharjussa kunnan toimista riippumatta eli alueen luontaisten kehittämisedellytysten pohjalta. Silti kunnan strategiatyötä ei pidetä merkityksellisenä, sillä sen avulla luodaan kuntaan myös kehittämisspoliittista ilmapiiriä. Se, että Mäntyharjun kunnan koetaan asettaneen mökkiläiset omien asukkaiden ja heidän harjoittamansa elinkeinotoiminnan edistämisen edelle, herättää seuraavan kysymyksen: onko kunnan strategiatyö mennyt Mäntyharjussa liian pitkälle? Onko se irtaantunut niistä kehittämistarpeista, joita maatilojen monialaistumisessa kohdataan? Vastausten saamiseksi ryhmähaastatteluja varten muotoiltiin väite: ”Mäntyharju haluaa profiloitua kesämökki- ja kulttuurikunnaksi. Maatilojen muun yritystoiminnan kehittäminen tuntuu jäävän siksi vähemmälle huomiolle.”

8.3.6 Maatilojen monialaistuminen Mäntyharjun strategiassa – ryhmähaastattelut

Tarkastelen ensiksi väitteen kommentointia ”**kehittäjien ryhmässä**”, johon haastateltavina osallistuvat edustajat TE-keskuksesta ja ProAgria maaseutukeskuksesta sekä alueellisen kehittämisverkoston koordinaattori.

Ensimmäisenä väitteeseen ottaa kantaa TE-keskuksen edustaja, joka suhtautuu siihen varauksellisesti. Perusteluissaan hän vetoaa samoihin näkökohtiin, jotka tulivat esille jo yksilöhaastatteluissa: maatiloilla voidaan mökkimatkailun pohjalta kehittää monenlaista yritystoimintaa. Tästä syystä maatilojen muun yritystoiminnan kehittämisen ei pitäisi olla ristiriidassa kunnan strategisen kehittämisen kanssa. TE-keskuksen edustaja kokee tosin olevansa väärä henkilö kommentoimaan kunnan tilannetta, koska ei koe tuntevansa Mäntyharjua tarpeeksi hyvin: *kun en oo kunnan ihminen, että onko onko tää maatilalan uudistoiminnan kehittäminen jääny huonommaks nykysin kun aikasemmin en osaa sanoo.*

Maaseutokeskuksen edustaja myöntää, että maatilojen yritystoiminnan kehittäminen voi tulla Mäntyharjussa sivuutetuksi. Syynä hän ei pidä kuitenkaan kunnan strategiaa, vaan kunnan maaseututoimen supistumista maaseutusihteen jäätyä eläkkeelle. Kunnan muut johtavat viranhaltijat eivät voi hänestä korvata maaseutusihteen maatilojen yritystoiminnan kehittäjänä. Hänestä kyseinen virkamies tuntee maatilat parhaiten. Haastateltava tosin lisää, ettei ilmiö koske ainoastaan Mäntyharjua. Kun kuntien maaseutupalveluja tuotetaan seudullisesti, saattaa maatilojen yritystoiminnan kehittäminen jäädä vähemmälle huomiolle myös monessa muussa maaseutukunnassa.

Väite virittää TE-keskuksen ja maaseutokeskuksen edustajan keskustelemaan keskenään siitä, miten mökkeilyä voitaisiin hyödyntää maatilojen yritystoiminnassa nykyistä paremmin. Heidän mielestään mökkiläisten ostopotentiaali on Mäntyharjussa suuri, mutta pitkälti hyödyntämättä. Esimerkiksi mökkitalkkaritöiminnan katsotaan olevan hyvin harrastelijamaista. Maaseutokeskuksen edustajan mielestä ongelma on pohjimmiltaan siinä, etteivät maatilayrittäjät osaa nähdä kesäasukkaita potentiaalisena asiakaskuntana. Samaa painottaa TE-keskuksen edustaja. Hänen mielestä kunnan pitkstä mökkiläisperinteestä johtuen kesäasukkaihin suhtaudutaan vähän kuin naapureihin: *talkooperiaatteella tehty sitten, tehty kun on mökkipalsta myyty, niin tehty samaan hintaan vuosikymmeniä sitten.* Mikäli siis monialaistuminen on jäänyt irralleen kunnan strategisesta kehittämisestä, nähdään näin käyneen osin siksi, etteivät yrittäjät ole osanneet tarttua kunnan mahdollisuuksiin.

Haastattelijan tiedustellessa, voisiko yrittäjien taitoja kohentaa esimerkiksi hankkeen avulla, haastateltavat epäröivät. TE-keskuksen edustajan mielestä *se niinkään ole hankkeista kiinni, vaan siitä että kun on monta hanketta, niin sieltä voi suunnata sitä toimintaa ton tyypiseen.* Haastateltava pitää nykyisiä kehittämistoimia mökkitalkkaritöiminnan osalta riittävinä, eikä näe uusien hankkeiden vievän alaa eteenpäin. Maaseutokeskuksen edustaja on samaa mieltä ja katsoo hanketoiminnan karanneen jo nykyisellään osin käsistä. Hänestä mökkitalkkareihin liittyvä hanketoiminta on saanut liian suuret mittasuhteet: *tää on yks semmonen kanssa muotivillitys täällä Etelä- Savossa että, täällä puuhataan älyttömiä hankkeita ja muita. Kuitenkin se realiteetti on, että mökkitalkkareita*

on joku vähän reilu sata, sata kappaletta koko maakunnassa, tai sadan ja kahden sadan välillä. Vaikka molemmat pitävät mökkitalkkaritoimintaa kehittämisen arvoisena asiana, toimialan kehityksellä on heistä rajansa.

Alueellisen kehittämisverkoston koordinaattori kommentoi väitettä vasta erikseen pyydettyä. Ryhmän muiden jäsenten tavoin hän tulkitsee Mäntyharjun strategian mautilojen muun yritystoiminnan eduksi.

RH5H2: Kyllähän tää ilman muutahan nää kesämökit ja nää kulttuuriin liittyvät, liittyvä yritystoiminta ne on nähtävä mahdollisuudeks myös näille mautiloille, et kumpikin tukee toisiaan olkoonkin että siitä ei nyt ympäri vuotista tulonlähdettä oo. Et sikäli tuntuu hassulle että niinkun nää olis hirveesti kilpailevia. Et ilman muuta tämmösessä paikassa ulkopuolisen näkökulmasta tietämättä mitä tällä paikkakunnalla tapahtuu niin näitten pitäis niinkun tukea toisiaan. - -

Katkelmasta käy ilmi, että koordinaattori tuntee Mäntyharjua varsin pintapuolisesti. Hän lienee juuri siksi varovainen ottamaan kantaa kunnan tilanteeseen. Kolmea haastateltavaa yhdistääkin se, että he tukeutuvat väitteen antamiseen informaatioon kunnasta. Mäntyharju on heille kulttuuri- ja mökkikunta, kukaan ei sitä kyseenalaista. Tältä pohjalta he päätyvät pohtimaan sitä, miten kunnan strategiaa voisi hyödyntää ja mitä haasteita siinä mahdollisesti kohdataan. Ryhmä ei kommentoi kuntaorganisaation roolia strategian toteuttamisessa. Ilmeistä on, ettei haastateltavilla ole siitä juuri sanottavaa.

”Sekaryhmässä” haastateltavana on kunnan virkamies, kaksi monialaista maatilayrittäjää sekä ProAgria maaseutukeskuksen edustaja.

Ensimmäisenä väitettä kommentoi virkamies, joka katsoo väitteen pitäneen paikkaansa. Haastatellun yrittäjäpariskunnan tavoin hän katsoo tilanteen johon edellisestä kunnanjohtajasta, joka keskittyi Mäntyharjun kehittämiseen yksinomaan mökki- ja kulttuurikuntana. Nykyisen kunnanjohtajan painotuksia haastateltava ei tunne tarkkaan. Silti hän korostaa, että kunnan strategisesta kehittämisestä huolimatta maatilat ovat Mäntyharjussa monialaistuneet. Strategiatyöllä on luotu kunnasta tiettyä kuntakuvaa, mutta se mitä tilatasolla on tapahtunut, on ollut hänestä eri asia. Haastateltava pitää sitä valitettavana, että kunnan strategian saaman julkisuus on kätkenyt mautilojen todellisen tilanteen.

RH2H1: Mutta no sen verran sanon miten minä itse olen kokenu tämän asian niin mä olen kokenu sen sillä tavalla että se on aivan totta että Mäntyharju edellisen kunnanjohtajan aikana kunnanjohto keskusteli suurin piirtein pääasiassa tästä asiasta nyt meillä on kunnanjohtajana noin hiukan vajaa vuosi sitten vaihtunu tämän vuoden alusta tuli uusi kunnanjohtaja ja nyt ei ole tuosta sitten puhuttu ainakaan en minä ole kuullu paljoakaan onpa lehdistön sivuilla tänään taas on

vissiin viimeksi kuulin vaan tuolla kahvilla tiukkaa kuulustelua siitä että mihin ne rahat on joutunut kun tuota tänne on laitettu ja tämänkin kunnan talous on tiukoilla niin kuin vissiin vähän jokaisessa maalaiskunnassa se on nyt eletään maalaiskunnissa semmosta aikaa niin ihmiset nyt sitten vähän kyselee sen perään ja tuota jos todetaan että maatilojen muun yritystoiminnan kehittäminen tuntuu jäävän vähemmälle niin ja jos se on jäänyt niin se on jäänyt sitten sen takia että yleinen keskustelu ei ole niin paljoa ottanu huomioon näitä maatiloja niinku minä olisin halunu niinku minusta olisi ollu hyvä ja kohtuullista ne on jääneet sillä tavalla vähän sivuun viimeisten vuosien viimeisen puolen vuosikymmenen tai vuosikymmenen aikana mutta ei niinkään voi sanoa ettei maatiloja maan viljelijät olisi kehittäneet kyllä ne on niitä kehittäneet mutta sitä ei ole tuotu julkisuuteen niin voimakkaasti nyt viime vuosina.

Maaseutukeskuksen edustaja yhtyy kunnan virkamiehen näkemykseen, jonka katsoo pitävän paikkaansa myös tilastojen valossa. Haastateltava kertoo tehneensä laskelmia TE-keskuksen pienyritysten investointitukipäätöksistä ja havainneensa maatilojen monialaistumisen olleen Mäntyharjussa keskimääräistä vilkkaampaa kuin muissa Etelä-Savon kunnissa. Tulosten perusteella väite onkin hänestä harhaanjohtava.

RH2H3: - - Mä otin TE-keskuksesta kaikki nimenomaan pienyritystoiminnan investointitukipäätökset ja suhteutin ne sitten Mikkelin läänin tai Etelä-Savon TE-keskuksen alueen muitten kuntien tilamääriin niin tota se jos aatellaan että koko TE-keskuksen alueella niin se oli viidestä seitsemän prosenttia vähän eri investointitukikohteesta riippuen viidestä seitsemään prosenttia oli haettu niitä kun katottiin koko TE-keskuksen alueella Mäntyharjussa oli kymmenen se prosentti kuitenkin ja sitä niinku mietittiin tuolla Mattilan Oskarin kanssa ja muittenkin kanssa että onko se tosiaan näin ja kyllä se niin oli ja kyllä mä taisin sillon sullekin puhua siitä.

RH2H1: Mä oon tehny saman havainnon[ja äsken kun]

RH2H3: [Niin että tota] se niinku minusta se kuvaa aika paljon sitä että vaikka tollasta väitetään niin ei ketkä tälläläilla puhuu niin ne ei tiä asioista että kuitenkin niin?

Maaseutukeskuksen edustaja viittaa myös maatalouden tukialueisiin. Se, että Mäntyharju on Etelä-Savon TE-keskuksen alueella ainoa kunta, joka sijaitsee B-tukialueella, tekee hänestä kunnan tilanneen poikkeukselliseksi. Haastateltava ei kerro suoraan, miten hän näkee naapurikuntia alempien tukitasojen heijastuneen maatilojen monialaistumiseen, mutta uskoo B-alueelle jäämisen laimentaneen investointihalukkuutta perusmaatalouteen.

RH2H3: Mäntyharjussa perusmaatalous on pikkusen lapsenkengissä ja yks iso syy on kyllä että tää on b-aluetta ja ainoo Etelä-Savon TE-keskuksen alueelta elikkä Mikkelin alueella mikä on b-alue ja täällä ei ainakaan lypsykarjanavetoihin elikkä maidontuotantoa ei investoida mihinkään vertaan tossa kato toi raja maksaa muutaman sentin heti. [RH2H1: Niin] Niin vaikka se ei niinkun oo tota loppujen lopuksi iso asia mut se on sellanen tunne että täällä ei kannata sellaseen lähteä - -

Myös kunnan virkamies arvelee maatalouden tukialuejaon vaikuttaneen maati-
lojen kehitykseen Mäntyharjussa. Vaikutelma on, että hän uskoo sen ohjanneen
maatiloja pikemminkin monialaistumaan kuin keskittymään perusmaatalouteen.
Maatalouden tukialuejako ei ole hänestä kuitenkaan merkittävin seikka, joka on
tehnyt Mäntyharjusta ”monialakunnan”. Virkamies korostaa monialaistumisen
olleen mäntyharjulaisille maatiloille luontainen käyttäytymismalli. Monialais-
tumiseen on vaikuttanut ennen muuta kunnan edellytykset kesämökkikuntana
sekä sen suotuisa maantieteellinen sijainti. Virkamiehen näkemys on tuttu jo
yksilöhaastatteluista, joissa Mäntyharju miellettiin monialaistumista luonnos-
taan suosivaksi kunnaksi.

*RH2H1: - - Meidän sijainti on semmonen tässä Suomen kartalla että se vissiin vähän ohjaa tällä tavalla me ollaan siinä maataloustuissa b-vyöhyk-
keessä no siten taas tuota just noita kesämökkejä kun on oikeen paljon
sieltä löytyy sitä toimeentuloa ja muutenki mäntyharjulaiset käyttäytyy
eri tavalla että sillon kun Rantasalmella vielä jos otetaan nyt 80-luku
niin Rantasalmella kun täyttä päätä rakennettiin uusia navetoita kil-
van joka kylään niin mäntyharjulaiset täällä mielti että mitähän mä
ottasin muuta tähän olisko tässä jotain muuta kuin tuo lehmänpito ja
suunnittelivat pistäkö nuo lehmät pois ja lähden jotain muuta teke-
mään niin ihmisten käyttäytymisessä on pieni ero täällä läänin sisällä
ja se ilmeisesti johtuu tästä meidän sijainnista täällä on mahdollisuuksia
ilmeisesti monipuolisempaan yritystoimintaan.*

Väite saa siten ryhmän kehittäjäosapuolet perustelemaan sitä, miksei maati-
lojen monialaistuminen ole Mäntyharjussa vähäistä. He eivät kiellä kunnan strategian
merkitystä, mutta katsovat maati-
lojen monialaistuneen pääosin muulta kuin
kunnan virallisen strategian pohjalta. Ryhmän maatilayrittäjät eivät tätä keskus-
telua kommentoi. Sen sijaan he kiinnittävät huomion siihen, mitä mahdollisuuksia
mökki- ja kulttuurikuntastrategia maatiloille tarjoaa.

*RH2H2: Niin ja sit kun ne on meillä Mäntyharjussahan on oikeen hyviä tai
löytyy sellasia pieniä alueita muutaman kymmenen hehtaarin alue
siin on sata mökkiä ai ku se olis ihannepaikka kuule pyöritellä siinä
mökkiä hoitaa niiden lämmitykset ja kattoa ettei veet kato tipu kyllä
siinä tällasille pienille paikoille on ja onhan niitä jo näitä yrittäjiä.*

Maatilayrittäjät pitävät kuitenkin mökkitalkkareiden ongelmana sitä, ettei harastusta osata muuttaa ammattimaiseksi liiketoiminnaksi. Kun kesämökkivieras on tuttu vuosien takaa, työtä tehdään usein pilkkahinnalla.

Maatilayrittäjien kommentointi muistuttaa kehittäjien ryhmän kommentointia, vaikka he mäntyharjulaisina maatilayrittäjinä tuntevat aiheen omakohtaisesti. Miksi näin? Yhden selityksen antaa heidän toimialansa. Kummankaan maatilayrittäjän yritystoiminta ei leikkaa kunnan strategiaa. Toisella on metallialan yritys, toinen harjoittaa puun jatkojalostusta. Molemmat lienevät siten kehittäneen yritystoimintansa hyvin itsenäisesti. Jos yhteistyö kunnan kanssa on jäänyt vähäiseksi, on ymmärrettävää, että näkemys kunnan strategian ja maatalojen monialaistumisen välisestä suhteesta jää yleiseksi.

”Kehitettävien ryhmässä” mukana on neljä maanviljelijää, joista kahdella on kokemusta muusta yritystoiminnasta. Ensimmäisenä väitettä kommentoi maatilayrittäjä, joka on harjoittanut tilallaan elintarvikkeiden jatkojalostusta. Väite saa hänet korostamaan kunnan strategiaan liittyviä kehittämismahdollisuuksia. Ongelmana hän pitää kuitenkin sitä, ettei niitä hyödynnetä. Hänestä kunnassa ei ole vielä ymmärretty sitä, millaisia mahdollisuuksia sen strategiassa piilee maatalojen yritystoimintaa ajatellen.

RH3H1: Mä väittäisin näin että toi kuntaorganisaatio ei ole osannu viel markkinoita tätä asiaa oikein slogani on hyvä yrittävä kulttuurikunta mutta se ei ole vielä avautunut ihan kaikille siis kun meillä on siis on mahdollisuuksia näin toisaalta Kalle sanoi että mökkiä rakennetaan lisää täällä on niin kuin potentiaalia siihen tähän matkailuun kun meillä on kulttuuri mistä on yks maan vetovoimaisimmista keskuksista tässä maakunnassa niin kyllähän me ei välttämättä vielä osata sitä kaikkein tehokkaimmin hyödyntää ei me lypsetä sitä vielä kuiviin sitä asiakaskuntaa mikä täällä käy.

RH3H4: Ei sitä ole vielä alotettukaan?

RH3H1: Sitä ei ole edes alotettukaan hei ihan oikeen mie oon käyny katto-massa sveitsiläistä näyttöjuustolaa jonka kylkiäisenä oli ravintola ja pieni myymälä niin kaikki se mitä vaan keksitään että myö nimittäin tässä ruvetaan keksimään mitä voidaan juustoon ja maitoon liittää niin kaikki se rihkama oli myynnissä siinä vieressä. Myö ei vielä ole tätä Salmelaakaan niinku ja se on täällä ei tunnu tulevan tota hotellia niin lisää vaan mökkiä ja tarjontaa myymään tota kulttuuripakettia ja kaikkea muuta vastaavaa siihen niin potentiaalia meillä on

Väite virittää ryhmän kommentoimaan myös kunnan strategian syntyhistoriaa, minkä perusteella kunnan rooli maatalojen yritystoiminnan edistämisessä kutistuu lähes olemattomiin. Se, että Mäntyharjulle on muodostunut mökki-

ja kulttuurikunnan maine, on haastateltavista tapahtunut tahattomasti, kunnan luontaisen kehityksen tuloksena. Haastateltavista kunta on lähinnä ”poiminut” olemassa olleen strategian omaksi linjakseen. Maatilojen monialaistumisen nähdään siten tapahtuneen Mäntyharjussa hyvin omaehtoisesti, ilman kunnan strategista ohjausta. Huomionarvoista on, ettei kunnan nähdä vaikuttaneen edes matkailuun liittyvään maatalojen yritystoimintaan.

RH3H3: Joo mä tossa ajattelin siltä kannalta että itse asiassa tuo kesämökki-kulttuurivaikutus on ikään kuin syntynyt tänne ilman synnyttämistä se on tullu niinku luontaisesti,

RH3H2: Aivan.

RH3H1: Että tää vesistön rikkaus ja tää on tuonu sinne sitä kesämökkiä paljon ei kunta sitä oikeestaan ole pystynyt torpedoimaan se on vaan syntynyt ja jossain määrin tuo kulttuuripuolikin se on tullu tän Salmelan myötä niinku osin on se kunta tietyst sen myyny alunperin kyseiselle yrittäjälle sen kiinteistön mistä se on alkunsa saanu mut ja tukeehan kunta sitä jonkunlaisella se on enemmän sellasta markkinointiyhteistyötä että se vaikka nähdään yritystukena niin kuitenkin kunta hyötyy siitä markkinoinnista aika paljon myös ite että se että ne minusta on tullu niinku ei kunta jättänyt muuta enempää huomioimatta nämä vaan näkyy enemmän kun ne on olemassa.

RH3H3: Minusta tuntuu että kunta ei itse asiassa ole erityisesti edistänyt sen enempää myöskään noita kesämökkihommaa että se on se on vaan syntynyt itestään tää alihankinta niitä on yrittäjiä jotka on enemmän oma-aloitteisuudellaan päässy siihen hommaan kiinni. - -

Haastateltavat eivät pidä sitä ongelmallisena, ettei kunta ole ollut aktiivisempi. Kunnan vähäiselle osallistumiselle esitetään selvät perustelut. Heidän mielestään kunnan toimet maatalojen yritystoiminnan kehittämiseksi voivat pikemminkin haitata kuin edistää maatalojen kehitystä. Jos maataloja kehitetään kovin kunta-lähtöisesti, voivat ne haastateltavien mielestä helposti ylihajauttaa resurssinsa. Lisäksi monialaisiksi maatilayrittäjiksi voi päätyä sellaisia, joilla ei ole muuhun yritystoimintaan todellisia edellytyksiä. Näistä syistä maatalojen monialaistumisen tulisi haastateltavista tapahtua yrittäjän oman aktiivisuuden pohjalta.

RH3H2: Siinä on sitten semmonenekin vaara että jos kovasti panostetaan johonkin tiettyyn asiaan ja ollaan yhden tai kahden varassa niin se on hyvin riskialtis kuinka siinä käy. Tossa yks metallinsorvaaja muistuu mieleen joka tekee alihankintana ilmeisesti pärjää siinä ihan kivasti kun maatilalla mutta se on kyllä tullut muuta kautta se homma kuin kunnan kautta ei kunnalla siinä ole minun ymmärtääkseni mitään tuota niinku tää matkailuasiatkaa että aikalailta semmosella suurella

varauksella ainakin minä suhtaudun niihin sivujuttuihin ettei sitten ajaisivat itensä piippuun.

RH3H1: Mä oon sitä mieltä et sellanen joka halua lähtee tekee jotain ja kehittämään niin kyl se sieltä itestä pitää lähteä ja olla vähän sitä ideaa et jos on sanotaanko joku se on hyvin kuntavetoinen ja muuta ja niin se porukka mikä siihen siis ei voi nyt sanoa ihan sata prosenttia mut se porukka joka sit siihen menee ja niitä vähän kepillä koputtaa että tiä sitä tiä tätä niin se yrittäjä ei ole ihan sellanen kun se joka omalotteisesti lähtee siihen.

Vaikka maatilayrittäjät suhtautuvat kunnan kehittämistoimiin epäillen, he eivät pidä kuntaa merkityksettömänä. Haastateltavien mielestä kunnan tulisi panostaa yleisiin yritystoiminnan edellytyksiin alueellaan. Tähän luetaan tiestön ylläpito, toimivat tietoliikenneyhteydet sekä yritystoimintaa tukeva kaavoituspolitiikka. Yksi haastatelluista maatilayrittäjistä muotoilee asian niin, että kunnan tehtävänä on yritystoiminnan esteiden poistaminen, ei aktiivinen yrittäjäksi kannustaminen. Hän näkee tämänkaltaisen yritystoiminnan edistämisen hyödyttävän niin maataloja kuin muitakin yrittäjäksi aikovia.

8.3.7 Yhteenvedo ryhmähaastatteluista

Kehittäjien ryhmässä Mäntyharjussa omaksutaan käsitys mökki- ja kulttuurikuntana, jonka strategiaan liittyy monenlaista potentiaalia maatalojen monialaistumista ajellen. Ryhmässä ei nähdä mitään syytä sille, miksi mökki- ja kulttuurikuntastrategia estäisi maatalojen muun yritystoiminnan viriämistä kunnassa. Strategia nähdään ryhmässä voimavarana, jota tulisi hyödyntää maatalojen yritystoiminnassa huomattavasti nykyistä paremmin. Huomio käännetään maatilayrittäjiin, joiden toivotaan oivaltavan strategian mahdollisuudet ja kehittävän osaamistaan yrittäjinä. Toisaalta haastateltavat eivät pidä kunnan strategiaan liittyvää monialaistumispotentiaalia rajattomana, eikä hanketyössä määrä korvaa heidän mielestä laatua: mökkitalokkaritoiminnan osalta kehittämishankkeiden määrä on haastateltavien mielestä osoittautunut hyödynsaajien määrään nähden ylimitoitetuksi.

Sekaryhmässä väitteen katsotaan antavan vääränlaisen kuvan kunnan tilanteesta. Väite tulkitaan pelkästään kunnasta muodostuneeksi mielikuvaksi, joka ei kerro mitään maatalojen todellisesta kehityksestä kunnan alueella. Ryhmässä perustellaan eri tavoin sitä, miksi maatalojen monialaistuminen on ollut Mäntyharjussa runsasta ja monipuolista. Yhtenä syynä pidetään kunnan luonnonoloja. Toisaalta sen, että kunta jäi maatalouden tukialuejaossa B-tukialueeseen, arvellaan suunnanneen maatilayrittäjien kiinnostusta perusmaaloudesta kohti muuta yritystoimintaa. Perustelut esittävät ryhmän kehittäjäosapuolet eli kunnanvirkamies ja TE-keskuksen edustaja. Se, että maatalojen monialaistuminen

on ollut Mäntyharjussa vilkasta, näkyy virkamiesten mukaan myös yritysten investointitukipäätöksissä. Ryhmän maatilayrittäjät eivät lähde kommentoimaan kunnan strategian muodostumista, vaan puhuvat siitä pelkästään maatilojen mahdollisuutena, jota pitäisi hyödyntää nykyistä enemmän.

Maatilayrittäjistä koostuva ryhmä painottaa kunnan strategian hyödyntämistä maatilojen yritystoiminnassa kaikista voimakkaimmin – yhden haastateltavan mielestä tällainen työ on kunnassa täysin tekemättä. Myös matkailun osalta maatilojen katsotaan monialaistuneen omaehtoisesti. Kunnan vähäistä roolia maatilojen yritystoiminnan kehittämisessä ei pidetä silti ongelmana, pikemminkin päinvastoin. Jos kunta pyrkii ohjamaan maatilojen kehitystä kovin voimakkaasti, voi haastateltavien mielestä yrittäjiksi päätyä myös sellaisia, joilla ei ole siihen edellytyksiä. Ryhmän mielestä kunnan tulisi huolehtia ensisijaisesti elinkeinotoiminnan yleisistä edellytyksistä, kuten infrastruktuurin ylläpidosta.

8.4 Keskustelua

8.4.1 Strategioista kuntabrändeihin – välineitä maatilojen monialaistumisen edistämiseen?

Kuten alussa todettiin, maatilojen monialaistumisen ja kuntien strategioiden väliset yhteydet tarkentuivat analyysin kohteeksi aineistosta käsin. Näkökulman valintaan saattoi tosin liittyä tiettyä analyttistä herkkyyttä pohjautuen aiempaan, kuntatason maaseudun kehittämistä koskevaan tutkimukseen. On näyttöä siitä, että paikalliset verkostot synnyttävät kuntiin strategiatyötä, joka linjaa niissä myös maatilojen kehittämistä (Mustakangas ym. 2003, s. 138–139, Mustakangas ym. 2004, s. 165–168). Silti tapauskuntien ominaispiirteiden ja strategioiden korostuminen aineistossa kertoo siitä, että kuntien luontaiset kehittämisedellytykset ja niille rakennettu kehittämiss politiikka nähdään monialaistumisen kannalta merkityksellisenä. Tämänkaltainen ajattelutapa sopii hyvin nykyisen aluekehitystyön linjaan. Tilanteessa, jossa alueita kehitetään niiden vahvuuksien perusteella, kunnan ominaislaatua ja sen menestystekijöitä painottavaa puheta-paa voi pitää houkuttelevana. Kuntien kehittämiseen osallistuville se lienee jopa välttämätöntä. Aluekehitystyön nykyisellä aikakaudella jokaisesta kunnasta on maalattava omanlaistaan kuvaa, joka erottaa sen kilpailijoista, tekee sen veto-voimaiseksi ja lisää sen kehittämistoimien uskottavuutta (ks. Zimmerbauer & Korpimäki 2006, s. 5–18). Analyysin aineistolähtöisyys viestii siitä, että tätä kuntakehittämisen mallia pyritään kuntatasolla soveltamaan myös maatilojen monialaistumisen edistämiseen.

Tapauskuntien strategioista on yleisenä huomiona todettava se, että ne poikkeavat toisistaan selvästi. Mäntyharjussa haastateltavien näkemykset kunnan vahvuuksista leikkaavat kunnan virallista strategiaa, jonka toimeenpano on

matkailun osalta myötävaikuttanut myös maatilojen monialaistumiseen. Liperissä sitä vastoin kunnan virallisella strategialla ei näytä olevan yhtymäkohtia kunnan toimiin maatilojen monialaistumisen edistämisessä. Toisaalta Liperin strategian yleisyys ei tarjoa haastateltaville juuri mitään, mihin maatilojen monialaistumista ajatellen tarttua. Toisin kuin Mäntyharjussa, Liperin virallinen strategia on kuntaorganisaatiota koskeva tahtotilan ilmaus, ei kunnan luontaisiin kehittämisedellytyksiin pohjautuvaa kehittämistyön linjaamista (Liperin kunta 2005). Tämä lienee yksi syy sille, miksei sitä haastatteluissa kommentoida.

Liperin virallinen strategia muodostaa kiintoisan vastakohtan sille, mihin maatilojen monialaistumisen ja sen edistämistoimien katsotaan Liperissä nojaavan. Monialaistumisen strategisia lähtökohtia leimaa Liperissä kunnan tausta aluensa maatalousvaltaisena kuntana sekä maine maakunnallisena leipäpitäjänä. Maatalouspainotteisuus nähdään kunnan strategisena vahvuutena, jonka pohjalta maatilojen muuta yritystoimintaa toivotaan kunnassa kehitettävän. Kuntaorganisaatiossa tilanne ei ole yksiselitteinen. Kuntapolitiikassa ajatusta maatalouskunnasta ei tunnuta sisäistetyn lainkaan, vaan kunnan strateginen kiinnostus suunnataan muualle eli Liperin kehittämiseen asuinkuntana. Vaikka toimeenpanon tasolla kunta on suhtautunut maatilojen kehittämiseen myönteisesti, toimien strategiset lähtökohdat jäävät epäselväksi. Koska maatilojen yritystoimintaa kehitetään usein hankkeiden avulla, lieneekin todennäköistä, ettei kehittämistoimen strategisuuksi ole juuri mietitty. Kuntapolitiikassa hankkeiden strategiset lähtökohdat jäävät usein tunnistamatta (Mustakangas ym. 2003). Vaikka siis leipäpitäjän maineen vaaliminen on ilmeisen houkuttelevaa, sen yhteys maatilojen monialaistumisen edistämiseen näyttää Liperissä varsin hauraalta. Lisäksi Liperin tapaus jää vaille konkreettisia esimerkkejä siitä, miten maatalouskunnan taustaa olisi hyödynnetty maatilojen muun yritystoiminnan edistämisessä. Liperiin hiljattain perustettu juurespakkaamo mainitaan, mutta sen yhteydessä ei puhuta kunnan strategiatyön vaikutuksesta. Analyysin perusteella ei voi tehdä päätelmiä siitä, onko Liperin strategiatyöllä osuutta tämän tai jonkun muun, kunnan strategiaa leikkaavan yrityksen perustamiseen.

Toisaalta tapauskuntia yhdistää se, että molemmat profiloituvat voimakkaasti, Liperi leipäpitäjänä ja Mäntyharju mökki- ja kulttuurikuntana. Analyysi herättääkin kysymyksen, ovatko tutkimuksen tapauskunnat tässä mielessä jotenkin ääritapauksia. Onko muistakin Suomen kunnista uutettavissa esille näin selvät mielikuvat, joiden valossa maatilojen monialaistumista voidaan lähestyä? Merkilläpentävää on, että tapauskunnissa strategioiden terävyys ei tunnu olevan myöskään katteetonta. Liperissä leipäpitäjäksi ja maatalouskunnaksi profiloitumisella on juuret vahvasti kunnan historiassa. Syntyneitä kuntakuvaa tukee myös kunnassa sijaitseva elintarvikkeiden jatkojalostus. Kunnan puhuttu strategia näyttääkin pohjautuvan siihen ajatukseen, että maa- ja elintarviketalous muodostaa kunnan elinkeinokehityksen selkärangan. Mäntyharjussa taas kunnan luontaiset vahvuudet kesämökkikuntana ovat ilmeiset, ja kuten ryhmä-

haastattelut paljastavat, kunnan kehittämisen suunnaksi on omaksuttu se, mitä kunnassa on ollut jo meneillään. Mäntyharjun kunnan vahvuudet tunnustetaan niin kunnan virallisessa kuin puhutussa strategiassa. Analyysin perusteella tapauskuntia ei voikaan syyttää siitä, että strateginen ajattelu olisi niissä ulkoapäin omaksuttua ja vailla yhteyttä kunnille leimallisiin piirteisiin.

On kuitenkin toinen kysymys, mitä kuntastrategioiden terävyys tarkoittaa maatilojen monialaistumisen kannalta. Johtopäätelmät ovat tältä osin moninaiset. Ensinnäkin, terävyydestään huolimatta kunnan strategialla ei välttämättä ole osuutta siihen, miten maatilat monialaistuvat. Tilanne voi olla näin silloinkin, kun maatilan yritystoiminta leikkaa kunnan strategiaa. Näkyväkään strategia ei auta, jos maatilan yritystoiminnan pullonkaulat liittyvät kuntapolitiikan laajempiin kysymyksiin. Tällaisena voidaan pitää Mäntyharjussa esille nousutta lasten päivähoitoasiaa. Vaikka kunnilla on maaseutupoliittista liikkumavaraa myös palvelujen järjestämisen osalta, on selvää, että laajan maaseutupoliittikan kysymyksiä ei ratkaista kokonaan paikallistason kuntapolitiikalla.

Toisaalta, vastatessaan maatilan kehittämistarpeisiin kunnan strategiatyö voidaan kokea maatilalla hyvinkin myönteisesti. Mäntyharjun haastatteluista yksi päätelmä on, että maatilan kannalta ratkaisevaa ei ole kunnan strategiatyön näkyvyys. Se, miten kunnan strategia koetaan, riippuu ennen kaikkea siitä, osuuko se maatilan sen hetkisiin kehittämistarpeisiin sekä siitä, ovatko tilan ongelmat sen luonteisia, että niihin voidaan paikallistason strategiatyöllä vaikuttaa.

Se, että kunnista luotiin haastatteluissa vahvoja mielikuvia, virittää myös käsitteelliseen keskusteluun. Tässä yhteydessä maatilojen monialaistumista lähestyttiin strategiakäsitteen pohjalta, mutta myös muita vaihtoehtoja olisi ollut. Yksi tällainen on brändin käsite. Koska tapauskuntien luonnehdinta on eräänlaista markkinointipuhetta ja puolitetietoista kunnan imagonrakennusta, on tapauskunnista luodut mielikuvat ymmärrettävissä myös niiden brändeiksi. Osa kuntien virkamiehistä ja luottamushenkilöistä harjoitti haastatteluissa selvästi tämänkaltaista imagonrakennustyötä. Kunnan brändäminen liittyy pyrkimykseen luoda kunnasta mielikuvaa, jolla se erottuu kilpailijoistaan. Kyse on kunnan tuotteistamisesta sen vahvuuksien perusteella ja työstä, joka tehdään kunnan ainutlaatuisuuden esille nostamiseksi ja sen kilpailukyvyn parantamiseksi (ks. Rainisto 2003). Nykyinen aluepolitiikka edellyttää kunnilta paitsi parempaa strategiatyötä myös brändien luontia. Brändit ovat myös kuntien strategisia valintoja (Helenius-Mäki 2005, s. 326), toisin sanoen, valitun brändin uskotaan auttavan kuntaa menestymään muuttuvassa toimintaympäristössä.

Brändiin liittyy lupaus tulevasta. Rainiston (2004, s. 54) mukaan brändin arvo perustuu sen nykyisen tuloksentelekkyyden lisäksi tulevaisuuden tuotto-odotuksiin, joiden kassavirta voidaan arvioida ja diskontata nykyhetkeen. Julkisyhteisön brändin arvoa ei luonnollisestikaan voi arvioida näin tarkasti, mutta

periaatteena se on kuntiin sovellettavissa. Samalla tapauskuntien tilanteisiin avautuu uudenlainen näkökulma. Vaikka maatilojen monialaistuminen ja sen edistäminen on tähän saakka ollut tapauskuntien strategioiden pohjalta varsin sattumavaraista tai jopa olematonta, osoittaa analyysi maatilojen monialaistumiselle piilevän tapauskuntien brändeissä huomattavia mahdollisuuksia. Konkreettisimmat liikeideat esitetään Mäntyharjussa, mutta myös Liperin kunnan brändit ”leipäpitäjä” ja ”maatalouskunta” nähdään monialaistumisen kannalta lupaavina. Tapauskuntien brändien arvo tulee esille etenkin ryhmähaastattelussa.

Toisaalta on huomattava, että molemmissa tapauskunnissa brändien yhteyttä maatilojen monialaistumiseen vähäteltiin. Kuntien strategiatyötä koskeva väite tulkittiin ”vain mielikuvaksi”, joka ei anna oikeaa kuvaa siitä, miten maatilojen monialaistuminen on tapauskunnissa edennyt. Kummassakin kunnassa katsottiin, että maatilat ovat monialaistuneet, olipa kunnista luotu millaisia mielikuvia tahansa. Ryhmäkeskustelut kuntien strategioista kertovatkin maatilojen monialaistumisen olevan kuntatasolla varsin monisyinen prosessi. Liperissä elintarvikkeiden jatkojalostuksen kerrottiin jopa lisänneen maatilojen monialaistumista, kun tuotannon laajentamispaineet ovat ajaneet maanviljelijät etsimään vaihtoehtoisia toimeentulolähteitä. Mäntyharjussa maatilojen monialaistumisen nähtiin taas olleen luontaista jo pitkään. Monialaistumiseen on kunnassa kannustanut ennen muuta alueen luonnonolot eli intensiiviseen perusmaatalouteen soveltuvan viljelymaan vähäisyys. Myös maatalouden tukialueratkaisut ovat saattaneet lisätä Mäntyharjussa viljelijöiden kiinnostusta monialaistumista kohtaan. Maatilojen monialaistuminen näyttää siten olevan kuntatasolla monen eri asian summa, johon kehittämistoimet ja kuntien strategiat vaikuttavat vain murto-osaltaan.

Onko siis kuntien strategisen kehittämisen ja maatilojen monialaistumisen välille turha rakentaa yhteyttä? Näin ei voida sanoa. Paikallisen toimintaympäristön tärkeydestä viestii ensinnäkin kansainvälinen tutkimus. Vaikka julkisen sektorin on todettu toimineen maatilojen kehittämisessä pikemminkin reaktiivisesti kuin tilanteita ennakoiden, sen tukea pidetään monialaisilla maatiloilla tärkeänä (Ilbery ym. 1997, Sharpley & Vass 2005). Näkymää institutionaalisen kontekstin merkitykseen avautuu myös tässä yhteydessä, kun analyysin tulokset tuodaan paikallisen kehittämisen näyttämölle. Tarkastelen seuraavassa kuntien strategiatyötä suhteessa siihen kokonaiskuvaan, joka maatilojen monialaistumisen edistämisestä ja siihen osallistuvista toimijoista luotiin yksilöhaastattelujen pohjalta luvussa 5. Lopuksi pohdin lyhyesti monialaistumisen edistämistä osana maaseudun osaamiskeskittymiä ja niiden kehittämistä.

8.4.2 Kunnan strategiatyö paikallisen kehittämisen näyttämöllä

Luvussa 5 koottiin yhteen ne kuntatason toimet, joilla maatalojen yritystoimintaa voidaan joko edistää tai monipuolistaa (Kuva 5.1). Huomionarvoista on, että tapauskuntien strategiat eivät nousseet tarkastelussa lainkaan esille. Toisin sanoen, haastateltavat eivät tunnistaneet kuntien strategioita välineiksi, joilla voitaisiin vaikuttaa maatalojen monialaistumiseen. On kuitenkin kiinnostavaa, että monet esille tuoduista maatalojen yritystoiminnan edistämistoimista on yhdistettävissä strategioihin. Kummassakin tapauskunnassa strategioiden yhteydessä puhuttiin hankkeista, kunnan ilmapiiristä, kunnan tarjoamasta ohjauksesta ja neuvonnasta sekä strategioiden mahdollistamista markkinoista. Myös verkostoituminen kunnan ja yrittäjän välisenä toimintana tuli esille hankkeita koskevassa puheessa; kunnasta kumppanina puhuivat ne maatilayrittäjät, jotka olivat menestyksekkäästi kehittäneet liiketoimintaansa kunnassa toteutetun hankkeen avulla. Kunnan strategiatyö näyttää siten koskettavan monia maatalojen yritystoiminnan kehittämistoimia, vaikka yhteyttä ei suoraan havaitsisikaan.

Analyysin perusteella jokaisessa kunnassa maatalojen monialaistuminen jäsenyyden omanlaisenaan kehittämiskysymyksenä kunnan historian ja ominaispiirteiden, elinkeinokehityksen, kunnan oman strategian, jne. pohjalta. Kunnan strategiaa analysoimalla voidaan siten selvittää maatalojen monialaistumista koskevan paikallisen kehittämissäpolitiikan lähtökohtia. Tulos on käytännön kannalta kiintoisa, sillä se avaa kuntien strategioille aivan uuden käyttömahdollisuuden maatalojen monialaistumista koskevan edistämissäpolitiikan muotoilussa ja toimeenpanossa. Jäljittämällä kunnan puhuttua strategiaa voidaan tehdä näkyväksi sitä prosessia, jolla maatalojen monialaistumisen edistäminen kytkeytyy osaksi kunnan muuta kehittämistä.

Tässä esitetty analyysi peilaa myös sitä kunnan sisäisten toimijoiden kirjoa, joka tutkimuksen mukaan osallistuu kunnissa maatalojen monialaistumisen edistämiseen (ks. luku 5, kuva 5.3). Strategiatyön yhteyttä maatalojen monialaistumiseen kommentoivat niin kunnanjohtajat, maaseutusihitteerit, elinkeinoasiamiehet kuin kuntien luottamushenkilöt. On ilmeistä, että tämä joukko tuntee tapauskuntien strategista kehittämistä ja on siten kykenevä lähestymään tältä pohjalta myös maatalojen monialaistumista. Nämä henkilöt ovat avainasemassa edistämään monialaistumista osana kuntien strategioiden toimeenpanoa.

Kunnan pilkkoutuminen useiksi eri toimijoiksi nostaa esille myös jännitteitä. Tapauskunnista Liperissä oli selviä näkemyseroja sen suhteen, miltä pohjalta kuntaa tulisi kehittää ja miten maatalojen yritystoimintaa edistää osana kunnan strategiatyötä. Kiistaa voidaan havaita niin kunnan virkamiesten välillä kuin kuntaorganisaation ja kunnan poliittisen johdon välillä. Asetelma viestiikin Liperin strategiatyön käymistilasta. Tutkimuksen perusteella kunnan kehittämistä

sovitetaan parhaillaan laajempaan aluemaantieteelliseen kontekstiin eli Joensuun seutuun, mikä on virittänyt keskustelua Liperin strategisista linjauksista. Kun Liperiä lähestyy maakunnan keskuskaupungin kupeessa kasvavana kuntana, voi asuinkuntastrategian ennakoita painottuvan Liperin tulevissa linjauksissa (ks. Mustakangas ym. 2004). Samaan aikaan Liperissä näyttää kuitenkin olevan maatalouskunta-ajattelua painottava ”siipi”, joka panostaisi edelleen maatalouteen sen paikallistaloudellisten kytkentöjen perusteella.

Liperin strategian epäselvyys voidaan nähdä otollisena maaperänä prosessuaalisen strategiatyön käynnistämiseksi. On todennäköistä, että Liperin kunnan strategista tietoisuutta lisäisi se, että kunnan toimijoiden välisiä näkemyseroja saataisiin avattua. Halutaanko kuntaa kehittää edelleen maatalouskuntana ja mitä se käytännössä tarkoittaa: pelkästään perusmaatalouttako vai sen rinnalla yhä enemmän myös muun yritystoiminnan edistämistä? Miten asuinkunta-ajattelu on juurrutettavissa maatalousvaltaisen kunnan kehittämispolitiikkaan? Vaikka prosessuaalisessa strategiatyössä ei tarvitse löytää yhtä ainoaa ratkaisua, korostaa analyysi Liperin tapauksessa kunnan strategisen keskustelun ajankohtaisuutta ja toimijoiden välistä vuorovaikutusta. Jotta mautilojen monialaistumista voitaisiin edistää menestyksekkäästi seudullisella ja maakunnallisella tasolla, lienee etu, että kunnan oma linja oli yleisemmin tiedossa ja edes jokseenkin yhtenäinen.

Monialaistumisen kannalta keskeiseksi havaittu toimijajoukko oli hyvin edustettuna ryhmähaastatteluissa. Useimmat haastatelluista olivat joko maatilayrittäjiä, kuntien virkamiehiä, TE-keskuksesta tai ProAgrian edustajia (ks. luku 5, kuva 5.4). Tämä asetelma antaa lupaavan lähtökohdan pohtia avaintoimijoiden näkemyksiä kuntatason strategiatyöstä ja sen yhteydestä mautilojen monialaistumiseen.

Analyysin perusteella kuntatoimijoilla eli kuntien virkamiehillä ja maatilayrittäjillä oli huomattavasti enemmän tietoa ja näkemystä kuntien tilanteista kuin seutu- ja aluetason toimijoilla. Tältä pohjalta he pystyivät kyseenalaistamaan väitteen sekä osoittamaan kuntien strategisen kehittämisen ja mautilojen monialaistumisen välisen suhteen huomattavasti annettua kuvaa moniulotteisemmaksi. Väite viritti kuntatason toimijat ikään kuin katsomaan kunnasta tarjotun tulkinnan taakse ja tuomaan kunnan strategian ohella esille monia muita näkökohtia, jotka ovat tapauskunnissa ohjanneet mautilojen monialaistumista.

Aluetason toimijat eivät pystyneet kommentoimaan kuntia yhtä seikkaperäisesti kuin kuntatason toimijat. Yksi myönsi suoraan, ettei tunne kyseisen kunnan tilannetta. Toisen perehtymättömyys tuli esille epäsuorasti kommentoinnin niukkuutena. Lisäksi kommentit perustuivat yleisiin näkökohtiin. Katsottiin, että mautilojen monialaistumisen edistämiseen vaikuttaa esimerkiksi kuntien maataloustoimien siirtyminen seututasolle. Ero kunta- ja aluetason toimijoiden

välillä oli silmiinpistävä Mäntyharjussa, jossa kehittäjiä ryhmä omaksui ajatuksen Mäntyharjusta kulttuuri- ja mökkikuntana varauksetta. Maatilayrittäjistä koostunut ryhmä näki sen sijaan Mäntyharjun monialakuntana, jossa yritystoiminta on virinnyt hyvin luontaisesti, ilman minkään organisaation strategista ohjausta.

Avaintoimijoiden näkemyksissä on siis havaittavissa selvä jakolinja sen suhteen, tarkastelivatko he tapauskuntia sisältäpäin vai niiden ulkopuolelta, seudulliselta tai alueelliselta tasolta. Kun kehittämistyön katsoo Stählen ja Sotaraudan (2003, s. 55–56) tapaan perustuvan toimijoiden monenväliseen vuorovaikutukseen, herättää havainto seuraavan kysymyksen: millaisten verkostojen varaan maatilojen yritystoiminnan edistäminen on tapauskunnissa rakentunut, jos kunta- ja aluetason toimijoiden näkemykset poikkeavat tällä tavalla toisistaan? Analyysi viittaa siihen, ettei aluetason toimijoilla ole seikkaperäistä tietoa maatilojen kehittämisoiloista kuntatasolla. Silti näkemysten erilaisuutta ei pidä nähdä haittana. Voi olla, että maatilojen monialaistumisesta tunnustetaan aluetasolla asioita, joita kunnissa ei kyetä havaitsemaan ja päinvastoin. Analyysi tähdentääkin sitä, että maatilojen monialaistumisesta olisi hyvä käydä keskustelua paitsi kunnan sisällä myös kunnan ja sen eri sidosryhmien välillä. On selvää, että aluetason asiantuntemus ja paikallistason kehittämistarpeet kohtaavat toisensa paremmin, jos kehittämistoimia huomataan räätälöidä paikallisten tarpeiden mukaan.

Kuten luvussa 5 todettiin, tutkimus tarjoaa yhden näkymän siihen paikallisen kehittämisen näyttämöön, jolla maatilojen monialaistumista edistetään kuntatasolla. Tällä näyttämöllä eivät nousseet esille maaseudun osaamiskeskittymät ja niiden puitteissa tehtävä maatilojen yritystoiminnan kehittämistyö, vaikka näin olisi saattanut käydä. Monet maatilojen toimialoista on nähtävissä juuri maaseudulle tyypillisinä klusterialoina (Anttiroiko ym. 2006, s. 291). Näiden alojen varaan parhaimmillaan rakentuu myös maaseudun oma klusterivetoinen kehittämisspolitiikka.

Analyysin mukaan tämänkaltaista kehittämisspolitiikkaa ei ole tapauskunnissa harjoitettu maatilojen muuhun yritystoimintaan liittyen. Liperin osalta asian vahvasti myös yksi kunnan virkamiehistä, joka totesi hautomotyyppisen kehittämisen puuttuvan kunnasta. Pohjois-Karjalan ja Etelä-Savon maakuntaohjelmat voisivat kuitenkin luoda pohjaa kuntien klusterivetoiselle kehittämiselle, sillä molemmissa maakuntaohjelmissä painotetaan osaamiskeskittymiin liittyviä kehittämismahdollisuuksia (ks. Etelä-Savon maakuntaliitto 2003, s. 15, Pohjois-Karjalan liitto 2003). Pohjois-Karjalan ohjelmassa maakunnan elinkeinokehitys on pitkälti rakennettu klusteriajattelun varaan (ks. emt., s. 31–43).

Voisiko kuntien strategiatyötä käyttää välineenä siihen, että maatilojen monialaistumista edistettäisiin jatkossa alueiden klusterivetoisen kehittämisspolitiikan avulla? Anttiroikon ym. (2006, s. 289) mukaan kunnilla on usein ratkaiseva rooli

maaseudun osaamiskeskittymisen alullepanossa. Vaikka kyseiset tutkijat eivät puhu kuntien strategioista, he korostavat paikallisista ominaispiirteistä kumpuavan kehittämisspolitiikan merkitystä. Tämänkaltaiselle kehittämisspolitiikalle näyttää olevan maatalojen monialaistumisen osalta varsin luontaiset edellytykset, sillä analyysin mukaan monialaistuminen ja sen edistäminen värityvät aina paikallisesti, tiedostettiinpa sitä tai ei. Analyysin perusteella välineitä tarvittaisiinkin ennen muuta siihen, miten monialaistuminen saadaan tuotua osaksi kuntien strategiatyötä: miten nostaa monialaistumista kuntatasolla kysymykseksi, joka nähtäisiin strategisessa mielessä kiinnostavana ja sen edistämisen lähtökohdat kartoittamisen arvoisina?

Lähteet

- Anttiroiko, A.-V., Kallio, O., Valkama, P. & Siitonen, P. 2006. Osaamiskeskittymät maaseudun kehittämisessä. Kunnallistutkimuksia. Tampere: Tampereen yliopisto. 321 s.
- Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme. 2004. Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2005–2008. Maaseutupoliittikan yhteistyöryhmän julkaisu 10/2004. 314 s.
- Etelä-Savon maakuntaliitto 2003. Etelä-Savon maakuntaohjelma 2003–2006. (Verkkodokumentti). Viitattu 22.11.2006. Saatavissa internetistä: <http://www.esavo.fi/tiedostot/maakuntaohjelma.pdf>
- Harjula, H., Lundström, I., Kirvelä, T., Majoinen, K. & Myllyntaus, O. 2004. Toimiva kunta. Vahermo, O. (toim.). Helsinki: Kuntakoulutus Oy. 135 s.
- Haveri, A. 1994. On adaptive and strategic behaviour of local level communities. *Acta Universitatis Tamperensis*, ser A, vol. 393. Tampere: Tampereen yliopisto. 247 s.
- Helenius-Mäki, L. 2005. Vertailu kaupunkimarkkinoinnissa käytetyistä mielikuvista – case Tampere ja Turku. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 4/2005: 323–338.
- Ilberry, B., Bowler, I., Clark, G., Crockett, A. & Shaw, A. 1997. Farm-based tourism as an alternative farm enterprise: a case study from the Northern Pennines, England. *Regional Studies* 32(4): 355–364.
- Kirvelä, T. & Möttönen, S. 2004. Uusia näkemyksiä kuntien strategiseen suunnitteluun – rationaalisesta strategiasta verkostostrategiaan. Teoksessa: Majoinen, K., Mäki, J. & Tammi, T. (toim.). *Seutujohtamisen vaihtoehdot*. Acta nro 163. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. s.142–153.
- Liperin kunta 2005. Kuntastrategia vuoteen 2015.

- Mustakangas, E., Kiviniemi, M. & Vihinen, H. 2003. Kumppanuus kuntatasolla maaseutupolitiikan toimeenpanossa. Maa- ja elintarviketalous 29. Helsinki: MTT Taloustutkimus. 179 s.
- Mustakangas, E., Kiviniemi, M. & Vihinen, H. 2004. Kunta maaseudun kehittämisessä – maaseutu kunnan kehittämisessä. Maa- ja elintarviketalous 57. Helsinki. MTT Taloustutkimus. 202 s.
- Mäntyharjun kunta 2004. Talousarvio 2005 ja taloussuunnitelma 2005–2007. 82 s.
- Möttönen, S. & Niemelä, J. 2005. Kunta ja kolmas sektori: yhteistyön uudet muodot. PS-kustannus. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy. 219 s.
- Niemi-lilahti, A., Stenvall, J. & Ståhlberg, K. 2002. Iskukykyisempi Suomi – suomalaisen aluehallinnon kokonaisarviointi ja kehittämislinjauksia. (Verkkodokumentti). Viitattu 12.12.2006. Helsinki: Sisäasianministeriö. 138 s. Saatavissa internetistä: <http://www.intermin.fi/julkaisu/iskukykyisempisuomi>.
- OECD 2005. OECD Territorial Reviews Finland. Paris: OECD. 216 s.
- Osaamiskeskusohjelma 2006. Osaamiskeskusohjelman www-sivut. Viitattu 20.10.2006. Saatavissa internetistä: <http://www.oske.net/>.
- Osaamiskeskustyöryhmä 2005. Osaamiskeskusohjelma 2007–2013. Esitys ohjelman toimintamalliksi ja tavoitteiksi. Viitattu 20.10.2006. Saatavissa internetistä: http://www.oske.net/osaamiskeskusohjelma/uusi_ohjelmakausi/
- Pohjois-Karjalan liitto 2003. Maakuntaohjelma POKAT 2006. Pohjois-Karjala hyvästä paremmaksi. Julkaisu 72/2003. Joensuu: Pohjois-Karjalan liitto. 78 s.
- Rainisto, S. 2003. Success factors of place marketing: a study of place marketing practices in northern Europe and the United States. Doctoral dissertations 2003/4. Espoo: Helsinki University of Technology, Institute of Strategy and International Business. 274 s.
- Rainisto, S. 2004. Kunnasta brändi? Kunnallisalan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu nro 54. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy. 95 s.
- Rakennemuutoskatsaus 2006. Viitattu 22.11.2006. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. Saatavissa internetistä: <http://hosted.kuntaliitto.fi/intra/julkaisut/pdf/p0609060932310.pdf>
- Rannisto, P.-H. 2005. Kunnan strateginen johtaminen. Tutkimus Seinäaapurikuntien strategiaprosessien ominaispiirteistä ja kunnanjohtajista strategisina johtajina. Acta Universitatis Tamperensis 1072. Tampere: Tampereen yliopisto. 218 s.
- Ritsilä, J., Haukka, J., Storhammar, E., Laakso, S., Kostianen, E. & Kuisma, H. 2006. Aluekeskusohjelman tulokset ja vaikutukset – arviointi 2001–2006. Sisäasiainministeriön julkaisu 48/2006. Helsinki: Sisäasiainministeriö. 176 s.

- Sharpley, R. & Vass, R. 2005. Tourism, farming and diversification: an attitudinal study. *Tourism Management* 27: 1040–1052.
- Sihvonen, J. 2005. Alueellinen koulutushanke maatalouden muutoksessa Tan-
kit täyteen –taidolla tulevaisuuteen –koulutushankkeen arviointi. SPATIA
Raportteja 2/2005. Spatia, Alue- ja kuntatutkimuskeskus. Joensuu: Joen-
suun yliopisto. 41 s.
- Sisäasiainministeriö, L. 2003. 12.7.2002/602. Alueiden kehittämislaki. Annet-
tu Helsingissä 12.7.2002. (Verkkodokumentti, Finlex -säädöstietopankki).
Viitattu 12.12.2006. Saatavissa internetistä: [http://www.finlex.fi/fi/laki/al-
kup/2002/20020602](http://www.finlex.fi/fi/laki/al-
kup/2002/20020602).
- Sisäasiainministeriö 2005. Kuntademokratian vihreä kirja. Kunnallisen demo-
kratian kehittämishankkeen I väliraportti. Sisäasiainministeriön julkaisuja
2/2005. Helsinki: Sisäasiainministeriö. 87 s.
- Sisäasiainministeriö 2006. Aluekeskusohjelman www-sivut. Viitattu 12.12.2006.
Saatavissa internetistä: <http://www.intermin.fi/alue/aky>.
- Sotarauta, M. 1996. Ohjelmallinen aluepolitiikka ja alueelliset strategiat: klas-
sinen suunnittelukone vai kommunikatiivinen prosessi. Teoksessa: Siirilä,
S., Haveri, A. & Linnamaa, R. (toim.). Puheenvuoroja aluekehityksestä.
Aluetieteen laitoksen julkaisuja sarja A 18. Tampere: Tampereen yliopisto.
s. 145–164.
- Sotarauta, M., Linnamaa, R. & Viljamaa, K. 1999. Kumppanit peilinä. Elinkei-
nopolitiittisen seutuyhteistyön profiilit Tampereen, Turun ja Imatran seuduilla
sekä Ouluseudulla ja Seinänaapureissa. SENTE-julkaisuja 1/1999. Tampe-
re: Tampereen yliopisto, Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos, Alueellisen
johtamisen tutkimusyksikkö. 199 s.
- Stenvall, J. & Suikkanen, A. 2003. Julkinen strategiaviidakko on purettava. Hal-
linnon tutkimus 3/2003.
- Stähle, P. & Sotarauta, M. 2003. Alueellisen innovaatiotoiminnan tila, merki-
tys ja kehityshaasteet Suomessa. Teknologian arviointeja 15. Eduskunnan
kanslian julkaisu 3/2003. Helsinki: Tulevaisuusvaliokunta. 226 s. (Verkko-
julkaisu.) Viitattu 3.1.2007. Saatavissa internetistä: [http://www.eduskunta.
fi/fakta/julkaisut/jkalku.htm](http://www.eduskunta.
fi/fakta/julkaisut/jkalku.htm).
- Vartiainen, P. 1998. Suomalaisen aluepolitiikan kehitysvaiheita. Aluekehitys-
osaston julkaisut 6/1998. Helsinki: Sisäasiainministeriö, Aluekehitysosasto.
- Westling, Y. 1997. Kunnallinen elinkeinopolitiikka ja tulevaisuuden haasteet.
Helsinki: Suomen Kuntaliitto. 43 s.
- Zimmerbauer, K. & Korpimäki, U. 2006. Houkuttimet ja imago maaseutumais-
ten kuntien muuttoliikkeen hallinnassa – Kuntajohdon näkemyksiä kolmes-
sa eteläpohjalaiskunnassa. Maaseudun Uusi Aika 1/2006: 5–18.

9 Monialainen maatilayrittäjyys kuntatason kehittämiskohteena: yksilökorostus ja mahdollisuusrakenteet

Luvussa 2 esitimme, että maatilayritysten monialaistuminen on kiinnostava solmukohta tarkasteltaessa maaseutupolitiikan ja maatalouspolitiikan välistä, osin ongelmalliseksi osoittautunutta suhdetta. Lisäksi kiinnitimme huomiota siihen, että viimeaikaisissa valtakunnallisissa politiikkamuotoiluissa maatilayritysten monialaistuminen on vaarassa jäädä eräänlaiseksi väliinpuotoajaksi, vaikka sen edistämiseksi olisi löydettävissä niin maaseutu- kuin maatalouspoliittisiakin perusteita. Luvussa 3 tuotiin esiin tilastojen avulla, että monialaiset maatilayritykset muodostavat Suomessa merkittävän osan niin maataloista kuin maaseudun pienyrityksistä kaiken kaikkiaan, ja osoitettiin niiden synnyttämiseen ja kehittämiseen kohdistettuja valtakunnallisia tukitoimenpiteitä. Luvuissa 4–8 kysymystä monialaistumisen edistämisestä lähestyttiin kuntatason ilmiönä eli maataloista lähellä olevan paikallisen sosiaalisen ympäristön ja todellisuuden kautta. Tarkastelu kohdistui kahteen esimerkkikuntaan Itä-Suomessa eli Liperiin ja Mäntyharjuun.

Tässä luvussa tulkitsemme kokoavasti sitä, minkälaiselta kehittämisselitykseltä maatalojen monialaistumisen edistäminen näyttää sekä keskeisten politiikkojen että tapauskuntia koskevan analyysin valossa. Nojaamme pääosin aiemmissa luvuissa 4–8 tehtyihin analyysihin, mutta luomme myös vielä joitain täydentäviä silmäyksiä itse aineistoon.

Kuten luvussa 5 todettiin, haastatellut tapauskuntien toimijat hyvin tunnistavat maatilayritysten monialaistumisen omanlaisenaan pienyrittäjyyden kehittämiskohteena. Haastateltujen mukaan tapauskunnissa on toimittu – ja koko ajan toimitaan – aktiivisesti maatilayritysten monialaistumisen eteen, vaikka haastatteluissa myös esitettiin kriittisiä kommentteja siitä miten hyvin tai tehokkaasti monialaistumisen edistämistä lopulta toteutetaan. Luvun 4 esittelyn mukaan Liperissä toimivien monialaisen maatalojen osuus maataloista (42 %) on yli valtakunnallisen keskiarvon, Mäntyharjussa (33 %) hieman alle (arviot vuoden 2005 tilanteesta). Liperissä maataloja kaikkiaan oli 377 (vuonna 2005), Mäntyharjussa 214 (vuonna 2004).

Haastatteluissa mainittiin hyvin monia, monialaistumisen edistämiseen tavalla tai toisella osallistuvia paikallisia ja alueellisia tahoja, mutta muutama avaintoimija erottui selkeästi. Keskeisimpänä lähtökohtana korostettiin viljelijän roolia potentiaalisena tai jo toimivana yrittäjänä. Toisena avaintoimijana esiintyivät viljelijälle rahoituksen hankkimisessa ja muussa yritystoiminnan aloittamiseen

ja toteuttamiseen liittyvässä toiminnassa tarvittavaa neuvontaa ja koulutusta tarjoavat asiantuntijat, erityisesti TE-keskuksen, ProAgrian ja kunnan työntekijät. Kunnalla nähtiin tärkeä rooli palvelu- ja liikenneverkoston sekä muun infrastruktuurin luomisen lisäksi rahoitusjärjestelyissä, erityisesti hankkeisiin liittyen. Kunnan rooliin sisällytettiin myös yrittäjämönteisen ilmapiirin tai asenneilmaston luominen, mikä tosin nähtiin myös laajemmin paikallisten toimijoiden vastuuna

Monialaistumista edistävänä toimintana haastatteluissa puhuttiin muun muassa itse yritystoiminnan ideoimisesta ja toteuttamisesta, sitä koskevasta koulutuksesta ja neuvonnasta, hanketoiminnasta ja verkostoitumisesta, rahoittamisesta, positiivisen ilmapiirin luomisesta sekä kunnan infrastruktuurin ja peruspalvelujen turvaamisesta. Haastatteluissa tuotiin esiin valtakunnallisen politiikan merkitys maatilojen yritystoiminnan monialaistumisessa, esimerkiksi lainsäädännöllisten ja rahoituskellisten edellytysten muodossa. Kuitenkin kokonaisuudessaan painopiste oli paikallisen ja alueellisen tason toiminnan käsittelyssä. Kuten luvun 5.3 tarkastelu ryhmähaastatteluista osoittaa, maatilojen yritystoiminnan monialaistuminen erotettiin muun muassa tähän painopisteeseen liittyen perusmaataloustuotannon kehittämis- ja tukipolitiikasta. Monialaistumisen edistämisen ja perusmaatalouden tukemisen suhde osoittautui aineistossa kuitenkin myös jännitteiseksi.

Haastatteluissa esiin piirtynyt kuva vastaa monessa suhteessa pienyrittäjyyden alueellisen tai paikallisen kehittämisen yleisperiaatteita. Toisaalta siinä on nähtävissä omanlaisiaan painotuksia ja rajauksia. Verrattuna viimeaikaisiin maaseutupoliittisiin muotoiluihin maaseudun elinkeinojen kehittämisestä ja monipuolistamisesta on merkille pantavaa, että haastateltavamme kummassakaan kunnassa eivät juuri nostaneet esille toimintaryhmätyön mahdollista roolia maatilojen monialaistumisen edistämässä, eivätkä myöskään kytkeneet osamiskeskittymätyypistä kehittämisajattelua tähän asiayhteyteen. Edelleen, yleiset yritysneuvontapalvelut ja muun muassa seudulliset elinkeinojen kehittämis-yhtiöt jäivät haastatteluissa sivurooliin, vaikka seudullisen neuvontayhteistyön aloittamisesta olikin puhetta. Maatilojen monialaistumisen edistäminen näyttyi tässä suhteessa lopulta aika pitkälle kuntien maaseutu/maataloustoimen, ProAgrian ja TE-keskuksen maaseutuosaston tehtävälana.

Näistä seikoista kaikkiaan syntyy vaikutelma, jonka mukaan maatilojen monialaistuminen olisi ikään kuin oma saarekkeensa, jota ei kaikilta osin hahmotehta kiinteäksi tai elimelliseksi osaksi muuta pienyrittäjyyden edistämiskenttää. Tällainen vaikutelma syntyy siis kiinnittämällä huomiota siihen, minkälaisiin elementteihin maaseutu- ja aluepoliittisessa elinkeinojen kehittämisessä maatilojen monialaistumista ei kytketty. Haastateltavat itse eivät erikseen artikuloineet tällaista tulkintaa.

9.1 Maatilojen monialaistumisen edistämiseen asennoidutaan tapauskunnissa myös varauksellisesti

Luvuissa 6 ja 8.3.2 tuotiin esiin, että monialaistumisen edistämiseen asennoiduttiin myös varauksellisesti ja epäilevästi. Sitä kyseenalaistettiin useillakin perusteilla, mutta erityisesti kaksi näkökohtaa oli esillä. Ensinnäkin se esitettiin perustuotannon kannalta ongelmallisena, joko niin että perusmaataloustuotannon turvaaminen nähtiin ensisijaisena tai tärkeämpänä kuin muun yritystoiminnan kehittäminen, tai niin, että muun yritystoiminnan edistämisen katsottiin vaarantavan perustuotantoa ja sen harjoittamista. Toinen keskeinen perustelu vetosi muun yritystoiminnan aloittamisen ja harjoittamisen hankaluuteen, joko viljelijöiden resursseista, taidoista ja valmiuksista johtuen tai sitten yritystoiminnan vähäisten mahdollisuuksien, kuten markkinoiden ja kysynnän puutteen vuoksi.

Luvussa 8 osoitettiin, että tämä varauksellisuus on Liperissä liitettävissä kunnan puhutun strategian maatalous- ja elintarvikealapainotukseen. Luvun 6 tarkastelu taas osoitti, että varauksellisuus saa koko aineistossa ilmauksensa ennen kaikkea viljelijöitä edustaneiden haastateltujen puheessa, kunnasta riippumatta. Näin tunnistettu varauksellinen asenne on relevantti myös joidenkin jäljempänä käsiteltävien havaintojen tulkinnassa.

Tällainen varauksellisuus olisi mahdollista tulkita harjoitetun maatalouspolitiikan luonteeseen liittyväksi. Esimerkiksi Lievosen ja Lemolan (2004, s. 80–82) mukaan yhteiskunnallisista intresseistä johdettu maatalouden sääntely- ja tukipolitiikka on poistanut yritystoiminnassa olennaisia kannustimia ja näin estänyt innovatiivista yrittäjyyttä maataloilla ja mm. vähentänyt tarvetta kehittää maatilojen muuta yritystoimintaa. Näin ajatellen edellä mainittu varauksellisuus voitaisiin siis liittää maatalouden harjoittamiseen liittyneeseen toimintakulttuuriin. Toisaalta varauksellisuus tässä yhteydessä ei välttämättä ole ainakaan kaikilta osin tulkittavissa yrittäjyyden vierastamisiksi tai periaatteelliseksi vastustamiseksi. Mukana on yritystoiminnan monialaistumisen menestysnäköymisen ja edellytysten, ja samalla mahdollisten edistämiskeinojen kriittistä punnintaa.

9.2 Yksilöön kohdistuva kehittäminen on vahvasti esillä

Yrittäjyyden yhteydessä on hyvin tavallista korostaa yrittäjänä toimivan ja yrittäjäksi ryhtyvän yksilön merkitystä yritystoiminnassa ja sen menestyksellisyydessä. Niinpä ei ole yllättävää, että luvussa 5 esitetyssä maatilayritysten monialaistumisen edistämisen kokonaiskuvassa ovat avainasemassa yhtäältä viljelijä ja hänen toimintansa sekä toisaalta ne toimijat, jotka omilla toimintoillaan

pyrkivät vaikuttamaan viljelijään tätä kannustamalla, ohjaamalla, neuvomalla, tarjoamalla koulutusta ja muilla tavoilla auttamalla. Viljelijän oman aktiivisuuden ja hänen asenteidensa, valmiuksiensa ja muiden ominaisuuksiensa korostaminen monialaistumisen olennaisena lähtökohtana oli läpi aineiston toistuva teema. Samalla monialaistumisen edistämisen keinoja tultiin varsin pitkälle lähestyneeksi nimenomaan yksilöön kohdistuvan kehittämisen kautta.

Tällainen yksilöön kohdentuva kehittämistoiminta on lähtökohtaista niin maa-seutuyrittäjyyden (Bryant 1989, Phillipson ym. 2004) kuin yleensäkin pienyrittäjyyden edistämispolitiikassa (Storey 2005, s. 477–478). On varsin luontevaa ja ymmärrettävää, että pyritään tukemaan ja edesauttamaan yksilön valmiuksia ja edellytyksiä silloin kun halutaan kehittää pienyrittäjyyden kaltaista toimintaa, jossa yksilö on keskeisessä roolissa ja vastuussa. Kuten erityisesti luvussa 7 esitetty analyysi osoitti, näin kohdennettuun kehittämiseen liittyy tiettyjä ongelmia, jotka voivat olla vaikeita ratkoa mutta jotka yhtä kaikki osaltaan vaikuttavat siihen, miten kehittämisen tavoitteita tarkennetaan ja miten siinä onnistutaan. Hahmotellaan seuraavaksi hieman sitä, miten tämä ongelmallisuus aineistomme perusteella ilmenee.

Yksilöön kohdistuva kehittäminen voi tapahtua eri muodoissa. Se voi esimerkiksi tarkoittaa yritystoiminnassa tai sen aloittamisessa tarvittavien tietojen, neuvojen, muiden palvelujen tai vaikkapa rahoitustuen tarjoamista. Voidaan tarjota mahdollisuuksia koulutautua tai muilla tavoin kehittää yritystoiminnassa tarvittavia taitoja ja näkemyksiä. Tämänäyppiset keinot olivat monin tavoin esillä haastateltujen puheessa.

Toisaalta yksilöön kohdistuva kehittäminen voi tarkoittaa pyrkimystä motivoida yksilöä, esimerkiksi kannustaa ja rohkaista häntä yritystoimintaan ja siinä tarvittavien valmiuksien kehittämiseen, tai muokata hänen asenteitaan ja aikomuksiaan yritystoiminnalle myönteisiksi. Kun kehittämisellä tarkoitetaan tällaista motivointia, on siinä ensin mainittuja selkeämmin tai suoremmin mukana yksilöön hänen ulkopuoleltaan eli muiden toimijoiden taholta kohdistuva vaikuttaminen. Myös tämänäyppisestä kehittämisestä puhuttiin haastatteluissa runsaasti, kuten luvussa 7 tuotiin esiin.

Näin vedetty raja tarjoamisen ja vaikuttamisen välille ei suinkaan aina ole käytännössä selkeä tai yksiselitteinen. Haastateltavillemme se näyttää kuitenkin olevan hyvin merkityksellinen. Merkitykselliseksi sen tekee erityisesti ajatus yksilön itsenäisyydestä ja omaehtoisuudesta, joka esiintyy aineistossamme hyvin tärkeäksi koettuna ja sanottuna arvona. Paitsi yleisenä arvona, itsenäisyys ja omaehtoisuus on laajasti nähty nimenomaan yrittäjyyteen liitettyä arvona, ja myös ihannekuvauksena yrittäjän toiminnallisesta tilanteesta ja siten yhtenä tärkeänä yrittäjyyteen motivoivana tekijänä. Tästä seikasta olivat hyvin tietoisin niin kehittäjärooleissa olleet asiantuntijat kuin viljelijöitäkin edustaneet haastateltavat. Yksilöön hänen ulkopuoleltaan kohdistuva vaikuttaminen ei välttämättä

ole helposti sovitettavissa yhteen sen ajatuksen tai kokemuksen kanssa, että hän on tai haluaa olla itsenäinen ja omaehtoinen. Tähän liittyen aineistomme (ks. luku 7) pohjalta voidaan osoittaa ainakin kolmenlaisia ongelmakysymyksiä.

Ensinnäkin, niin kuntaa kuin alueellisia kehittäjäorganisaatioita edustaneiden haastateltujen puheessa oli tunnistettavissa näkemys, jonka mukaan yritystoiminnan monialaistumista maatiloilla ei tule jättää pelkästään viljelijöiden omien aikomusten ja aktiivisuuden varaan, koska tällöin yritystoiminnan syntyä ja kehitystä ei tapahdu siinä määrin kuin haluttaisiin ja siinä määrin kuin potentiaalia tähän olisi. Tästä syystä viljelijöiden aktivoiminen ja heidän asenteisiinsa vaikuttaminen nähdään tarpeelliseksi osana neuvontaa, koulutusta ja muuta tiedon ja palvelujen tarjontaa. Yrittäjän itsenäisyyden ja omaehtoisuuden ihanne tekee kuitenkin tällaisen vaikuttamisen tietyllä tavalla arkaluonteiseksi asiaksi, kuten ”persuuksille potkiminen” -metaforan käyttöä koskeva analyysi (luku 7) osoitti. Tällä havainnolla on merkitystä sinänsä esimerkiksi kehittäjien vuorovaikutus- ja kommunikointitaitojen kannalta käytännön neuvontatyössä. Lisäksi aktivointiasenteeseen voidaan liittää Storeyn (2005) mainitsema yleisempi periaatteellinen kysymys siitä, minkä asteinen aktivointi tai asenteisiin vaikuttaminen on hyväksyttävää tai eettisesti kyseenalaista. Yrittäjän itsenäisyyden ja omaehtoisuuden yksi puolihan on se, että yksilö kantaa henkilökohtaista vastuuta eli riskiä yrityksensä menestyksestä. Haastatelluissamme varoiteltiin, että viljelijöitä ei saa painostaa, mikä osoittaa, että tämän periaatteellisen kysymyksen olemassaolo tiedostetaan.

Itsenäisyyden ja ulkopuolisen vaikuttamisen välinen jännite voidaan liittää myös aiemmin mainittuun varaukselliseen asennoitumiseen monialaistumisen edistämistä kohtaan. Oli tämä varauksellisuus sitten sitä, että monialaistuminen nähdään uhkana perusmaataloudelle, tai sitä että muun yritystoiminnan aloittaminen nähdään liian hankalana tai vailla menestymismahdollisuuksia, se voidaan viljelijän omaksumana asenteena tulkita nimenomaan sellaiseksi asennoitumiseksi, joka osaltaan estää viljelijää monialaistamasta yritystoimintaansa. Tällaisessa tapauksessa on luontevaa, että tilan ulkopuolinen kehittäjä, joka oman asiantuntemuksensa perusteella arvelee viljelijällä olevan potentiaalia ja realistisia mahdollisuuksia muun yritystoiminnan aloittamiseen ja harjoittamiseen, päättelee tarvittavan aktivointia ja asenteeseen vaikuttamista. Tässä on mahdollista tunnistaa varsin vaikeasti ratkottava dilemma. Asiantuntija voi omasta näkökulmastaan nähdä yritystoiminnalle ainekset ja mahdollisuuden, ja esteen viljelijän asenteissa. Mutta kuten luvun 6 analyysi osoitti, viljelijän varauksellinen asenne ei välttämättä ole pelkkä sattumanvarainen mielipide tai mieltymys. Se voi olla vahvasti kiinnittyneenä tuottajaidentiteettiin, jossa oman toiminnan perustaksi on opittu olettamaan yhteisen hyvän palveleminen tuottamalla maksua vastaan elintarvikkeita, tai se voi olla kiinnittyneenä harkintaan, jossa avuttoman tai epäonnistuvan yrittäjän aseman välttäminen nähdään terveenä itsesuojeluvaiston muotona. Näin ajatellen ulkopuolisen kehittäjän asiantuntemukselle asettuu erityisiä vaatimuksia, mikäli hän aikoo muuttaa viljelijän

asenteita vaikuttamalla tähän sillä tavoin kuin itsenäiseksi tunnustettuun toimijaan vaikutetaan eli esittämällä tälle perusteltuja argumentteja.

Viimeksi mainittu ongelmakysymys voidaan ilmaista toisin sanomalla, että viljelijän asenteisiin vaikuttaminen ei välttämättä ole helppo tehtävä. Lisäksi kysymys ei tietystikään ole vain yksittäisten viljelijöiden tai heidän edustajiensa asenteista, vaan kulttuurisista asenteista, jotka vaikuttavat politiikan tekemisen eri tasoilla. Tämä on yksi syy todeta, että yksilöön kohdistuvalla kehittämisellä ja sen teholla on myös omat rajansa ja reunaehdonsa.

Ruuskanen (1999) on kritisoinut yrittäjyyden edistämistä maaseutupolitiikassa liiallisesta individualismista, jossa keskiöön on nostettu pyrkimys muokata yksilöistä yrittäjäksi sopivia ja pystyviä, itsenäisiä ja aktiivisia toimijoita. Hänen mukaansa yrittäjämäisen identiteetin ja asennoitumisen synnyttäminen on ollut tunnusomaista 1990-luvun maaseutupolitiikassa. Ruuskasen mukaan tällaisessa individualistisessa, yksilön autonomiaa korostavan toimijuuden tuottamisessa helposti unohdetaan yrittäjyyden yksi olennainen ydin eli innovatiivisuus.

Vielä kolmantena ongelma-kohtana yksilöön kohdistuvassa kehittämisessä voidaan ottaa esiin kysymys siitä, keihin nimenomaisesti viljelijöihin pitäisi kehittämistoimia kohdistaa. Useampikin haastateltu toi esiin näkemyksen, että ne viljelijät, joiden kohdalla olisi toimeentulon kannalta tarvetta muun yritystoiminnan harjoittamiseen, eivät välttämättä ole siitä kiinnostuneita, tai että heidän valmiutensa siihen ovat heikot. Tällöin ongelmana ovat paitsi näiden toimijoiden itsenäisyyden ja vapaaehtoisuuden huomioon ottaminen, myös neuvonnalle ja koulutukselle asettava haasteellisuus. Lisäksi on todettava, että esimerkiksi rahoittamis- ja kehittämistukia myönnettäessä menestysnäkökulmat ovat yhtä kaikki olennainen kriteeri. Varaukselliseen asennoitumiseen puolestaan liittyi toisinaan vaatimus, että monialaistumista ei pidä suosittaa niille tiloille, joissa yritystoiminta perusmaataloudessa on hyvin hallinnassa. Tämän näkemyksen mukaan resurssit pitäisi keskittää perustuotannon suojaamiseen, vaikka valmiudet myös muuhun yritystoimintaan olisivatkin hyvät. Vielä yhden näkemyksen mukaan kehittämistä pitäisi jatkossa kohdentaa jo toimivien ja kasvukykyisten yritysten vahvistamiseen ja verkostoitumiseen, sen sijaan että kaikille tiloille suositeltaisiin pienimuotoista toimintaa. Tämän haastateltavan mukaan pienimuotoiseen matkailu yms. yrittäjyyteen on jo olemassa aivan riittävästi tukea ja palveluja saatavilla.

Kummassakin kunnassa esiintyi siis vaihtelevia näkemyksiä siitä, miten monialaistumisen edistämistä pitäisi maatalojen joukossa kohdentaa. Kukaan ei kyseenalaistanut sitä yleistä lähtökohtaa, että kehittämisspalvelujen tarjonta tulisi olla tasapuolisesti kaikkien viljelijöiden saatavilla ja että viime kädessä päätös monialaistamisesta tulee olla yksittäisen viljelijän päätöksestä ja omaehtoisuudesta riippuvaa. Silti kysymys kehittämisen kohdentamisesta maatalojen joukossa oli usein esillä. Vaihtelua näkemyksiin tuotti selvästikin yhdellä tavalla

se, että asiaa lähestyttiin erilaisista perusnäkökulmista. Yhtäältä mukana oli näkökulma, jossa monialaistumista katsottiin sen kannalta, ketkä viljelijät näyttäisivät tarvitsevan monialaistumista muun toimeentulon vähäisyyden vuoksi. Toisaalta mukana oli näkökulma, jossa monialaistumista katsottiin viljelijän valmiuksien kannalta, keillä näyttäisi olevan siihen vaadittavia taitoja tai muita resursseja.

Yrittäjyyden edistämistä yleisestikin ottaen voidaan toki lähestyä molemmista näistä näkökulmista. Taloudellisiin tarpeisiin vastaaminen on ilmeinen lähtökoh- ta yrittäjyyden kehittämisessä niin kansantalouden kuin aluetalouksien kannalta. Yrittäjyyden avulla on yritetty ratkoa esimerkiksi työttömäksi päätyneiden toi- meentuloa. Vastaavasti yrittäjäpotentiaalin tunnistaminen väestöstä – myös vil- jelijäväestöstä – on pitkään keskusteltu ja tutkittu aihe (Routamaa & Vesalainen 1992, Thornton 1999) ja pienyrityksiä rahoittavat tahot työstävät sitä jatkuvasti omalla tavallaan yksittäisiä rahoituspäätöksiä tehdessään. Menemättä näihin kysymyksiin sen pidemmälle voidaan todeta, että ne ovat sinänsä ymmärrettäviä näkökulmia yritystoiminnan edistämisestä puhuttaessa. Tapauskunnistamme ke- rätysssä haastattelupuheessa ne ovat molemmat läsnä, mutta niihin nojaava puhe tuntuu ennen kaikkea nostavan näkyville yhden keskeisen ongelmakysymyksen, joka koskee sitä, pitäisikö yritystoiminnan monialaistumisen edistämistä pyrkiä jotenkin suuntaamaan tai kanavoimaan maatalojen joukossa, ja jos niin miten.

9.3 Toimintaympäristöön kohdistuvassa kehittämisessä korostetaan verkostoitumisen tärkeyttä mutta ei innovaatioympäristöjä tai osaamiskeskittymiä

Pienyrittäjän toimintaympäristö on monisyinen asia, jota voidaan lähestyä mo- nilla eri tavoilla. Yksi mahdollisuus on jäsentää sitä pienyrittäjän toiminnan näkökulmasta käsin seuraavasti. Yrittäjän kannalta välittömin toimintaympä- ristö on yritys, mukaan lukien sen työntekijät. Yrityksen taloudellisessa toi- mintaympäristössä olennaisia ovat markkinat, joita voidaan kuvata kysyntänä ja kilpailuna toimialalla. Sidossuhdekäsitteen kautta kuvattuna tämä ympäristö koostuu asiakkaista ja kilpailijoista. Sidossuhteina yrittäjän toimintaympäris- tössä voidaan erottaa myös erilaiset yhteistyötahot, jotka voivat liittyä rahoi- tukseen, hallinnollisiin ja muihin palveluihin, markkinointiin tai tuotantoon ja hankintoihin. Yhteistyötahoina voidaan tarkastella myös asiakas- ja kilpailija- yrityksiä. Omanlaisenaan sidossuhteena voidaan vielä erottaa yhteiskunta ja sitä edustavat viranomaiset ja muut tahot. Yhteiskunta kerää veroja ja maksuja, asettaa yritystoimintaa koskevia säädöksiä sekä pitää yllä infrastruktuuria ja yhteiskuntajärjestystä. Lisäksi yhteiskunta harjoittaa niin valtakunnallisesti, alueellisesti kuin paikallisesti katsottuna elinkeinopolitiikkaa, muun muassa pienyrittäjyyden edistämiseen liittyen.

Toimintaympäristöön kohdistuvaa kehittämistä voidaan lähestyä kahdesta näkökulmasta (ks. Bryant 1989). Ensinnäkin voidaan puhua sellaisista toimenpiteistä, joilla luodaan yleisiä edellytyksiä yritystoiminnan harjoittamiseen, liittyen esimerkiksi lainsäädäntöön, verotukseen, infrastruktuuriin, yleiseen asenneilmastoon ja yritysneuvontapalvelujen saatavuuteen. Tämä näkökulma sopii hyvin yhteen yksilökorostuksen kanssa: politiikalla luodaan yleistä ympäristöä, joka sallii ja mahdollistaa yksilöiden yrittäjyyttä, mutta ei puututa itse yritystoiminnan kannalta olennaiseen toimintaympäristöön. Toiseksi voidaan puhua toimenpiteistä, joilla pyritään synnyttämään ja edistämään yksittäisille yrityksille mahdollisuusrakenteina toimivia ympäristöjä, jotka edesauttavat yhteistyösidososten ja markkinoiden tavoittamista sekä tuotteiden ja toimintatapojen kehittämistä. Esimerkiksi maaseudun pienyrittäjyyden edistämiseen vahvasti liitettyjä keinoja elinkeino- ja aluepolitiikassa viime aikoina ovat olleet erilaisten yhteistyöverkostojen, toimialakeskittymien sekä osaamiskeskittymien synnyttäminen ja tukeminen (Barkley & Henry 1997, Gibbs & Bernat 1997, Lievonen & Lemola 2004, Murdoch 2000, Phillipson ym. 2006, Porter 2000). Yksittäisen yrittäjän kannalta yhteistyöverkoston synty voi tarkoittaa merkittävää, keskeisissä sidossuhteissa ilmenevää toimintaympäristön muutosta, joka tuottaa hänen yritykselleen lisäarvoa tai kilpailuetua. Aluetalouden kannalta voidaan yhteistyöverkosto kokonaisuutena nähdä lisäarvoa tuottavana, koska se voi toimia suotuisana toimintaympäristönä useille yrityksille. Verkostolla voidaan tarkoittaa monenlaisten yritysten ja toimijoiden välistä yhteistyötä ja kontakteja. Toimialakeskittymillä eli klustereilla sen sijaan viitataan nimenomaan samalla alalla toimivien yritysten joukkoon, jotka saavat lisäarvoa toistensa läheisyydestä esimerkiksi markkina-asemaa vahvistavan synergian tai tuotekehittelyä ja muuta innovatiivisuutta virittävän keskinäisen kilpailun ja muun oppimista edistävän vuorovaikutuksen myötä. Osaamiskeskittymä puolestaan voidaan erottaa klusterikäsitteestä siten, että siihen kuuluu yritysten lisäksi ”alan koulutusta ja/tai tutkimusta tarjoavia oppilaitoksia, pieni teknologiakeskus, yrityspuisto tai yrityshautomo, sekä muita keskittymän toimintaa tukevia kehittäjäorganisaatioita (kuten kunnan yrityspalvelut).” (Anttiroiko ym. 2006, s. 114).

Ruuskasen (1999) esittämä ajatus yksilökorostuksen keskeisyydestä maaseutupoliittisessa diskurssissa on omalla tavallaan kärjistävä. Individualistinen puhetapa on yrittäjyyden kohdalla myös kulttuurinen konventio, joka ei sinänsä poissulje sosiaalisten suhteiden, verkostojen ja vuorovaikutuksen merkitystä korostavaa puhetta (Vesala 1996) ja näihin kohdentuvaa painotusta kehittämisspolitiikassa. Ruuskasen kritiikki innovatiivisuuden unohtamisesta yrittäjyyden lähtökohtana on kuitenkin merkille pantava erityisesti ajatellen Bryantin (1989) esiin nostamaa kysymystä alueellisesti vaihtelevista mahdollisuusrakenteista ja niiden huomioon ottamisesta maaseutuyrittäjyyden edistämässä. Edistämispoliitiikan lähtökohtana voi olla myös pyrkimys tukea ja edesauttaa alueellisten ja toimialoihin liittyvien vahvuuksien ja mahdollisuuksien tunnistamiseen ja hyödyntämiseen perustuvaa innovatiivista yritystoimintaa ruokkivien ja mahdollistavien ympäristöjen synnyttämistä tai vahvistamista. Tällaisina ympäristöinä

voidaan tarkastella vaikkapa yritysverkostoja, yritysklustereita, osaamiskeskus-
sia tai osaamiskeskittyviä. Näin ajatellen kysymys ei ole vain yksilön aktivoi-
misesta yrittäjäksi, vaan myös yksilöiden yrittäjyyttä suosivien ja edesauttavien
mahdollisuusrakenteiden aktivoimisesta ja synnyttämisestä.

Yhtenä olennaisena kysymyksenä voidaan pitää sitä, miten tällainen kehittä-
minen koskettaa maatilojen monialaistumisen kehittymistä, vai koskettaako se.
Seuraavaksi arvioimme muun muassa tätä kysymystä tapauskunnistamme kerä-
tyen aineiston ja siitä aiemmissa luvuissa esitettyjen analyysien pohjalta.

Aiemmin yksilöön kohdistuvana kehittämisenä tulkitsemiamme monialaistumi-
sen edistämiskeinoja – neuvontaa, koulutusta, tiedon välittämistä – voidaan kat-
soa myös pienyritysten toimintaympäristön kehittämisenä palvelujen tarjonnan
ja saatavuuden muodossa. Esimerkiksi maatilojen yritysneuvonnan organisointi
kunnissa ja niiden kehittäminen seututasolla olivat haastateltujen esiin nostamia
teemoja. Kuten luvussa 5 todettiin, haastatellut liittivät maatilojen monialaistu-
misen edistämiseen kunnissaan myös sen yleisiä edellytyksiä tukevat ja luovat
keinot, kuten infrastruktuurin ja peruspalvelujen (lasten päivähoito yms.) yllä-
pito ja yrittäjyysmyönteisen ilmapiirin synnyttäminen. Lisäksi korostettiin, että
valtakunnallisen ja EU-tason politiikalla vaikutetaan yritystoiminnan rahoituk-
sellisiin ja lainsäädännöllisiin edellytyksiin. Haastateltujen mukaan kuntatason
toimijatkin voivat jossain määrin vaikuttaa yritystoimintaa edistävän rahoituk-
sen saatavuuteen ja myös vaikuttaa paikallisiin markkinoihin.

Markkinoihin vaikuttamisen osalta molemmissa kunnissa esitettiin esimerkiksi
kritiikkiä, jonka mukaan kuntaviranomaiset voisivat ostopäätöksissään ja kil-
pailuttamiskäytänteissään suosia enemmän paikallisia yrittäjiä. Mäntyharjulla
kunnan harjoittama imagomainonta nähtiin matkailualan kysyntää lisäävänä
ja yrittäjien markkinointia helpottavana toimintana, mutta joidenkin mukaan
kunnan panostus tähän on ollut liiallista.

Kunnan toimesta mahdollisesti harjoitettu kysynnän edistäminen on merkille
pantava kysymys sikäli, että sillä tavallisesti kohennetaan erityisesti joidenkin
tai tietynlaisten yritysten toimintaympäristöä. Tällainen kehittämiskeino näyttää
haastatteluiden valossa olevan kiistanalainen, mikä tuntuu liittyvän juuri siihen,
että sen käyttö tarkoittaa valintaa sen suhteen minkälaisen yritystoiminnan mark-
kinoita halutaan edistää. Edellä mainituista muista edistämiskeinoista puhuttiin
haastatelussa pääsääntöisesti sellaisina, että ne luovat olosuhteita, edellytyksiä
ja palvelutarjontaa maatilayritysten monialaistumista kaiken kaikkiaan ajatel-
len, ikään kuin yhtäläisesti kaikille viljelijöille ja kaikenlaisille yrityksille.

Kuten luvussa 5 tuotiin esiin, haastatelussa oli varsin näkyvällä sijalla edel-
lä mainittujen lisäksi vielä kaksi monialaistumisen edistämiskeinoa, nimittäin
kehittämishankkeet ja verkostoitumisen edistäminen. Molemmissa on yrittä-
jän kannalta kysymys yhteistyösidoksiin liittyvistä muutoksista, jotka voivat

hyvin koskea myös asiakassuhteita. Kehittämispolitiikan kannalta nämä keinot voidaan liittää myös siihen, että kehittämisen ensisijaisena kohteena ei ole yksittäinen yritys, vaan yrityksistä ja mahdollisesti myös muista toimijoista muodostuva laajempi kokonaisuus.

Haastatteluissa kuitenkin erityisesti hankkeista puhuttiin myös yksilöön ja yksittäiseen yritykseen kohdistuvana kehittämisenä. Hankkeet nähtiin asenne-
muokkauksen, ja koulutuksen ja viljelijöiden oma-aloitteellisuuden lisäämisen apuvälineinä, joita voidaan kohdentaa yksittäisiin viljelijöihin ja maatiloihin. Hankkeista toki puhuttiin myös muulla tavoin: ne kytkettiin verkostojen luomiseen, osaamisen lisäämiseen ja tuotekehittelyyn. Merkillä pantavaa on, että luvun 5 analyysin mukaan hankkeita mainittiin molemmissa kunnissa vastauksena kysymykseen mitä kuntanne alueella on tehty maatalojen yritystoiminnan monipuolistamiseksi. Sen sijaan vastauksissa kysymykseen, mitä pitäisi tehdä, korostettiin hankkeiden sijasta verkostoitumista ja sen edistämistä.

Koska verkostoituminen ja sen edistäminen siis vaikuttaa olevan edistämiskeino, jota haastateltavat molemmissa kunnissa varsin painokkaasti ja moniäänisesti kannattivat ja peräänkuuluttivat, syvennetään vielä tältä osin luvussa 5 esitettyä tarkastelua ja katsotaan asiaan liittyviä havaintoja aineistossa.

Ensimmäisen haastattelukierroksen osalta voidaan erottaa seuraavanlaisia verkostoitumista koskevia kommentteja. Useiden haastateltavien mielestä pitäisi pyrkiä edistämään niin maatilayrittäjien keskinäistä kuin heidän ja muiden yrittäjien sekä asiantuntijoiden ja kehittäjien välistä kanssakäymistä ja tiedon ja kokemusten vaihtoa, muun muassa järjestämällä keskustelutilaisuuksia ja muuta kontakteja edistävää toimintaa. Tällaisen toiminnan tavoitteeksi esitettiin nimenomaan erimuotoisen verkostoitumisen synnyttäminen ja vahvistaminen.

Karkeasti ottaen kahdenlaisista verkostoista puhuttiin. Ensinnäkin puhuttiin viljelijöiden, ja mahdollisesti myös muiden yrittäjien, välisistä pienyritysten yhteistyöverkoista. Tällaisina mainittiin markkinointiin liittyvä yhteistyö matkailussa, jossa eri yrittäjien tarjoamista palveluista muodostuu tuoteryypäitä, sekä perustuotannon ja jalostuksen kautta rakentuva yhteistyö elintarvikealalla. Esimerkiksi:

H18: Ja sitten, nämä yritykset vielä verkottus keskenää että kun joku ryhmä saadaan jonneki jos siellä tarvitaan ruokaa ni on joku pitopalveluyritys joka, joka vastaa siitä. Jos pitää järjestää kalastusretki ni siihen löytyy veneet ja (K3: Aiva, joo.) Ja sitte löytyy jotakin, palvelua sinne saareen ja...Tään tyyppisiä, et (K3: Joo.) se (ketju) toimii.

K3: Joo, joo.

H18: Et tämmöstä tuotteistamista ja sitte yrityste välisen yhteistyön lisäämistä se on, se on niinkun, sen nään yhtenä...Ja, tähä sammaa asiaa nyt sitten näillä muilla, muilla toimialoilla niin tuota nää toimenpiteet... Sitten on myös, kehittymässä et jos puhutaan vaikkapa tästä lintutarhauksesta että on tarhoja siellä täällä ja tuolla, mut sitte on yksi paikka joka ammattimaisesti osaa ne teurastaa ja käsitellä ja-

Toiseksi puhuttiin alihankintaverkostoista, joissa maatilat toimivat isompien jalostavien yritysten alihankkijoina esimerkiksi metalli-, muovi- tai puunjalostusteollisuudessa. Esimerkiksi:

H11: Siinä mäki oon yrittäny tehdä jotain niinku, niinku kunnanhallituksen roolissa että nää mejän teollisuusyrittäjät ja maaseutuyrittäjät keskustelis keskenään. Et niin kun tässä nyt. Nyt muutamina vuosina niin kun, esimerkiks, että kutsutaan samoihin tilaisuuksiin molemmat. Et ku on budjetti-info esimerkiks niin siellä on sekä nää, näitten palvelu ja teollisuusyrittäjien edustajia ja myöskin maatalousyrittäjien edustajia. ... nää teollisuusyrittäjät on löytäny semmosia maataloilla toimivia alihankkijoita täällä Mäntyharjussakin. ... Et nostettais esiin tämmösiä.

Ryhmähaastattelussa oli mukana omana puheenaiheenaan viljelijöiden verkostoitumisen riittävyys. Näissä keskusteluissa toistuivat kommentit matkailu- ja virkistyspalvelujen sekä elintarvikealan yhteistyöverkostojen edistämisestä. Liperissä tuotiin esiin useita elintarvikealaan liittyviä verkostoja (lihanjalostus, juurespakkaamo, marjanjalostus ja myynti, siemenjalostus). Yhdessä Liperin ryhmähaastattelussa esitettiin lisäksi painokkaasti näkemys, jonka mukaan monialaistuminen on erityisen hankalaa elintarvikkeiden jatkojalostuksessa suurten kilpailijayritysten vuoksi. Vastaava näkemys oli näkyvästi esillä myös yhdessä Mäntyharjun yksilöhaastattelussa. Molemmissa kunnissa nostettiin esiin myös viljelijöiden yhteistyömahdollisuudet koneurakoinnin markkinoinnissa sekä tuotanto-, kuljetus- ja hankintayhteistyöstä tavanomaisessa maataloustuotannossa.

Kokonaisuutena ottaen aineisto siis osoittaa, että molemmissa kunnissa verkostoitumisen edistäminen nähdään hyvin tärkeänä, tehokkaana ja lupaavana keinona kehittää maatilayritysten monialaistumista. Tavoiteltavista verkostoista puhuttiin ennen kaikkea markkinointiin ja/tai tuotantoon liittyvinä yhteistyöverkostoina, jotka tuottavat lisäarvoa osallistujille. Yksittäisten yrittäjien kannalta tällaisen verkoston syntyminen voi jo sinänsä tarkoittaa merkittävää toimintaympäristön muutosta ja menestyksellisen toiminnan edellytysten parantumista. Vaikka haastateltavat painokkaasti ja moniäänisesti kannattivat ja peräänkuuluttivat verkostoitumisen edistämistä, eivät he kuitenkaan sen tarkemmin eritelleet verkostojen luonnetta yritystoiminnallisena ympäristönä ja niiden avaamia mahdollisuuksia yritystoiminnan kehittymiselle. Esimerkiksi

innovaatioympäristön näkökulma ei ollut esillä. Verkostojen edistämistä ei juurikaan suositeltu sillä perusteella, että niillä helpotettaisiin uusien tuotteiden tai tuotanto- ja toimintatapojen kehittymistä tai uudenlaisten markkinoiden löytämistä ja tavoittamista. Tutkimustoiminnan ja koulutusinstituutioiden mahdollista roolia ei pohdittu. Verkostoitumista ei myöskään liitetty yrityshautomoihin tai -kiihdyttämötyyppiseen toimintaan, eikä sitä esitetty tapana alentaa uusien yritysten aloittamiskynnystä.

Niinpä, tässä esitetty katsaus aineistoon verkostopuheen osalta ei anna aihetta kyseenalaistaa luvuissa 5 ja 8 esitettyä johtopäätöstä, että osaamiskeskittymäajattelulla ei näytä olevan sijaa haastateltujen puhuessa maatilayritysten monialaistumisesta.

Niin Liperin kuin Mäntyharjun osalta seudullinen ja alueellinen elinkeinojen kehittämissympäristö tarjoaisi käytännössä mahdollisuuksia aikakin pohtia osaamiskeskittymien käyttöä mautilojen monialaistumisen edistämässä. Yleisemmin ottaenkin erilaisissa maaseudun osaamiskeskittymissä ja aluekeskusohjelmissä on mukana toimialoja, jotka soveltuisivat myös mautiloilla harjoitettaviksi, kuten juuri matkailu ja elintarvikealat (Anttiroiko ym. 2006). Luvussa 5 mainittu poikkeukseksi jäänyt kommentti sekä luvussa 8 esitetty analyysi kuntastrategioiden näkymisestä aineistossa johtivat molemmat päätelmään, että osaamiskeskittymäajattelu olisi kyllä mahdollista kytkeä maatilayritysten edistämiseen mutta sitä ei aineistossa tehdä.

Liperissä seudullisen kehittämissyhtiön edustaja totesi mautiloilla tapahtuvan yritystoiminnan olevan liian pienimuotoista osuakseen kehittämissyhtiön tehtäväkenttään. Tällaisen kommentin valossa voisi olettaa, että mautiloja ei puheessa kytkeä osaamiskeskittymiin, koska kytkentä olisi käytännössä ja haastateltujen tuntemassa todellisuudessa vieras. Haastatteluaineistomme pohjalta tällaista johtopäätöstä ei voi varmuudella tehdä, asia vaatisi tarkempaa tutkimista. Poliitiikan tarkastelun kannalta olennainen ja merkityksellinen on yhtä kaikki se havainto, että paikalliset ja seudulliset asiantuntijat ja vaikuttajat eivät puheessaan kytke-neet maatilayritysten edistämistä innovaatiopoliittikkaan ja osaamiskeskittymiin. Kiinnostavaa tämän rinnalla on, että maaseudun pienyrittäjyyden edistämistä käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Anttiroiko ym. 2006, Stathapoulou ym. 2004) ei myöskään välttämättä yhdistetä näitä asioita toisiinsa.

9.4 Yksilön aloitteet ja poliittiset valinnat

Osaamiskeskittymät ja pienyritysten yhteistyöverkostot eivät välttämättä aina ole selkeästi erotettavia asioita; näiden käsitteiden välillä on liukuvuutta (Anttiroiko ym. 2006). Aineistossamme on tältä kannalta merkille pantavaa, että verkostoitumista koskevaa puhetta selvästikin jäseniä toimiala- tai klusterimuodon oletus. Verkostoitumisesta puhuessaan haastateltavat toivat esiin tunteita

esimerkkejä, jotka keskittyivät pitkälti tiettyihin klustereihin: matkailu ja virkistyspalvelut, elintarvikeala sekä metalli ja muoviteollisuuden alihankinta. Luvussa 8 matkailuklusteria tarkasteltiin Mäntyharjun ja elintarvikealaa Liperin kuntastrategian mahdollisina kärkialoina maatilojen yritystoiminnan kehittämisen osalta. Näin tulkiten verkostoitumisen tärkeyden korostamisen taustalla voidaan nähdä kunnassa jo tapahtunutta ja tapahtumassa olevaa klusterimuotoisten toimintaympäristöjen kehittymistä. Matkailu- ja elintarvikealan keskeisyys tässä yhteydessä ei ole yllättävää ajatellen sitä, että kumpaakin alaa korostetaan mahdollisuutena myös valtakunnallisten ohjelmien tasolla (Lievonon & Lemola 2004, s. 64; ks. myös luku 3).

Luvun 8 analyysi kuntastrategioista näyttäisi osoittavan, että koska tapauskunnissa on jo jonkin asteisesti muotoiltu ja omaksuttu strategiaa, jossa tietyn alan yritystoiminta nähdään erityisenä vahvuutena ja mahdollisuutena, siirtyminen tietoiseen osaamiskeskittymäajatteluun pohjaavaan kehittämisspolitiikkaan maatilayritysten monialaistumisen kohdalla ei olisi kovin iso askel. Luvussa 8 tuli kuitenkin myös esille, että tällainen strategianmuodostus ei ole ongelmatonta. Toimialakohtainen kehittämisspainotus sinänsä saa helposti osakseen voimakastakin kritiikkiä, eikä kärkialojen valinta ole kuntatason poliittisena tehtävänä helppo (vrt. Barkley & Henry 1997).

Yksi näkymä tähän vaikeuteen saadaan jos katsotaan sitä yritystoiminnan mahdollisuuksien kirjoa, jota haastatteluissa maatilojen kohdalla tuotiin esiin kaiken kaikkiaan. Nimittäin vaikka edellä mainitut klusterit näyttäytyivät verkostoitumiseen ja kuntastrategioihin liittyvän puheen kohdalla keskeisinä, myös muita mahdollisuuksia mainittiin. Esimerkiksi palvelualalta mainittiin kiertävän parturi-kampaajan tarve sekä lisääntyvä kysyntä lasten ja vanhusten hoivapalveluista sekä hevosharrastuksiin liittyvät palvelut. Käsityöryttäjäyys eri muodoissa oli myös esillä mahdollisuutena, samoin kuljetuspalvelut ja koneurakointi eri muodoissaan. Koneurakoinnin ja hoivapalvelujen kysynnän arveltiin lisääntyvän myös maatalouden rakennemuutoksen myötä: perustuotantoon keskittyvien tilojen kasvattaessa kokoaan viljelijäpariskunta ei itse enää ehdi hoitaa kaikkia maataloustöitä sen kummemmin kuin lastenhoitoakaan, vaan ostaa palveluja. Tällaisia mahdollisuuksia siis maalailtiin kuntien erityisinä vahvuuksina nähtyjen matkailu- ja elintarvikealan liike-ideoiden ja teollisuuden alihankinnan lisäksi.

Niin Liperissä kuin Mäntyharjullakin tuotiin esiin useanlaisia toimialoja maatilojen yritystoiminnan mahdollisuutena. Toisaalta kuten luvussa 5 todettiin, yritystoiminnan mahdollisuuksien tunnistaminen ja ideointi esitettiin haastatteluissa epätietoisuuden ja epävarmuuden alueena, jota pitäisi selvittää huomattavasti tehtyä enemmän ja systemaattisesti. Epätietoisuutta näytti liittyvän myös siihen, kuka tällaista selvittämistä ja ideointia tekisi. Varsin usein toistunut kommentti oli yksilöön nojaava: asiassa halutaan lopulta luottaa vahvasti viljelijöiden omaan aktiivisuuteen. Havainnollistetaan tätä näkemystä vielä yhdellä sitaatilla:

H20: Ne hankkeet on apuvälineitä siihen asennemuokkaukseen ja ne on apuvälineitä siihen koulutukseen eli siihen tietotaito ja osaamisen lisäämiseen, mitä tänä päivänä varmasti tarvitaan, kaikessa uudessa. Uusissa toimiala, kuvioissa ... Tärkeä kohderyhmä on ne itse maatilayrittäjät. Et minkälaisia näkymiä heillä on, että he myös olisivat aloitteellisia ja myös ihan luovia ratkasujaki toisivat esille ja pohdittavaks että voisko tämä olla sellanen juttu jota voitais lähteä viemään .Tämän kokosessa kunnassa kun me ollaan Liperissä et ykstoista ja puol tuhatta asukasta on niin tuota, me pystytään hyvin räätälöityä tukitoimen tukipalvelua järjestämään maataloille, että sillä tavalla et niinkun sillä puolella ei tule, aukkoja että ei tavallaan me ei käsitellä täällä massoja eli, eli käsitellään ihan yksittäistä tilaa ja yrittäjää ja voidaan lähteä räätälöimään heidän kanssaan ja sen takia myös niinku, mitä olis tehtävissä niin on tärkeetä että myöskin sitä heidän tuota aloittelisuutta saatas niinkun [K2: Mm.] jotenkin kannustettua lissää.

Otteessa piirtyy selkeästi esille aiemmin käsitelty yksilöön kohdistuvan kehittämisen idea aktivointeinen ja yrittäjän aloitteellisuuden korostuksineen. Myös kysymys yritystoimintamahdollisuuksien tunnistamisesta liitetään nimenomaan potentiaaliseen yrittäjään yksilönä, mikä on johdonmukaista yksilön autonomian kunnioituksen kannalta. Toimintaympäristön kehittämisen osalta avainasemassa on yrittäjän tarvitsemien tukipalvelujen tarjoaminen.

Tällainen yksilöön kohdistuva kehittäminen on aineistomme valossa leimallista monialaistumisen edistämistä koskevassa ajattelussa tapauskunnissamme, kuten olemme jo edellä esittäneet. Toisaalta aineistossamme toistuu näkemys verkostoitumisen ja sen edesauttamisen tärkeydestä maatilayritysten monialaistumisen kehittämiseksi. Kontaktien ja yhteistyön synnyttäminen nähdään olennaisena niin yritystoiminnan toteuttamisen kuin sen mahdollisuuksien löytämisenkin kannalta. Verkostot liitettiin yritysklustereihin, mutta verkostoajattelua ei silti haastatteluissa muotoiltu mahdollisuusrakenteiden synnyttämisen näkökulmasta, eikä sitä kytketty osaamiskeskittymiin tai vastaaviin innovaatioympäristöihin ja niiden synnyttämiseen. Näistä pohdinnoista pidättäytyminen on kiinnostavaa sikäli, että tulkintamme mukaan tässä asiayhteydessä olisi ollut luontevaa eritellä niihin liittyviä mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja. Aineistomme viittaa siihen, että mahdollisuusrakenteisiin kohdistuvaan kehittämiseen on korkeampi kynnys kuin yksilöön kohdistuvalla kehittämisellä, koska mahdollisuusrakenteiden yhteydessä jouduttaisiin ottamaan kantaa siihen, millaisiin suuntiin panostettaisiin, mitä taas valittaisiin pois.

Edellä esitetyn perusteella Ruuskasen (1999) arvio maaseutupolitiikan yksilökorostuksesta yrittäjyyteen liittyen 1990-luvulla näyttäisi pätevän tällä hetkellä nimenomaan maatalojen monialaistumiseen. Painopiste yleisessä aluekehittämisessä on jo jonkin aikaa ollut innovaatio- ja osaamisympäristöissä. Alue- ja osaamiskeskustyyppinen maaseudun kehittäminen sai alkunsa selvästi myöhemmin,

se lanseerattiin vasta Valtioneuvoston maaseutupoliittisessa erityisohjelmassa vuodelta 2007, mutta tämä siirtymä ei näytä ulottuvan maatilayritysten monialaistumiseen.

Oma kysymyksensä on, onko yksilölähtöisen kehittämisen ja yleisen innovaatiopolitiikan yhdistelmä riittävä maatilojen kannalta, vai pitäisikö maatilojen monialaistumiseen kiinnittää huomiota erikseen. Jos erityisiä mahdollisuus-rakenteisiin liittyviä kehittämistoimia pidettäisiin tarpeellisina, mitä se tarkoittaisi käytännössä? Monialaiseen yrittäjyyteen toimialan sijasta panostava osaamiskeskus voisi olla yksi ratkaisu. Ainakin se, että kaikki yrittäjät alasta ja yritysmuodosta riippumatta tarvitsevat verkostoja, on toistuvasti osoitettu alan tutkimuskirjallisuudessa (Curran ym.1993, Granovetter 2000). Tarkoituksenmukaisen verkostoitumisen luonteessa sen sijaan on eroja – jossain tapauksissa väljä verkosto voi olla toimivin, aina ei ole tarvetta tukeutua selkeiden ja erikoistuneiden kärkiklustereiden ideaaliin.

9.5 Monialaistumisen edistäminen, maatalous ja maaseutu

Kaiken kaikkiaan aineistomme valossa näyttää siltä, että maatilayritysten monialaistumisen edistäminen ei tapauskunnissamme kaikilta osin kohtaa niitä strategisia pohdintoja ja linjauksia, joita nykyisessä alue- ja maaseutupoliitikassa kohdistetaan elinkeinojen ja yritystoiminnan toimintaympäristöjen kehittämiseen yleensä ottaen.

Edellä on osoitettu tutkimusaineistoon perustuen, että maatilayritysten monialaistuminen hahmotetaan kuntatasolla selvästikin omana ja omanlaisenaan kehittämiskohteena. Se on osa kuntien maaseudun kehittämiss politiikkaa, ja näyttäytyy siellä nimenomaan elinkeinopolitiikkana.

Mutta kuten luvussa 2 todettiin, valtakunnallisissa politiikkamuotoiluissa näin ei tehdä: maaseutupoliitikassa se käsitellään erittelemättömänä osana yleistä maaseudun yritystoiminnan edistämistä ja ”elinkeinojen monipuolistamisena” pois alkutuotantopainotuksesta, ilman että maatalon osaa tai roolia eksplikoidaan. Maatalouspolitiikassa se puolestaan jätetään nostamatta esille.

Kunnissa maatilayritysten monialaistumisen edistäminen näyttäytyy kuitenkin omana saarekkeenaan, joka ei suinkaan liudennu elimelliseksi osaksi yleistä elinkeinopolitiikkaa, vaan on irrallaan niin toimintaryhmätyöstä, yleisestä yritysneuvonnasta kuin osaamiskeskittymien kehittelystäkin. Monialaistumisen edistämisen ajatellaan myös rajoittuvan ahtaammin kuin muussa elinkeinojen kehittämisessä yksittäiseen yrittäjään vaikuttamiseen. Yrittäjien toimintaympäristöön vaikuttamista verkostoja tai klustereita edistämällä ei pidetty esillä, vaikka potentiaaliset asetelmat olivat valmiina (alihankinta puu-, metalli- tai

muovialalla, markkinointi matkailu- ja virkistyspalveluissa, tai tuotanto ja jalostus elintarvikealalla). Elinkeinoelämän mahdollisuusrakenteisiin panostaminen ei ole toimijoiden kartalla siinä vaiheessa, kun kunnissa pohditaan maatilayritysten monialaistumista.

Kun kuntatasolla tarkennettua kuvaa suhteutetaan luvussa 2 tarkasteltujen keskeisten politiikka-alojen painotuksiin, erottuu muutama erityistä pohdintaa ansaitseva kysymys. Osaan ratkaisu tulee hakea politiikan kentällä, osassa taas tarvittaisiin enemmän ja tarkempaa tietoa. Maatalouspolitiikan kannalta varuksellinen asennoituminen näyttää liittyvän sellaiseen ajatteluun, jossa tuottajanäkökulma on hallitseva. Tämä näkökulma on Suomessa edelleen vahva, vaikka riskinotto ja kasvuorientoituneisuus ovat maataloilla lisääntyneet. Tästä poliittisesta asemasta käsin monialaiset maatilat ovat ja pysyvät kehittämisen marginaalissa.

Silti monialaistuminen voi olla myös maatalouden intresseissä. Nimittäin monet edellä käsitellyt maataloustuotannon sisäiset muutokset (urakoinnin lisääntyminen, yrityspalvelujen tarve, tilojen välisen yhteistyön lisääntyminen) luovat kysyntää tuotteille, palveluille ja toimintatavoille, jotka soveltuvat maatilojen monialaiseksi yritystoiminnaksi. Elintarvikkeiden jatkojalostus maataloilla on yksi monialaistumisen suunta, joka asettaa maatalouspolitiikan väistämättä linjavalinnan eteen: joko keskitytään katsomaan asioita elintarviketeollisuuden intressien kautta, tai asetutaan edistämään ja valvomaan alan pienyritysten toimintamahdollisuuksia maaseudulla. Lähiruoka ja suoramarkkinointi taas ovat suomalaista ruokakulttuuria edistäviä ja siten politiikan ajankohtaisella esityslistalla korkealle priorisoituja asioita, jotka osaltaan tukevat maatilojen monialaistumista.

Luvussa 3 kävi ilmi, että yritystukikelpoisuuden määrittäminen sisältää valintoja, joihin liittyy paitsi maatilakytkenän ja yrityskoon, myös toimialan merkitystä ja potentiaalia koskevia tulkintoja. Ei ole olemassa kattavaa tietoa siitä, mihin nämä tulkinnat perustuvat, miten ja mihin ne ohjaavat esimerkiksi kuntien elinkeinopolitiikkaa, ja onko niillä mahdollisesti aluetaloudellisia vaikutuksia. Tästä tukipolitiikan toimeenpanon vaikutuksesta elinkeinoihin ja varsinkin maatilojen monialaistumisen edistämispolitiikkaan tarvittaisiin lisää tutkimusta.

Edellä on käynyt ilmi, miten maatalouden suunnasta nouseva varuksellisuus monialaistumista kohtaan liittyy pelkoon siitä, että monialaistuminen heikentää perusmaataloutta. Ei kuitenkaan ole saatavilla tietoa esimerkiksi siitä, mikä tarkkaan ottaen on monialaisten tilojen osuus Suomen maataloustuotannosta kaikkiaan, ja onko se suhteessa vähäisempää kuin perusmaataloilla. Tämän osuuden tarkka selvittäminen tutkimuksen avulla terävöittäisi asiasta käytävää poliittista keskustelua.

Maaseutupolitiikassa maatilojen monialaistuminen liittyy erityisesti elinkeinopolitiikkaan, ja maaseudun pienyrittäjyyden edistämiseen. Maaseutupolitiikan lähtökohtana näyttää yhä vahvemmin olevan, että maatilojen yritystoiminta kehittyy osana maaseudun pienyrittäjyyden yleistä kehittämistä ilman erityistä huomion kiinnittämistä nimenomaan maatilakontekstiin. Kuntatason analyysimme antaisi kuitenkin aihetta tarkentaa tätä kantaa, mikäli monialaistuvien maatilojen elinkeinollinen potentiaali halutaan kokonaisuudessaan paikallisen ja alueellisen maaseudun kehittämisen käyttöön.

Tapauskunnissa maatilayritysten monialaistumisen edistämisen keinovalikoima jäsenyyty yleistä pienyrittäjyyden edistämispolitiikkaa vastaten. Kuten maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa (ks. luku 2) myös kuntatason toimijoiden haastatteluissa tämä politiikka kiteytyy osaavien yksilöiden ja suotuisan ympäristön kehittämiseksi. Molemmilta osin löytyy kuitenkin tarkennuksia, jotka ovat relevantteja myös yleisen maaseutupolitiikan kannalta.

Näkemyks yksilön keskeisyydestä yrittäjyyden edistämisen lähtökohtana sopii hyvin yhteen sellaisten analyysien kanssa, joissa maaseudun pienyrittäjyyden ongelmana nähdään taitojen, osaamisen ja yrittäjäkykyjen puute (ks. esim. Sillanpää 2002, s. 11–12). Meidän aineistomme tarjoaa kuitenkin myös toisenlaisen näkemyksen, jonka mukaan potentiaalia ja kykyjä on löydettävissä maailoilta. Riippumatta siitä, onko mainittu näkemys yksilötason puutteista oikeutettu, ilmeinen johtopäätös on yrittäjyyden edistämistoimien kohdistaminen näiden puutteiden poistamiseen esimerkiksi neuvontaa ja koulutusta tarjoamalla, yksilöitä aktivoimalla ja motivoimalla. Laajan maaseutupolitiikan alaan kuuluisi myös varmistaa se, että yleinen yritysneuvonta olisi myös monialaisten maatilayrittäjien saatavilla. Tämä palvelisi myös viljelijöiden verkostojen laajentumista yli toimialarajojen.

Lähinnä maaseutupolitiikan piirissä esille nostettaviin ongelmiin lankeaa myös se, että monialaiset maatilat ovat vaarassa jäädä innovaatioympäristöjen kehittämisen ulottumattomiin. Ensinnäkin olisi selvitettävä tarkemmin, missä määrin maatilat ovat nykyisellään mukana erilaisissa osaamiskeskitymissä tai aluekeskusohjelmien panostuksissa. Tämän jälkeen olisi mahdollista kartoittaa ja kerätä eräänlainen maatilojen monialaistumisen mahdollisuuspooli, jossa olisi listattu parhaita käytäntöjä maatilojen monialaistumisesta ja sen edistämisestä esimerkiksi osaamiskeskitymien luonteisesti.

Yksi haastatteluaineiston paljastamista seikoista oli, että elinkeinopolitiikan osuutta laajan maaseutupolitiikan kokonaisuudessa ei ole kunnissa ja alueilla mielletty siinä merkityksessään, mikä sillä maaseudun kehittämisessä tosiasias-
assa on. Laajan maaseutupolitiikan vahvistamiseen ja esillä pitämiseen on siis edelleen aihetta. Yksi keskeinen kysymys liittyy luvussa 2 esitettyyn kuvaan 2.1 maaseutupolitiikan eri tehtävien hahmottamisesta. Yhtäältä tehtävänä on

turvata tietty minimitaso kaikille (maaseutu-)alueille, toisaalta tarvitaan myös kehittämisspolitiikkaa, jossa uskalletaan valikoida tiettyjä kehittämiskohteita, ja jättää toisia ulkopuolelle. Maatilojen monialaistumiseen liittyvässä maaseudun elinkeinopolitiikassa kyse on tapauskohtaisesti siitä, tulisiko kaikkia monialaistumisen haaroja kohdella yhtäläisesti, vai olisiko joihinkin syytä panostaa osaamiskeskittymätyyppisesti.

Sekä maatalous- että maaseutupolitiikkaa voi tämän tutkimuksen perusteella myös haastaa yleisen politiikka-menun tarkempaan hyödyntämiseen alueellisesti. Tämä mahdollisuus on sisään rakennettuna esimerkiksi Euroopan unionin maaseutupoliittisissa toimissa, jotka kattavat jo melko laajan keinojen kirjon. Vaikka se Suomen laajalla maaseudulla jättää edelleen paljon toivomisen varaa, ei alueellisen räätälöinnin mahdollisuutta osata tai haluta vieläkään käyttää kuin hyvin varovaisesti. Tämä on erityisen vahva tendenssi maatalouspolitiikassa, jossa alueiden välisten tukierojen kasvun välttäminen näyttää usein ohittavan varsinaisen elinkeinopoliittisen näkökulman.

Edellä todettiin, että kunnissa maatilojen monialaistumisen edistäminen muodosti oman, muusta elinkeinojen kehittämisestä erillisen saarekkeensa. Luvussa 2 esitimme, että monialainen maatila olisi lupaava solmukohta, josta käsin voi tunnustella maatalouden ja maaseudun välistä suhdetta. Lopuksi tarkastelemme tätä maatalouden muutoksen ja maaseudun kehityksen leikkauspistettä tapauskuntien ryhmähaastatteluaineiston varassa.

Kun haastateltavilta kysyttiin heidän käsitystään maatalouden ja maaseudun suhteesta, vastauksista erottui selvästi neljä erilaista muotoilua asioiden tilasta. Ensimmäisessä artikuloitiin niitä vaikeuksia ja ristiriitoja, joita on seurannut maatalouden ja maaseudun etäännyttämisestä toisistaan. Toisessa usein esitetystä ajatuskulussa kuvattiin tätä ilmiötä neutraalimpana tosiasiana, jossa nähtiin uusia mahdollisuuksia. Kolmannessa muotoilussa korostettiin maatalouden ja maaseudun välttämätöntä riippuvuussuhdetta. Neljännessä tulkinnassa maatalouden ja maaseudun nähtiin olevan lähentymässä toisiaan.

Maatalouden ja maaseudun ongelmallinen etäännyttäminen toisistaan liitettiin ensi sijassa ristiriitoihin yhtäältä yrittämisen sekä asumisen ja virkistäytymisen välillä. Kun aiemmin maaseutua hallinneet viljelijät ovat jääneet maaseudun vähemmistöksi muihin asukkaisiin nähden, sopeutumisesta on aiheutunut kitkaa molemmin puolin. Maatalouden muutos on johtanut niin suuriin yksikkökokoihin, että tuotannosta aiheutuvat haitat (haju, melu, maiseman yksitoikkoistuminen) ovat aiempaa merkittävämmät, mutta maatalouden muutoksen ei nähty lisääneen sen kykyä viedä maaseudun kehitystä eteenpäin – tämä rooli on siirtynyt erilaisista asukkaista muodostuville kylille. Maatalouden suunnalta ongelmana nähtiin ”ulkopuolelta tulleiden” epärealistiset odotukset ja kykenemättömyys hyväksyä maaseutu hajuineen sekä ympäristöön ja maisemaan vaikuttavine elinkeinoineen. Muut maaseudun asukkaat taas kyseenalaistivat maatalouden

piittaamattomuuden muista maaseudun eläjistä. Ristiriitaista etääntymistä artikuloineet puhujat näkivät, että maatalouden ja maaseudun vuorovaikutussuhde on joissakin tapauksissa kiristymässä ongelmallisella tavalla.

Samaa muutosta kuvailtiin myös sujuvammin tapahtuvana irtautumisena, jossa nähtiin, ettei kaikki maaseutu edes edellytä maataloutta: peltokulttuuri voi hävitä, maaseutu jää. Sitä, että maataloista tulee jotain muuta, kesäasunto tai lomanviettopaikka, ja osa maaseudusta muuttuu harvaan asutuksi omakotitalo-alueeksi, ei pidetty uhkana, vaan osana hidasta muutosten jatkumoa. Irtaantumisessa maatalouden ja maaseudun suhdetta katsottiin ikään kuin tapahtuneena tosiasiana, ilman että siihen olisi liitetty erityisen vahvoja intohimoja suuntaan tai toiseen.

RH6H1: Totta helvetissähan se on, tottahan se on silloin maaseutua, ei oo mitään kehä kolmosen sisäpuolta, senkään jälkeen vaikka maatalous häviäis. Tottakai se on maaseutua.

RH6H2: Mut sen luonne vaan muuttuu.- Niin siel on enempi tämmösiä puutarhamaisia tiloja niinku jotka vaan tuottaa, elintarvikkeita ommaan käyttöön ja jottain hevosharrastustiloja ja pellot pienennöö, ja metät lissäänntyy, mutta maaseutuuhan se on.

Maatalouden ja maaseudun ehdotonta riippuvuutta toisistaan korostaneet niiden erottamista mahdottomana ja keinotekoisena. Osa totesi suoraan, ettei voi eikä halua ajatella, että voisi olla mitään maaseutua ilman maataloutta. Kun tätä ehdotonta riippuvuussuhdetta avattiin puheessa tarkemmin, se kulminoitui maatalouden tuottamaan maaseutumaisemaan ja ajatukseen siitä, että maisemanhoidosta pitää maksaa, ja sen voi tehdä vain maanviljelijä. Samassa yhteydessä korostettiin voimakkaasti sitä, ettei maataloudesta kuitenkaan saa tulla pelkkää maisemanhoitoa, vaan siinä täytyy olla kyse tuotannosta, ja että maatalouspolitiikan tulee olla ensi sijassa tämän elinkeinon politiikkaa, muiden tavoitteiden pitää olla sille alisteisia: ilman tukea ei ole maisemaa, ilman tuotantoa ei ole maisemaa. Samaa logiikkaa edusti väite, että maatalous on maaseudun elinehto: jos maatalous lähtee pois, kyliltä loppuu kaikki elämä ja katoaa maisema, vaikkakin sitten tulisi hevosia pitäviä kaupunkilaisia ja pellot kasvaisivat ryteikköä. Tähän liittyi myös ajatus, että maaseudulla asuminen ja yritystoiminta siellä ilman maataloutta ovat jotenkin lisäkustannusta yhteiskunnalle.

Maatalouden ja maaseudun lähentymistä kuvanneissa puheenvuoroissa väitettiin, että maatalouteen on alettu suhtautua myönteisemmin juuri siitä syystä, että maisema on niin tärkeä vapaa-ajan asutukselle. Toisaalta oltiin hyvin tietoisia siitä, että tämäkään suhde ei toimi ilman vaalimista. Olisi pystyttävä yhdessä sopimaan esimerkiksi tiestöä koskevista asioista. Lähentymistä nähtiin tapahtuvan luontevasti siitä syystä, että maaseudun eri asukkaat tarvitsevat toisiaan ja hyötyvät toisistaan. Maaseudulla tarvitaan monialaosajia, ja perinteinen

maanviljelijä juuri osaa monenlaista. Mökkiläisten ympärille syntyy työpaikkoja, joista myös maatalous hyötyy. Lähentymistä artikuloineet puhujat näkivät, että kulttuurimaisema on yksi niistä tekijöistä, joka pitää yhdessä maataloutta ja maaseutua, toinen keskeinen tekijä on kylä.

Monialaisissa maatiloissa nähtiin mahdollisuuksia vahvistaa maatalouden ja maaseudun suhdetta. Kun perusmaatalous vähenee, ja kuitenkin maaseutu tarvitsee maataloutta, monialaisuus on mahdollisuus ja tapa pitää yllä maaseutua. Periaate muotoiltiin myös niin, että pidetään pellot tuottokunnossa, ja otetaan raha sieltä mistä se saadaan, erityisesti EU-aikana tämä on viisasta. Monialaistumisessa nähtiin kiteytyvän sekä maatalouden muutoksen pakko että mahdollisuus. Maatalouselinkeinon kehitysnäkymät ovat sellaiset, ettei ole todennäköistä että se voisi jatkossa työllistää yhtä paljon ihmisiä, siksi muunlainenkin tekeminen on mahdollisuus maatiloille, ja mahdollisuus myös maaseudulle.

Lähteet

- Anttiroiko, A.-V., Kallio, O., Valkama, P. & Siitonen, P. 2006. Osaamiskeskittymät maaseudun kehittämisessä. Kunnallistutkimuksia. Tampere: Tampereen yliopistopaino. 321 s.
- Barkley, D.L. & Henry, M.S. 1997. Rural industrial development: to cluster or not to cluster? *Review of agricultural economics*, 19, 2: 308–325.
- Bryant, C.R. 1989. Entrepreneurs in Rural Environment. *Journal of Rural Studies* 5(4): 337–348.
- Curran, J., Jarvis, R., Blackburn, R.A., & Black, S. 1993. Networks and small firms: Constructs, methodological strategies and some findings. *International Small Business Journal*, 11(2): 13–25.
- Gibbs, R.M. & Bernat, G.A. 1997. Rural industry clusters raise local earnings. *Rural Development Perspectives*, 12(3): 18–25.
- Granovetter, M. 2000. The economic sociology of firms and entrepreneurs. Teoksessa: R. Swedberg (toim.). *Entrepreneurship. The social science view*. Oxford: Oxford University Press. s. 244–275.
- Lievonen, J. & Lemola, T. 2004. Alueellisen innovaatiopolitiikan haasteita – tutkimustulosten tulkintaa. Sisäasiainministeriön julkaisut 16/2004. (Verkkodokumentti). Viitattu 19.1.2007. Ilmestynyt myös painettuna 2004, 158 s. Saatavissa internetistä: [http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/8FD588B5158353E3C2256E6A0026A23F/\\$file/162004.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/8FD588B5158353E3C2256E6A0026A23F/$file/162004.pdf)
- Murdoch, J. 2000. Networks – a new paradigm of rural development? *Journal of Rural Studies*, 16: 407–419.

- Phillipson, J., Gorton, M., Raley, M. & Moxey, A. 2004. Treating Farms as Firms? The Evolution of Farm Business Support from Productionist to Entrepreneurial models. *Environment and Planning C: Government and Policy* 22: 31–54.
- Phillipson, J., Gorton, M., & Laschewsky, L. 2006. Local Business Co-operation and the Dilemma of Collective Action: Rural Micro-Business Networks in the North of England. *Sociologia Ruralis*, 46(1): 40–60.
- Porter, M.E. 2000. Location, competition, and economic development: local clusters in a global economy. *Economic development quarterly*, 14, 1: 15–34.
- Routamaa, V., & Vesalainen, J. 1992. Farmers and the entrepreneurial potential. *Proceedings of the University of Vaasa. Discussion Papers* 151: 1–16.
- Ruuskanen, P. 1999. Rural Development Policy in Finland in the 1990s: Towards Flexible Specialization or Spatial Taylorism? *Teoksessa: Kasimis, C. & Papadopoulos, A.G. (toim.). Local Responses to Global Integration. Aldershot: Ashgate. s. 223–244.*
- Sillanpää, K. 2002. Syrjäisen maaseudun yritystoiminta: kapeikot ja kehittämistoimenpiteet. Syrjäisen maaseudun teemaryhmän alueellinen työryhmä. *Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu. Sisäasiainministeriön monistamo. Helsinki.*
- Stathopoulou, S., Psaltopoulos, D., & Skuras, D. 2004. Rural entrepreneurship in Europe. A research framework and agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 10(6): 404–425.
- Storey, D. 2005. Entrepreneurship, Small and Medium Sized Enterprises and Public Policies. *Teoksessa: Acs, Z.J. & Audretsch, D.B. (toim.). Handbook of Entrepreneurship Research. An Interdisciplinary Survey and Introduction. New York: Springer. s. 473–511.*
- Thornton, P.H. 1999. The sociology of entrepreneurship. *Annual Reviews Sociology*, 25: 19–46.
- Vesala, K.M. 1996. Yrittäjyys ja individualismi. Relationistinen linjaus. *Helsingin yliopiston Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 2/1996. Helsinki. 177 s.*

Liite 1 (1/1). Tekstissä käytetyt termit ja lyhenteet

ALMA	Alueellinen maaseudun kehittämisohjelma
CAP	Common Agricultural Policy; yhteinen maatalouspolitiikka (YMP)
ELO	Elintarvikealan osaamiskeskus
EMOTR	Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahasto
EU	Euroopan unioni
EVL	Elinkeinoverolaki
FADN	Euroopan unionin maatalouskirjanpitojärjestelmä
JOSEK	Joensuun Seudun Elinkeinojen Kehittämissyhtiö
LEADER	Liaisons Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale ("Yhdyssiteet maaseudun talouden kehittämiseen tähtäävien toimenpiteiden välillä"). Ohjelma, jonka tarkoituksena on tukea maaseudun kehittämistä; EU:n yhteisöaloiteohjelma
MMM	Maa- ja metsätalousministeriö
MTK	Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto
MVL	Maatalouden tuloverolaki
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development ("Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö")
POMO	Paikallisen omaehtoisuuden suomalainen maaseutuohjelma. Tarkoitettu niille alueille, joilla EU:n yhteisöaloiteohjelmaa (LEADER) ei ole voitu toteuttaa
Tekes	Kauppa- ja teollisuusministeriön alainen tutkimus- ja tuotekehittelyprojekteja rahoittava ja aktivoiva organisaatio
TE-keskus	Työvoima- ja elinkeinokeskus
TIKE	Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus
YTR	Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä

Liite 2 (1/1). Litterointimerkit

Sana.	Laskeva intonaatio puhejakson lopussa
Sana,	Tasainen intonaatio puhejakson lopussa
Sana?	Nouseva intonaatio puhejakson lopussa
Sa[na	Päällekkäispuhunnan alku
Sana]	Päällekkäispuhunnan loppu
[Sana]	Lyhyt päällepuhuminen tai kommentti toisen henkilön puheen lomassa
Sana	Alleviivatun sanan, tavun tai äänteen painotus
Sa-	Katkos tai toinen puhuja keskeyttää
...	Lyhyt tauko puheessa
((Pitkä tauko))	Pidempi tauko puheessa
(sana)	Epäselvästi kuultu sana
()	Sana, josta ei ole saatu selvää
()()	Kaksi tai useampia sanoja, joista ei ole saatu selvää
((Sana))	Kommentti tai selitys
- -	Puheenvuorosta on poistettu osa

Liite 3 (1/3). Haastattelutiedot

Yksilöhaastattelut

Yksilöhaastatteluissa esitetyt kysymykset:

1. Mitä kunnassanne tai kuntanne alueella tehdään tai on tehty maataloil-la harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi tai monipuolistamiseksi?
2. Kuka/ketkä tekevät tai ovat tehneet jotain maataloilla harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi tai monipuolistamiseksi?
3. Mitä kunnassanne tai kuntanne alueella pitäisi tehdä maataloilla harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi tai monipuolistamiseksi?
4. Kenen/keiden pitäisi tehdä jotain maataloilla harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi tai monipuolistamiseksi?

Haastateltaviin viitataan sitaateissa koodeilla. Haastateltavat H1–H12b ovat viljelijöitä. Osaan haastatteluista osallistuivat viljelijäpariskunnan molemmat osapuolet:

H1	= Viljelijä	H7	= Viljelijä
H2	= Viljelijä	H8a ja H8b	= Viljelijäpariskunta
H3	= Viljelijä	H9a ja H9b	= Viljelijäpariskunta
H4	= Viljelijä	H10	= Viljelijä
H5a ja H5b	= Viljelijäpariskunta	H11	= Viljelijä
H6	= Viljelijä	H12a ja H12b	= Viljelijäpariskunta

Haastateltavista viljelijöistä osa oli monialaisia maatilayrittäjiä. Näiden monialaisten tilojen muuta yritystoimintaa olivat matkailu- ja majoituspalvelut, koneurakointi, elintarvikkeiden jatkojalostus ja hevosala. Haastateltavien joukossa olivat MTK:n paikallisyhdistysten puheenjohtajat. Lisäksi yhdellä viljelijällä oli kunnan luottamustoimi.

Haastateltavat H13–H16 ovat yrittäjiä, jotka eivät harjoita maataloutta. Haastateltavat yrittäjät toimivat matkailualalla, hevosalalla sekä sähköalalla. Eräs haastateltavista on eläkkeelle jäänyt toimitusjohtaja. Haastateltavista yrittäjistä yksi toimii paikallisen yrittäjäjärjestön puheenjohtajana.

Haastateltavat H17–H23 ovat kunnan edustajia. Kunnan edustajien joukossa olivat molempien kuntien kunnanjohtajat, elinkeinoasiamies, maaseutuasiamies, maaseutusihteeri sekä entinen maaseutusihteeri, joka on eläkkeelle jäätyään jatkanut työtään yrittäjänä. Lisäksi kunnan edustajiin on tässä yhteydessä laskettu mukaan seudullisen elinkeinojen kehittämissyhtiön edustaja.

Yksilöhaastatteluissa haastattelijoina toimivat projektin tutkijat Elina Vehmasto, Ella Mustakangas ja Jarkko Pyysiäinen. Haastattelijoihin viitataan sitaateissa koodeilla K1–K3.

Liite 3 (2/3).

Ryhmähaastattelut

Ryhmähaastatteluissa esitetyt kysymykset/väittämät:

1. Pitäisikö maatilojen monialaistumista ylipäätään edistää kunnassanne?
2. Liperissä elintarvikkeiden jatkojalostus ohjaa maatalouden kehittämistä. Maatilojen muun yritystoiminnan kehittäminen saattaa jäädä tästä syystä vähemmälle huomiolle.

Tai

Mäntyharju haluaa profiloitua kesämökki- ja kulttuurikunnaksi. Maatilojen muun yritystoiminnan kehittäminen tuntuu jäävän siksi vähemmälle huomiolle.

3. Hankemuotoinen kehittäminen on tehokas keino maatiloilla harjoitettavan yritystoiminnan edistämiseksi.
4. Maatilojen monialaistumista edistetään parhaiten koulutuksella, neuvonnalla ja tiedottamisella.
5. Maanviljelijöiden verkostoituminen on riittämätöntä monialaisen yritystoiminnan kannalta katsottuna.
6. Maatilojen monialaistuminen on kiinni viljelijöistä itsestään. Sen edistäminen tulisi jättää heidän oman aktiivisuuteensa varaan.
7. Monialaistumisen edistäminen hoituu tehokkaammin seudullisella kuin kunnallisella tasolla.
8. Maatiloilla harjoitettavan yritystoiminnan edellytykset riippuvat valtakunnallisen ja EU-tason politiikasta ja markkinoista, eikä niihin siksi voida kunnissa juurikaan vaikuttaa.
9. Mikä on mielestänne maatalouden ja maaseudun välinen suhde?

Haastateltaviin viitataan sitaateissa koodeilla, joiden alkuosa kertoo ryhmän numeron ja loppuosa haastateltavan numeron:

Ryhmä 1

- RH1H1 = TE-keskuksen edustaja
- RH1H2 = Pro Agrian edustaja
- RH1H3 = Viljelijä
- RH1H4 = Viljelijä

Ryhmä 2

- RH2H1 = Kunnan edustaja
- RH2H2 = Viljelijä
- RH2H3 = Pro Agrian edustaja
- RH2H4 = Viljelijä

Liite 3 (3/3).

Ryhmä 3

- RH3H1 = Viljelijä
- RH3H2 = Viljelijä
- RH3H3 = Viljelijä
- RH3H4 = Viljelijä

Ryhmä 4

- RH4H1 = Kunnan edustaja
- RH4H2 = Kunnan edustaja
- RH4H3 = Pro Agrarian edustaja
- RH4H4 = TE-keskuksen edustaja

Ryhmä 5

- RH5H1 = Pro Agrarian edustaja
- RH5H2 = ELO:n asiantuntija
- RH5H3 = TE-keskuksen edustaja

Ryhmä 6

- RH6H1 = Viljelijä
- RH6H2 = Viljelijä
- RH6H3 = Viljelijä

Kunnan edustajien joukossa ryhmähaastatteluissa olivat kunnanjohtaja, maataloussihteeri sekä maaseutusihteeri. Viljelijöistä yksi oli paikallisen MTK:n puheenjohtaja ja yhdellä oli kunnan luottamustoimi.

Ryhmähaastatteluissa haastattelijoina toimivat projektin tutkijat Ella Mustakan-gas, Jarkko Pyysiäinen, Elina Vehmasto, Kari Vesala ja Hilikka Vihinen sekä tutkija Olli Voutilainen. Haastattelijoihin viitataan sitaateissa koodeilla K1–K6.

Maa- ja elintarviketalous -sarjan Maaseutu-teeman julkaisuja

- No 80 Eisto, I., Palviainen, S., Pohjonen, S. & Vihinen, H. (toim.). 2006. Sopimuksellisuus maaseutupolitiikassa. 108 s., 3 liitettä.
- No 92 Mäkitalo, I., Siivari, J. & Hannukkala, A. 2006. Luonnosta teolliseen tuotantoon: Kuvaus luonnontuotealan kehittämishankkeesta Lapissa 2000 - 2006. 109 s.
- No 103 Voutilainen, O. & Tapio-Biström, M.-L. 2007. Paikallisten toimintaryhmien aluetaloudelliset vaikutukset. 100 s., 3 liitettä.
- No 112 Risku-Norja, H. (toim.), Aaltonen, V. (toim.), Nordström, H., Smeds, P., Korpela, E., Vieraankivi, M.-L., Nuoranne, A., Yli-Viikari, A., Vauromaa, M. & Aittosaari, K. 2007. Maalle oppimaan: Kestävää kehitystä koulujen ja lähimaatilojen yhteistyönä. 64 s.
- No 114 Vihinen, H. & Vesala, K.M. (toim.). 2007. Maatilyritysten monialaistuminen maaseudun elinkeinopolitiikassa ja sen rakentuminen kuntatason kehittämiskohteena. 243 s., 4 liitettä.

